

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Cilt/Volume 06
Sayı/Issue 02
Aralık/December 2022
e-ISSN 2587-1234

Ulus Markalama Bağlamında İyi Ülke Endeksi ve Ulus Marka Endeksi: Çin Halk Cumhuriyeti Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme

Good Country Index and Nation Brand Index in the Context of Nation Branding: An Evaluation on the Case of the People's Republic of China

Bilal KARABULUT-Ezgi CANPOLAT

Role of the Caspian Region within the Context of Energy Security

Enerji Güvenliği Bağlamında Hazar Bölgesinin Rolü

Ferhan ORAL

Rusya'nın Transdinyester Politikası

Russia's Transnistria Policy

Sabir ASKEROĞLU

Tarihsel Süreçte Bölgesel ve Küresel Ekonomi Politik Gelişmelerin Karadeniz Bölgesi Entegrasyonuna Etkileri

The Effects of Regional and Global Economic-Political Developments in the Historical Process on the Integration of the Black Sea Region

Şükrü İNAN-A. Fahimi AYDIN

The Stepchild of the Green Belt Project: Uzbekistan Islamic Movement

Yeşil Kuşak Projesi'nin Üvey Çocuğu: Özbekistan İslami Hareketi

Bora İYİAT

Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliği: Asimetrik İlişkinin Gölgesinde Refah Arayışı

Kyrgyzstan's Eurasian Economic Union Membership: The Quest for Prosperity Under Asymmetric Relations

Turgut DEMİRTEPE-Otabek OMONKULOV

Güneydoğu Asya Dinlerinin Bâtını Boyutlarının İran Örneğinde İncelenmesi: Tasavvuf, Mistisizm ve Mehdilik

An Examination of the Esoteric Dimensions of Southeast Asian Religions in the Case of Iran: Sufism, Mysticism and Mahdism

Cenk TAMER

بند کمال خان و نقش آن بر سیاست آبی افغانستان با ایران

Kamal Khan Dam and Afghanistan's Role on Iran's Water Policy

Muhammed Alam ARAM

Azınlık-Çoğunluk Denklemi Bağlamında Avrupa'nın Ötekisi Göçmenlerin Ev Sahibi Devletler ve Topluluklarla İlişkileri

The Relations of Immigrants as the Other of Europe with Host States and Societies in the Context of Minority-Majority Equation

Murat SARAÇLI

Operation Weserübung Nord: German Invasion of Norway, 1940

Weserübung Nord Operasyonu: Norveç'in Almanya Tarafından İşgal Edilmesi, 1940

Burak ÇINAR

KİTAP İNCELEMELERİ/BOOK REVIEWS

Umut Kedikli-Gökhan Telatar, Der., Bölgesel Güvenlik Sorunları Ekseninde Türkiye, Nobel Yayıncılık, Ankara 2021, 418 s.

Umut Kedikli-Gökhan Telatar, eds., Türkiye on the Axis of Regional Security Issues, Nobel Publishing, Ankara 2021, 418 pgs.

Muhammed Nurullah KETKANLI

Merve Suna Özel Özcan, İmparatorluklar, Orion Kitabevi, Ankara 2021, 396 s.

Merve Suna Özel Özcan, Emperorship, Orion Publishing, Ankara 2021, 396 pgs.

Kaan AKMAN

Cenk Tamer, İran İslam Cumhuriyeti'nde Kimlik İnşası Süreci ve Mehdilik, Akçağ Yayınları, Ankara 2022, 166 s.

Cenk Tamer, The Identity Building Process and Mahdism in the Islamic Republic of Iran, Akçağ Publishing Ankara 2022, 166 p.

Zeki Talustan GÜLTEN

SAHİBİ

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

DİL EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Selma YEL • Türkçe Dil Editörü

Prof. Dr. Cem KARADELİ • İngilizce Dil Editörü

Prof. Dr. Asem NAUŞABAYEVA • Rusça Dil Editörü

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Doğan BAŞARAN

Dr. Emre OZAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Dr. Kadir Ertaç ÇELİK

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Zeki Talustan GÜLTEN

Cemal Ege ÖZKAN

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Muthana AL-MAHDAMI • Bağdat Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN • Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Zafar Nawaz Jaspal • Quaid-i Azam Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR • Kapadokya Üniversitesi

Prof. Dr. Izbairov Asylbek KARIMOVICH • Jeopolitik Araştırma Enstitüsü

Prof. Dr. Iram KHALID • Pencap Üniversitesi

Prof. Dr. Güray KIRPIK • Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Zaynidin KURMANOV • Boris Yeltsin Kırgız-Rus-Slav Üniversitesi

Prof. Dr. Asan ORMUŞEV • Kırgızistan Mahmud Kaşgari Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL • Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Oktay Fırat TANRISEVER • Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN • Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. A. Fahimi AYDIN • İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Masa KOLANOVIC • Zagreb Üniversitesi

Doç. Dr. Ariel S. Gonzalez LEVAGHI • Arjantin Papalık Katolik Üniversitesi

Doç. Dr. Şafak OĞUZ • Kapadokya Üniversitesi

Doç. Dr. Ahad SALIHOV • Rusya Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Katarzyna STOKLOSA • Güney Danimarka Üniversitesi

Dr. Khuram IQBAL • Pakistan Milli Savunma Üniversitesi

Dr. Cenk PALA • Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

Dr. Shristi PUKHREM • Hindistan Vakfı

Dr. Harinda VIDANAGE • General Sir John Kotelawala Savunma Üniversitesi

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Bölgesel Araştırmalar Dergisi

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • Faks: +90 312 474 00 45

E-Posta: bad@ankasam.org • Web: dergipark.gov.tr/bader

KAPAK & DİZGİ TASARIM

Esra KARADAĞ

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

e-ISSN | 2587-1234

YAYIN TARİHİ

29 Aralık 2022

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN • Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Edward FOSTER • Stevens Teknoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Sarmad Zeki HAMED • Al-Nahrain Üniversitesi

Prof. Dr. Iram KHALİD • Pencil Üniversitesi

Prof. Dr. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN • Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Nuri KORKMAZ • Bursa Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Abdugani MAMADAZIMOV • Tacikistan Ulusal Siyaset Bilimciler Birliği

Doç. Dr. Farhat TOLİPOV • Özbekistan Bilim Kervanı Enstitüsü

Doç. Dr. Kanat YDYRYS • Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

Dr. Khalid Taimur AKRAM • Küresel Strateji Çalışmaları Merkezi

Dr. Alok BANSAL • Hindistan Vakfı

Dr. Hassan Daud BUTT • Bahria Üniversitesi

Dr. Serpil GÜDÜL • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Intigam MAMEDOV • Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi

Dr. Muhammad Syaroni ROFII • Endonezya Üniversitesi

Dr. Azhar E. SERİKKALİYEVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

YURTDIŞI TEMSİLCİLİKLERİ

ABD | Prof. Dr. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Emekli

Afganistan | Dr. Khalilullah RASULI • Kabil Üniversitesi

Azerbaycan | Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi

Etiyopya | Dr. Abdu Muhammed ALI • Dilla Üniversitesi

Irak | Doç. Dr. Ahmed Fakak AHMED • Musul Üniversitesi

Kazakistan | Doç. Dr. Kanat YDYRYS • Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi

Özbekistan | Doç. Dr. Shahina İBRAHİMOVA • Taşkent Devlet Şarkiyat Enstitüsü

Sudan | Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal

VOLUME: 6 • ISSUE: 2 • DECEMBER 2022

Journal of Regional Studies is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

EDITOR

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

VICE EDITORS

Dr. Doğacan BAŞARAN

Dr. Emre OZAN

MANAGING EDITOR

Dr. Kadir Ertaç ÇELİK

PUBLICATION BOARD

Zeki Talustan GÜLTEN

Cemal Ege ÖZKAN

EDITORIAL BOARD

Prof. Mustafa Nail ALKAN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Muthana AL-MAHDAWI • University of Baghdad

Prof. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Temuçin Faik ERTAN • Ankara University

Prof. Zafar Nawaz Jaspal • Quaid-i Azam University

Prof. Hasan Ali KARASAR • Cappadocia University

Prof. Izbairov Asylbek KARIMOVICH • Institute of Geopolitical Studies

Prof. Iram KHALID • Punjab University

Prof. Güray KIRPIK • Gazi University

Prof. Zaynidin KURMANOV • Kyrgyz-Russian Slavic University

Prof. Asan ORMUŞEV • Kyrgyzstan Mahmud Kashgari Eastern University

Prof. Şamil ÖÇAL • Social Sciences University of Ankara

Prof. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Oktay Fırat TANRISEVER • Middle East Technical University

Prof. Refik TURAN • Gazi University

Assoc. Prof. A. Fahimi AYDIN • İnönü University

Assoc. Prof. Hassan Daud BUTT • Bahria University

Assoc. Prof. Masa KOLANOVIC • University of Zagreb

Assoc. Prof. Ariel S. Gonzalez LEVAGHI • Pontifical Catholic University of Argentina

Assoc. Prof. Şafak OĞUZ • Cappadocia University

Assoc. Prof. Ahad SALIHOV • Russian Academy of Sciences

Assoc. Prof. Katarzyna STOKLOSA • University of Southern Denmark

Dr. Khuram IQBAL • National Defence University of Pakistan

Dr. Cenk PALA • Ankara Center for Crisis and Policy Studies

Dr. Shristi PUKHREM • India Foundation

Dr. Harinda VIDANAGE • General Sir John Kotelawala Defence University

CORRESPONDENCE – COMMUNICATION

Journal of Regional Studies

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 9, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Fax:** +90 312 474 00 45

E-Mail: bad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/bader

COVER DESIGN & TYPESETTING

Esra KARADAĞ

TYPE OF PERIODICAL

International Refereed Local Periodical Journal

e-ISSN | 2587-1234

PUBLICATION DATE

29 December 2022

ADVISORY BOARD

- Prof. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazakh National University*
Prof. Giray Saynur DERMAN • Marmara University
Prof. Edward FOSTER • Stevens Institute of Technology
Prof. Sarmad Zeki HAMED • Al-Nahrain University
Prof. Iram KHALID • Punjab University
Prof. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazakh National University
Prof. Yelda Hatice ONGUN • Başkent University
Assoc. Prof. Nuri KORKMAZ • Bursa Technical University
Assoc. Prof. Abdugani MAMADAZIMOV • National Association of Political Scientists of Tajikistan
Assoc. Prof. Farhat TOLIPOV • Institute of Science Caravan of Uzbekistan
Assoc. Prof. Kanat YDYRYS • Akhmet Yassawi University
Dr. Khalid Taimur AKRAM • Pakistan Research Center for a Community with Shared Future
Dr. Alok BANSAL • India Foundation
Dr. Hassan Daud BUTT • Bahria University
Dr. Serpil GÜDÜL • Ankara Hacı Bayram Veli University
Dr. Intigam MAMEDOV • Lomonosov Moscow State University
Dr. Muhammad Syaroni ROFII • University of Indonesia
Dr. Azhar E. SERIKKALIYEVA • Al-Farabi Kazakh National University

FOREIGN REPRESENTATIVES

- USA** | *Prof. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Retired*
Afghanistan | *Dr. Khalilullah RASULÍ • Kabul University*
Azerbaijan | *Dr. Nazim CAFERSOY • Azerbaijan State University of Economics*
Ethiopia | *Dr. Abdu Muhammed ALI • University of Dilla*
Iraq | *Assoc. Prof. Ahmed Fakak AHMED • Mosul University*
Kazakhstan | *Assoc. Prof. Kanat YDYRYS • Cooperation Council of Turkic Speaking Countries*
Uzbekistan | *Assoc. Prof. Shahina IBRAHIMOVA • Tashkent State Oriental Studies Institute*
Sudan | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

BU SAYININ HAKEMLERİ - REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Hilmi DEMİR – TOBB ETU Üniversitesi*
Prof. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA – İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KARABULUT – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL – Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz EROĞLU UTKU – Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma Anıl ÖZTOP – Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Erjada PROGONATÍ – Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Azime TELLÍ – Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU – Adıyaman Üniversitesi
Dr. Özdemir AKBAL – Trakya Üniversitesi
Dr. Dinmuhammed AMETBEK – Uluslararası Türk Akademisi
Dr. Sabir ASKEROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Mesut ASLAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre AYKOÇ – Trakya Üniversitesi
Dr. Aynura BAGHIROVA
Dr. Doğacan BAŞARAN – Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi
Dr. Erdal BAYAR – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Kadir Ertaç ÇELİK – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Nihat DURLUPINAR
Dr. Bülent ERDİL
Dr. Öğr. Üyesi Nail ELHAN – Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren GÜRSELER – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elşan İZZETGİL – Kastamonu Üniversitesi
Dr. Hidayetullah MODAKİK – Takhar Üniversitesi
Dr. Mohammad Safar NOORI – Takhar Üniversitesi
Dr. Armağan ÖRKİ
Dr. Emirhan KAYA – Trakya Üniversitesi
Dr. Emrah KAYA
Dr. Öğr. Üyesi Levent Ersin ORALLI – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İrşat SARIALİOĞLU – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Cenk TAMER
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ – Ege Üniversitesi

© Tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission. Citations are allowed.

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The articles and media sent cannot be repatriated.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

Bölgesel Araştırmalar Dergisi açık erişimli ve tamamen ücretsizdir.

The Journal of Regional Studies is open access and completely free.

TARANAN İNDEKSLER VE VERİ TABANLARI

INDEXES & DATABASES

Bölgesel Araştırmalar Dergisi AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, İdeal Online, Infobase Index, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır.

Journal of Regional Studies indexed by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, Infobase Index, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGİPARK.

EDİTÖRDEN

Değerli "Bölgesel Araştırmalar Dergisi (BAD)" okurları,

Uluslararası ilişkiler disiplinindeki başarılı eserler, genellikle dünyayı spesifik coğrafyalara ayıran veya konulara göre inceleyen çalışmalardır. Küresel siyaseti anlamlandırabilmek ve doğru tespitlerde bulunabilmek için her zaman iki yönlü bir okuma yapılması tavsiye edilir. Bunlar özelden genele ve genelden özele okumalardır. Nitekim bugüne kadar bölgeyi bilmeden küresel siyaseti yorumlayan çalışmalar veya uluslararası siyaseti bilmeden bölgesel gelişmeleri değerlendiren eserler, her zaman sığ bir analiz olarak kalmıştır. Bizler, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) olarak her zaman iki yönlü okumalar yapan çalışmaları teşvik ettik ve bünyemizde yer vermeye çalıştık. Bu düşünceyi esas alan bir misyonla bundan altı yıl önce yayım hayatına başlayan BAD, konu ve bölge uzmanlığını bir arada sentezleyen yayın politikasıyla başarılı eserler ortaya koymuştur. Dünyanın konulara ve bölgelere göre kompartımanlara ayrılması, özelden genele doğru okuma yapmamızı kolaylaştırmakta ve bu da dünya siyasetini daha anlaşılır kılmaktadır.

Dünyadaki gelişmeleri çok daha iyi anlamamız, analiz etmemiz ve öngörülerde bulunmamız gereken bir süreçte olduğumuzu düşünüyorum. Lakin küresel güçler arasındaki rekabet artarken; bu kutuplaşmanın getirdiği riskler de tüm dünyayı etkisi altına almaktadır. Bu gerçeklikten hareketle, BAD olarak sizlere olabildiğince spesifik alanlarda ve bölgesel uzmanlaşmayı gerektiren hususlarda çeşitli bir yayın dizisi sunmaya çalıştık. Bu politikamız bizleri Türkiye’de ve dünyada önde gelen sosyal bilimler dergisi haline getirdi. Nitekim bugüne kadar 1’i özel sayı olmak üzere toplam 12 sayı çıkarttık ve her sayıda ortalama 15 bin ve toplamda ise 190 bini aşkın okunma-görünürlük sayısını yakalayarak bu alanda en başarılı dergiler arasında yer aldık.

Uluslararası hakemli, açık erişimli ve tamamen ücretsiz olan BAD, taranmış olduğu alan indekslerinin sayısını da sürekli artırmaktadır. Halihazırda 13 alan indeksi tarafından kabul alan dergimiz AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Infobase, İdeal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır. Bunun yanı sıra TÜBİTAK ULAKBİM indeksi tarafından da kabul almayı bekliyoruz. Bunlara ek olarak çok dilli yayın politikasına sahip olan BAD, bu doğrultuda Türkçe, İngilizce, Rusça ve diğer dünya dillerinde de çalışmalar kabul edebilmektedir.

6. cilt 2. sayımızda; 3’ü İngilizce ve 1’i Farsça olmak kaydıyla toplamda 10 makale ve 3 kitap incelemesi yer almaktadır. Bu sayımızda yer alan 10 makaleden ilki, Çin’in ulus markalamasını değerlendiren Prof. Dr. Bilal KARABULUT ve Ezgi CANPOLAT’ın birlikte kaleme aldıkları "Ulus Markalama Bağlamında İyi Ülke Endeksi ve Ulus Marka Endeksi: Çin Halk Cumhuriyeti Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme" başlıklı makaledir. İkincisi, Ferhan ORAL’in İngilizce kaleme aldığı "Role of the Caspian Region Within the Context of Energy Security" adlı çalışmadır. Üçüncü sırada ise Dr. Sabir ASKEROĞLU’nun yazmış olduğu "Rusya’nın Transdinyester Politikası" adlı makale yer almaktadır. Dördüncü makale, Dr. Şükrü İNAN ve Doç. Dr. A. Fahimi AYDIN’ın beraber ele aldıkları "Tarihsel Süreçte Bölgesel ve Küresel Ekonomi Politik Gelişmelerin Karadeniz Bölgesi Entegrasyonuna Etkileri" adlı çalışmadır. Beşinci

sırada ise Bora İYİAT'ın İngilizce kaleme aldığı "The Stepchild of the Green Belt Project: Uzbekistan Islamic Movement" adlı çalışma yer almaktadır.

Bu sayımızda belirli bir bölge ve konu uzmanlığını esas alan farklı çalışmalara da yer verdik. Bu kapsamda, altıncı sırada Doç. Dr. M. Turgut DEMİRTEPE ve Dr. Otobek OMONKULOV'un birlikte kaleme aldıkları "Kırgızistan ve Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliği: Asimetrik İlişkinin Gölgesinde Refah Arayışı" adlı makale yer almaktadır. Yedinci sırada ise Dr. Cenk TAMER'in yazmış olduğu "Güneydoğu Asya Dinlerinin Bâtını Boyutlarının İran Örneğinde İncelenmesi: Tasavvuf, Mistisizm ve Mehdilik" başlıklı makaleyi sizlerle buluşturduk. Daha sonra Afganistan'daki su sorununu ele alan Muhammed Alam ARAM'ın Farsça kaleme aldığı "Kamal Khan Barajı ve Afganistan'ın İran'ın Su Politikasındaki Rolü" adlı makale yer almaktadır. Dokuzuncu sırada ise Dr. Murat SARAÇLI, "Azınlık-Çoğunluk Denklemi Bağlamında Avrupa'nın Ötekisi Göçmenlerin Ev Sahibi Devletler ve Toplumlarla İlişkileri" adlı çalışma yer almaktadır. Son olarak Doç. Dr. Burak ÇINAR'ın İngilizce kaleme aldığı "Operation Weserübung Nord: German Invasion of Norway, 1940" adlı makale paylaşılmıştır.

Kitap incelemeleri kısmında, ilk olarak Muhammed Nurullah KETKANLI'nın hazırladığı inceleme yer almıştır. İncelenen kitap ise Doç. Dr. Umut KEDİKLİ ve Doç. Dr. Gökhan TELATAR'ın birlikte derlemiş oldukları "Bölgesel Güvenlik Sorunları Ekseninde Türkiye" adlı çalışmadır. İkinci kitap incelemesini Kaan AKMAN kaleme almıştır. İncelenen kitap ise Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN'ın yazmış olduğu "İmparatorluklar" adlı eserdir. Üçüncü kitap incelemesini Zeki Talustan GÜLTEN yapmıştır. Ele almış olduğu kitap ise Dr. Cenk TAMER'e ait "İran İslam Cumhuriyeti'nde Kimlik İnşası Süreci ve Mehdilik" adlı eserdir.

BAD, bölgesel düzeyde incelediği konularla küresel siyaseti anlamlandırmamız ve gelecekle ilgili tahminlerde bulunmamıza yardımcı olmaktadır. Nitekim belirli bir coğrafi alan üzerinde uzmanlaşmak, uluslararası politikayı yorumlamamızı da kolaylaştırmaktadır. 2020-2021 yıllarında Covid-19 pandemisi ve 2022 yılında Avrupa'da patlak veren Rusya-Ukrayna Krizi, ekonomik olarak tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

Dünyayı kompartımanlara ayırmadan ve yerel düzeyde bu etkileri incelemekten küresel siyasetin geleceğine dair doğru tespitlerde bulunmamız oldukça zor olacaktır. Bu gerçeklerden hareketle, BAD olarak sizlere spesifik alanlarda çalışmalar sunarak dünyanın gündemini ve krizleri çok daha anlaşılır kılmayı amaçladık.

ANKASAM bünyesinde faaliyet gösteren ve uluslararası hakemli bir niteliğe sahip olan BAD, ortaya koyduğu başarılı çalışmalarla etkinliğini ve dinamizmini her geçen gün artırmaya devam etmektedir.

Dergimizin 6. yılını geride bırakırken gelecekte bu başarıların üzerine koyacağımızdan emin olduğumu belirtmek istiyorum. Ayrıca 7. cilt 1. sayımız için yeni makalelerinizi beklediğimizi ve sizlerle birlikte çalışmaktan keyif aldığımızı da belirtmek isterim.

Sayımızda katkıları bulunan yayın ekibine, editör, danışma ve hakem kurullarına çok teşekkür ediyorum. Yeni yılda görüşmek dileğiyle sağlık ve esenlikler diliyorum...

BAD Editörü
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDITORIAL

Dear “Journal of Regional Studies (JRS)” readers,

Successful works in the discipline of international relations are generally those that divide the world into specific geographies or examine them according to topics. It is always recommended to make a two-way reading to make sense of global politics and make correct determinations. These are readings from the specific to the general and from the general to the specific. As a matter of fact, studies that interpret global politics without knowing the region or those that evaluate regional developments without knowing international politics have always remained a shallow analysis. As Ankara Center for Crisis and Policy Studies (ANKASAM), we have always encouraged studies that make two-way readings and tried to include them in our body. JRS, which started its publishing life six years ago with a mission based on this idea, has produced successful works with its publication policy that synthesizes subject and regional expertise together. The division of the world into compartments according to subjects and regions makes it easier for us to read from the specific to the general, and this makes world politics more understandable.

I think we are in a process where we need to better understand, analyze, and make predictions about the developments in the world. However, while the competition between global powers increases; The risks brought by this polarization also affect the whole world. Based on this reality, as JRS, we have tried to offer you a variety of publications in specific areas and issues that require regional specialization as much as possible. This policy has made us the leading social sciences journal in Türkiye and in the world. As a matter of fact, we have published a total of 12 issues, one of which is a special issue, and we have become one of the most successful magazines in this field by capturing an average of 15 thousand and a total of more than 190 thousand reads in each issue.

JRS, which is internationally peer-reviewed, open access and completely free, is constantly increasing the number of field indexes it has scanned. Our journal, which is currently accepted by 13 field indexes, is scanned by AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Infobase, Ideal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex and TÜBİTAK DERGİPARK. In addition, we expect to be accepted by the TÜBİTAK ULAKBİM index. In addition, JRS, which has a multilingual publication policy, can accept works in Turkish, English, Russian and other world languages.

In our 2nd issue of volume 6; There are a total of 10 articles and 3 book reviews, 3 in English and 1 in Persian. The first of the 10 articles in this issue are Prof., who evaluated China’s nation branding. Dr. The article titled “Good Country Index and Nation Brand Index in the Context of Nation Branding: An Evaluation on the Example of the People’s Republic of China” by Prof. Bilal KARABULUT and Ezgi CANPOLAT. The second is the work titled “Role of the Caspian Region Within the Context of Energy Security” written by Ferhan ORAL in English. In third place is Dr. There is an article named “Russia’s Transnistria Policy” written by Dr. Sabir ASKEROĞLU. The fourth article, by Dr. Şükrü İNAN and Assoc. Prof. A. Fahimi AYDIN’s work titled “The Effects of Regional and Global Economic and Political Developments in the Historical Process on the Integration of the Black Sea Region”. In the fifth place is the work titled “The Stepchild of the Green Belt Project: Uzbekistan Islamic Movement” written by Bora İYİAT in English.

In this issue, we also included different studies based on a specific region and subject expertise. In this context, Assoc. Prof. M. Turgut DEMİRTEPE and Dr. Otobek OMONKULOV's article "Kyrgyzstan and Eurasian Economic Union Membership: Seeking Prosperity in the Shadow of the Asymmetrical Relationship". In seventh place, Dr. We have brought you together the article titled "Examination of the Inner Dimensions of Southeast Asian Religions in the Example of Iran: Sufism, Mysticism and Mahdism" by Dr. Cenk TAMER. Afterwards, there is an article titled "Kamal Khan Dam and Afghanistan's Role in Iran's Water Policy" written in Persian by Muhammed Alam ARAM, which deals with the water problem in Afghanistan. In ninth place, Dr. Murat SARAÇLI, "The Relationship of Immigrants to the Host States and Societies of Europe's Other in the Context of the Minority-Majority Equation". Finally, The article "Operation Weserübung Nord: German Invasion of Norway, 1940" written by Assoc. Prof. Burak ÇINAR in English was shared.

In the book reviews section, firstly, the review prepared by Muhammed Nurullah KETKANLI was included. The reviewed book is Assoc. Prof. Umut KEDİKLİ and Assoc. Prof. Gökhan TELATAR's work titled "Turkey on the Axis of Regional Security Issues". Kaan AKMAN wrote the second book review. The book under review is Dr. It is the work called "Empires" written by Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN. The third book was reviewed by Zeki Talustan GÜLTEN. His book is Dr. Cenk TAMER's work titled "Identity Construction Process and Mahdiism in the Islamic Republic of Iran".

JRS helps us make sense of global politics and make predictions about the future with the issues it examines at the regional level. As a matter of fact, specializing in a specific geographical area also facilitates our interpretation of international politics. The Covid-19 pandemic in 2020-2021 and the Russia-Ukraine Crisis that broke out in Europe in 2022 affected the whole world economically.

It will be very difficult for us to make accurate assessments of the future of global politics without compartmentalizing the world and examining these effects at the local level. Based on these facts, as JRS, we aimed to make the world's agenda and crises much more understandable by offering you studies in specific areas.

JRS, which operates within ANKASAM and has an international arbitration qualification, continues to increase its effectiveness and dynamism day by day with its successful studies.

As we leave behind the 6th year of our journal, I would like to state that I am confident that we will build on these successes in the future. I would also like to state that we look forward to your new articles for our 7th volume 1st issue and that we enjoy working with you.

I would like to thank the editorial team, editorial, advisory and referee boards for their contributions to our issue. Hope to see you in the new year, I wish you health and well-being...

JRS Editor
Prof. Mehmet Seyfettin EROL

İÇİNDEKİLER

Ulus Markalama Bağlamında İyi Ülke Endeksi ve Ulus Marka Endeksi: Çin Halk Cumhuriyeti Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme | 387
Bilal KARABULUT-Ezgi CANPOLAT

Enerji Güvenliği Bağlamında Hazar Bölgesinin Rolü | 419
Ferhan ORAL

Rusya'nın Transdinyester Politikası | 440
Sabir ASKEROĞLU

Tarihsel Süreçte Bölgesel ve Küresel Ekonomi Politik Gelişmelerin Karadeniz Bölgesi Entegrasyonuna Etkileri | 471
Şükrü İNAN-A. Fahimi AYDIN

Yeşil Kuşak Projesi'nin Üvey Çocuğu: Özbekistan İslami Hareketi | 512
Bora İYİAT

Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliği: Asimetrik İlişkinin Gölgesinde Refah Arayışı | 532
M. Turgut DEMİRTEPE-Otabek OMONKULOV

Güneydoğu Asya Dinlerinin Bâtını Boyutlarının İran Örneğinde İncelenmesi: Tasavvuf, Mistisizm ve Mehdilik | 575
Cenk TAMER

ناری ا ب اتس ن اغفا ی ب آت س ای س ر ب ن ش ق ن و ن ا خ ل ا م ک د ن ب | 612
Muhammad Alam ARAM

Azınlık-Çoğunluk Denklemi Bağlamında Avrupa'nın Ötekisi Göçmenlerin Ev Sahibi Devletler ve Toplumlarla İlişkileri | 631
Murat SARAÇLI

Weserubung Nord Operasyonu:Norveç'in Almanya Tarafından İşgal Edilmesi, 1940 | 670
Burak ÇINAR

KİTAP İNCELEMELERİ

Umut Kedikli-Gökhan Telatar, Der., Bölgesel Güvenlik Sorunları Ekseninde Türkiye | 714
Muhammed Nurullah KETKANLI

Merve Suna Özel Özcan, İmparatorluklar | 721
Kaan AKMAN

Cenk Tamer, İran İslam Cumhuriyeti'nde Kimlik İnşası Süreci ve Mehdilik | 727
Zeki Talustan GÜLTEN

TABLE OF CONTENTS

Good Country Index and Nation Brand Index in the Context of Nation Branding: An Evaluation on the Case of the People's Republic of China | 387
Bilal KARABULUT-Ezgi CANPOLAT

Role of the Caspian Region within the Context of Energy Security | 419
Ferhan ORAL

Russia's Transnistria Policy | 440
Sabir ASKEROĞLU

The Effects of Regional and Global Economic-Political Developments in the Historical Process on the Integration of the Black Sea Region | 471
Şükrü İNAN-A. Fahimi AYDIN

The Stepchild of the Green Belt Project: Uzbekistan Islamic Movement | 512
Bora İYİAT

Kyrgyzstan's Eurasian Economic Union Membership: The Quest for Prosperity Under Asymmetric Relations | 532
M. Turgut DEMİRTEPE-Otabek OMONKULOV

An Examination of the Esoteric Dimensions of Southeast Asian Religions in the Case of Iran: Sufism, Mysticism and Mahdism | 575
Cenk TAMER

Kamal Khan Dam and Afghanistan's Role on Iran's Water Policy | 612
Muhammad Alam ARAM

The Relations of Immigrants as the Other of Europe with Host States and Societies in the Context of Minority-Majority Equation | 631
Murat SARAÇLI

Weserubung Nord Operasyonu: Norveç'in Almanya Tarafından İşgal Edilmesi, 1940 | 670
Burak ÇINAR

BOOK REVIEWS

Umut Kedikli-Gökhan Telatar, Eds., Türkiye on the Axis of Regional Security Issues | 714
Muhammed Nurullah KETKANLI

Merve Suna Özel Özcan, Emperorship | 721
Kaan AKMAN

Cenk Tamer, The Identity Building Process and Mahdism in the Islamic Republic of Iran | 727
Zeki Talustan GÜLTEN

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME*

*Good Country Index and Nation Brand Index in the Context of Nation
Branding: An Evaluation on the Case of the People's Republic of China*

Bilal KARABULUT**
Ezgi CANPOLAT***

Öz

Küreselleşmenin etkisiyle daha da girift hale gelen uluslararası sistem, ülkelerin günümüz rekabet koşullarına uyum sağlayabilen esneklikte olmasını kaçınılmaz bir şekilde dayatmaktadır. Ülkeler ekonomik olarak varlıklarını güçlendirebilmek için yatırım alabilme, nitelikli iş gücünü artırabilme, istihdam kapasitelerini artırma, ihracat gelirlerini yükseltme ve turizm gelirlerini güçlendirme amaçları başta olmak üzere; kendilerini hem dış dünyaya tanıtma hem de gerek iç gerekse dış politikalarını meşru hale getirebilmek için ulus markalama ve ülke imajı geliştirme stratejileri uygulamaktadır. Bu çalışmada, ulus markalamanın temelleri, ülkelerin ulus markalama faaliyetleri neticesinde oluşturulan "İyi Ülke Endeksi" ve "Ulus Markalama Endeksi" üzerindeki etkileri, Çin'in uygulama pratikleri ve faaliyetleri üzerinden değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ulus Markalama, Ülke İmajı, Çin, Ulus Marka Endeksi, İyi Ülke Endeksi.

Abstract

The international system, which has become more intricate with the effect of globalization, inevitably imposes that countries should be flexible enough to adapt to today's competitive conditions. Countries, in order to strengthen their economic assets, receive investments, increase the qualified workforce, increase employment capacities, increase export revenues and strengthen tourism revenues; implement nation branding and country image development strategies in order to introduce themselves to the outside world and to legitimize its domestic and foreign policies. In this study, the foundations of nation branding, the effects on the "Good Country Index" and "Nation Branding Index", which are formed as a result of the nation branding activities of the countries, are evaluated through the implementation practices and activities of the People's Republic of China.

Keywords: Nation Branding, Country Image, China, Nation Branding Index, Good Country Index.

* **Makale Geliş Tarihi:** 18.11.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 20.12.2022.

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: bilal.karabulut@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4751-6165.

*** Doktora Adayı, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: ezcanpolat92@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3114-5777.

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

GİRİŞ

İki bin yıldan fazla bir süredir, Çin'i yönetenler, ülkelerini dünyadaki baskın aktörlerden biri olarak görmüşlerdir. Çince adıyla “中国 (Zhongguo)” kavramı, yani Çinlilerin kendilerine verdiği adla “ortadaki, merkezdeki ülke” bu ulusun kendisini yalnızca coğrafi olarak betimlemesinin bir yansıması değil, aynı zamanda, Çin'in kendisini kültürel, politik ve ekonomik olarak dünyanın merkezine koyduğunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu Çin-merkezci dünya görüşünün, günümüzde hala, Çin'in uluslararası politikalarını ve bu politikaları geliştirme paradigmasını pek çok yönden şekillendirdiğini söyleyebilmek mümkündür.

Çin Halk Cumhuriyeti; 1949 yılındaki kuruluşundan bu yana hem ekonomisini geliştirmiş hem de siyasi ilişkileri ve iş birlikleri sayesinde günümüzün etkili uluslararası aktörlerinden biri olmayı başarmıştır.

Çin, özellikle Mao Zedong dönemi sonrası, Deng Xiaoping yönetimiyle birlikte pek çok ekonomik reform ve uluslararası kurumlarla işbirliği sayesinde küresel gücünü artırmayı hedeflenmiştir. Deng Xiaoping dönemi, bu anlamda hem Çin dış politikasının ve Çin'in uluslararası toplumda yer edinme çalışmalarının hem de ekonomik gelişimin mihenk taşı olarak kabul görmektedir. Bu dönemde, pek çok ekonomik reformun yanı sıra, ülkeye yabancı sermaye ve teknolojik alt yapı girişleri teşvik edilmiştir.¹

1990'lı yıllardan sonra Çin, sistemli bir şekilde, iç ve dış politikalarını meşru kılmak, küresel yönetişimde daha büyük roller almak, mevcut kurumlarda aktif rol üstlenme ve liderlik etme potansiyeline işaret etmiştir. Çin'in bu anlamda gücünü artırmak için yumuşak bir politika geliştirdiğini söyleyebiliriz. Öncelikle mevcut uluslararası kurumlarda aktif ve büyük

¹ “Ziliào: Dèngxiǎopíng tóngzhì guānghuī zhāndòu de yīshēng”, Çin Halk Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/xw_zt/moe_357/s3579/moe_90/tnull_2554.html, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

roller üstlenmeyi amaçlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde, Çin; 50'den fazla milletler arası kuruluşu ve 1275 uluslararası sivil toplum kuruluşuna üye olmuştur.²

Dünya Bankası verilerine göre; Çin 1978 senesinde dışa açılmaya ve ekonomisinde reform yapmaya başladığından beri, GSYİH büyümesi yılda ortalama yüzde 9'un üzerinde gerçekleşmiştir ve 800 milyondan fazla insan yoksulluk sınırının üzerine çıkmayı başarmıştır.³ Bugün Banking 500 listesindeki ilk 5 bankadan 4'ü Çinlidir.⁴ Günümüzde Fortune Global 500 listesindeki 146 şirket Çin'e aittir.⁵ Dünyanın en büyük 50 limanından 18 tanesi Çin'e ait olduğu gibi⁶ bugün Çin dünyanın en büyük ihracatçısı unvanını da elinde bulundurmaktadır.⁷ Dünya Bankası verilerine göre; Çin 2021 yılı sonunda, hizmet ve mal ihracatında 3.548.552.96 ABD doları seviyesine kadar yükselmiştir.⁸

Siyasi açıdan bakıldığında da Çin, kuruluşundan sonra siyasi ilişkilerinde de hayli yol kat etmiş uluslararası bir aktördür. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimî 5 üyesinden biri olan Çin; Şanghay İşbirliği Örgütü, ASEAN, G-20, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Örgütü (WIPO), Dünya Turizm

2 Ann Kent, "China's Participation in International Organisations", Yongjin Zhang-Greg Austin, der., *Power and Responsibility in Chinese Foreign Policy*, ANU Press, Canberra 2013, s. 132-166.

3 "The World Bank in China", *The World Bank*, <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

4 "Banking 500 2022", *Brand Directory*, <https://brandirectory.com/download-report/brand-finance-banking-500-2022-preview.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

5 "Global 500", *Fortune*, <https://fortune.com/global500/2022/search/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

6 "The Top 50 Container Ports", *World Shipping Council*, <https://www.worldshipping.org/top-50-ports>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

7 "China Report", *The Observatory of Economic Complexity*, <https://oec.world/en/profile/country/chn>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

8 "Exports of Goods and Services (China)", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?locations=CN>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Örgütü (UNWTO) gibi pek çok uluslararası kurumda söz sahibi bir devlet olmasının yanı sıra⁹ dünyanın en büyük ordusuna sahip olmasıyla da oldukça etkili ve önemli bir pozisyonundadır.¹⁰

1990'lı yıllardan itibaren uluslararası ekosistemde kendine yer edinme çabası devam ederken, Çin Komünist Partisi (ÇKP) yöneticileri de kendilerine resmi söylemler belirleyerek, dış politikalarını bu söylemler üzerinden şekillendirmeyi hedeflemişlerdir. Jiang Zemin döneminde “Çin Ulusunun Büyük Yeniden Uyanışı”; Hu Jintao döneminde, “Ahenkli Toplum ve Ahenkli Dünya” ekseninde politikalar oluşturulmak istenmiştir. Bu dış politika eylemlerinin, Çin'in kendini dış dünyada kendisini nasıl tanımladığı, nasıl etiketlediği yani bir ulus olarak kendisini nasıl markaladığı şeklinde tanımlamak mümkündür.¹¹

2010'lu yıllara gelindiğinde ekonomik büyüme oranları eski ivmesini kaybetmiş olmasına ve iç politikadaki sorunlar dış politika dinamiklerine etki etmeye başlamış olmasına rağmen, Çin, günümüzde dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olma gücünü hala korumaktadır. 2012 yılında Çin Devlet Başkanlığı'na gelen Şi Cnping, yolsuzluk ve yoksulluk sorunlarının çözülmesi hususunda söz vermiş ve Çin halkına, Çin'in yakın gelecekte tüm dünyaya liderlik edeceği bir “Çin Rüyası” vaadinde bulunmuştur. Çin Rüyası vaadi aslında bu çalışmanın başında da belirttiğimiz üzere “ortadaki, merkezdeki ülke” paradigmasının günümüz uluslararası ilişkiler

9 “U.S.-China Economic and Security Review Commission”, *PRC Representation in International Organizations*, https://www.uscc.gov/sites/default/files/2022-07/PRC_Representation_in_International_Organizations_July2022.pdf, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

10 Evan Hecht, “Who Has the Biggest Military? Breaking it Down by Active and Reserve Members”, *USA Today*, <https://www.usatoday.com/story/news/world/2022/08/27/who-has-biggest-military-world-most-powerful/7888866001/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

11 Müge Yüce, “Çin Dış Politikasını Şekillendiren Temel Doktrinler ve Liderlerin Etkisi”, *ANKASAM*, https://www.ankasam.org/cin-dis-politikasini-sekillendiren-temel-doktrinler-ve-liderlerin-etkisi/#_edn1, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

normlarında yeniden canlanması olarak da kabul edilebilir. “Çin Rüyası” hem iç politika çıkarlarına hem de dış politikada kendini meşru kılmaya çalışan bir Çin algısı oluşturmaktadır.¹²

Çin Komünist Partisi’nin uluslararası yönetişimde öne çıkardığı bazı öncelikleri, doğası gereği savunma amaçlıdır. Bunlara örnek olarak; insan hakları uygulamaları bağlamında eleştirilerin önüne geçmek, Hong Kong ve Tibet meselelerini kendi iç meseleleri olarak görmek, Tayvan’ın uluslararası kurum ve kuruluşlarda bağımsız bir rol üstlenmesine karşı çıkmak, kendi egemenliğinden ödün vermekten korunmak gibi bazı öncelikleri, Çin’in dış politikadaki önceliklerini de belirlemektedir.

Bu temel fonksiyonlar üzerine kurulu Çin dış politikası söylemleri ise Çin’in uluslararası topluma karşı çizdiği imaj ve itibar vizyonu, bir ulus marka olarak kurguladığı stratejilerin gelişimini doğrudan etkilemektedir. Pekin, cazibesini artırmak için, Shanghai Expo, Çin’i turistik ve kültürel olarak tanıtıcı görsel materyallerin üretilmesi ve çeşitli uluslararası mecralarda yayınlanması, çeşitli spor müsabakalarında edinilen başarılar ve hatta bu organizasyonların Çin’de gerçekleşmesi, her yıl binlerce yabancı öğrencinin Çin’de eğitim masraflarının finanse edilmesi, yurtdışında Çin dili ve kültürünün tanıtılması için yapılan faaliyetler günümüzde bir yumuşak güç kurgusunun uzantısı olarak Çin’in ulus markasının inşası, uluslararası toplumda Çin markasına sadakat aşılması ve Çin’in hem yerel nüfusu hem de uluslararası izleyicileri arasında kendi meşruiyetini güçlendirmek için çabasını göstermektedir.¹³

Çin, günümüzde dış politika söylemlerinde genelde ülkelerin iç işlerine karışmamayı ve egemenliğine müdahale olmadıkça askeri güç kullanma taraftarı olmadığını, mevcut uluslararası sorunlar neticesinde sıkça belirtmektedir.

12 Kadir Ertaç Çelik-Doğacan Başaran, “Empire Tendencies of USA Within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2019, s. 41.

13 Michael Barr, “Nation Branding as Nation Building: China’s Image Campaign”, *East Asia*, 29(1), 2012, s. 81-94.

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Pekin yönetimi, uluslararası ilişkiler disiplininde devletlerin davranışlarını tanımlarken sıkça kullanılan, J. Nye tarafından temellendirilen, yumuşak güç konseptine¹⁴ kendi yorumlarını getirerek “ulusal, kültürel yumuşak güç” “national cultural soft power-国家文化软实力, guojia wenhua ruanshili”¹⁵ olarak da adlandırmış olsalar da bu sadece uluslararası politikalarda kullanılan bir kavram olmanın ötesinde yurt içindeki izlenen politikaları da meşru kılmak için izlenen bir yol olduğu düşünülebilir. Çin gibi bir ülke için yumuşak gücün önemi, uluslararası imajını iyileştirmekle olduğu kadar, yerel kalkınma ve refahla da ilgilidir.

Yumuşak güç; ülkeleri, halkları, şirketleri ve çeşitli büyüklükteki kuruluşların kendileri üzerindeki marka imajına doğrudan fayda sağlamaktadır. Güçlü bir ulus markası ve yumuşak güç algısı, bir ulusun kendisini insanların ziyaret edebileceği, yatırım yapabileceği ve mal ve hizmet kalitesiyle itibar inşa edebileceği bir yer olarak tanıtmasına olanak tanır. Aynı zamanda bir ülkenin komşularının itibarını artırmasına, kaynaklarını pazarlamasına ve uluslararası sahnede gösterdiği yüzü oluşturmaya olanak tanır. Yumuşak güç algıları, bir ulusun marka gücünün genel ölçümünde önemli bir bileşen oluşturur. Yumuşak güç, aktörleri etkileme yeteneği iken, bir ulus markası bu yeteneği uygulamaya koymaktadır.¹⁶

Bu bağlamda ele alındığında; ulus markalama konseptinin, yumuşak güç ile simbiyoz bir ilişki içerisinde olduğunu söylemek de mümkündür.

14 Mehmet Keyik-Mehmet Seyfettin Erol, “Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 21.

15 Jiang Shuzhuo, “Wénhuà Qiángguó: Wénhuà Ruǎn Shíli De Zhōngguó Mùbiāo”, *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/politics/2020-11/30/c_1126802333.htm, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

16 Steve Thomson, “Soft Power: Why it Matters to Governments, People, and Brands”, *Brand Finance*, <https://brandfinance.com/insights/soft-power-why-it-matters>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

ULUS MARKALAMA

Uluslararası ilişkiler disiplininde ülke imajı, güç konsepti kapsamında yumuşak güç kullanımı ve kamu diplomasisi uzun zamandır üzerinde durulan konular olsa da ulus markalama, yer markalama, menşei ülke çalışmaları nispeten daha yeni konular arasında yer almaktadır. Aslında nispeten yeni bir konu olmasına rağmen bu alanda yapılan çalışmalar hem yakın konseptlerle karıştırılabilmekte ya da bu konseptlerin içinde yer alan enstrümanlar olarak değerlendirilebilmektedir. Yumuşak güç ve ulus markalama kavramlarının ilişkisi üzerinde durmadan önce; marka kavramının tanımını ve sınırlarını belirleme ihtiyacı doğacaktır.

Buna göre; Marka kavramının net bir tanımlamasını yapabilmek için, öncelikle farklı dillerde kullanımı ve kelimenin gelişimi üzerine örneklerden yararlanılabilir. Türkçeye, İtalyanca “marca” sözcüğünden geçen “marka” “1. (isim) Resim veya harfle yapılan işaret. 2. (isim) Bilet, para yerine kullanılan metal veya başka şeyden parça. 3. (isim) Bir ticari malı, herhangi bir nesneyi tanıtmaya, benzerinden ayırmaya yarayan özel ad veya işaret. 4. (isim, mecaz) Tanınmış ürün, saygın kişi vb.” anlamlarını taşır.¹⁷

Günümüzde hayatın pek çok alanında karşımıza çıkan marka kavramının tanımı; Online Etymology Dictionary’ye göre ise, İngilizceye “brand” kelimesi köken olarak Germen dil ailesine ait “brant” sözcüğünden geçmiştir. Dağlamak, yakmak anlamlarında kullanılır. Eski İngilizcede kullanımı da bu bağlamda “sıcak demirle işaretlemek ya da dağlamak, markalamak yoluyla yapılan bir çeşit mülkiyet işareti” olarak tanımlanır.¹⁸

17 “Çevrimiçi Türkçe Sözlük”, *Türk Dil Kurumu*, <https://sozluk.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 19.03.2022).

18 “Online Etymology Dictionary”, *Etymology Dictionary*, <https://www.etymonline.com/search?q=brand>, (Erişim Tarihi: 19.03.2022).

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Günümüzde kullanılan marka algısına baktığımızda Amerikan Pazarlama Birliğine göre; “Marka, bir satıcının mal veya hizmetini diğer satıcılardan farklı olarak tanımlayan bir isim, terim, tasarım, sembol veya diğer herhangi bir özelliktir.”¹⁹

Aaker’e göre; “Marka nedir? Bir ad ve logo olmanın çok ötesinde olan marka bir kuruluşun müşteriye sadece işlevsel değil aynı zamanda duygusal ve toplumsal anlamda markanın simgelediği şeyi verme sözüdür. Ama marka, sözünde durmanın da ötesindedir. Aynı zamanda bir yolculuktur, müşterinin markayla her bağlantı kurduğunda edindiği deneyim ve algılara dayalı olarak sürekli gelişen bir ilişkidir.”²⁰

Ülkelerin marka unsuru olarak çalışılması ve ulus markası terimi üzerinde çalışmaların ilk örneklerine ise alan yazımında kabul gördüğü şekliyle 90’lı yılların başlarında Simon Anholt’un çalışmalarında rastlanmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplinde günümüzdeki kullanım şekli pratikleriyle farklılıkları oluşsa da bu disiplinde kullanım pratiklerinin önünü açması bakımından öncü çalışmalardan biri olarak tanımlamak mümkündür. Anholt’un öncü çalışmalarında bahsettiği ulus marka kavramının temelleri, “20. yüzyıl boyunca, gerçekten başarılı olan uluslararası markaların çoğunun, kendi başına başarılı markalar olan ülkelerden gelmesi” savına bağlıdır.²¹

Bu alandaki en kapsamlı çalışmalardan birine imza atan Dinnie’ye göre, ulus markalama, heyecan verici, karmaşık ve tartışmalı bir olgudur. Fazla sayıda “ulus markalama” faaliyeti görüldüğü için heyecan verici olmasına rağmen geleneksel marka stratejisinin çok ötesinde olması ve birden çok

19 “Branding”, *American Marketing Association*, <https://www.ama.org/topics/branding/>, (Erişim Tarihi: 03.03.2022).

20 Aaker David, *Markalama*, Media Cat Kitapları, İstanbul 2020, s. 9.

21 Simon Anholt, “Nation-Brands of the Twenty-First Century”, *Journal of Brand Management*, 5(6), 2008, s. 395-406.

disiplin tarafınca incelenmesi sebebiyle de bir o kadar karmaşıktır. Ulus markalama, tutkuyla sahiplenilen, sıkça çatışan paradigmalarının yanı sıra politika ile de uygulanan bir alan olması sebebiyle oldukça tartışmalıdır.²²

Chernatony'ye göre; ulusların markalanması nispeten yeni bir olgu olmasına karşın, ulusların hem iç hem de dış pazarlarında karşı karşıya kaldıkları küresel rekabet göz önüne alındığında sıklığı artan bir olgudur. Uluslar, üç ana hedefi gerçekleştirme ihtiyacıyla ülkelerin markalaşmasını geliştirmek için daha bilinçli çabalar sarf etmektedir. Bunlar; turist çekmek ve turist gelirlerini arttırmak yatırımları teşvik etmek ve ihracatı artırmaktır. Bunlara ek olarak nitelikli insan kaynağını ülkeye çekmek ve para istikrarını sağlamak da sayılabilir.²³

Papadopoulos ve Heslop'a göre, küreselleşme, yeni teknolojilerin büyümesi ve diğer yenilikçi gelişmeler beraberinde hem hacim olarak hem de önem olarak emsalsiz bir yabancı yatırım büyümesi oluşturarak dünya çapında büyük ekonomik ve sosyal dönüşümler oluşturmuştur. Bu yenilikler dahilinde, yabancı yatırımcıları çekmek için proaktif programlar yürüten ülkelerin de sayısı artış göstermiştir. Yeni yatırımları çekmek isteyen devletler, destinasyon olarak markalaşma stratejileri uygulamaya koymuş böylece "ulus markalar" oluşturmuşlardır.²⁴

Gilmore'a göre, ülkelerin markalanması, ülkeler için büyük potansiyeller barındırır. Çünkü başarılı bir marka konumlandırmasıyla ülkeler diğer ülkelere karşı rekabet avantajı kazanırlar. Bir ülkenin hükümeti, vatandaşlarının refahını gözetmekle yükümlüdür. Turizm ve yabancı yatırım getirileri sağlayacak bir "ulus marka" oluşturmak bunları sağlayabilir fakat bunu yapabilmek için devletlerin sağlam politikaları ve değer üretecek kalkınma projeleri olması gerekir.²⁵

22 Keiht Dinnie, *Nation Branding: Concepts, Issues, Practice*, Routledge, UK 2015, s. 14-15.

23 Leslie de Chernatony, "Adapting Brand Theory to the Context of Nation Branding", Keith Dinnie, der., *Nation Branding: Concepts, Issues, Practice*, Routledge, UK 2015, s. 16-22.

24 Nicolas Papadopoulos-Louise Heslop, "Country Equity and Country Branding: Problems and Prospects", *Journal of Brand Management*, 9(4), 2002, s. 294-314.

25 Fiona Gilmore, "A Country—Can it be Repositioned? Spain—The Success Story of Country Branding", *Journal of Brand Management*, 9(4), 2002, s. 281-293.

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Fan ise, ulus markalama ve ülke imajı faaliyetlerinin etkisini tanımlarken; ulus markalamasının bir efsane olmadığının ve etkisinin abartılmaması gerektiğinin altını çizer ve bir ulusun imajını değiştirebilmesi için öncelikle davranışlarını değiştirmesi gerektiğinin altını çizer.²⁶

Devletlerin ulus markalama faaliyetleri, politik etkilerini artırmayı, ekonomik gelir elde etmeyi ve kültürel olarak ülkelerini tanıtmayı amaçlar. Bu bağlamda devletler, kendileri hakkında oluşturdukları bir “imajı” kendi markaları haline getirerek öyle tanınmak isterler. En basit haliyle insanların ya da devletlerin zihninde oluşturdukları bu kavrama “ulus marka” diyebilmek mümkündür.

ÇİN’İN ULUS MARKALAMA FAALİYETLERİ

Akıllı devletler, tıpkı akıllı şirketlerin yaptığı gibi “marka kimliklerini” itibar ve tutumlarının çevresinde inşa ederler.²⁷ Daha önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere, devletler kendi ulus markalarını oluştururken, ülkelerindeki yabancı ziyaretçi sayısını artırarak turizm faaliyetlerini ve döviz getirisini çoğaltmak, ihracat oranlarını yükseltmek, dış yatırımcı ve nitelikli iş gücünü çekmeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda da bazı tanıtım faaliyetleri gerçekleştirirler.

Ulus markalama faaliyetleri yapılırken, devletler uluslararası pazarlama, tanıtım, uluslararası halkla ilişkiler, reklam, basın faaliyetleri, kamu diplomasisi, uluslararası büyük organizasyonlar, tanıtım materyalleri oluşturulması, turizm faaliyetleri gibi pek çok enstrümandan yararlanırlar.²⁸ Bu çalışmada bu enstrümanların hepsi üzerinde durulmamış, Çin’in son 10 yıl içerisinde ulus marka oluşturmaya etki eden majör durumlar değerlendirilmiştir.

26 Ying Fan, “Branding the Nation: Towards a Better Understanding”, *Place Branding and Public Diplomacy*, 6(2), 2010, s. 97-103.

27 Peter van Ham, “The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation”, *Foreign Affairs*, 2001, s. 2-6.

28 Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, “Uluslararası Krizler ve Medya: Dış Politika ve Kriz Yönetiminde Medyanın Rolü Üzerine Bir Deneme”, Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, der., *Krizler ve Kriz Yönetimi*, Barış Platin Yayınları, Ankara 2012, s. 125.

Günümüzde çeşitli pazar ülkelerde, halkla ilişkiler ve reklam faaliyetleri yürütmeyen devlet sayısı yok denecek kadar azdır. Bunu küresel markaların, yeni pazarlarda yaptığı farklılaşmış ve çeşitlenmiş tanıtım faaliyetlerine benzetebiliriz. Pek çok ülke bu tanıtım faaliyetlerini, Kültür ve Turizm Bakanlıkları, tanıtma ajansları ve diğer kamu diplomasisi kurumları üzerinden yapmaktadır. X ülkesi, bir Y ülkesinde reklam ve tanıtım faaliyetleri düzenleyerek, Y ülkesindeki algısını değiştirmeyi, Y ülkesinden kendi ülkesine gelen turist, dış yatırım ya da nitelikli iş gücü sayısını artırmayı hedefleyebilir.

Buna daha yakın ve somut bir örnek vermek gerekirse Çin Kültür ve Turizm Bakanlığı, başta öncelikli turizm pazarlarından olan komşu ülkelere ve Çin'e turist akışı olan diğer ülkelerde "Beautiful China" projesi kapsamında çeşitli tanıtım faaliyetleri düzenlemektedir. Bu tanıtım faaliyetleri diğer ülkelerle kıyaslandığında zayıf olsa da Çin'in bu alanda da rol alması açısından önem arz etmektedir.²⁹

Yine benzer şekilde Çin Kültür ve Turizm Bakanlığı içerisinde yer alan Yurt Dışı Kültür Tanıtım Ofisi aracılığıyla da çeşitli ülkelerde Çin kültürünün tanıtımı için çeşitli faaliyetler düzenlenmektedir.³⁰

Bu çalışmanın yapıldığı sırada yayınlanmış mevcut verilere göre, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı bu kuruluşlar üzerinden tanıtım faaliyetlerine ne kadar bütçe ayrıldığı bilgisine ulaşılamasa da, Dünya Turizm Örgütü verilerine göre (2020 yılı ve sonrası küresel Covid-19 salgını nedeniyle normal resesyonu gösteremeyeceğinden ayrı tutulmuştur) 2019 yılı sonuna gelindiğinde; Çin'e seyahat eden ziyaretçi sayısı 65,7 milyon kişiye

29 "Beautiful China", Çin Halk Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.travelchina.org.cn/en/index/index.shtml>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

30 "Center for the Establishment&Management of Overseas Cultural Facilities Ministry of Culture and Tourism P.R. China", Çin Halk Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://www.cice.org.cn/portal/site/zongzhan/zbgk/zbjj.jsp>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

ulaşırken, Çin, en çok ziyaret edilen ülkeler sıralamasında 4ncü sırayı almıştır. Yine aynı şekilde bu turizm faaliyetlerinden ülkenin yaklaşık 35,8 milyon Euro tutarında bir gelir elde ettiği tahmin edilmektedir.³¹

Tüm bu çalışmalar kültür ve turizm boyutunda yer alırken, Çin Devlet Konseyi Bilgi Ofisi ise Çin'in iç ve dış politikalarının yanı sıra kültür, bilim, sanat, eğitim gibi pek çok alanda kat ettiği gelişimi uluslararası topluma tanıtmaya görevini üstlenmektedir.³² Aynı zamanda, Çin'i dünyaya tanıtmak için kitaplar, dergiler, filmler, televizyon programları ve diğer iletişim araçlarını sağlama misyonunu da üstlenmektedir. Devlet Konseyi Bilgi Ofisi yurt dışındaki halkla ilişkiler faaliyetlerini pekiştirmek için uluslararası reklam ajansı Lowe&Partners ile Çin'i tanıttak bir dizi video içeriği oluşturmuştur.³³

Çin Ticaret Bakanlığına bağlı Çin Yatırım Ajansı ise benzer şekilde ticaret alanında Çin'i tanıtıcı faaliyetler üzerine yoğunlaşmaktadır. Kurum, Çin'in küreselleşme politikaları ile paralel şekilde; yabancı yatırım çekmek, bir ticaret markası olarak, Çin'i yurt dışında tanıtmaya misyonunu üzerine almaktadır.³⁴

Çin'in ticaret alanında tanınan bir ulus marka olmasını etkileyen en önemli faktörler üretim gücü ve kapasitesinin yanı sıra sahip olduğu sayıca üstün iş gücüdür. Bugün teknoloji alanında üretilen pek çok ürünün üzerinde "Made in China" ya da "Made in P.R.C." ifadeleri yer almaktadır. Bu gibi menşei ülke etiketlemeleri, uluslararası pazarlarda tüketicilerin satın alma kararlarına ve kaliteli ürün algısına doğrudan etki etmektedir. Haliyle ülkelerin dış ticaret gelirlerini de etkileyen bir durum oluşturmaktadır. Günümüzde "Çin'de üretildi" ifadesi yerini "Çin'de

31 "World Tourism Organisation", *UNWTO World Tourism Barometer*, 18(7), 2020, s. 1-36.

32 *The State Council Information Office of China*, <http://english.scio.gov.cn/index.htm>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

33 Michael Barr, "Nation Branding as Nation Building: China's Image Campaign", *East Asia*, 29(1), 2012, s. 81-94.

34 "Function of Investment Promotion Agency of Ministry of Commerce", *Ministry of Commerce People's Republic of China*, <https://fdi.mofcom.gov.cn/EN/aboutMe.html>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

tasarlandı/yaratıldı/oluşturuldu” anlamında kullanılan “Created in China” tanımına bırakmaktadır. Bu gibi menşei ülke çalışmaları da Çin’in ulus marka olarak tanınırlığına etki eden bir diğer unsurdur.³⁵ Üretim gücü göz önüne alındığında menşei çalışmaları sayesinde üstün bir tanıtım faaliyeti hedeflenebilecektir.

Dünya çapında pek çok ülkede faaliyet gösteren Konfüçyüs Enstitüleri ile Çin dili ve kültürünün akademik anlamda temellerinin atılması hedeflenmektedir. Her yıl başta “Çin Hükümet Bursu” ve “Konfüçyüs Enstitüsü Bursu” programı olmak üzere, yerel yönetimler ve üniversiteler dünyanın dört bir yanından gelen öğrencilere burs imkânı sağlayarak Çin’de pek çok seviyede eğitim görme şansı sunmaktadır.

China Scholarship Council, Çin’de eğitim gören öğrencilerin yaklaşık olarak yüzde 12’sine sponsorluk yapmaktadır. Bu da yılda yaklaşık 65.000 öğrencinin Çin’de burslu eğitim görmesi demektir. Verilen burslarda Çince öğrenilmesi teşvik edilmektedir. 2018 yılında Çin’e eğitim ve öğretim görmeye gelen yabancı öğrenciler için yaklaşık 469 milyon ABD doları harcama yapılmıştır.³⁶

Ülkelerin ulus marka oluşturma faaliyetleri için amaçlarından biri ülkelerine ziyaretçi çekmektir. Bunun için, daha önceki kısımlarda da belirtildiği üzere, genel anlamda turizm faaliyetlerinden yararlanılsa da, bu durumun oluşturulmasın başka bir yolu da büyük etkinlikler ve müsabakalar yardımıyla ülkeye gelen ziyaretçi sayısını artırmaktır. Bu açıdan bakıldığında Çin’de bunun 2 büyük örneği vardır. Bunlardan biri 2008 senesinde yapılan Pekin Olimpiyatları, bir diğeri de 2010 yılında yapılan Shanghai Expo olmuştur.

35 Jost Wübbeke vd., “Made in China 2025”, *Mercator Institute for China Studies-Papers on China*, 2, 2016, s. 74.

36 Ryan Fedasiuk, “The China Scholarship Council: An Overview”, *Center for Security and Emerging Technology*, 2020, s. 3.

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Olimpiyatlar; dört yılda bir yapılması, tüm dünyadan katılım gösterilmesi ve takip edilmesiyle dünya çapında tanınan oldukça büyük bir etkinliktir. Olimpiyat oyunları geniş kitlelere hitap etmesi sebebiyle de ülkelerin tanıtım faaliyetlerine katkıda bulunmaktadır. Olimpiyatların tanıtım kampanyalarını bir ülkenin kendi tanıtımı için tek başına yapabilmesi hem teknik sebepler hem de maddi olarak ülkelerin tek başına üstlenebileceği boyutta değildir. Ayrıca olimpiyat oyunlarının ideolojik olarak, adil rekabet ve umudu temsil etmesi de küresel boyutta birçok değere ve erdeme hitap etmesini de sağlamaktadır.

Bu bağlamda 2008 yılında Pekin’de yapılan Olimpiyat Oyunları, Çin’in küresel bir oyuncu olarak kendisini göstermesi için olağanüstü bir fırsat niteliğinde olmuştur. “Tek dünya, tek rüya” sloganıyla kitlelere hitap eden Çin, hem tarihi ve kültürel değerlerini küresel ölçekte tanıtma fırsatı bulmuş, hem de modern dünya ile olan kuvvetli bağını sergilemiştir.³⁷

Çin, Olimpiyat Oyunlarının yanı sıra, Asya Oyunları, Yaz Oyunları, Paralimpik Oyunları, Kış Oyunları gibi sayısız spor organizasyonuna ev sahipliği yaparak, bu alanda tanıtım gücünü artırmaktadır. Ayrıca Çinli sporcuların uluslararası spor müsabakalarında elde ettikleri başarılar da bu alanda Çin’in tanıtımına katkıda bulunmaktadır.

2010 Shanghai Expo Dünya Fuarı’nda Çin kendisine özgü ulus anlatısını, geçmişten ilham alan küresel ilerlemeci bir aktör olma üzerine kurması oldukça önemlidir. “Daha iyi şehirler, daha iyi yaşam” teması çerçevesinde oluşturulan bu mega etkinlikle Çin, ekolojik gelişim kavramını ilerleterek, kendisini uluslararası bir ülke olarak tanıtmak için “çevre” temasını ustaca kullanmıştır. 73 milyon ziyaretçiyi misafir eden Shanghai Expo’da, Çin kendisini, uluslararası sistemin “ahenkli” bir paydaşı olarak tanımlamıştır. Günümüzde hala Shanghai Expo’nun etkilerinden bahsetmek ve Shanghai’da Expo esintilerine rastlamak mümkündür.³⁸

³⁷ Roy Panagiotopoulou, “Nation Branding and the Olympic Games: New Media Images for Greece and China”, *The International Journal of the History of Sport*, 2012, s. 2337-2348.

³⁸ Jennifer Hubbert, “Back To the Future: The Politics of Culture at the Shanghai Expo”, *International Journal of Cultural Studies*, 2017, s. 48-64.

ULUS MARKALARIN ÖLÇÜMLENMESİ

Marka değeri kavramı 1990'lı yıllarda pazarlama yönetimi alanında kritik bir değerlendirme olarak ortaya çıkmıştır. Sıkça kullanımına karşın marka değerinin oluşmasına dair çok az ampirik kanıt vardır. Marka değerlemesi yapılırken, markaların parasal, ekonomik değerlerinin yanı sıra toplumsal olarak da değerleri incelenebilir.³⁹

Ulus markalar ise; çeşitli organizasyonlar tarafından oluşturulan endeksler aracılığıyla ölçülmektedir. Bu endekslerden başlıcaları arasında; Anholt-GFK Ulus Marka Endeksi, Anholt- İyi Ülke Endeksi, Brand Finance, Future Brand gibi örnekler sayılabilir.

ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN ÖRNEĞİ

Ulus Marka İndeksi (Anholt-GFK); bir ülkenin ulus marka değerini ölçerken altı temel özelliği üzerinden değerlendirme yapar. Bunlar;

1. Yönetişim
2. Vatandaşlar
3. İhracat Oranları
4. Turizm Gelirleri
5. Yatırım ve Göç
6. Kültür ve Miras

Bu altı temel unsur, 20 ülkede, 18 yaşın üzerinde, 60.000'in üzerinde katılımcıyla gerçekleşen mülakatlar sonucunda bir sıralama oluşturulur.

³⁹ Cathy J. Cobb-Walgren vd., "Brand Equity, Brand Preference, and Purchase Intent", *Journal of Advertising*, 24(3), 1995, s. 25-40.

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Anket uygulanırken, her üç ayda bir katılımcıların görüşleri, 35 farklı kategori üzerinden kaydedilir ve işlenir.⁴⁰

Bu panel ülkeler ise; Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da; ABD, Kanada, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, İtalya ve İsveç. Orta ve Doğu Avrupa'da; Türkiye, Rusya ve Polonya. Asya-Pasifik'te; Japonya, Çin, Hindistan, Güney Kore ve Avustralya. Latin Amerika'da; Arjantin, Brezilya, Meksika. Orta Doğu ve Afrika bölgeleri için ise; Suudi Arabistan ve Güney Afrika şeklindedir.

Tablo 1: Ulus Marka Endeksi 2021-2022 Karşılaştırmalı Listesi⁴¹

Yıllar		Ülke	Yıllar		Ülke	Yıllar		Ülke
21	22		21	22		21	22	
Sıralama	Sıralama		Sıralama	Sıralama				
1	1	Almanya	16	16	Avusturya	35	31	Meksika
3	2	Japonya	15	16	Finlandiya	32	32	Macaristan
2	3	Kanada	19	18	İrlanda	31	33	Çin H. C.
4	4	İtalya	18	19	Belçika	34	34	Tayland
6	5	Fransa	21	20	Yunanistan	36	35	Mısır
5	6	Birleşik Krallık	20	21	İzlanda	38	36	Türkiye
7	7	İsviçre	22	22	Galler	37	37	Slovakya
8	8	ABD	23	23	Güney Kore	40	38	Peru
9	9	İsveç	24	24	Kuzey İrlanda	40	39	Hindistan
10	10	Avustralya	25	25	Singapur	39	40	Şili
11	11	İspanya	26	26	Polonya	44	41	Güney Afrika
12	12	Norveç	28	27	Brezilya	42	42	Fas
13	13	Hollanda	30	28	Çekya	47	43	Letonya
14	14	Yeni Zelanda	29	29	Arjantin	47	44	İsrail
17	15	İskoçya	33	30	Tayvan	43	45	Endonezya

40 Lee Hudson Teslik, "Nation Branding Explained", *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/backgrounders/nation-branding-explained>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

41 "Nation Brand Index", *The Anholt-Ipsos Nation Brands Index*, <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-11/NBI%202022%20-%20Full%20Report.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.10.2022).

2022 Ulus Marka İndeksi'nde; Çin üzerine sorular yöneltilen anket katılımcılarının yüzde 68'i Çin ile ilgili haberlerden haberdar olduklarını, yüzde 21 haberdar olmadıklarını, yüzde 11'i ise emin olmadığını beyan etmiştir.

Ulus Marka İndeksi anket katılımcılarını hedefleyen bir eksenle çalışmalarını sürdürdüğü için; önceki bölümlerde bahsedilen Çin tarafından kullanılan ulus markalama enstrümanları bu aşamada belirgin bir rol oynamıştır.

İYİ ÜLKE ENDEKSİ: ÇİN ÖRNEĞİ

Çalışmanın daha önceki kısımlarında bahsedildiği üzere Ulus Marka kavramı ile ilgili öncü çalışmalar Simon Anholt tarafından 90'lı yılların başında yapılmış, bu bağlamda Ulus Marka İndeksi de GFK işbirliğinde Anholt'un kendi çalışmaları kapsamında belirlenmektedir. Anholt ulus marka kavramının detaylarını ilerleyen yıllarda geliştirmiş ve buna istinaden "İyi Ülke İndeksi" uygulamasını ve sıralamasını da hayata geçirmiştir.

İyi Ülke İndeksi hazırlanırken; her ülkenin insanlığın ortak iyiliğine ne kadar katkı sağladığı ve GSYİH büyüklüğüne göre ne eksikliğini ölçmek; herhangi bir ahlaki yargıda bulunmadan, mevcut güvenilir veriler kullanılarak her ülkenin kendi sınırları dışındaki olumlu ve olumsuz etkilerinin raporlanması; ülkelerin sadece kendi çıkarlarına mı hizmet ettiklerinin, yoksa insanlık ve geleceğe karşı sorumluluk alıp almadıkları üzerine çalışmalar geliştirilmiştir.

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

İyi Ülke İndeksinde kullanılan verilerin büyük çoğunluğu Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulmuş veri setlerinden elde edilmiştir. Bu bağlamda Ulus Marka İndeksinden tamamen ayrılmaktadır. İyi Ülke İndeksinde ülkelerin; "Bilim ve Teknoloji, Kültür, Uluslararası Barış, Dünya Düzeni, Gezegen ve İklim, Refah ve Eşitlik, Sağlık gibi pek çok kategoride değerlendirilmesi yapılmaktadır.

İyi Ülke İndeksinde; Bilgi ve Teknoloji alanında değerlendirmeler, ülkeye gelen yabancı öğrenci sayısı, ihraç edilen bilimsel yayınlar, uluslararası yayınlar, Nobel Ödülü kazananların sayısı, uluslararası patent başvurularının sayısı gibi veriler üzerinden çalışılır. Kültür alanında; yaratıcı endüstriler üzerinden yapılan ihracat rakamları, UNESCO yükümlülükleri, ülke vatandaşlarının vizesiz gidebildiği ülke sayısı ve basın özgürlüğü raporları değerlendirmeye alınır.

Ülkelerin uluslararası barış ve güvenliğe olan katkıları ise; denizaşırı asker sayıları, Birleşmiş Milletler barış koruma görevleri için harcanan yardımlar, ülkelerde yaşanan terör olayları, ihraç edilen silah ve mühimmat miktarları gibi datalar işlenerek elde edilir. Ülkelerin gezegen ve iklim konusuna yaklaşımları; biyokapasite rezervlerinde bıraktıkları ayak izi, oluşturdukları zararlı atıklar, su kirlenme miktarları, CO2, metan, azot oksit ve diğer sera gazlarının oluşturduğu kirliliğe göre belirlenir. Ülkelerin refah ve eşitlik sıralaması oluşturulurken; uluslararası ticaret hacimleri, diğer ülkelere yardım amaçlı yolladıkları iş gücü sayısı, serbest ve adil ticaret piyasa büyüklüğü, yurt dışına çıkan yatırım miktarları ve yardım miktarlarına göre belirlenir. Sağlık alanındaki sıralamalar ise; ülkelerin gıda yardımları, ihraç ettiği ilaç miktarı, Dünya Sağlık Örgütü'ne yaptıkları yardımlar, ele geçirilen ve imha edilen uyuşturucu miktarına gibi etmenlere göre belirlenir.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Tablo 2: İyi Ülke Endeksi'nde 2022 Yılında Yer Alan İlk 10 Ülke⁴²

	Ülke	Bilim Teknoloji	Kültür	Barış ve Güvenlik	Dünya Düzeni	Gezegen ve İklim	Refah ve Eşitlik	Sağlık
1	İsveç	15	13	39	9	2	1	2
2	Danimarka	8	9	57	8	7	3	4
3	Almanya	27	26	33	10	13	12	1
4	Hollanda	11	7	41	5	42	9	7
5	Finlandiya	17	11	63	31	1	5	18
6	Kanada	29	38	42	13	5	20	6
7	Belçika	18	1	58	36	26	4	12
8	İrlanda	49	29	22	16	10	17	14
9	Fransa	32	20	31	23	23	8	23
10	Avusturya	7	4	84	6	12	14	33

İyi Ülke Endeksinde ilk 10 ülkenin sıralaması Tablo 2'de gösterildiği gibi olurken, bu ülkeleri Norveç, İspanya, Birleşik Krallık, İsviçre, Avusturalya, İtalya, Portekiz, Japonya, Güney Kore ve ABD gibi ülkeler izlemektedir. Sıralamada, Türkiye 53ncü sırada, Rusya Federasyonu ise 54ncü sırada yer almaktadır. Çin, bu listede kendisine genel klasmanda 169 ülke içerisinde kendisine 69. sırada yer bulmuştur.

Tablo 3: Çin İyi Ülke Endeksi Sıralaması⁴³

	Ülke	Bilim Teknoloji	Kültür	Uluslararası Barış ve Güvenlik	Dünya Düzeni	Gezegen ve İklim	Refah ve Eşitlik	Sağlık
69	Çin	79	120	69	107	50	88	57

42 The Good Country Index, <https://index.goodcountry.org/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

43 Aynı yer.

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Bu göre Çin; Bilim ve Teknoloji alanında 79., Kültür alanında 120., Uluslararası Barış Sıralamasında 69., World Order 107., Gezegen ve İklim Alanında 50nci, Eşitlik alanında 88. ve Sağlık alanında 57. sırada yer almıştır.

Tablo 4: İyi Ülke Endeksi Kriterlerine Göre Çin'in Katkı Sağlama Değerlemesi⁴⁴

İyi Ülke Kriterleri	Çin İyi Ülke Değerlemeleri
Bilim ve Teknoloji	
Yabancı Öğrenci Sayısı	Ortalamanın altında
Yayın İhracatı	Ortalamanın altında
Uluslararası Yayın	Ortalama
Nobel Ödülü	Ortalamanın üstünde
Patent Sayısı	Ortalamanın çok üstünde
Kültür	
Uluslararası Etkinlikler	Ortalamanın altında
Kültür Ürünü İhracatı	Ortalamanın çok üstünde
UNESCO Katkısı	Ortalamanın üstünde
Vize Serbestisi	Ortalama
Basın Özgürlüğü	Ortalamanın altında
Uluslararası Barış ve Güvenlik	
Barış Gücü	Ortalamanın üstünde
Barış Gücü Bütçesi	Ortalamanın üstünde
Uluslararası Şiddet ve Çatışma	Ortalamanın altında
Silah İhracatı	Ortalamanın altında
İnternet Güvenliği	Ortalamanın üstünde
Dünya Düzeni	
Bağışlar	Ortalamanın altında
Ülkeye Gelen Mülteci Sayısı	Ortalamanın altında
Diğer Ülkelere Mülteci Olarak Giden Vatandaşlar	Ortalamanın üstünde
Doğum Oranı	Ortalamanın üstünde
Kabul Edilen Birleşmiş Milletler Anlaşmaları	Ortalamanın altında
Gezegen ve İklim	
Ekolojik Ayak İzi	Ortalamanın üstünde
Çevresel Anlaşmalara Uyum	Ortalamanın çok üstünde
Tehlikeli Pestisit İhracatı	Ortalamanın üstünde
Yenilebilir Enerji Payı	Ortalama
Ozon	Ortalamanın çok altında
Refah ve Eşitlik	
Açık Ticaret	Ortalamanın üstünde
Yurtdışındaki Birleşmiş Milletler Gönüllüleri	Ortalamanın altında
Kara Para Aklama	Ortalamanın altında
Doğrudan Yabancı Yatırım Akışları	Ortalamanın üstünde
Kalkınma İşbirliği Katkıları	Ortalama
Sağlık	
Gıda Yardımı	Ortalamanın üstünde
İlaç İhracatı	Ortalamanın üstünde
Dünya Sağlık Örgütüne Bağışlar	Ortalamanın üstünde
İnsani Yardım İçin Yapılan Bağışlar	Ortalamanın çok altında
Uluslararası Sağlık Regülasyonlarına Uyum	Ortalamanın çok üstünde

⁴⁴ Aynı yer.

SONUÇ

Bir ülkenin diğer ülkeler, uluslararası paydaşlar ve kendi vatandaşları açısından algılanma şekli, o ülke için kritik farklılıklar yaratabilir. Bu algı ise devletlerin kendilerini, ticaret, turizm, kültür ve diplomatik ilişkileri ile şekillenir. Ülkeler, itibar yönetimi oluşturarak, yatırımcıların ilgisini çekerek, kriz zamanlarında uluslararası topluma güvenilir görünmek, kültürel ilişkilerini geliştirmek, uluslararası toplum üzerinde daha yüksek ve olumlu bir profil oluşturabilmek, daha verimli anlaşmalar ve ortaklıklar kurabilmek, hedef pazarlarındaki diğer rakip paydaşları ve ülkeleri tanıyabilmek gibi pek çok hedeflerine ulaşma bağlamında algı oluşturma, ülke imajı yaratma ve ulus markalama stratejilerine ihtiyaç duyarlar.

Çin de 1970'li senelerden günümüze, uluslararası toplumda anlaşılabilirlik, Çin algısını olumlu hale getirmek, barışçıl ve başka devletlerin egemenliklerine ve iç işlerine karışmayı reddeden nitelikte tanımladığı dış politikalarının destek görmesini sağlamak, iç ve dış siyaseti şekillendirmek, ticari ve turistik gelirlerini artırmak için hem yumuşak güç hem de ulus markalama faaliyetlerinden yararlanmaktadır.

Bu çalışmada Çin'in kendisini uluslararası topluma tanıtırken yararlandığı ulus markalama enstrümanlarına değinilmiş ve bu sayede Ulus Marka Endeksi ve İyi Ülke Endeksinde edindiği sıralamalar incelenmiştir.

Çin her ne kadar dünyanın en büyük ekonomisinden birisi olsa ve ekonomisi durağanlıkta bile büyümeye devam eden küresel bir güç de olsa, bu sıralamalardaki yeri oldukça düşük olarak değerlendirilebilir. Ulus Marka Endeksinde 33. sırada, İyi Ülke Endeksinde ise 69. sırada yer almaktadır. Bu bağlamda sonuç kısmında; Çin'in sıralamasını etkileyen bazı zorluklara değinmek de zaruri hale gelmiştir.

Ulus Marka Endeksi çerçevesinde ele aldığımızda, Çin'in günümüzde uluslararası toplumda çizdiği imajın olumsuz olmasına yol açacak pek çok değişkenin mevcut olmasından bahsedebiliriz. Bunlara örnek vermek

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

gerekirse; Çin yönetim şekli olarak sıklıkla Batılı demokrasiler tarafından, demokratik bir devlet olmaması gerekçesiyle eleştirilmektedir. Tarihinde başta 1978 yılında Tiananmen Meydanı'nda gerçekleşen demokrasi talebinde bulunan protestocuların çok sıkı tedbirlerle bastırılması olmak üzere pek çok olumsuz örnek vardır. 1978 senesinde yaşanmasına rağmen bu olay bile uluslararası toplumun zihninden silinmemiştir.

Bu bağlamda akıllardan silinmeyen bir diğer örnek de 2010 yılında Nobel Barış Ödülü kazanan Liu Xiaobo'ya hapis cezası verildiği için, Çin'in demokratik olmayan yaklaşımları bir kez daha dikkat çekmiştir.⁴⁵

Aynı şekilde, Tibet ve Uygur bölgeleri üzerindeki hak iddiaları ve egemenlik tartışmaları günümüzde hala etkisini sürdürmektedir. Bu anlamda, başta Budistler ve Müslüman halka uygulanan politikalar, azınlıkların diaspora faaliyetlerinin oluşmasına yol açmıştır. Hatta inanç özgürlüğü bağlamında izlenen politikalar sebebiyle ibadethaneler ve dini kültürel miraslar geri planda kalmıştır.

Günümüzde Çin, basın özgürlüğü, halkın ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, internetten kullanım politikaları ve hatta hayvan hakları politikaları sebebiyle sıklıkla eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, özgürlük ve demokrasi karşıtı bir algı uyandırmış ve uluslararası toplumun zihninde yer etmiştir. Bu algının değiştirilmesi için sistemli bir itibar yönetimi stratejisi uygulanmalıdır.

İyi Ülke Endeksi bağlamında Çin'in konumu ele alındığında ise; yabancı öğrenci sayısının artırılması, uluslararası etkinliklerin sayısı, basın özgürlüğü oranının artırılması, uluslararası anlaşmaların sayısının artırılması, ozon tabakasını korunması için önlemlerin alınması gibi alanlarda iyileştirilmeler yapılmalı; silah ihracatı, şiddet ve çatışma ortamının azaltılması gibi de önlemler alınmalıdır.

45 "The Nobel Peace Prize for 2010", *The Nobel Prize*, <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2010/press-release/>, (Erişim Tarihi: 15.11.2022).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Ticari itibarın geliştirilmesi için menşei ülke çalışmaları desteklenmeli ve “Made in China” ifadesi üzerinde olumlu algı çalışmaları yürütülmelidir. Yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesi için tanıtım faaliyetleri yürütülmeli, Çin’de iş yapma regülasyonları üzerine ticaret paydaşları bilinçlendirilmelidir.

Daha önceki kısımlarda da belirtildiği üzere, bir ülkenin ulus markalama yapabilmesi ya da yeni bir ülke imajı oluşturabilmesi, “sadece” bu alana ayırdığı maddi kaynaklarla ölçülemez. Bir ülke uluslararası halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi faaliyetlerine ne kadar yatırım yaparsa yapsın, davranışlarını değiştirmedeği sürece ulus markası ve ülke imajı hususunda ilerleme kat etmesi olası değildir. Bu bağlamda, ülkelerin ulus marka stratejisi oluştururken gerçekçi olmaları ve davranışlarıyla bu gerçeklik hissini desteklemeleri gerekir. Çin’in de verilen örneklerde olduğu gibi, uluslararası halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi faaliyetlerini davranışlarıyla desteklemeli, benzer konularda uluslararası toplumu doğru bilgilendirme konusunda güven kazanmalıdır. Bu şekilde desteklenen bir strateji, ulus marka ve ülke imajına da olumlu yansımalar gösterecektir.

Bilal KARABULUT
Ezgi CANPOLAT

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

KAYNAKÇA

"Banking 500 2022", *Brand Directory*, <https://brandirectory.com/download-report/brand-finance-banking-500-2022-preview.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

"Beautiful China", *Çin Halk Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı*, <http://www.travelchina.org.cn/en/index/index.shtml>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

"Center for the Establishment&Management of Overseas Cultural Facilities Ministry of Culture and Tourism P.R. China", *Çin Halk Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı*, <https://www.cice.org.cn/portal/site/zongzhan/zbhgk/zbjj.jsp>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

"China Report", *The Observatory of Economic Complexity*, <https://oec.world/en/profile/country/chn>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

"Exports of Goods and Services (China)", *The World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?locations=CN>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

"Global 500", *Fortune*, <https://fortune.com/global500/2022/search/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

"The Anholt-Ipsos Nation Brands Index", *Nation Brand Index*, <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-11/NBI%202022%20-%20Full%20Report.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.10.2022).

"The Good Country Index", *The Good Country Index*, <https://index.goodcountry.org/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

"The Top 50 Container Ports", *World Shipping Council*, <https://www.worldshipping.org/top-50-ports>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

"The World Bank in China", *The World Bank*, <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

“U.S.-China Economic and Security Review Commission”, *PRC Representation in International Organizations*, https://www.uscc.gov/sites/default/files/2022-07/PRC_Representation_in_International_Organizations_July2022.pdf, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

“UNWTO World Tourism Barometer”, *World Tourism Organization*, <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.7>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

AAKER, David, *Markalama*, Media Cat Kitapları, İstanbul 2020.

ANHOLT, Simon, “Nation Branding’in Asia”, *Place Branding and Public Diplomacy*, 4(4), 2008, s. 265-269.

ANHOLT, Simon, “Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations”, *Brands and Branding Geographies*, Edward Elgar Publishing, 2011, s. 289-301.

ANHOLT, Simon, “Nation-Brands of the Twenty-First Century”, *Journal of Brand Management*, 5(6), 1998, s. 395-406.

BARR, Michael, “Nation Branding as Nation Building: China’s Image Campaign”, *East Asia*, 29(1), 2012, s. 81-94.

BASTOS, Wilson-Sidney J. Levy, “A History of the Concept of Branding: Practice and Theory”, *Journal of Historical Research in Marketing*, 2012, s. 347-368.

CHEN, Ni, “Public Relations in China: The Introduction and Development of an Occupational Field”, *International Public Relations*, Routledge, UK 2013, s. 131-164.

COBB-WALGREN, Cathy J. vd., “Brand Equity, Brand Preference, And Purchase Intent”, *Journal of Advertising*, 24(3), 1995, s. 25-40.

CULBERTSON, Hugh M.-Ni Chen, *International Public Relations: A Comparative Analysis*, Routledge, UK 2013.

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

ÇELİK, Kadir Ertaç-Doğacan Başaran, "Empire Tendencies of USA Within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2019, s. 34-54.

DE CHERNATONY, Leslie, "Adapting Brand Theory to the Context of Nation Branding", K. Dinnie, der., *Nation Branding: Concepts, Issues, Practice*, Routledge, UK 2008, s. 16-22.

DINNIE, Keith, "Japan's Nation Branding: Recent Evolution and Potential Future Paths", *Journal of Current Japanese Affairs*, 16(3), 2008, s. 52-65.

DINNIE, Keith, *Nation Branding: Concepts, Issues, Practice*, Routledge, 2015.

EROL, Mehmet Seyfettin-Emre Ozan, "Uluslararası Krizler ve Medya: Dış Politika ve Kriz Yönetiminde Medyanın Rolü Üzerine Bir Deneme", Mehmet Seyfettin Erol-Ertan Efeğil, der., *Krizler ve Kriz Yönetimi*, Barış Platin Yayınları, Ankara 2012, s. 123-145.

FAN, Ying, "Branding the Nation: Towards A Better Understanding", *Place Branding and Public Diplomacy*, 6(2), 2010, s. 97-103.

FEDASIUK, Ryan, "The China Scholarship Council: An Overview", *Center for Security and Emerging Technology*, 2020, s. 1-16.

GILMORE, Fiona, "A Country-Can It Be Repositioned? Spain-The Success Story of Country Branding", *Journal of Brand Management*, 9(4), 2002, s. 281-293.

HECHT, Evan, "Who Has the Biggest Military? Breaking It Down by Active and Reserve Members", *Usa Today*, <https://www.usatoday.com/story/news/world/2022/08/27/who-has-biggest-military-world-most-powerful/7888866001/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

HUBBERT, Jennifer, "Back To the Future: The Politics of Culture at the Shanghai Expo", *International Journal of Cultural Studies*, 20(1), 2017, s. 48-64.

KARABULUT, Bilal, "Uluslararası İlişkilerde İmaj Yönetimi: Ulus Markalaşması Örneği", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2018, s. 169-192.

KARABULUT, Bilal, "Uluslararası İlişkilerde Yumuşak Güç Olgusu: Kamu Diplomasisi Örneği", *TURAN: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 9(35), 2017, s. 333-340.

KENT, Ann, "China's Participation in International Organisations", Yongjin Zhang-Greg Austin, der., *Power and Responsibility in Chinese Foreign Policy*, ANU Press, Canberra 2013, s. 132-166.

KEYİK, Mehmet-Mehmet Seyfettin Erol, "Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 12-49.

KIM, You Kyung vd., "The Dimensions of Nation Brand Personality: A Study of Nine Countries", *Corporate Reputation Review*, 16(1), 2013, s. 34-47.

KOTLER, Philip-David Gertner, "Country as Brand, Product, and Beyond: A Place Marketing and Brand Management Perspective", *Journal of Brand Management*, 9(4), 2002, s. 249-261.

KÖKSOY, Ergün, "Kamu Diplomasisi Perspektifinden Ulus Markalaması", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 23, 2015, s. 42-61.

KURTULUŞ, Kemal-Zehra Bozbay, "Ülke İmajı: Japonya ve Çin'in Ülke İmajları Açısından Karşılaştırılması", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 2011, s. 267-277.

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

NAS, Alparslan, *Ulus Markalama: Dünyadan Örneklerle Kuram ve Uygulama*, Kriter Yayınları, İstanbul 2021.

NYE JR, Joseph S., *Bound To Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, U.S. 2016.

OLINS, Wally, "Branding The Nation-The Historical Context", *Journal of Brand Management*, 9(4), 2002, s. 241-248.

PANAGIOTOPOULOU, Roy, "Nation Branding And The Olympic Games: New Media Images For Greece and China", *The International Journal of the History of Sport*, 29(16), 2012, s. 2337-2348.

PAPADOPOULOS, Nicolas-Louise Heslop, "Country Equity and Country Branding: Problems and Prospects", *Journal of Brand Management*, 9(4), 2002, s. 294-314.

PARK, C. Whan vd., "Strategic Brand Concept-Image Management", *Journal of Marketing*, 50(4), 1986, s. 135-145.

SANCAR, Gaye Aslı, "Uluslararası Halkla İlişkiler Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

SHUZHUO, Jiang, "Wénhuà Qiángguó: Wénhuà Ruǎn Shílì De Zhōngguó Mùbiāo", *Xinhua*, http://www.xinhuanet.com/politics/2020-11/30/c_1126802333.htm, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

SRIRAMESH, Krishnamurthy-Dejan Verčič, "International Public Relations: A Framework for Future Research", *Journal of Communication Management*, 2001, s. 103-117.

TESLIK, Lee Hudson, "Nation Branding Explained", *Council on Foreign Relations*, <https://www.cfr.org/background/nation-branding-explained>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

THOMSON, Steve, "Soft Power: Why it Matters to Governments, People, and Brands", *Brand Finance*, <https://brandfinance.com/insights/soft-power-why-it-matters>, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

VAN HAM, Peter, "The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation", *Foreign Affairs*, 2001, s. 2-6.

WÜBBEKE, Jost vd., "Made in China 2025", *Mercator Institute for China Studies-Papers on China*, 2, 2016, s. 1-76.

YILMAZ, Sait, "Yumuşak Güç ve Evrimi", *Turan-Sam*, 3(12), 2011, s. 31-36.

YÜCE, Müge, "Çin Dış Politikasını Şekillendiren Temel Doktrinler ve Liderlerin Etkisi", *ANKASAM*, https://www.ankasam.org/cin-dis-politikasini-sekillendiren-temel-doktrinler-ve-liderlerin-etkisi/#_edn1, (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

STRUCTURED ABSTRACT

The international system, which has become more intricate with the effect of globalization, inevitably imposes that countries should be flexible enough to adapt to today's competitive conditions. Countries, in order to strengthen their economic assets, receive investments, increase the qualified workforce, increase employment capacities, increase export revenues, and strengthen tourism revenues; implement nation branding and country image development strategies in order to introduce themselves to the outside world and to legitimize its domestic and foreign policies. In this study, the foundations of nation branding, the effects on the "Good Country Index" and "Nation Branding Index" created as a result of the nation branding activities of the countries, were evaluated through the practice practices and activities of the People's Republic of China.

In the introduction, the place and importance of the People's Republic of China in the international ecosystem have been tried to be explained. In addition, a piece of preliminary information about Chinese foreign policy is given to the reader. Since 1946, the variability of the domestic and foreign policy dynamics of the People's Republic of China has been referred to.

Then, compilations were made on the use of the concept of nation branding. In the third part; Within the framework of the concept of nation branding, some major image and branding activities of the People's Republic of China are discussed. In addition to the efforts to create a brand in the fields of tourism, education, trade, and mega-events used in the promotion of the country and country of origin studies were included.

In the fourth chapter, after giving general information on the measurement of nation brands, examples of the measurement of nation brands through the "Nation Brand Index" and "Good Country Index" are given in the following sections. The most important and fundamental

difference between these two indices is; While the Nation Brand Index is created with more subjective criteria and surveys, the Good Country Index is obtained by processing data collected from reliable sources. Both are necessary methods to measure a country's image and nation brand equity.

In the conclusion part; The nation brand strategy of the People's Republic of China has been discussed in general terms and a general evaluation has been made of the effects of some problems in domestic and foreign policy on the image of the country. Evaluations were made on the measures that can be taken for the development of the nation brand of the People's Republic of China.

In summary; The way a country is perceived by other countries, international stakeholders, and its own citizens can create critical differences for that country. This perception is shaped by the states themselves, trade, tourism, culture, and diplomatic relations. Countries have many opportunities such as creating reputation management, attracting the attention of investors, appearing reliable to the international community in times of crisis, developing cultural relations, creating a higher and positive profile in the international community, establishing more productive agreements and partnerships, and getting to know other competing stakeholders and countries in their target markets. They need strategies for creating perception, creating a country image, and nation branding in the context of achieving their goals.

Since the 1970s, the People's Republic of China has been working both to be understood in the international community, to make the perception of China positive, to ensure that its foreign policies, which it defines as peaceful and refuse to interfere in the sovereignty and internal affairs of other states, are supported, to shape domestic and foreign politics, and to increase its commercial and touristic revenues. benefits from both soft power and nation branding activities.

ULUS MARKALAMA BAĞLAMINDA İYİ ÜLKE ENDEKSİ VE ULUS MARKA ENDEKSİ: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

In this study, the nation branding instruments that China uses while introducing itself to the international community are mentioned and the rankings it has in the Nation Brand Index and Good Country Index are examined.

As stated throughout the study; A country's ability to brand a nation or create a new country image cannot be measured "only" by the financial resources it allocates to this field. No matter how much a country invests in international public relations and public diplomacy activities, it is unlikely to make progress in terms of nation brand and country image unless it changes its behavior. In this context, countries need to be realistic when creating a nation brand strategy and support this sense of reality with their behavior. As in the examples given by the People's Republic of China, it should support international public relations and public diplomacy activities with its behaviors, and gain confidence in informing the international community correctly on similar issues. A strategy supported in this way will have positive reflections on the nation brand and country image.

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY*

*Enerji Güvenliği Bağlamında Hazar Bölgesinin Rolü***

Ferhan ORAL***

Abstract

Europe's dependency on energy resources—after the Russia–Ukraine war—has made the Caspian region a geographical area where regional and global actors particularly focus on. The Caspian region acts like a bridge between Central Asia and Europe while contributing to the stability and prosperity of the region. The EU's struggle to diversify its energy supplies and to overcome Russia's hegemony has forced them to benefit from resources in the Caspian region. Although energy security for the EU means stable flow of energy, for the Caspian states it means stable energy revenues. Türkiye, as a transit country has a key role in transferring resources in the region to Europe.

Keywords: Caspian, Energy Security, EU, Russia, Türkiye.

Öz

Rusya-Ukrayna savaşı sonrası Avrupa'nın enerji kaynaklarına olan bağımlılığı, Hazar bölgesini bölgesel ve küresel aktörlerin özellikle odaklandığı bir coğrafya haline getirmiştir. AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve Rusya'nın hegemonyasını aşma çabası, kendini Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarından faydalanmaya zorlamıştır. AB için enerji güvenliği, enerjinin istikrarlı şekilde akımı iken, Hazar ülkeleri için ise istikrarlı enerji geliri anlamına gelmektedir. Türkiye, transit ülke olarak bölgedeki kaynakların Avrupa'ya aktarılmasında kilit bir role sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Hazar, Enerji Güvenliği, AB, Rusya, Türkiye.

* Received on: 20.11.2022

Accepted on: 09.12.2022

** This article is an updated version of my presentation at the 6th session of "The Rise of Asian Geopolitics and Terrorism at the Threshold" Conference held on May 22, 2021, and organized by Ankara Center for Crisis and Policy Studies (ANKASAM).

*** PhD Student, Dokuz Eylül University Maritime Faculty, Department of Marine Transportation Engineering, Maritime Security, Safety and Environmental Management, e-mail: ferhan.oral@ogr.deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3249-5266.

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

INTRODUCTION

After the cold war, the “Caspian Sea region”—also referred to as the “Caspian region” or, simply, the “Caspian”¹—came to the fore front as a region where the struggle for power took place. Besides its energy resources, the region is important due to its geostrategic and geopolitical position as a hub for energy transit corridors. This has led to the intervention of both regional and global players and made the security of those transport routes crucial for export and import countries. All actors try to control regional pipelines that control the energy resources.

Uninterrupted availability of energy resources at an affordable price is key for energy import-dependent countries, and despite the limited resources, demand for energy increases day by day. Moreover, the EU’s sanctions on Russia’s energy exports, following the Russia–Ukraine war, conflicts in the Middle East, sanctions against Iran, and unstable oil and gas prices, worry consumer countries excessively. For this reason, energy import-dependent countries are struggling to find new alternatives.

Russia, Azerbaijan, Iran, Turkmenistan and Kazakhstan are countries that have existing energy resources as the riparians of the Caspian Sea. India, China and the EU are important energy importer countries from the region. The U.S. and Japan are other important energy players active in the Caspian region with their private oil and gas companies.

Apart from already-existing oil and gas pipeline projects, transportation of vast Turkmenistan resources through the Caspian Sea to the European markets via the Trans-Caspian Gas Pipeline (TCGP)² is still not realized, although positive progress has been made, namely, the signature of

1 Ilgar Mammadov, “Geopolitics of Energy in the Caspian Sea Region Azerbaijan’s Challenges”, The Fletcher School, Tufts University, (Unpublished Master of Arts Thesis), Medford 2009, p. 15.

2 The TCGP project is for the connection of Turkmenistan’s natural gas through the pipeline under the Caspian Sea to Azerbaijan’s Sangachal terminal and then to the South Caucasus Pipeline (SCP).

the convention on the legal status of the Caspian Sea in 2018 and the Memorandum of Understanding between Azerbaijan and Turkmenistan to develop jointly the mid-Caspian Dostlug oil and gas field in 2021.

The study aims to clarify the current scenario regarding energy links between the Caspian region and Europe while also looking at viable alternatives in terms of Europe's energy security. It does this by using pertinent data from national and international open sources and a qualitative document analysis methodology.

The study focuses on the possibility that the Caspian region could provide an alternative solution for Europe's energy security. This was accomplished by first discussing the strategic importance of the region and giving a general explanation of energy security from the perspectives of supply, demand, and transit security. The legal status of the Caspian Sea as well as pipeline developments in the region were covered in the second section. After discussing the regional and global actors' policies toward the region, the conclusions are presented. It was concluded that the Caspian region might be a good solution for diversifying Europe's energy needs and enhancing its energy security.

STRATEGIC IMPORTANCE OF THE CASPIAN REGION IN TERMS OF ENERGY SECURITY

There are several approaches to the determination of geographical and geopolitical boundaries of the Caspian region. In a narrow sense, following the criteria of geographical proximity, the region includes only the states, namely, the territories of the states, which have access to the Caspian sea, i.e. Azerbaijan, Iran, Kazakhstan, Russia and Turkmenistan. In a wider geopolitical and geoeconomic context the Caspian region is comprised of all other countries of the Caucasus and Central Asia: Armenia, Georgia,

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

Kirgizia, Tadzhikistan, and Uzbekistan, as well as all adjacent territories where transportation routes are or may be built to connect the countries with a dense network of routes.³

The Caspian's strategic importance lies in its abundance of energy resources and its strategic position between China–Russia and the Middle East. It has a bridge function between the Caucasus and Türkiye, opening to the European markets. It contains large volumes of oil and natural gas reserves both in offshore deposits and in onshore oil fields. It is estimated to have “up to 3% and 4% of the world total⁴ [fossil fuels]”, making it a region of significant importance in world geopolitics. But the exploration of the oil and gas resources in the Caspian comes with various challenges, including its landlocked geography.

The landlocked status of the countries of this region has increased their reliance for export of their energy resources on Russian pipeline connections built during the Soviet era as well as on pipelines built in foreign territories in the last 15–20 years. Given that energy transportation routes can include more than two countries through which the routes pass, the security of transit routes through energy-transporting countries should be considered as an important component of security. Therefore, the Caspian's regional security depends on energy security and safe transportation of its energy reserves to the global markets.

Energy security is defined as “*the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price*⁵” and encompasses demand, supply and transit securities. Indicators of energy security relate to energy availability,

3 Olga Litvishko et al, “Transport Factor in Shaping Greater Spaces: The Caspian and Beyond”, *Transportation Research Procedia*, 63, 2022, p. 1182.

4 Yaşar Sarı-Aiman Azmukhanova, “The Competition of Major Powers for the Caspian Energy Resources”, *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Historical Sciences, Philosophy, Religion Series*, 2(131), 2020, p. 57.

5 Ulviyye Aydın-Dina Azhgaliyeva, “Assessing Energy Security in the Caspian Region: The Geopolitical Implications for European Energy Strategy”, *Asian Development Bank Institute*, 1011, 2019, p. 9.

accessibility, affordability, and acceptability (the 4As)⁶, and within this context, energy security has a broad meaning including the protection of pipelines, security of sea lines of communication and security of supply facilities. The energy politics of the Caspian are determined by the producers in the region, and by regional and global powers through competition. Cooperation and competitiveness are also one of the objectives of the EU's energy policy, together with security supply and sustainability.

The significance of enhanced energy security must be seen from both supply and demand perspectives, which are mutually supportive. The best way to ensure the security of energy supply is to diversify the supply options, which means that the greater the number of suppliers, the better for the energy market. That is why there are political tensions in and close to the hotspots, consequently raising the interest in Central Asia and the Caspian States.

Considering the fact that the main market for the Caspian energy resources is Europe, it is important to understand energy security from the perspective of Europe. Energy security in Europe suffers from a lack of reliable and sustainable access to energy, as well as from dependence on Russian energy supply.

The “dependency rate” demonstrates how much an economy depends on imports to supply its energy requirements. It is determined by the percentage of net imports in gross inland energy consumption. The reliance rate in the EU in 2020 was equivalent to 58%, which means that net imports accounted for more than half of the EU's energy requirements.⁷

6 “A Quest for Energy Security in the 21st Century”, *Asia Pacific Energy Research Centre*, https://aperc.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf, (Date of Accession: 08.11.2022).

7 “From Where Do We Import Energy?”, *European Commission*, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>, (Date of Accession: 05.12.2022).

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

In 2021, the European Union imported 155 billion cubic meters (bcm) of natural gas from Russia, accounting for around 45% of EU gas imports and close to 40% of its total gas consumption.⁸

One of the main reasons for this increased dependence on Russian fossil fuels is the EU's plans to phase out coal and nuclear power plants. But after Russia cut off its natural gas supply to Europe, Europe had to rebuild coal power plants, the infrastructure of which has been gradually decommissioned in recent years, as an immediate response.

Europe's energy security is therefore considered to be quite low. In fact, despite geopolitical risks, it is thought that this energy reliance is the key factor behind Europe's first decision to forgo sanctions on Russia in the wake of the occupation of Ukraine, which began on February, 24.⁹

Especially after the Russia–Ukraine war, energy supply from the Caspian region—together with other energy sources, such as “green” energy, or providers, such as the U.S., Qatar, Norway, Azerbaijan, Algeria, Egypt and Israel—has been significant for Europe. However, none of these energy supplies are available in the volumes required to substitute for missing deliveries from Russia in the short term.

The energy politics of states and international companies are based on the security of the energy sources, security of the energy transport and stability in prices. Besides, it is also important to supply the required energy with the required amount at low costs. For instance, considering the pre-war conditions, Russia's Gazprom determined gas prices for EU countries according to their access to alternative supplies. Countries and

8 “How Europe Can Cut Natural Gas Imports from Russia Significantly within A Year”, *International Energy Agency*, <https://www.iea.org/news/how-europe-can-cut-natural-gas-imports-from-russia-significantly-within-a-year>, (Date of Accession: 05.12.2022).

9 Firdevs Korla, “Ukrayna Krizi Sonrasında Avrupa’da Enerji Sorunsalı: Alternatif Enerji Arz Kaynakları ve Türkiye”, *Journal of Economics and Political Sciences*, 2(1), 2022, p. 8.

markets without alternative supplies paid the highest prices, regardless of their distance from Russia. In 2013, the United Kingdom, the Netherlands, and Germany paid the lowest prices in Europe for Russian gas, despite being farther from Russia than many other European countries.¹⁰

There are contradictory understandings of energy security between energy-exporting countries and energy-importing countries. While energy importers focus on security of supply, which means “*sustainable energy production and uninterrupted oil and gas deliveries from energy exporters*”, producers are concerned with security of demand. For Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan, and many other energy-exporting countries, energy security is mainly regarded from the security of demand and security of energy transportation. That is why the political tensions in the Middle East created the tendency of reduction in dependency on energy from this region, while consequently raising interest in the Central Asian and Caspian states.

THE LEGAL STATUS OF THE CASPIAN SEA AND PIPELINE PROJECTS IN THE REGION

Since the collapse of the Soviet Union, all five coastal states of the Caspian Sea have been involved in a dispute over the ownership of the oil fields. Azerbaijan was one of the most adamant parties; its stance was to divide the Caspian Sea into appropriate sectors on a median line, by which all coastal states would have sovereignty over a section of the biological resources, seabed, navigation, water column, and surface.¹¹ The transformation of the political geography of the Caspian Sea divided

10 Bud Coote, “The Caspian Sea and Southern Gas Corridor, A View from Russia”, *Atlantic Council Global Energy Center Our Energy Policy*, Washington 2017, p. 3.

11 Yasaman Zeinolabedin et al., “The Geopolitics of Energy in the Caspian Basin”, *International Journal of Environmental Research*, 5(2), 2017, p. 501.

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

the coastal states into two groups—Russia and Iran on one side and the newly independent states on the other—each side holding different views on the delimitation of the Sea.¹²

After years of discussions, the parties reached a final agreement in 2018 at the fifth summit of the Caspian heads of state in Aktau/Kazakhstan and signed a new Convention on the Status of the Caspian Sea. The Convention reserves all rights over the Caspian Sea and its resources for the five coastal states. From this perspective, the Convention authorizes coastal states to delimit the seabed according to bilateral and multilateral agreements, with due regard to the generally recognized principles and norms of international law.

As per the Convention, a party proposing to construct a pipeline only needs to agree (*on a bilateral basis*) with the other party through whose territory the pipeline will cross. However, the route of the pipeline must be communicated to the remaining signatories. The key condition for the construction of pipelines is compliance with environmental standards and requirements, including compliance with the Framework Convention for the Protection of the Marine Environment of the Caspian Sea.¹³ Thus, although a country has the right to construct a pipeline through the seabed of its territorial sector, due to environmental concerns, projects such as the TCGP between Azerbaijan and Turkmenistan, which has a bilateral nature, needs to be discussed with all the littoral states according to Russia and Iran.

The claim that the pipelines to be passed through the Caspian will have an adverse environmental impact is unfounded. In many regions of the world, pipelines have been passed under the water, and no ecological

12 Shamkhal Abilov et al, "Contested Waters: Implications of the 2018 Convention on the Legal Status of the Caspian Sea and the Future of the Trans-Caspian Pipeline", *Insight Turkey*, 22(4), 2020, p. 236.

13 "Convention on the Legal Status of the Caspian Sea: Implications for Oil & Gas Companies", *CMS Law Now*, https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2018/08/convention-on-the-legal-status-of-the-caspian-sea-implications-for-oil-gas-companies?cc_lang=en, (Date of Accession: 06.11.2022).

problem has been reported to date¹⁴ unless any sabotage was made causing leakage. Therefore, a TCGP aimed at transporting natural gas from Turkmenistan to EU member countries via Azerbaijan, circumventing both Russia and Iran, can only be realized if a full consensus is reached among the littorals.

Azerbaijan, Turkmenistan and Kazakhstan are trying to preserve and not deteriorate their relations with Russia, while they are also trying in every possible way to strengthen their energy independence and take advantage of cooperation with Western countries.

The first example of cooperation among the regional countries is the Baku–Tbilisi–Ceyhan (BTC) pipeline. It links Azerbaijan’s Sangachal terminal on the shores of the Caspian Sea to the Ceyhan marine terminal on the Turkish Mediterranean coast¹⁵ via Georgia. In October 2013, British Petroleum resumed transportation of Tengiz crude oil from Kazakhstan through the BTC pipeline. Türkiye’s emerging energy hub at Ceyhan enables Azerbaijan and Iraq, together with Kazakhstan and Turkmenistan, to supply the wider region and ship to both Euro-Atlantic and Asia-Pacific markets. Moreover, the BTC pipeline enables Caspian production to reach world markets more directly, bypassing navigation in the Black Sea and the Turkish Straits, which means less tankers and increased safety.

Other significant crude oil export pipelines are the Caspian Pipeline Consortium (CPC), which transports Caspian oil from Kazakhstan’s Tengiz field to the Novorossiysk-2 Marine Terminal on Russia’s Black Sea coast,

14 Mehmet Seyfettin Erol, “The Changing Geopolitics of the Caspian and the Trans-Caspian Corridor: “What Kind of a Common Future in the Opportunities-Threats Dilemma””, ANKASAM, <https://www.ankasam.org/the-changing-geopolitics-of-the-caspian-and-the-trans-caspian-corridor-what-kind-of-a-common-future-in-the-opportunities-threats-dilemma/?lang=en>, (Date of Accession: 19.11.2021).

15 Turkish Navy initiated “Operation Mediterranean Shield” on April 01, 2006, to ensure the security of strategic oil transportation from Ceyhan Terminal in the Eastern Mediterranean, to provide deterrence against possible risks and threats in the region, and to support the NATO maritime security efforts. To bring this national operation an international identity, dialogues opened up and with 9 Nations (Albania, Azerbaijan, Albania, Algeria, Georgia, Libya, Lebanon, Pakistan, Tunisia, and Jordan) and, Pakistan and Jordan participated in this operation with their naval assets and observers respectively.

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

and the Baku–Novorossiysk pipeline, which transports oil through Georgia and world markets from Novorossiysk/Russia via the Turkish Straits.

With regards to the energy cooperation in terms of natural gas transfer in the region, the “Southern Gas Corridor” project, aiming to increase and diversify the European energy supply by bringing gas resources from the Caspian Sea via a pipeline passing through Azerbaijan, Georgia and Türkiye and to markets in Europe, has been of vital importance especially since after the Russia–Ukraine war.

The Southern Gas Corridor comprises the operations of the South Caucasus Pipeline (SCP) and its expansion, the Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline (TANAP) passing through Türkiye from east to west and ending at the Greek border of Türkiye, and the Trans-Adriatic Pipeline (TAP) run directly through Greece and Albania before reaching Italy (See Figure 1). Among these subsystems, TANAP started its operations in mid-2018 and TAP at the end of 2020.

Figure 1: The Southern Gas Corridor (SCP, TANAP and TAP) Route¹⁶

¹⁶ Oiland Gas360

TANAP is being discussed as a potential emergency exit strategy for the EU. Türkiye's Minister of Energy and Natural Resources Fatih Dönmez stated that it was decided to double the capacity of the TANAP as a result of the negotiations between Türkiye and Azerbaijan, which currently, carries 16 bcm of gas per year. Of this total, 10 bcm go to Europe and 6 billion to Türkiye.¹⁷

Moreover, Marco Giuli, an associate policy analyst at the European Policy Centre (EPC), told Anadolu Agency that Europe's best chance of survival without Russian gas in the longer term lies in piped gas through the expansion of the TAP.¹⁸

However, as stated by Alparslan Bayraktar, Deputy Minister of Energy and Natural Resources of Türkiye, "there is no immediate solution" to finding a substitute for Russian energy. Even if such new supplies via pipelines are secured in the long term, they will still only make up about one-fourth of the 155 billion bcm of Russian natural gas supplied annually to Europe.¹⁹

REGIONAL AND GLOBAL POWERS' POLICY TOWARDS THE CASPIAN REGION

Super powers such as the U.S. (and the EU), rising powers such as China and India, and regional powers such as Russia and Türkiye all consider energy transit as a subject of security. The U.S. can be seen as being on the side of the EU and directly in support of the EU's benefits in order to weaken Russia's and China's involvement. All these actors have their policies towards the region as detailed below.

17 "TANAP'ın Kapasitesi İki Katına Çıkarılacak", *Doğalgaz*, https://www.dogalgaz.com.tr/yayin/1096/tanap-in-kapasitesi-iki-katina-cikarilacak_30877.html#.Y42yhMvP25c, (Date of Accession: 05.12.2022)

18 "Europe's Best Option for Pipeline Gas is via Trans Adriatic p/line Expansion: Expert", *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/energy/natural-gas/europes-best-option-for-pipeline-gas-is-via-trans-adriatic-p-line-expansion-expert/34818>, (Date of Accession: 05.12.2022)

19 "Turkey Looks to Curb Energy Imports Through Nuclear Power, Local Gas", *Daily Sabah*, <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkey-looks-to-curb-energy-imports-through-nuclear-power-local-gas>, (Date of Accession: 05.12.2022).

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

Russia's main policies are to use energy as a tool for its diplomacy and to prevent the intervention of foreign actors in the region. Although the war in Ukraine has caused volatility of export and import prices and destabilized foreign trade, Russia has doubled its discounted oil export to the Saudi Kingdom, and while many European countries have banned or discouraged purchases from Russia, China, India, several African and Middle Eastern countries have increased their imports.

Moscow's dominant military strength in the Caspian Sea and its alliance with Iran in opposition to TCGP are the main obstacles to Turkmenistan and Kazakhstan joining the Southern Gas Corridor. One of the highest priorities in Russia's gas export and marketing strategy is establishing its own corridor. Moscow is considering selling natural gas sanctioned by the EU to China via Mongolia.

Iran, as a regional power and a Caspian Sea riparian, sees itself as a natural gateway for the distribution of oil and natural gas, a view that the US is opposed to. Iran has the capacity to transfer oil and natural gas through its ports to the world markets. Additionally, its long coastline on the southern edge includes the Persian Gulf waters and, beyond the Straits of Hormoz, gives Tehran strategic control over the waterways through which the majority of the world's oil travels.²⁰ However, the US is firmly against these prospects.

While Turkmenistan is a gateway for Iran to access Asia, Iran is another gateway country for accessing the Persian Gulf. Iran started its first transfer of crude oil via its strategic Goreh-Jask pipeline in early May 2021²¹, allowing the country to bypass the Strait of Hormuz. Moreover, Iran gas and oil may also be transported to Europe through Türkiye in future if nuclear negotiations with Iran get settled.

20 Aigerim Ibraeva et al, "Energy Export Potential in the Caspian Region and Its Impact on EU Energy Security", *Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*, 25(2), 2017, p. 128.

21 Arsalan Shahla, "Iran to Start Oil Exports from Port Skirting Troubled Strait Bloomberg", *Bloomberg*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-05-19/iran-plans-oil-exports-next-month-from-new-port-beyond-hormuz?leadSource=verify%20wall>, (Date of Accession: 06.11.2022).

The US priority is to diminish Russia's influence in the region by also benefitting from the strategic opportunity after sanctions imposed on Russia.²² From the US perspective, Russia's neighbors need assistance with finding alternatives to Russian imports and non-Russian export markets for their goods and services.²³ Therefore, the US strategic objective is to effectively displace Russian influence.

China wants to benefit from the energy supply of the Caspian region and sees its energy demand as a strategic security problem. China also aims to limit US intervention in the region, like Russia which increased its import after the war, and increase its influence on Kazakh and Turkmen energy resources. Another aspect of the energy transport through the Caspian to Europe is its link with the Middle Corridor of the Belt and Road Initiative. This will support the energy security of the Middle Corridor while creating opportunities for the East-West connection through the Caspian.

India, with its increasing population's demand for energy, also focuses on the region to decrease its dependency on the Persian Gulf. In this context, the Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) project is aimed at monetizing Turkmenistan's natural gas reserves through gas exports to Afghanistan, Pakistan and India. The pipeline will go through the Turkmenistan/Afghanistan border to the Pakistan/India border.²⁴ While the TAPI project has been suspended in Afghanistan until the situation stabilizes, Kabul and Ashgabat have reached an agreement over implementation of the TAPI pipeline project, which is expected to resume in the near future.²⁵

22 Mehmet Seyfettin Erol-Sertif Demir, "Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek", *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 2012, p. 20.

23 Michael S. Repass-Darsie D. Rogers, "Caspian Policy Center, Now is the Time to Increase U.S. Security Engagement in the Caspian", *Caspian Policy Center*, https://api.caspianpolicy.org/media/ckeditor_media/2022/06/14/now-is-the-time-to-increase-us-security-engagement-in-the-caspian.pdf, (Date of Accession: 06.11.2022).

24 Mehmet Seyfettin Erol-Doğacan Başaran, "Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkiler", *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10(35), 2021, p. 24.

25 "TAPI Project Expected to Resume After Acquisition of Land", *Business Turkmenistan*, <https://business.com.tm/post/8444/tapi-project-expected-to-resume-after-acquisition-of-land>, (Date of Accession: 07.11.2022)

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

The EU's policy towards the Caspian is based on its alternative role for Russian energy. Therefore, the EU has recently started to enhance its relations with regional countries like Azerbaijan and Kazakhstan. Moreover, to prevent struggles and interruptions in the energy market created by Russia's invasion of Ukraine, the European Commission has developed the initiative "REPowerEU" which is the plan to make Europe independent from Russian fossil fuels before 2030, starting with gas.²⁶

The strategy calls for increasing pipeline and Liquefied Natural Gas (LNG) imports from non-Russian suppliers as well as increasing production and imports of biomethane and renewable hydrogen. REPowerEU also includes intensifying cooperation with Azerbaijan in the light of the strategic importance of the Southern Gas Corridor and scaling up the TAP capacity.

Azerbaijan, as one of the energy-rich countries in the region, is being monitored closely by the regional and global powers and seen as a country to have influence on. Although these external powers try to put Azerbaijan under political, economic and military pressure, it has so far managed to take decisions independently of its foreign policy successfully. Its first priority is to transport its natural resources to the world market effectively. Its other priority is to be both an energy and transit hub in the coming years by transporting Turkmenistan and Kazakhstan oil & gas resources via existing and planned pipelines to the West. In an interview with the Italian newspaper "Il Sole 24 Ore", Azerbaijan President Ilham Aliyev stated that Azerbaijan would support the idea of building a TCGP if the Turkmen government decides to do so.²⁷

26 "REPowerEU: Affordable, Secure and Sustainable Energy for Europe", *European Commission*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en, (Date of Accession: 05.11.2022)

27 "President Ilham Aliyev Was Interviewed by Italian "Il Sole 24 Ore" Newspaper in Cernobbio", *Azerbaijan State News Agency*, https://azertag.az/en/xeber/President_Ilham_Aliyev_was_interviewed_by_Italian_Il_Sole_24_Ore_newspaper_in_Cernobbio_VIDEO-2277167?ysclid=lai8zykhbo552188366, (Date of Accession: 12.11.2021).

Turkmenistan has the fourth largest quantity of natural gas resources in the globe and the third largest in the Caspian region. The explosion of the gas pipeline carrying Turkmen gas to Russia, the Russian-Ukrainian gas dispute, and the reduction of gas supplies to Western European countries caused Russia to stop gas imports from Turkmenistan in 2009, leading Turkmenistan to begin exporting its gas to China.

It was decided to restart the gas trade between Turkmenistan and Russia in 2019 with small purchases in the beginning and then continued to increase in the following years. Moscow's dominant military strength in the Caspian Sea and alliance with Iran in opposition to TCGP are the main obstacles to Turkmenistan and Kazakhstan joining the Southern Gas Corridor. Turkmenistan's priorities are: to gain access to Pakistani, Indian and European gas markets via planned pipelines, to complete the construction of relevant pipelines including the East-West pipeline in Turkmenistan, and to be able to transport South East resources to Caspian Sea markets.

Kazakhstan, although with some boost to its economy due to increasing oil income, has the disadvantage of a limited population despite its vast landmass. Its priorities are: to increase Kazakhstan's oil output by expanding production at Tengiz-Karachaganak onshore gas fields and Kashagan offshore oil field over the next decade²⁸, and looking for means to establish an alternate route after Russia cut off the supply of Kazakh oil through the CPC.²⁹

Türkiye, as a transit country via which Caspian resources are relayed to Europe and aiming to function as a logistics hub for the Bridge and Road Initiative's Middle Corridor (Trans - Caspian International Transport

28 "Kazakhstan 2022 Energy Sector Review", *International Energy Agency*, <https://iea.blob.core.windows.net/assets/fc84229e-6014-4400-a963-bccea29e0387/Kazakhstan2022.pdf>, (Date of Accession: 12.11.2021).

29 Sabir Askeroğlu, "The EU's "Central Asia Strategy" and Its Relations with Kazakhstan", *ANKASAM*, <https://www.ankasam.org/the-eus-central-asia-strategy-and-its-relations-with-kazakhstan/?lang=en>, (Date of Accession: 15.11.2021).

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

Route), has a critical role. The Middle Corridor that runs from China through Kazakhstan, the Caspian Sea, Azerbaijan, Georgia, Türkiye and further to Europe is an intermodal freight route that aims to become a viable alternative to the long-established northern route through Russia, whose European section has been non-operational due to sanctions. The Türkiye–Azerbaijan connection of the Middle Corridor is provided via the Baku-Tbilisi-Kars railway, which also may open the door to an important opportunity in energy transportation for Türkiye.³⁰ Use of Middle Corridor as a gas transport project from Central Asia to Europe can also help Türkiye to become an energy hub in the future if other conditions³¹ are met.

CONCLUSIONS

The relevance of the Caspian region as an alternative to energy supply from Russia has increased significantly after the Russia–Ukraine war. This is undoubtedly a geostrategic advantage in terms of the region’s energy supply and transit security, including both regional countries and those of transit countries like Türkiye.

Lack of sustainable energy sources and reliance on Russian energy supplies endanger the energy security of Europe and the security of oil and gas transportation is a common issue for both the Caspian region and the EU. The necessity to gradually lessen its reliance on Russia is the most crucial lesson that Europe has taken away from this crisis.

Although the EU’s gas deal with other countries is important for the diversification of Western suppliers, these new suppliers most probably will not meet the energy requirements in the short term. Given this

30 Mehmet Kara, “Demiryolu ile Orta Asya Petrolü Getirmek”, *Dünya*, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/demiryolu-ile-orta-asya-petrolu-getirmek/390882>, (Date of Accession: 19.11.2021).

31 Zeynep Elif Yıldız, “Rusya-Avrupa Birliği-Türkiye Üçgeninde Enerji”, *Gerçek Gündem*, <https://www.gercekgundem.com/yazarlar/dr-zeynep-elif-yildiz/4911/rusya-avrupa-birligi-turkiye-ucgeninde-enerji?ysclid=la8d0uvt2880935249>, (Date of Accession: 15.11.2021).

context, the support of Azerbaijan and Turkmenistan gas seems the most reasonable solution. And it seems unlikely that EU Member States will abandon fossil fuels quickly, especially given the current severing of ties with Moscow.

Therefore, increasing the capacities of the TANAP and TAP pipelines, diversifying and combining them with new lines to be established with various natural gas reserves in the area is crucial for a long-term and sustainable solution for Europe's energy security.

The TCGP, if realized –by eliminating the political-financial problems– and connected to the Southern Gas Corridor, will help increasing the amount of gas carried through TANAP and TAP, together with an increased supply of Azerbaijani gas.

Different actors in the region have varying interests, but the fact that two of the five coastal governments were the targets of sanctions propelled the other three nations to the fore.

Finally, Türkiye has the most direct route for delivering gas from the Caspian region to Europe, holding a crucial geostrategic position between the world's major producers and consumers of oil and natural gas.

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

REFERENCES

“A Quest for Energy Security in the 21st Century”, *Asia Pacific Energy Research Centre*, https://aperc.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf, (Date of Accession: 08.11.2022).

“Convention on the Legal Status of the Caspian Sea: Implications for Oil & Gas Companies”, *CMS Law Now*, https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2018/08/convention-on-the-legal-status-of-the-caspian-sea-implications-for-oil-gas-companies?cc_lang=en, (Date of Accession: 06.11.2022).

“Europe’s 42-Billion Gas Project: One Step Forward, One Step Back”, *Oil&Gas 360*, <https://www.oilandgas360.com/europes-42-billion-gas-project-one-step-forward-one-step-back/> (Date of Accession: 11.11.2022).

“Europe’s Best Option for Pipeline Gas is via Trans Adriatic p/line Expansion: Expert”, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/energy/natural-gas/europes-best-option-for-pipeline-gas-is-via-trans-adriatic-p-line-expansion-expert/34818>, (Date of Accession: 05.12.2022)

“From Where Do We Import Energy?”, *European Commission*, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>, (Date of Accession: 05.12.2022).

“How Europe Can Cut Natural Gas Imports from Russia Significantly within A Year”, *International Energy Agency*, <https://www.iea.org/news/how-europe-can-cut-natural-gas-imports-from-russia-significantly-within-a-year>, (Date of Accession: 05.12.2022).

“Kazakhstan 2022 Energy Sector Review”, *International Energy Agency*, <https://iea.blob.core.windows.net/assets/fc84229e-6014-4400-a963-bccea29e0387/Kazakhstan2022.pdf>, (Date of Accession: 12.11.2022).

“President Ilham Aliyev Was Interviewed by Italian “Il Sole 24 Ore” Newspaper in Cernobbio, Azerbaijan State News Agency”, *Azertag*, https://azertag.az/en/xeber/President_Ilham_Aliyev_was_interviewed_by_Italian_Il_Sole_24_Ore_newspaper_in_Cernobbio_VIDEO-2277167?ysclid=lai8zykhbo552188366, (Date of Accession: 12.11.2021).

“REPowerEU: Affordable, Secure and Sustainable Energy for Europe”, *European Commission*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en, (Date of Accession: 05.11.2022).

“TANAP’ın Kapasitesi İki Katına Çıkarılacak”, *Doğalgaz*, https://www.dogalgaz.com.tr/yayin/1096/tanap-in-kapasitesi-iki-katina-cikarilacak_30877.html#.Y42yhMvP25c, (Date of Accession: 05.12.2022).

“TAPI Project Expected to Resume After Acquisition of Land”, *Business Turkmenistan*, <https://business.com.tm/post/8444/tapi-project-expected-to-resume-after-acquisition-of-land>, (Date of Accession: 07.11.2022).

“Turkey Looks to Curb Energy Imports Through Nuclear Power, Local Gas”, *Daily Sabah*, <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkey-looks-to-curb-energy-imports-through-nuclear-power-local-gas>, (Date of Accession: 05.12.2022).

ABILOV, Shamkhal et al, “Contested Waters: Implications of the 2018 Convention on the Legal Status of the Caspian Sea and the Future of the Trans-Caspian Pipeline”, *Insight Turkey*, 22, 2018, p. 229-250.

ASKEROĞLU, Sabir, “The EU’s “Central Asia Strategy” and its Relations with Kazakhstan”, *ANKASAM*, <https://www.ankasam.org/the-eus-central-asia-strategy-and-its-relations-with-kazakhstan/?lang=en>, (Date of Accession: 06.11.2022).

ROLE OF THE CASPIAN REGION WITHIN THE CONTEXT OF ENERGY SECURITY

AYDIN, Uğur-Dina Azhgaliyeva, "Assessing Energy Security in the Caspian Region: The Geopolitical Implications for European Energy Strategy", *Asian Development Bank Institute*, 1011, 2019.

COOTE, Bud, "The Caspian Sea and Southern Gas Corridor A View from Russia", *Our Energy Policy*, https://www.ourenergypolicy.org/wp-content/uploads/2017/04/Caspian_Sea_and_Southern_Gas_Corridor_web_0427.pdf, (Date of Accession: 05.11.2022).

EROL, Mehmet Seyfettin, "The Changing Geopolitics of the Caspian and the Trans-Caspian Corridor: "What Kind of a Common Future in the Opportunities-Threats Dilemma"" *ANKASAM*, <https://www.ankasam.org/the-changing-geopolitics-of-the-caspian-and-the-trans-caspian-corridor-what-kind-of-a-common-future-in-the-opportunities-threats-dilemma/?lang=en>, (Date of Accession: 19.11.2022).

EROL, Mehmet Seyfettin-Doğacan Başaran, "Afganistan Merkezli Gelişmelerin Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Etkiler", *Demokrasi Platformu Dergisi*, 10(35), 2021, p. 1-35.

EROL, Mehmet Seyfettin-Sertif Demir, "Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek", *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 2012, p. 17-33.

IBRAEVA Aigerim et al., "Energy Export Potential in the Caspian Region and Its Impact on EU Energy Security", *Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*, 25(2), 2017, p. 127-140.

KARA, Mehmet, "Demiryolu ile Orta Asya Petrolü Getirmek", *Dünya*, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/demiryolu-ile-orta-asya-petrolu-getirmek/390882>, (Date of Accession: 19.11.2021).

KORLA, Firdevs, "Ukrayna Krizi Sonrasında Avrupa'da Enerji Sorunsalı: Alternatif Enerji Arz Kaynakları ve Türkiye", *Journal of Economics and Political Sciences*, 2(1), 2022, p. 1-19.

LITVISHKO, Olga et al., "Transport Factor in Shaping Greater Spaces: the Caspian and Beyond", *Transportation Research Procedia*, 63, 2022, p. 1180-1184.

MAMMADOV, Ilgar, "Geopolitics of Energy in the Caspian Sea Region Azerbaijan's Challenges", The Fletcher School, Tufts University, (Master of Arts Thesis), Medford 2009.

REPAS S. Michael-D. Darsie Rogers, "Now is the Time to Increase U.S. Security Engagement in the Caspian", *Caspian Policy Center*, https://api.caspianpolicy.org/media/ckeditor_media/2022/06/14/now-is-the-time-to-increase-us-security-engagement-in-the-caspian.pdf, (Date of Accession: 06.11.2022).

SARI, Yaşar-Aiman Azmukhanova, "The Competition of Major Powers for the Caspian Energy Resources", *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Historical Sciences, Philosophy, Religion Series*, 2(131), 2020, p. 56-67.

SHAHLA, Arsalan, "Iran to Start Oil Exports from Port Skirting Troubled Strait Bloomberg", *Bloomberg*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-05-19/iran-plans-oil-exports-next-month-from-new-port-beyond-hormuz?leadSource=verify%20wall>, (Date of Accession: 06.11.2022).

YILDIZEL, Zeynep Elif, "Rusya-Avrupa Birliği-Türkiye Üçgeninde Enerji", *Gerçek Gündem*, <https://www.gercekgundem.com/yazarlar/dr-zeynep-elif-yildizel/4911/rusya-avrupa-birligi-turkiye-ucgeninde-enerji?ysclid=laf8d0uvt2880935249>, (Date of Accession: 15.11.2021).

ZEINOLABEDIN, Yasaman et al., "The Geopolitics of Energy in the Caspian Basin", *International Journal of Environmental Research*, 5(2), 2007, p. 501-508.

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI*

Russia's Transnistria Policy

Sabir ASKEROĞLU**

Öz

Rusya-Moldova ve Moldova-Batı ilişkilerini belirleyen en önemli faktör, Transdinyester Sorunu'dur. Zira post-Sovyet devletler arasında bağımsızlığını kazanmasına rağmen toprak sorunları nedeniyle Rusya'ya bağımlı devam eden devletlerden biri Moldova'dır. Transdinyester Sorunu, Moldova'nın dış politikasının belirleyicisi niteliğindedir. Transdinyester'in bir sorun olarak var olması Rusya'ya Moldova'nın iç ve dış siyasetini belirleme olanağı vermektedir. Rusya'nın Transdinyester politikası nedeniyle Moldova hem tarafsız ülke olarak kalmayı tercih etmekte hem de Romanya'yla bütünleşme siyasetinden uzak durmaya çalışmaktadır. Moldova'nın bağımsızlığından bu yana Transdinyester Meselesi'nin çözümüne ilişkin çeşitli girişimler olmuşsa da bunlar sonuçsuz kalmıştır. Transdinyester Sorunu aynı zamanda Rusya-Batı ilişkilerinden de yakından etkilenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Transdinyester, Moldova, Rusya, ABD, AB

Abstract

The most important factor determining Russia-Moldova and Moldova-West relations is the Transnistria Question. Despite gaining independence among post-Soviet states, Moldova is one of the states that continues to be dependent on Russia due to territorial problems. The Transnistria Question is the determinant of Moldova's foreign policy. The existence of Transnistria as a problem gives Russia the opportunity to determine Moldova's domestic and foreign policy. Due to Russia's Transnistrian policy, Moldova both prefers to remain a neutral country and tries to stay away from the policy of integration with Romania. Although there have been various attempts to resolve the Transnistria Issue since the independence of Moldova, these have been inconclusive. The Transnistria Question is also closely affected by the Russian-Western relations.

Keywords: Transnistria, Moldova, Russia, USA, EU.

* Makale Geliş Tarihi: 07.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 01.10.2022.

** Dr., e-posta: sabiraskeroglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6574-4559.

GİRİŞ

Post-Sovyet devletler arasında bağımsızlığını kazanmasına rağmen ülke topraklarının tamamına egemen olamayan aktörlerden biri de Moldova'dır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının nedenlerinden olan etnik milliyetçiliğin yükselişi, Kışinev yönetiminin kendi toprakları üzerindeki egemenliğini sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda Transdinyester Sorunu, Moldova'nın en mühim meselelerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır.

1990'lı yılların başlarında Transdinyester bölgesinin kontrolünü sağlamak amacıyla güç kullanan Kışinev, beklediğinin aksine söz konusu eylemiyle Moldova ile Transdinyester toplumu arasındaki ayrışmayı daha da hızlandırmış ve Rusya'nın bölgeye müdahale ederek etkin bir güç olarak varlık göstermesinin önünü açmıştır.

Moldova ile Transdinyester bölgesinin birleştirilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuşsa da bu hedefe ulaşılamamıştır. Sorunun çözümü için Rusya'nın yanı sıra Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Ukrayna gibi aktörlerin hem tek taraflı hem de müşterek çalışmaları olmuş; fakat somut bir ilerleme sağlanamamıştır.

Moldova, Transdinyester üzerinde kendi egemenliğini iddia ederken; birleşmenin önündeki en büyük engelin bölgedeki Rus askerlerinin olduğunu öne sürmektedir. Buna karşılık Transdinyester bölgesi ise bağımsızlığını savunarak Rusya'yla birleşmek istediğini dile getirmektedir.

Moskova ise bölgedeki Rus barış gücünün barış ve istikrarın kaynağı olduğunu belirterek Transdinyester'e ülkenin anayasasını ve dış politikasını etkileyecek güce sahip geniş bir özerklik verilmesi şartıyla Moldova'nın federasyona dönüştürülebileceğini ifade etmektedir. Rusya'nın diplomatik söylemi bu yönde olsa da Avrupa'da yaşanan ciddi jeopolitik değişimler nedeniyle Moskova'nın politikaları farklılaşmış ve Rusya, Transdinyester Sorunu'nu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır.

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

Rusya'nın Transdinyester üzerinden Moskova'nın Batı'ya yakınlaşmasını engellemeye çalışması, Kşinev'in tepkisine neden olmaktadır. Nitekim sosyalist kökenli siyasi liderlerin iktidara gelmesi ve bu siyasi figürlerin Rusya'yla uzlaşarak Moldova'nın toprak bütünlüğü sağlama çabaları da başarısız olmuştur. Çünkü Moskova'ya yakın görünen ve sorunu Rusya üzerinden çözmek isteyen Moldovalı liderlerin hiçbiri Kremlin'in güvenini kazanamamıştır. Rusya'nın bu konudaki tutumu Moldova'da diyalog yanlısı siyasetçilere olan güveni azaltmış ve böylece iktidara daha radikal eğilimli kesimlerin gelmesinin önünü açmıştır. Diğer bir ifadeyle Transdinyester Sorunu, Moldova kamuoyunun eğilimlerini şekillendirmektedir.

Meselenin çözümüne ilişkin Avrupa devletlerinin de birtakım girişimleri olmuş; fakat bunların hiç birisi başarıya ulaşamamıştır. Rusya'nın güvenlik endişelerini gidermek için ortak Avrupa güvenlik sistemine dair diyalogun artırılması yolu denenmiş; ancak bu da başarısız olmuştur. Rusya, her ne kadar ilk aşamada bu önerilere olumlu yaklaşmışsa da daha sonraki görüşmelerde konuya farklı yorumlar getirerek müzakerelerden çekilmiştir.

Moldova, bir taraftan daha dengeli bir biçimde Batı'yla ilişkisini geliştirirken ve Rusya'yı ikna etmeye çalışırken; diğer taraftan da sorunun çözümsüzlüğüne alışmaya başlamıştır. Kşinev, siyasi söylem olarak öncelikli dış politik hedefinin toprak bütünlüğünü sağlamak olduğunu açıklamakta ve bu yönde çeşitli adımlar atmaktadır. Bununla birlikte Moldova, Rusya'yla diyalogu sürdürerek var olan dengelerin bozulmasından da kaçınmaya çalışmaktadır.

Resmî açıklamalarında Kşinev yönetimi, Moldova'nın herhangi bir şekilde ülke anayasasında belirtilen tarafsızlık statüsünden vazgeçmeyeceğini ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olmak istemediğini dile getirmektedir. Fakat buna rağmen Rusya, Moldova'da güvenmemektedir. Kremlin'e göre, Moldova'nın

Transdinyester'i kontrol etmeye başlamasından ve Rus askerlerinin bölgeden çekilmesinden sonra alacağı karar, NATO'ya üye olmak veya da Romanya'ya birleşmek olacaktır.

Bu makale, Moldova'nın bağımsızlığından önce, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının arifesindeki gelişmelerden başlayarak günümüze kadar aşamalı olarak Transdinyester Sorunu'nun nedenleri ve sorunun çözümü için atılan adımları ele almaktadır.

TOPLUMSAL AYRIŞMADAN SİLAHLI ÇATIŞMALARA

Transdinyester Sorunu, Sovyetler Birliği'nin son yıllarında gündeme gelmeye başlamıştır. Moldovya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti idaresinde bulunan Transdinyester, 1989 yılının ikinci yarısında özerklik elde etmek için referanduma gitmiştir. Söz konusu referandum, bölgenin tamamında değil; şehir ve kasabalarda ayrı ayrı ve farklı zamanlarda olmak üzere 1989 yılının Aralık ayından 1990 senesinin Kasım ayına kadar devam etmiştir. Transdinyester'deki referandum sürecini ise protestolar izlemiştir.

Transdinyester bölgesinde yaşananlarda, Kişinev'de alınan kararların büyük etkisi olmuştur. Zira Moldova, Sovyetler Birliği içindeki cumhuriyetler arasında birlikten en çok ayrılmak isteyen ülkelerin başında gelmiştir. Nitekim Moldova'da 1989 yılının Eylül ayında kabul edilmek üzere Parlamento'ya sunulan resmî ve azınlıklarla ilişkin dil yasasında, azınlıkların eğitim dilini seçmeleri yasaklanmıştır. Dil konusunda giderek artan tartışmalar, etnik temelli ayrışmaları ve kutuplaşmaları da hızlandırmıştır.

Transdinyester nüfusunun yaklaşık %60'ını oluşturan Rus (%30) ve Ukraynalılar (%28) Kişinev'in aldığı kararlara ve Moldova'nın Romanya'yla birleşme isteğine karşı çıkmıştır.¹ 1988 yılında Sovyetler Birliği'nden

¹ "Naseleniye Pridnestrov'ya Za 11 Let Sokratilos' Boleye Çem Na 14%", *Ria Novosti*, <https://ria.ru/20160513/1432571354.html>, (Erişim Tarihi: 17.11.2021).

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

ayrılmayı hedefleyen Moldova Halk Cephesi'ne karşı İnter-Hareketi kurulmuştur. Daha sonra 1989 yılının Ağustos ayında Transdinyester'de kurulan Birleşik Emekçiler Kolektifi Şurası, Moldova Halk Cephesi'ne karşı daha örgütlü bir mücadele vermiş ve siyasî bir harekete dönüşerek Transdinyester'in ayrılma talebinde kilit rol oynamıştır.²

Moldova, Sovyetler Birliği'nden ayrıldığını ilan etmeden önce, 25 Ağustos 1991 tarihinde Transdinyester bölgesi, "Transdinyester Moldova Cumhuriyeti" adıyla Moldova'dan ayrıldığını duyurmuştur. Transdinyester Bağımsızlık Bildirisi'nde "2 Ağustos 1940 tarihinde Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla kaybedilen devlet egemenliğinin geri alındığını" açıklamıştır.³

Transdinyester Bağımsızlık Bildirgesi'nin ilanından iki gün sonra 27 Ağustos 1991 tarihinde Moldavya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, bağımsızlık deklarasyonunu ilan ederek Sovyetler Birliği'nden ayrıldığını resmen duyurmuştur. Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlık deklarasyonunda Moldavya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 2 Ağustos 1940 tarihinde Besarabya ve Bukovina'nın işgal edilen toprakları üzerinde kurulmuş yasa dışı bir yapılanma olarak tanımlanmıştır.⁴ Transdinyester yönetimine göre, Moldova Parlamentosu'nun bu kararı, bölgenin self-determinasyonuna hukukî zemin hazırlamıştır. Yine Transdinyester yönetimine göre, Moldova'nın bağımsızlık deklarasyonunda vurgulanan Besarabya, Bukovina ve Romanya topraklarının bir parçası hiçbir zaman olmamıştır.⁵ Kendi bağımsızlığını halk nezdinde yeniden meşrulaştırmak

2 Nikolay Babilunga, "İstoriya PMR v Kratkom İzlojenii", Pridnestrov'ye V Makroregional'nom Kontekste Çernomorskogo Poberej'ya, Red, Kimitaka Matsuzato, *Slavic Eurasian Studies*, Hokkaido 2008, s. 22-23

3 "Deklaratsiya o Nezavisimosti Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki", *MFA PMR*, <http://mfa-pmr.org/ru/DTp>, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

4 "Zakon o Deklaratsii O Nezavisimosti Respubliki Moldova", *Constcourt*, https://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/Declaratia_ru.pdf, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

5 "Nepriznannyye Gosudarstva – Pridnestrovskaya Moldavskaya Respublika", *Geopolitika*, <http://www.geopolitics.ru/2014/01/nepriznannyye-gosudarstva-pridnestrovskaya-moldavskaya-respublika/>, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

isteyen Transdinyester, 1991 yılının Kasım ayında referanduma gitmiş ve böylece hem bağımsızlığını ilan etmiş hem de İgor Smirnov'u ilk Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir.⁶

SİLAHLI ÇATIŞMALAR VE KALICI ATEŞKES

1991 yılının Aralık ayında Moldova, Transdinyester'deki direnci kırmak için bölgeye polis gücü ve askerî birliklerini gönderme kararı almıştır. Moldova'nın çabalarına karşı koymak için Transdinyester, kendi silahlı kuvvetlerini oluşturarak söz konusu girişimini başarısız kılmıştır. 3 Mart 1992 tarihinde Moldova, bölgeye daha fazla birlik göndererek kapsamlı bir askerî harekât başlatmıştır. 10 Mart 1992 tarihine gelindiğinde çatışmalar tüm cephelere yayılmış ve her iki tarafın da kayıpları artmaya başlamıştır.

20 Mart 1992 tarihinde ise Moldova'da yaşanan iç savaşın önüne geçmek ve duruma siyasî çözüm üretmek amacıyla taraflar, Rusya önderliğinde kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)⁷ bünyesinde bir araya gelmiştir. BDT, toplantı sonrası yayınladığı ortak bildiriye Moldova'nın toprak bütünlüğünü korunmasının zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Bu bildiriye Kişinev yönetimi, başta Rusya olmak üzere diğer devletlerin desteğini almıştır. 23 Mart 1992 tarihinde Moldova, Ukrayna ve Romanya'dan oluşan üçlü, çatışmaların barışçıl yöntemlerle çözülmesine ilişkin ortak deklarasyonu imzalamışlardır.

7 Nisan 1992 tarihinde de taraflar, anlaşmalara dayanarak ateşkes ilan ettiklerini açıklamış ve cephelerdeki çatışmalara son vermiştir. Fakat kısa süre sonra 16 Nisan 1992 tarihinde ateşkes bozularak çatışmalar tekrar başlamıştır. Nitekim Moldova-Transdinyester silahlı çatışmaları, bahsi geçen yılın Haziran ayında en şiddetli dönemini yaşamıştır. Bu savaş esnasında Moldova 3500, Transdinyester ise 2500 kayıp vermiştir.

6 "Deklaratsiya o Nezavisimosti Pridnestrovskoy Moldavskoy SSR", *Ria Novosti*, <https://ria.ru/20160825/1475118096.html>, (Erişim Tarihi: 5.11.2021).

7 Mehmet Seyfettin Erol, "Orta Asya'da Güvenlik Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1, 2004, s. 99.

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

6 Temmuz 1992 tarihinde de Moskova'da Rusya ile Moldova arasında çatışmaların sona erdirilmesine dair anlaşma yapılmıştır. Böylelikle Rusya, Transdinyester'deki çatışmaların nihayete erdirilmesinde hem arabulucu hem de sorunun tarafı haline gelmiştir. 21 Temmuz 1992 tarihinde Transdinyester liderinin de bulunduğu ortamda Rusya ile Moldova liderleri arasında "Moldova Cumhuriyeti'nin Transdinyester Bölgesindeki Silahlı Çatışmaların Barışçıl Yöntemlerle Çözülmesine Dair Anlaşma" imzalanmıştır.

Anlaşmanın ardından Rusya Yüksek Şurası, Transdinyester bölgesinde bulunan 14. Motorize Birlikleri'ni, barış gücü olarak kullanma kararı almıştır. 1992 yılının 23-31 Ağustos tarihlerinde Rus birlikleri çatışan tarafların çatışmaları sona erdirmesi, birliklerini geri çekmesi ve ateşkesin devam etmesi amacıyla bölgeye yerleşmiştir. Bu sayede Dnestr Nehri'nin çevresindeki 225 km boyunca 15 gözlem ve kontrol noktasına 400 civarında Rus askeri konuşlanmıştır. 2 Ağustos 1992 tarihinde de Transdinyester'den 500, Moldova'dan 355 ve Ukrayna'dan 10 askerî gözlemcinin katılımıyla Birleşik (Karma) Barış Gücü oluşturulmuştur. Böylece Rusya'nın arabuluculuğu tescil edilmiş ve ateşkes sürmüştür. Bu vesileyle Transdinyester Sorunu'nun çözümü için diplomatik yöntemlere ağırlık verilmeye başlanmıştır.⁸

KALICI ATEŞKESTEN ÇÖZÜM ARAYIŞINA

İmzalanan ateşkese rağmen 1993 yılında yapılan müzakereler sorunlu bir atmosferde gerçekleşmiştir. Aslında Kişinev yönetimi, Transdinyester'e Moldova içinde özel bir statü verilmesine hazırdı. Transdinyester yönetimi ise en geniş özerklik önerisini bile kabul etmeyerek bağımsızlığını elde etmeye çalışmıştır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) arabulucu olarak sürece dâhil olmasıyla Transdinyester'e Moldova'nın

⁸ "Pridnestrovskiy Vooruzhennyy Konflikt", *Ria Novosti*, <https://ria.ru/20201102/pridnestrove-1582252490.html>, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

kendi bağımsızlığından vazgeçerek Romanya'ya dâhil olması durumunda bölgenin bağımsızlığını ilan etme hakkını tanıyan bir öneri sunulmuştur. Lakin AGİT'in bu girişimi de çözüm sağlamaya yetmemiştir.⁹ Sürece Rusya'nın arabulucu olarak dâhil olmasıyla 28 Nisan 1994 tarihinde Moldova ile Transdinyester arasında "Sorunların Görüşmeler Yoluyla Çözülmesine ve (Transdinyester'in Hukuki ve Anayasal Statüsünün Ele Alan) İlişkilerin Temellerinin Şekillendirilmesine Dair Ortak Beyanname" imzalanmıştır.¹⁰

5 Temmuz 1995 tarihinde ise Rusya'nın katkılarıyla Moldova ile Transdinyester arasında "Karşılıklı Olarak Askerî Güce Başvurulmamasına ve Ekonomik Yaptırımların Kullanılmamasına Dair Anlaşma" imzalanmıştır. Bu tarihte AGİT ve Rusya'nın yanında üçüncü bir garantör ülke olarak Ukrayna da meseleye dâhil olmuştur. Böylece "3+2" formatındaki barış görüşmeler başlamıştır.

Rusya'nın Moldova ve Transdinyester'e sınırının olmaması ve Ukrayna'nın ise Rusya ile Transdinyester arasında bulunup; Kişinev'le yakın ilişki geliştirmiş olması, Kiev'e önemli bir rol biçmiştir. Moskova yönetimi, Transdinyester'le ticari ve ulaşım alanlarındaki ilişkilerini Ukrayna üzerinden gerçekleştirdiği için Kiev'in desteğine ihtiyaç duymuştur. Ukrayna ile Transdinyester arasındaki ticaretin devam etmesi ve Kiev'in Transdinyester'le ekonomik ilişkilerini kesmemesi, Tiraspol açısından olduğu kadar Moskova bakımından da büyük önem arz etmiştir. 8 Mayıs 1997 tarihinde Moskova'da AGİT, Rusya ve Ukrayna'nın garantörü olduğu "Moldova ile Transdinyester İlişkilerinin Normalleşmesine Dair Memorandum" imzalanmıştır.¹¹ Fakat Moldova ile bölge arasındaki ilişkilerde ve sorunun çözümünde herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir.

9 Yekaterina Shumitskaya, "Germaniya i uregulirovaniya pridnestrovskogo konflikta, *Analiz i Prognoz Jurnal IMEMO RAN*, 2, 2019, s. 49.

10 "Zayavleniye Rukovoditeley Moldovy i Pridnestrov'ya", *Mfa Pmr*, <http://mfa-pmr.org/ru/Sqy>, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

11 "Memorandum Ob Osnovakh Normalizatsii Otnosheniy Mezhdou Respublikoy Moldova i Pridnestrov'yem", *docs.cntd.ru*, <https://docs.cntd.ru/document/901788259>, (Erişim Tarihi: 20.11.2021).

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

11 Eylül 2021 tarihli terör saldırılarından sonra Rusya ile ABD arasında güvenlik alanında yaşanan benzeri görülmemiş işbirliği ve 24 Mayıs 2002 tarihinde Vladimir Putin ile George Bush arasında “Rusya ile ABD Arasında Yeni Stratejik İlişkilerine Dair Ortak Bildirge”nin imzalanması, Transdinyester Sorunu’nun çözümüne ilişkin atılan mühim bir adım olmuştur. Rusya ile ABD, söz konusu meseleyi çözmek için müşterek hareket edeceklerini beyan etmiştir. 2002 yılında Bratislava’da “Transdinyester Sorunu’nun çözümü için sürekli istişare kurulu teşkil edilmiş ve “3+2” formatı, “5+2” formatına dönüştürülmüştür. Çatışmanın tarafları (Kişinev ve Tiraspol) ve garantör aktörlerin (AGİT, Rusya ve Ukrayna) yanı sıra ABD ve AB de süreçte gözlemci olarak yer almıştır.

KOZAK PLANI: KAÇIRILAN FIRSAT

2003 yılında Rusya, Transdinyester Sorunu’nun çözümüne ilişkin kendi önerisini sunmuştur. “Kozak Memorandumu” olarak da bilinen plan, Kremlin İdaresi Başkanı Yardımcısı Dmitriy Kozak tarafından hazırlanmıştır. Aynı zamanda Kozak, Moldova-Transdinyester görüşmelerinde Rusya’nın Özel Temsilcisi’ydi. “Kozak Memorandumu”, birleşik bir federal Moldova’nın kurulmasını önermiştir.

Söz konusu plana göre, Moldova’nın içinde Transdinyester ve Gagauzya/Gagauz Yeri olmak üzere iki özerk bölge yer alacaktı. Bu iki özerk bölge, özel statüye sahip olup; özerk bölgeler için istenmeyen yasaların önerildiği durumda bunları bloke edebilecek anayasal hak tanınacaktı. Ülkenin diğer kısımları ise federal merkezden; yani Kişinev’den yönetilecekti. 2004 yılının güz aylarında Moldova’nın federal bir anayasasının kabul edilmesi için referanduma gidilecekti. İki kanatlı parlamento ve federal cumhurbaşkanının seçimlerinin de 2005 yılında yapılması öngörülmekteydi. Moldova ise tarafsız kalmayı ve ordusunu Transdinyester bölgesinden uzak tutmayı kabul edecekti. Moldova’daki

Rus barış gücünün statüsü ve kalış süreci ise Moldova ile Rusya arasında imzalanan ayrı bir anlaşmayla belirlenecekti. Buna göre Rusya, barış gücünü 20 yıl boyunca Transdinyester’de tutmaya devam edecekti.¹²

Sorunun en önemli konularından biri de bölgede garantör statüsüyle barış gücü olarak faaliyet gösteren eski Sovyetler Birliği’nin 14. Ordusu’ydu. Kozak’a göre, Moldova Cumhurbaşkanı Vladimir Voronin, bu konuda da uzlaşmaya varmış ve Rus unsurlarının 20 yıl kaldıktan sonra çekilmesini kabul etmişti. Buna karşılık Transdinyester, Rus askerlerinin bölgede 49 yıl kalmasını istemekteydi. Moskova ise Moldova’nın birleşmesi ve bölgenin askersizleştirilmesi daha kısa zamanda gerçekleşebileceği için birliklerin bölgede bu kadar uzun süre kalması gerekmediği konusunda Transdinyester’i ikna edecekti.¹³

2003 yılının Kasım ayının 24’ünü 25’ine bağlayan gece, Voronin’in bu planı imzalaması bekleniyordu. Kozak ile Voronin arasında tüm detaylar konuşulmuş ve uzlaşmaya varılmıştı. Moldova Cumhurbaşkanı’nın Kozak Planı’nı imzalaması durumunda, ertesi gün Moldova ile Transdinyester arasında birleşmeye dair ortak memorandum imzalanması ve bu imza törenine Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in katılması planlanmaktaydı. Putin’in büyük önem verdiği ziyarette Rusya, Moldova’ya jest olarak doğalgaz borcunun önemli bir kısmını silecekti.¹⁴ Fakat Voronin, Moldova ile bölgenin birleşmesini öngören memorandumunu imzalamaktan son anda vazgeçmiştir. Nitekim Voronin, Kozak Planı’nın Transdinyester’e hukukî ayrıcalık verdiğini ve bağımsızlığının gizli bir şekilde tanınması anlamına geleceğini iddia ederek vazgeçtiğini dile getirmiştir.¹⁵

12 Vladimir Shishlin, “Pridnestrovskiy Proryv”, *Interfax*, <https://www.interfax.ru/russia/30664>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

13 “Slabost’ Prezidenta Voronina Dmitriy Kozak Rasskazal “Kommersantu” O Prichinakh Sryva Pridnestrovskogo Uregulirovaniya”, *Lenta.Ru.*, <https://lenta.ru/articles/2005/11/25/kozak/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

14 Boris Volkhonskiy, “Kozak i Razboyniki”, *Kommersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/431103>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

15 Vladimir Shishlin, “Pridnestrovskiy Proryv”, *Interfax*, <https://www.interfax.ru/russia/30664>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

Konuya dair yaptığı yazılı açıklamada Voronin, AGİT'le görüşülerek ortak fikir oluşmadan imzalamanın erken olacağını ve bunun Moldova'nın Avrupa'daki geleceği için önemli olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de Putin'in Kişinev ziyareti iptal edilmiş ve Rusya'nın Moldova'yla ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Neticede Moskova, Voronin'le olan münasebetlerini askıya almış ve Moldova siyasetinde Voronin'e olan desteğini çekmiştir. Her ne kadar Voronin, Putin'e mektup yazarak görüşmelere geri dönülmesini istediğini ve Transdinyester'de lider değişikliği yapılmasını talep etmişse de Kremlin, mevzubahis öneriyi reddetmiştir.¹⁶

2005 yılının Mart ayında Moldova'da yapılan seçimlerden önce Kişinev, seçimlere müdahale ettiği gerekçesiyle 16 Rus vatandaşını tutuklayarak sınır dışı etmiştir. Rusya Parlamentosu ise Moldova'ya karşı sert ekonomik yaptırımların uygulanması önerisinde bulunmuştur. Fakat Rusya, resmî olarak Moldova'ya karşı sert tutumundan vazgeçmiş ve Voronin'e Kozak Memorandumu'nu imzalaması karışığında, özellikle Transdinyester'de bulunan Rus askerlerinin sayısının ve görev süresinin azaltılması gibi bazı taktik tavizler verebileceğini iletmiştir. Kremlin, Voronin'e siyasî destek ve doğalgaz fiyatlarında indirim taahhüdünde de bulunmuştur. Voronin ise Moldova Komünist Partisi'nin toplantısında Rus askerlerini ayrılıkçıları korumakla suçlamış ve Moldova'nın barış gücüne ihtiyacı olmadığını söylemiştir.¹⁷

Sonuç olarak 2003 ile 2005 yılları arasında Rusya'nın Moldova'ya kabul ettirmeye çalıştığı Kozak Planı amacına ulaşamamıştır. Moskova, Transdinyester Sorunu'nu çözerek Moldova'da nüfuz elde etmeyi ve ülkeye barış gücü yerleştirerek bu alanda lider konumunu sürdürmeyi

16 "Slabost' prezidenta Voronina Dmitriy Kozak rasskazal "Kommersantu" o prichinakh sryva pridnestrovskogo uregulirovaniya", *Lenta.Ru.*, <https://lenta.ru/articles/2005/11/25/kozak/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

17 Vladimir Solov'yev-Afanasiy Sborov, "Moldaviyu Provoronili", *Kommersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/548915>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

amaçlamıştır. Kremlin, bu amacına ulaşması durumunda AGİT'in inisiyatifini zayıflatacağını düşünmüştür. Çünkü AGİT, Moldova'daki birleşik barış gücünü kontrol etmek istemekteydi.¹⁸

YUŞÇENKO PLANI'NIN BAŞARISIZLIĞI VE RUSYA'NIN GÜVENLİK TEHDİDİ

Moldova'nın komşusu ve Transdinyester Sorunu'nun garantörlerinden olan Ukrayna, tıpkı AGİT gibi Transdinyester Sorunu'yla ilgili inisiyatifi Rusya'nın elinden almak istemiştir. Ukrayna'da "Turuncu Devrim"le iktidara gelen Batı yanlısı ve Rusya karşıtı olan Ukrayna Devlet Başkanı Victor Yuşçenko, öncelikli dış politika hedeflerinden birinin Transdinyester Sorunu'nu çözmek olduğunu belirtmiştir. Transdinyester'in Rusya'nın değil de Ukrayna'nın komşusu olması ve bölgede Ruslar kadar Ukraynalıların da yaşıyor olması, Kiev'i harekete geçirmiştir.

Ayrıca Batı nezdinde kendi rolünü artırmak isteyen Ukrayna, soruna öncelik vermeye başlamıştır. 17 Mayıs 2005 tarihinde Yuşçenko, meselenin çözümü için kendi planını önermiştir. Aşamalı olarak uygulanması öngörülen Yuşçenko Planı'na göre; 1) Transdinyester'de çok partili demokratik bir sistem kurulacaktı, 2) Yüksek Konsey için serbest seçimler yapılacaktı, 3) Seçimlere yabancı gözlemciler katılacaktı, 4) Seçimler, Moldova'nın bir parçası olarak gerçekleşecekti, 5) Rus Barış Gücü; NATO ve AB'nin de dâhil olduğu uluslararası sivil ve askerî gözlemcilerin oluşturduğu bir mekanizmaya dönüştürülecekti, 6) Sınırlar ve bölgedeki silah fabrikaları AGİT tarafından kontrol edilecekti.¹⁹

18 A.V. Devyatkov «Memorandum Kozaka» V İstorii Pridnestrovskogo Uregulirovaniya, *Izvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2010, s. 55-56.

19 Aleksey Makarkin, "Plan Yuşçenko İ Plan Kozaka", *Ria Novosti*, <https://ria.ru/20050615/40526451.html>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

Yuşçenko Planı, Batı ülkeleri tarafından desteklenmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, meselenin çözümü için bu plan üzerinde Ukrayna'yla çalışmaya hazır olduğunu; fakat Moldova'nın Transdinyester'in görüşmelerde olmaması talebinin planı başarıya götüremeyeceğini söylemiştir.²⁰ Transdinyester ise Yuşçenko Planı'nı kabul etmemiştir. Böylece Rus askerlerinin bir an önce bölgeyi terk etmesi ve bölgenin silahsızlandırılarak Batı kurumlarının denetimine bırakılmasını öngören Yuşçenko Planı başarıya ulaşamamıştır. Yuşçenko'nun da belirttiği gibi, söz konusu planın başarıya ulaşabilmesi için Almanya ve Fransa'nın desteği şarttı.²¹

Rusya, süreci tekrar kontrol altına almak için yeni bir öneri sunmuştur. Moskova, "Moldova Cumhuriyeti'nde Rusya'nın Etkisinin Korunması İçin Faaliyet Planı"nı kabul etmiştir. Bu belgenin amacı, Moldova'nın daha fazla Batı'ya yönelmesini önlemek ve Transdinyester bölgesinde Rus barış gücünün varlığını sürdürmemektir. Moskova, Moldova'yla ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi, Moldova mallarına yapılan engelleri kaldırmayı ve Rusya'daki Moldovalı işçilere yönelik kolaylıkların sağlanmasını öngörmekteydi. Bunun karşılığında Rus Barış Gücü'nün statüsünün korunmasını ve Transdinyester'in dâhil olduğu 5+2 görüşmelerinin tekrar başlatılmasını sağlamak istemekteydi.²²

17 Eylül 2006 tarihinde Transdinyester'de yapılan bağımsızlık referandumu, Transdinyester Sorunu'na yeni bir boyut kazandırmıştır. Eski Sovyetler Birliği coğrafyasında yaşanan renkli devrimler sonucunda Rusya karşıtı iktidarların göreve gelmesi,²³ Moskova-Washington ilişkilerinin

20 "Rossiya Gotova Primenit' v Pridnestrov'ye plan Yuşçenko", *İzvestiya*, <https://iz.ru/news/304255>, (Erişim Tarihi: 20.11.2021).

21 "Yushchenko Pridumal, Kak Pomirit' Kishinev i Tiraspol", *Lenta.Ru.*, <https://lenta.ru/news/2005/03/22/pridnestr>, (Erişim Tarihi: 20.11.2021).

22 Vladimir Solov'yev-Boris Volkhonskiy, "Plan pobedy nad Moldaviyey", *Kommersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/583797>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

23 Mehmet Seyfettin Erol, "Ukrayna-Kırım Krizi" ya da "İkinci Yalta Süreci", *Karadeniz Araştırmaları*, 41, 2014, s. 1.

bozulması ve Rusya'nın Avrupa güvenliğinde işbirliği yapmak istememesi, Kremlin'in Transdinyester politikasına da yansımıştır. Transdinyester Referandumunu, Moldova'dan bağımsızlığını ilan edip; Rusya'ya aşamalı olarak katılmayı öngörüyordu. Transdinyester lideri Smirnov, referandum sonuçlarının Transdinyester'in dış politikasının temellerini şekillendiren bir gelişme olacağını açıklamıştır. Referandum sonuçlarını resmî olarak tanımamakla birlikte Rusya, tarafsızlık statüsünü kaybetmesi durumunda Transdinyester'in bağımsızlığını gözden geçirmeye hazırды.²⁴ Transdinyester'in bağımsızlık referandumu ve Rusya'nın bunu zımnen desteklemiş olması, barış görüşmelerinin son bulmasına neden olmuştur.

2007 yılının Temmuz ayında Rusya, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'ndan ayrıldığını duyurmuştur. Kremlin'in bu kararı, Avrupa güvenlik sisteminde büyük güvensizliğe yol açacak gelişmelerin habercisiydi. Rusya, Avrupa'nın güvenlik sorunlarını diyalog ve görüşmeler yoluyla çözemeyeceğini düşündüğü için bunu silahlanarak yapmayı planlamaktaydı. Aynı sene Rusya Dışişleri Bakanlığı, "Rus Dış Politikası Hakkında Bakış" belgesini yayınlamıştır.

Belgede Moskova'nın Transdinyester Sorunu'nun Moldova'nın toprak bütünlüğü çerçevesinde siyasî yöntemlerle çözülmesinden ve Transdinyester'e garantili bir statü verilmesinden yana olduğu, Rus askerî gücünün istikrarı sağlayan mekanizma olduğunu ve meselenin uzun vadeli çözümü için Moldova'nın tarafsız devlet statüsü kabul etmesinin önem arz ettiğini vurgulanmıştır.²⁵ Bu dönemde Rusya'nın en büyük endişelerinden biri, NATO'nun doğuya doğru genişlemesiyle ilgili olmuştur. 2004 yılında Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya üyesi olması, "turuncu devrim" sonrasında Ukrayna'nın açık bir şekilde NATO'ya dahil olacağına dair açıklamalarda bulunması ve 2007 yılında Bulgaristan ile Romanya'nın NATO üyesi olması,

24 Vitaliy Kulik, "Proval Mezebergskoy initsiativy", *Nezavisimaya Gazeta*, https://www.ng.ru/dipkurer/2012-10-29/11_proval.html, (Erişim Tarihi: 11.11.2021).

25 Nina Shtanski, "Politika Rossii V Protsesse Normalizatsii Moldavskopridnestrovskikh Otnosheniy: Analiz Ekspertnykh Otsenok", *Problemy Natsional'noy Strategii*, 4(13) 2012, s. 95.

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

Rusya'nın güvenlik endişelerini artırmış ve Karadeniz'de yaşanan jeopolitik değişimler,²⁶ Moskova'nın Transdinyester politikasında daha temkinli davranmasına yol açmıştır. Zira Rusya, ABD'nin Karadeniz politikası üzerinden kendisini kontrol altına almaya çalıştığını düşünmüştür.²⁷

MEZEBERG MEMORANDUMU: ALMANYA'YLA PAZARLIK

2010 yılının Haziran ayında Almanya'nın Mezeberg şehrinde dönemin Rusya Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev ile önceki Almanya Şansölyesi Angela Merkel arasında yapılan görüşmenin ardından Avrupa güvenliğiyle ilgili memorandum kabul edilmiştir. Mezeberg Memorandumu'nda Rusya ile AB arasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan güvenlik sorunlarının çözülmesinde işbirliği yapılacağı belirtilmiştir. Bu meselelerden biri de Transdinyester Sorunu'dur.

Memorandumunda Almanya, diğer birlik ülkelerinin Rusya'yla işbirliği yapması için öncülük edeceğini ve Rusya ile AB arasında güvenlik ve dış politika konularıyla ilgili ortak komite kurulmasını sağlayacağını beyan etmiştir. Moskova, Avrupa'da ortaya çıkan kritik güvenlik sorunlarının çözümüne ilişkin Rusya'nın çıkarlarının gözetilmesi karşılığında, Transdinyester politikasında bazı değişikliklere gitmeye hazırды. Rusya, bu yönde ilk adımını Transdinyester iç siyasetinde gittiği değişikliklerle atmıştır. Moskova, eski Transdinyester lideri Smirnov'un seçimlere katılmamasını istemiş, onun karşısında Transdinyester Yüksek Şura Başkanı Anatoliy Kaminskiy'i desteklemiştir. Smirnov, Moldova'yla ilişkilerinde katı tutumuyla tanınmaktaydı ve Transdinyester'in mutlak bağımsızlığını savunmaktaydı.

26 Doğan Başaran, "Pax-Amerikana Kavramı ve Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkanlar Politikasının Dönüşümü", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 2018, s. 48

27 Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Aralık 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD'nin Karadeniz Politikası ve Türkiye", *Karadeniz Araştırmaları*, 15(60), 2018, s. 114.

Rusya, Moldova'da da Başbakan Vlad Filat'ı desteklemeye başlamış ve Filat'ın Devlet Başkanı seçilmesi durumunda Kişinev'in Moskova'yla ilişkilerini düzelterek ve Rusya'nın Moldova'daki çıkarlarını gözeteceğini düşünmekteydi.²⁸

Mezeberg Memorandumu, Transdinyester Sorunu'nun çözümü konusunda beklenen başarıya ulaşamamıştır. Çünkü Rusya'nın beklentisiyle Almanya'nın konuya bakışı arasında farklılık vardı. Rusya'ya göre, Mezeberg Memorandumu'yla Almanya, Avrupa'daki güvenlik sorunlarının çözümü için Rusya-AB komitesi kuracak ve bu komitede Rusya'yı endişelendiren konular ele alınacaktı. ABD ve NATO'nun olmadığı Rusya ile AB arasındaki görüşmelerde Moskova, söz sahibi olacak ve hatta kararların alınmasını veto edebilecekti. Dolayısıyla Rusya, Avrupa'daki tüm güvenlik alanlarının çözümüne ortak olmayı hedeflemiş, Transdinyester Sorunu'nu Avrupa'nın diğer tüm meselelerinden sadece biri olarak görmüş ve sorunu, diğer alanların çözümü için pazarlık unsuruna dönüştürmeyi istemiştir.²⁹

Almanya ise ilk aşama olarak Rus askerlerinin Transdinyester'den çekilmesini, ondan sonra Rusya-AB diyalogu yapılarak Avrupa'daki güvenlik sorunlarını ele almayı istemiştir. Üstelik Rusya'ya veto hakkı verilmesini öngörmemiştir. Bu ortamda Moskova yönetimi, Transdinyester'deki askerlerini geri çekme önerisine şüpheyle yaklaşmıştır. Dahası Kremlin, sürecin Moldova'nın NATO'ya üye olmasının önünü açacağını ve Kişinev'e baskı yapma aracından yoksun kalacağını düşünmüştür. Bu yüzden de Rusya, Almanya'nın verdiği sözleri tutamadığı gerekçesiyle ilişkilerdeki güven ortamının azaldığını düşünmeye başlamıştır.³⁰

28 Sergey Jil'tsov, "Period Politicheskoy Neopredelennosti", *Nezavisimaya Gazeta*, https://www.ng.ru/dipkurer/2011-10-31/11_moldavia.html, (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

29 Filip Remler, "Bezrezul'tatnyye Peregovory: Rossiya İ Germaniya Ne Nashli Obshchiy Yazık", *Carnegie*, <https://carnegie.ru/2013/08/21/ru-pub-52807>, (Erişim Tarihi: 11.11.2021).

30 Ye Şumitskaya, "Germaniya İ Uregulirovaniye Pridnestrovskogo Konflikta", *Analiz İ Prognoz. Zhurnal IMEMORAN*, 2, 2019, s. 52-53.

RUSYA'NIN UKRAYNA MÜDAHALESİ VE MOLDOVA'NIN DENGE ARAYIŞI

2014 yılında Moldova ve Ukrayna'nın AB'yle Serbest Ticaret ve Ortaklık Anlaşması imzalaması, Rusya-Batı ilişkilerinde ve Moskova'nın Moldova ve Ukrayna politikalarında radikal değişime yol açmıştır. Moldova'dan çok daha önemli bir konuma sahip olan Ukrayna, Rusya'nın askerî müdahalesine maruz kalmıştır. Rusya, 2014 yılının Mart ayında Kırım'ı ilhak etmiş ve ardından da Ukrayna'nın doğu bölgelerinde ayrılıkçı hareketleri desteklemiştir.³¹ Bu da "5+2" formatındaki çözüm sürecini baltalamıştır. Batı ile Rusya arasında da diyaloga son verilmiş ve Batı, Rusya'ya karşı ağır yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır.

Kuşkusuz Kremlin'in Ukrayna politikası, Kişinev'i de etkilemiştir. Fakat her ne kadar Moldova, Ukrayna'yla birlikte Serbest Ticaret ve Ortaklık Anlaşması'nı imzalamış olsa da Moskova, Kiev ile Kişinev'i farklı değerlendirmiştir. Kırım'ın ilhakından sonra 12 Nisan 2014 tarihinde Teraspol'i ziyaret eden Rusya Başbakan Yardımcısı ve Transdinyester Sorunu Özel Temsilcisi Dmirtiy Rogozin, görüşmelerle ve barış gücüyle ilgili Rusya'nın yaklaşımının değişmediğini, Transdinyester'in ekonomik izolasyona maruz kalmamasını öncelikli hedef olarak gördüklerini açıklamıştır.

Rogozin, Transdinyester'de Kırım'dan farklı olarak bir istikrarın olduğunu ve herhangi bir tehdidin bulunmadığını belirtmiştir. Transdinyester Parlamentosu, Kırım'da olduğu gibi, Rusya'ya bağımsızlığını tanıması için başvuruda bulunmuş; fakat Rusya, bu konuda herhangi bir cevap vermemiştir. Nitekim 2003 senesinde Moldova'nın federal bir yapıda birleştirilmesine dair Kozak Planı'nın hâlâ geçerli olduğu üzerine durulmuştur. Rusya'ya göre, Moldova'nın 2014 yılında AB'yle imzaladığı Serbest Ticaret ve Ortaklık Anlaşması, Moldova'nın tarafsızlık statüsünün

31 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Seyfettin Erol-Şafak Oğuz, "Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea", *Gazi Akademik Bakış*, 9(17), 2015, s. 261-277.

ihlali anlamına gelmektedir ve Rusya'nın Moldova'ya ilişkin politikası eskisi gibi olmayacaktır. Moskova, Moldova'nın bu adımını NATO üyeliğine yönelik ilk hamle olarak görmekteydi. Kremlin'e göre, bu durumda Rusya'nın görüşmelerde muhatabı artık Moldova değil; Brüksel veya Washington olacaktır.³² Moldova Parlamentosu'nun imzaladığı Serbest Ticaret ve Ortaklık Anlaşması'nı onaylamasından sonra Rusya, Moldova mallarına giriş yasağı getirmiştir.³³

Rusya'nın Ukrayna politikasından etkilenen Moldova'nın yeni seçilen Cumhurbaşkanı İgor Dodon, Batı ile Rusya arasında bir denge politikası izlemeye ve Transdinyester Sorunu'nu çözmek için Moskova'yla yakınlaşmayı seçmiştir. 23 Aralık 2016 tarihinde göreve başlayan Dodon, 17 Ocak 2017 tarihinde Moskova'ya ziyarette bulunmuştur. Dodon, Rusya'ya yeniden stratejik ortaklık ilişkisi kurmak istediğini açıklamıştır.

Dodon, Moldova'nın tarafsız bir devlet olmasını gerektiğini belirtmiş ve Moldova hem Doğu hem de Batı'yla ilişkilerini geliştireceğini açıklamıştır. Dodon, Moldova'nın 2010-2017 yılları arasında izlediği Batı yanlısı, Rusya karşıtı politikanın ülkeye büyük zarar verdiğini ve bundan sonra her iki blokta da ilişkilerin geliştirilmesinin öncelikli hedefleri arasında yer alacağını belirtmiştir.

Rusya'nın Moldova politikasına paralel bir yaklaşım benimseyen Dodon, görevde kaldığı 2017-2021 yılları arasında Moldova'yı federal bir yapı altında birleştirme amacıyla Tiraspol'le doğrudan diyalogu başlatmıştır. Moldova Cumhurbaşkanı, Rus askerlerinin bölgedeki varlığına tepkisel davranmasa da Transdinyester lideri Vadim Krasnoselskiy, Transdinyester'in stratejik amacının Moldova'yla birleşmek değil; bağımsız olmak ve Rusya'yla birleşmek olduğunu savunmuştur.³⁴

32 Vladimir Solov'ev, "Moldaviya Beretsya Za Ruchku Dveri v NATO", *Kommersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/2468545>, (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

33 "Rossiya zapretila vvoz fruktov iz Moldavii", *Rossiyskaya Gazeta*, <https://rg.ru/2014/07/18/frukti-site.html>, (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

34 Svetlana Gamova, "SŞA Vytesnyayut YES İz Peregovorov Po Pridnestrov'yu", *Nezavisimaya Gazeta*, https://www.ng.ru/cis/2018-11-06/1_6_7346_moldova.html, (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜN KESİNLEŞMESİ

2019 yılının Temmuz ayında dönemin Rusya Başbakanı Medvedev'in daveti üzerine Moskova'ya resmî siyasette bulunan Moldova Başbakanı Maia Sandu, Moldova'nın tarafsızlık statüsünün anayasasında belirlendiğini; dolayısıyla ülkede Rus askerî birliklerinin bulunmasının yasalara aykırı olduğunu belirtmiştir. 2014 senesinde AB'yle imzalanan; fakat askıda olan Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması'nı uygulamaya koyacağını, Moldova'nın Avrupa'yla ilişkilerini geliştirmesinin Rusya için bir tehdit olmadığını açıklamıştır.³⁵ Sandu'nun ziyaretinin ardından Rusya Savunma Bakanı Şoygu, 2019 yılının Ağustos ayında Kişinev'i ziyaret etmiştir. Şoygu, Transdinyester'de bulunan Sovyetler Birliği döneminden kalma; lakin Rus askerlerinin denetiminde olan mühimmatların dönüşümünün yapılmasını, "5+2" formatında bu konunun görüşülmesine hazır olduğunu belirtmiştir.³⁶ Ancak konuyla ilgili herhangi bir ilerleme kat edilememiştir.

5 Eylül 2019 tarihinde Brüksel'de NATO Genel Sekreteri'yle bir araya gelen Dodon, Moldova'nın tarafsız bir ülke olduğunu, NATO gibi askerî bir ittifakta yer almayacağını, buna dayanarak Moldova'nın daimi tarafsızlık statüsünün uluslararası düzeyde kabul edilmesi gerektiğini açıklamıştır.³⁷

2020 yılının Kasım ayında Moldova'da yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçimleri'nde Dodon'un yerine Batı'ya yakın görünen ve bölgedeki Rus askerlerinin bulunmasını illegal gören Sandu, Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Seçim kampanyasında Avrupa yanlısı bir politika izleyeceğini söyleyen Sandu, göreve başladıktan sonra Rusya'yla dostça ilişki kurmak istediğini, Transdinyester'de herhangi bir sıcak çatışmaya yer olmadığını; fakat bölgedeki Rus askerlerinin çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

35 Valeriy Demidetskiy, "Prem'yer Moldavii: My Ne Sobirayemsya Razzhigat' Geopoliticheskiye Strasti", *Tass*, <https://tass.ru/interviews/6713212>, (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

36 Vladimir Solov'yev, "Rossiya Dast Boy Svoim Boyepripasam", *Kommersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/4072458>, (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

37 Kristina Sizova, "My Uvazhayem Eto Resheniye»: Pochemu Moldaviya Ne Hochet V NATO", *Gazeta.Ru*, <https://www.gazeta.ru/army/2019/09/05/12628009.shtml?updated>, (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

Rusya'da Batı yanlısı bir siyasetçi olarak bilinen Sandu'nun tutumuna karşı, 2021 senesinin Nisan ayında Transdinyester, Rusya ve müttefik ülkelerle özel ilişkiler kuracağını içeren Ulusal Güvenlik Konsepti'ni kabul ederek³⁸ bağımsız dış politika izlemeye devam edeceğini ve "bağımsız devlet" konseptinden vazgeçmeyeceğini göstermiştir. 17 Kasım 2021 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'la görüşen Moldova Dışişleri Bakanı Popesku, Rus barış gücünün bölgeden çıkarılmasının Moldova'nın dış politika önceliği olduğunu vurgulamıştır. Kremlin ise bölgedeki Rus askerlerini istikrarın kaynağı olarak görmektedir.

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından geçen zaman diliminde Transdinyester Sorunu'nda ve bu soruna taraf olan aktörler arasındaki ilişkilerde büyük değişimler yaşanmıştır. Avrupa güvenlik sisteminde yaşanan değişimler, Rusya'nın meseleye yaklaşımını etkilemiştir. Bu anlamda Transdinyester Sorunu'nun önündeki en büyük engellerden biri Avrupa güvenlik sisteminde yaşanan değişim olmuştur. Son otuz yıl içerisinde NATO, Avrupa güvenliğinde garantör örgüt haline gelmiş ve Rusya'nın da bu sistemin dışına itilmesi, Moskova'nın Batı ittifakından algıladığı tehdidi arttırmıştır.

Avrupa'nın bir parçası olamaya çalışan Rusya, eski Sovyetler Birliği ülkelerinin de kendi etkisinden çıkarak hasmı olarak gördüğü karşı ittifakın üyesi olmasını istememektedir. Bu nedenle Moskova yönetimi, Transdinyester'in Moldova'nın parçası olması durumunda NATO'ya üye olacağını düşünmektedir. Bu yüzden de Kremlin'e göre, NATO'nun doğruya doğru ilerlemesini durdurmanın bir yolu da Transdinyester Sorunu'nu çözümsüz bırakmaktır.

38 "Pridnestrov'ye Razrabotalo Kontsepsiyu Bezopasnosti, Osnovannuyu Na Ukreplenii Otnosheniy S RF", *Ria Novosti*, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11149063>, (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

Rusya, Batı ülkelerine güvenmediği gibi Moldova'ya da güvenmemektedir. Dolayısıyla Moskova'nın Moldova'dan beklediği şartlardan biri, söz konusu ülkenin tarafsızlık statüsünü korumasıdır. Daha önce Moldova'daki ki bazı siyasî akımlar, ülkenin Transdinyester üzerinde kontrolü sağlamasının ardından Romanya'nın bir parçası olması bir gerektiğine dair düşünceleri dile getirmiştir. Her ne kadar Moldova, anayasası gereği tarafsız ülke olsa da bu madde her zaman değiştirilebileceği ihtimali düşünülmektedir. Bu yüzden de Rus karar alıcılar, çözümsüzlük yanlısı bir politika benimsemiştir.

Meselenin çözümünün önündeki engellerden biri de "Transdinyester Moldova Cumhuriyeti" olarak kendisini tanımlayan siyasî birimin Rusya'nın desteğiyle de olsa, kendi kurumları ve siyasî hayatıyla ayakta durabilen bir aktöre dönüşmesidir. Zira Transdinyester, uluslararası toplum tarafından tanınmasa da Moldova'yla pazarlık yapabilen bir siyasî özne haline gelmiştir. Bu nedenle de zaman içerisinde elde ettiği kazanımlarından vazgeçmek istememektedir. Batı'ya yönelen Moldova'nın yapılan müzakerelerde herhangi bir taviz vermek istememesi de süreci zorlaştıran etkenlerdendir. Çünkü Kişinev yönetimi, zaten AB'yle çeşitli düzeylerde ilişki kurabilmektedir.

Anlaşılacağı üzere Moldova, Transdinyester konusunda otuz yıldır uyguladığı stratejiyi devam ettirecektir. Rusya ise diyaloga açık olduğunu belirtse de meselenin Kişinev veya Brüksel'in beklentilerine uygun şekilde çözülmesini kabul etmeyecektir. Yani Transdinyester Sorunu'nun "dondurulmuş sorun" olarak kalması Moskova'nın çıkarlarına uygundur.

Aslında Kişinev için çatışma veya Transdinyester'in Rusya tarafından tanınmasından daha iyi bir seçenek çözümsüzlük seçeneğidir. Moldova'nın önünde birkaç seçenek vardır. Bunlardan ilki, zor yoluyla bölge üzerinde kontrol sağlamaktır. Fakat bölgede Rus askerinin bulunması, bunu imkânsız kıldığı gibi Rusya'nın garantörlüğü altında olan bölgeye yönelik kuvvet kullanmak, Rusya'yla savaşmak ve bunun sonucunda da mağlup

olarak bölgenin Rusya tarafından tanınması ve hatta ilhak edilmesiyle karşı karşıya kalmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Moldova, “Gürcistan Senaryosu”ndan uzak durmaya çalışmaktadır.

Moldova'nın atacağı ikinci adım, bölgedeki gerçekleri göz ardı ederek NATO'ya üye olmaktır. Bu da Rusya'yla herhangi bir savaş yaşamadan Transdinyester bölgesinden vazgeçmek anlamına gelmektedir. Zira bu seçenekte, Rusya'nın bölgenin bağımsızlığını tanınması muhtemeldir.

Kşinev önündeki diğer bir olasılık da uzun yıllardır sürdürdüğü prensiplere bağlı kalarak sorunun varlığını kabul etmek; ancak güç kullanmaktan kaçınmak olacaktır. Transdinyester dışındaki alanların kalkınmasını sağlamak, Batı'yla yakın ilişki içinde olarak askeri-stratejik anlamda tarafsızlığını sürdürmek, buradaki temel strateji haline gelecektir.

Moldova'nın mevzubahis tutumu, Rusya'nın da çıkarlarına uygundur. Kremlin, bölgede ciddi bir askeri hareketliliğin yaşanmasını istememektedir. Diyalogun devam ettirilmesini ve çözüm arayışı için Rusya'ya her zaman ihtiyaç duyulmasını hedeflemektedir. Sorunun tamamen çözülmesi, Rusya'ya olan ihtiyacın ortadan kalkacağı gibi Moldova üzerindeki etkisinin de zayıflaması kaçınılmaz hale gelecektir.

Üstelik Transdinyester Sorunu'nun var olması, sadece Rusya-Moldova ilişkileri için değil; Rusya-Avrupa ilişkileri için de önemlidir. Zira bu mesele, Avrupalı devletlerin Rusya'yla farklı bir ilişki biçimi geliştirmeleri için de gerekçe oluşturmaktadır. Fakat Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya karşı başlattığı savaş, Moldova-Transdinyester konusunun yeniden görüşülme ihtimaline zarar vermiştir. Transdinyester Sorunu, Rusya ile Avrupa arasında bir pazarlık konusu olmaktan çıkmıştır. En azından bunun orta vadede böyle olacağı söylenebilir. Çünkü savaş, Rusya'nın Avrupa güvenlik sistemi içinde yerinin bulunamayacağına dair kanaati artırmıştır. Böylelikle Transdinyester Sorunu, ikinci plana atılmıştır. Bu konuya tekrar odaklanılabilmesi için Rusya'nın politika değiştirmesi gerekecektir.

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

Daha önceki yıllarda Transdinyester Sorunu, bir iç dinamiklerden kaynaklı bir mesele olarak görülürken, Rusya'nın izlediği güce dayalı siyaset, bu ihtimali de zayıflatmıştır. Çözumsuzlüğün asıl kaynağının Rusya olduğuna dair inanç daha da artmıştır. Bu yüzden de meselenin çözüme ulaştırılmasının imkânsız olduğu düşünülmektedir.

Rusya açısından bakıldığında, başta Moldova olmak üzere eski Sovyetler Birliği coğrafyasında meydana gelen sorunların ana kaynağı Batı'nın yayılmacı politikasıdır. Batı, Rusya'nın çıkarlarını ve güvenlik endişelerini hesaba katmadığı sürece Moskova yönetimi de geri adım atmayacak ve sorunlar devam edecektir. 2007 yılından itibaren Rusya'nın uyguladığı politika, Batı'yla rekabetin ötesine geçerek mücadele durumuna evrilmiştir. Moskova'nın daha çok güç siyasetine ağırlık vermesi, Moldova hükümetlerinde de sorunun çözümsüz hale geldiği inancını arttırmıştır. Rusya'yla daha fazla karşı karşıya gelmemek için Transdinyester Sorunu'nun dondurulması Moldova tarafından tercih edilen bir senaryoya dönüşmüştür, denilebilir.

KAYNAKÇA

“Deklaratsiya o Nezavisimosti Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki”, *Mfa Pmr*, <http://mfa-pmr.org/ru/DTP>, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

“Memorandum Ob Osnovakh Normalizatsii Otnosheniy Mezhdou Respublikoy Moldova i Pridnestrov'yem”, *docs.cntd.ru*, <https://docs.cntd.ru/document/901788259>, (Erişim Tarihi: 20.11.2021).

“Naseleniye Pridnestrov'ya Za 11 Let Sokratilos' Boleye Çem Na 14%”, *Ria Novosti*, <https://ria.ru/20160513/1432571354.html>, (Erişim Tarihi: 17.11.2021).

“Nepriзнанныe Gosudarstva–Pridnestrovskaya Moldavskaya Respublika”, *Geopolitika*, <http://www.geopolitics.ru/2014/01/nepriзнанныe-gosudarstva-pridnestrovskaya-moldavskaya-respublika/>, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

“Pridnestrov'ye Razrabotalo Kontseptsiyu Bezopasnosti, Osnovannuyu Na Ukreplenii Otnosheniy S RF”, *Ria Novosti*, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11149063>, (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

“Pridnestrovskiy Vooruzhennyy Konflikt”, *Ria Novosti*, <https://ria.ru/20201102/pridnestrove-1582252490.html>, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

“Rossiya Gotova Primenit' v Pridnestrov'ye plan Yuşçenko”, *Izvestiya*, <https://iz.ru/news/304255>, (Erişim Tarihi: 20.11.2021).

“Rossiya zapretila vvoz fruktov iz Moldavii”, *Rossiyskaya Gazeta*, <https://rg.ru/2014/07/18/frukti-site.html>, (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

“Slabost' Prezidenta Voronina Dmitriy Kozak Rasskazal “Kommersantu” O Prichinakh Sryva Pridnestrovskogo Uregulirovaniya”, *Lenta.Ru.*, <https://lenta.ru/articles/2005/11/25/kozak/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

“Yushchenko Pridumal, Kak Pomirit' Kishinev i Tiraspol”, *Lenta.Ru.*, <https://lenta.ru/news/2005/03/22/pridnestr>, (Erişim Tarihi: 20.11.2021).

“Zakon o Deklaratsii O Nezavisimosti Respubliki Moldova”, *Constcourt*, https://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/Declaratia_ru.pdf, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

“Zayavleniye Rukovoditeley Moldovy i Pridnestrov'ya”, *MFA PMR*, <http://mfa-pmr.org/ru/Sqy>, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

BABİLUNGA, Nikolay, “İstoriya PMR v Kratkom İzlojenii”, Pridnestrov'ye V Makroregional'nom Kontekste Çernomorskogo Poberej'ya, Red, Kimitaka Matsuzato, *Slavic Eurasian Studies*, Hokkaido, 2008.

BAŞARAN, Doğacan, “Pax-Amerikana Kavramı ve Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkanlar Politikasının Dönüşümü”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 2018, s. 37-52.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, “Aralık 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD'nin Karadeniz Politikası ve Türkiye”, *Karadeniz Araştırmaları*, 15(60), 2018, s. 100-123.

DEMİDETSKİY, Valeriy, “Prem'yer Moldavii: My Ne Sobirayemsiya Razzhigat' Geopoliticheskiye Strasti”, *TASS*, <https://tass.ru/interviews/6713212>, (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

DEVYATKOV, A. V., «Memorandum Kozaka» V İstorii Pridnestrovskogo Uregulirovaniya, *Izvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 2010.

EROL, Mehmet Seyfettin, ““Ukrayna-Kırım Krizi” ya da “İkinci Yalta Süreci””, *Karadeniz Araştırmaları*, 41, 2014, s. 1-14.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Orta Asya'da Güvenlik Sorunları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1, 2004, s. 85-112.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EROL, Mehmet Seyfettin-Şafak Oğuz, "Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea", *Gazi Akademik Bakış*, 9(17), 2015, s. 261-277.

GAMOVA, Svetlana, "SŞA Vytesnyayut YES İz Peregovorov Po Pridnestrov'yu", *Nezavisimaya Gazeta*, https://www.ng.ru/cis/2018-11-06/1_6_7346_moldova.html, (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

JİLTSOV, Sergey, "Period Politicheskoy Neopredelennosti", *Nezavisimaya Gazeta*, https://www.ng.ru/dipkurer/2011-10-31/11_moldavia.html, (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

KULİK, Vitaliy, "Proval Mezebergskoy initsiativy", *Nezavisimaya Gazeta*, https://www.ng.ru/dipkurer/2012-10-29/11_proval.html, (Erişim Tarihi: 11.11.2021).

MAKARKİN, Aleksey, "Plan Yuşçenko İ Plan Kozaka", *Ria Novosti*, <https://ria.ru/20050615/40526451.html>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

REMLER, Filip, "Bezrezul'tatnyye Peregovory: Rossiya İ Germaniya Ne Nashli Obshchiy Yazyk", *Carnegie*, <https://carnegie.ru/2013/08/21/ru-pub-52807>, (Erişim Tarihi: 11.11.2021).

SİZOVA, Kristina, "My Uvazhayem Eto Resheniye»: Pochemu Moldaviya Ne Hochet V NATO", *Gazeta.Ru*, <https://www.gazeta.ru/army/2019/09/05/12628009.shtml?updated>, (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

SOLOV'YEV, Vladimir, "Moldaviya Beretsya Za Ruchku Dveri v NATO", *Kommersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/2468545>, (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

SOLOV'YEV, Vladimir, "Rossiya Dast Boy Svoim Boyepripasam", *Kommersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/4072458>, (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

SOLOV'YEV, Vladimir, Afanasiy Sborov, "Moldaviyu Provoronili", *Kommersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/548915>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

SOLOV'YEV, Vladimir-Volkhonskiy, Boris, "Plan pobedy nad Moldaviyey", *Komersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/583797>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

STANSKİ, Nina, "Politika Rossii V Protsesse Normalizatsii Moldavskopridnestrovskikh Otnosheniy: Analiz Ekspertnykh Otsenok", *Problemy Natsional'noy Strategii*, 4(13) 2012.

ŞİŞLİN, Vladimir, "Pridnestrovskiy Proryv", *Interfax*, <https://www.interfax.ru/russia/30664>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

ŞUMİTSKAYA, Yekaterine, "Germaniya İ Uregulirovaniye Pridnestrovskogo Konflikta", *Analiz I Prognoz. Zhurnal IMEMO RAN*, 2, 2019, s. 52-53.

Vladimir Shishlin, "Pridnestrovskiy Proryv", *Interfax*, <https://www.interfax.ru/russia/30664>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

VOLKHONSKİY, Boris, "Kozak i Razboyniki", *Kommersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/431103>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

STRUCTURED ABSTRACT

In the time period after the collapse of the Soviet Union, there have been great changes in the Transnistria Problem and in the relations between the actors who are party to this problem. Changes in the European security system have affected Russia's approach to the issue. In this sense, one of the biggest obstacles in front of the Transnistria Problem has been the change in the European security system. In the last thirty years, NATO has become the guarantor organization in European security, and Russia's being pushed out of this system has increased the threat perceived by Moscow from the Western alliance.

Trying to be a part of Europe, Russia does not want the countries of the former Soviet Union to become members of the counter-alliance, which it sees as an adversary, out of its influence. For this reason, the Moscow administration thinks that if Transnistria becomes part of Moldova, it will become a member of NATO. Therefore, according to the Kremlin, one way to stop NATO's eastward advance is to leave the Transnistria Question unsolved.

Russia does not trust Western countries, nor does it trust Moldova. Therefore, one of the conditions Moscow expects from Moldova is that the country in question maintains its neutrality status. Earlier, some political movements in Moldova expressed the opinion that the country should be a part of Romania after gaining control over Transnistria. Although Moldova is a neutral country by virtue of its constitution, it is considered that this article can always be changed. For this reason, Russian decision makers have adopted a pro-solution policy.

One of the obstacles to the solution of the issue is the transformation of the political unit that defines itself as the "Transnistrian Republic of Moldova" into an actor that can stand with its own institutions and political life, albeit with the support of Russia. Even though Transnistria is

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

not recognized by the international community, it has become a political subject that can negotiate with Moldova. For this reason, he does not want to give up his gains over time. The fact that Moldova, which turns to the West, does not want to make any concessions in the negotiations, is one of the factors that complicates the process. Because the Chisinau administration is already able to establish relations with the EU at various levels.

As it can be understood, Moldova will continue the strategy it has implemented for Transnistria for thirty years. Although Russia states that it is open to dialogue, it will not accept that the issue is resolved in accordance with the expectations of Chisinau or Brussels. In other words, it is in the interests of Moscow that the Transnistria Question remain as a “frozen issue”.

In fact, a better option for Chisinau than conflict or the recognition of Transnistria by Russia is the option of deadlock. Moldova has several options before it. The first of these is to gain control over the region by force. However, the presence of Russian soldiers in the region makes this impossible, as well as using force against the region under the guarantor of Russia, fighting with Russia, and as a result, being defeated and faced with the recognition and even annexation of the region by Russia. In this context, Moldova tries to stay away from the “Georgia Scenario”.

The second step Moldova will take is to become a member of NATO, ignoring the realities in the region. This means giving up the Transnistria region without having any war with Russia. Because in this option, Russia is likely to recognize the independence of the region. Another possibility before Moldova is to accept the existence of the problem by adhering to the principles it has maintained for many years; but it would be to refrain from using force. Ensuring the development of areas outside of Transnistria and maintaining its military-strategic neutrality in close relationship with the West will become the main strategy here.

Moldova's attitude is in line with Russia's interests as well. The Kremlin does not want serious military activity in the region. It aims to continue the dialogue and always need Russia to seek solutions. A complete resolution of the problem will not only eliminate the need for Russia, but also weaken its influence on Moldova.

Moreover, the existence of the Transnistria Question is not only for Russia-Moldova relations; It is also important for Russian-European relations. Because this issue also constitutes a reason for European states to develop a different form of relationship with Russia. However, the war launched by Russia against Ukraine on February 24, 2022 damaged the possibility of re-negotiating the Moldova-Transnistria issue. The Transnistria Question has ceased to be a bargaining point between Russia and Europe. At least, it can be said that this will be the case in the medium term. Because the war increased the belief that Russia could not find a place in the European security system. Thus, the Transnistria Question was put into the background. To refocus on this issue, Russia will need to change policy.

In previous years, while the Transnistria Problem was seen as an issue arising from internal dynamics, the power-based policy followed by Russia weakened this possibility. The belief that Russia is the main source of the deadlock has increased even more. Therefore, it is considered impossible to resolve the issue.

From the point of view of Russia, the main source of the problems in the former Soviet Union geography, especially in Moldova, is the expansionist policy of the West. As long as the West does not take Russia's interests and security concerns into account, the Moscow administration will not back down and the problems will continue. Since 2007, the policy implemented by Russia has gone beyond competition with the West

RUSYA'NIN TRANSDİNYESTER POLİTİKASI

and evolved into a struggle. Moscow's emphasis on power politics has also increased the belief in Moldovan governments that the problem has become unsolvable. It can be said that freezing the Transnistria Issue has turned into a scenario preferred by Moldova in order not to confront Russia any more.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ*

*The Effects of Regional and Global Economic-Political Developments in the
Historical Process on the Integration of the Black Sea Region*

Şükrü İNAN**
A. Fahimi AYDIN***

Öz

Bu çalışmada Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve bölgesel entegrasyonun gerçekleşmemesinde uluslararası ekonomi politik değişimlerin ve küresel güçlerin etkisi jeopolitik modeller çerçevesinde değerlendirilmektedir. Karadeniz'in bölge ekonomileri arasında ilişkileri arttıran bir katalizör olmasından çok, ülkeler arasındaki ayrımı derinleştiren ve küresel ekonomi politikte bir "Kara delik" haline gelmesinin ekonomi politik nedenleri üzerinde durulmaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyonların başarılı olması için gerekli temel koşulların zayıflığının yanı sıra bölgenin küresel ekonomik ve politik güçlerin çatışma alanı olması, Karadeniz'i tarihsel olarak bölgesel ve küresel ekonomiyle bütünleştiren değil; tersine ayıran bir coğrafya haline getirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Karadeniz, Bölgesel Entegrasyon, Jeopolitik Teoriler, Küresel Güç Mücadeleleri, Ekonomi-Politik.

Abstract

In this study, the effect of international political economic changes and global powers on the failure of economic cooperation and regional integration among the countries bordering the Black Sea is evaluated within the framework of geopolitical models. Rather than being a catalyst that increases the relations between the economies of the region, it is increasing the separation between the countries. Then Black Sea is focused on the political and economic reasons why the Black Sea has become a "black hole" in the global political economy. In addition to the weakness of the basic conditions necessary for the success of regional economic integrations, the fact that the region is a conflict area of global economic and political powers makes the Black Sea a geography that historically separates the Black Sea from not integrating it with the regional and global economy.

Keywords: Black Sea, Regional Integration, Geopolitical Theories, Global Power Struggles, Political Economy.

* Makale Geliş Tarihi: 27.11.2022

Yayına Kabul Tarihi: 20.12.2022

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, e-posta: sukru.inan@inonu.edu.tr, ORCID:0000-0002-0648-4718.

*** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü İktisat Tarihi Anabilim Dalı, e-posta: abdurrahim.aydin@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1100-7147.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

GİRİŞ

Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler gerek sahip oldukları kaynaklar ve gerekse buldukları coğrafi konum nedeniyle dünya ekonomi politliğinde önemli bir rol oynama avantajını elde bulduklarına rağmen bu fırsatı henüz yeterince değerlendirememektedirler. Küreselleşme ve bölgeselleşme sürecinde değişen ekonomi-politik sisteme uyum sağlamaya çalışan bu ülkeler arasında yakın komşuluk ilişkilerinin daha öteye götürülememesi küresel jeoekonomik sistemde, jeopolitik dönemin pivot alanı olarak adlandırılan coğrafyanın, dünya-sistemde bütünleşemeyen parçalı bir bölge haline gelmesine ve bölgenin etkinliğinin arttırılamamasına neden olmaktadır.

Bölgenin tarihsel olarak farklı uygarlıkların kesişme ve çatışma alanı olması, özellikle karasal güçlerin birbirleriyle ve önemli deniz güçlerinin bölgedeki çıkarlarını koruma açısından güç dengelerini kollayacak biçimde hareket etmeleri, bölgedeki istikrarsızlığın en önemli nedenleri arasında olagelmıştır ve bu durum günümüzde de sürmektedir.

Uluslararası ekonomi-politikte Karadeniz Bölgesi olarak adlandırılan coğrafi bölge, dar ve geniş tanımlamalarla boyutu değişebilen bir bölgedir ve bütünlük arz etmemektedir. "Dar tanımlama, yalnızca Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna olmak üzere altı ülkeyi içermektedir; Geniş Karadeniz, bu altı ülkenin yanında Moldova, Ermenistan ve Azerbaycan'ı da kapsar".¹

Coğrafi bölge tanımlaması dışında bölgenin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yönlerden bütünlük oluşturup oluşturmadığı ise tartışmalıdır.² Bölgeselleşme ve bölgeselcilik süreçlerinden çok çatışma

1 Gökhan Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış*, 1(1) , 2007, s. 197; Mehmet Seyfettin Erol-Sertif Demir, "Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek", *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 2012, s. 17.

2 Mustafa Aydın, "Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 10(3), 2005, s. 59.

ve parçalanma durumlarını yaşayan Karadeniz çevresinin bölge olarak adlandırılması, bölgenin bütünlüğünden ziyade; uluslararası ekonomi politik konumlandırma ve güvenlikle³ ilgili küresel yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır.

Karadeniz bölgesi, içsel bütünlükten çok uluslararası ekonomi politik gelişmelere bağlı olarak diğer bölgelerle ilişkisi bağlamında diğer bölgelerden ayrılan ayrı bir bölge olarak ifade edilmektedir. Mustafa Aydın'a göre, coğrafi bir alan olmaktan ziyade; daha çok siyasal bir oluşum olan Karadeniz Bölgesi, kıyıdaş ülkelerin yanı sıra Güneydoğu Avrupa'dan Hazar kıyılarına kadar bölgedeki siyasal gelişmeleri etkileyebilen ve bu gelişmelerden etkilenen ülkeleri kapsamaktadır.⁴

Karadeniz havzası; doğrudan ya da dolaylı olarak Karadeniz'e bağlantısı olan bölgeler ve bu bölgelerden ekonomik, siyasal, kültürel yönlerden etkilenen ve bu bölgeleri etkileyen geniş bir bölgedir. Dolayısıyla bölgenin coğrafi genişliği politik, ekonomik ve ticari etkinliklerin artmasına bağlı olarak değişmektedir. Özellikle dünya ekonomisiyle entegrasyon çerçevesinde Orta Asya'nın geniş enerji ve doğal kaynak potansiyelinin arzı, Avrupa'nın gün geçtikçe artan enerji gereksinimi, Afganistan ve Pakistan'daki istikrarsızlık ve İran'ın jeopolitik ve jeoekonomik soyutlanmışlığı, Karadeniz bölgesini Hazar havzasına ve Orta Asya'ya doğru ulaştırma projeleri ve boru hatları projeleriyle genişletirken; Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuşak-Yol Projesi, Karadeniz bölgesini Avrasya'nın kalbine dönüştürmektedir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) 1989 sonrasındaki doğruya doğru hamleleriyle Bulgaristan ve Romanya'nın 2007 yılında Avrupa Birliği'ne (AB) üye olmaları, AB'nin 2014 senesinde Ukrayna, Gürcistan ve Moldova'yla Ortaklık Anlaşması (AA) imzalamasıyla birlikte Soğuk

3 Pınar Akgül, "Karadeniz'in Bölgesel Güvenlik Kompleksi olarak İncelenmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 2020 s. 551-552.

4 Mustafa Aydın, "Europe's Next Shore: The Black Sea Region after EU Enlargement", *IIS Occasional Papers*, 53, Paris 2004, s. 5.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Savaş döneminde durağanlaşan Karadeniz bölgesinde ekonomik, ticari ve siyasi ilişkiler dinamik bir hale gelmekte ve bu sürece askeri karşılık veren Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna müdahaleleriyle askeri boyutu da kapsayan bir güç mücadelesi alanına dönüşmektedir.

Karadeniz bölgesinin gerek kendi içsel bütünlüğü içerisinde gerekse de dünya sistemle bütünleşmemesi ve tersine bölgesel ve küresel anlamda birçok yönden fay hatlarının⁵ geçtiği bir bölge olarak Karadeniz, doğu-batı, kuzey-güney eksenlerini birleştirirken; aynı zamanda söz konusu eksenler arasındaki ayrımı belirginleştiren kalın bir sınır da çizmektedir.

Bu ayırıcı nitelik, tarihsel olarak jeostratejik, jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik özellikler taşımaktadır. Modern dünyada uluslararası ekonomi politiğin devlet ve piyasanın karşılıklı etkileşimine bağlı olarak önem kazanması⁶ 18. ve 19.yüzyılda dünya egemenliği politikalarının gelişmiş ülkeler arasındaki rekabeti öne çıkarmasına paralel biçimde jeopolitik-jeostratejik yaklaşımlarla "kara egemenliği, deniz egemenliği, hava egemenliği, can evi-kenar kuşak kuramı/heartland-rimland", jeoekonomik yaklaşımla "merkez-çevre, pan-bölge" "dünya sistem" ve jeokültürel yaklaşımla da "doğu-batı", "Medeniyetler Dünyası" gibi düşünsel haritalar yaratılarak çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Devletlerin bu kuramlar çerçevesinde oluşturdukları dış politikalar; karşılıklı olarak askeri ve politik ilişkilerin yanı sıra ekonomik ve ticari ilişkilerinin boyutunu ve derinliğini de etkilemekte ve sonuçta coğrafya üzerindeki ayırıcı ya da bütünleştirici süreci belirlemektedir.

Karadeniz çevresindeki ülkelerin bölgeselleşme ve bölge(sel)cilik yaklaşımları çerçevesinde tarihsel süreçte bütünlük oluşturamamasında ve bölgesel işbirliğini ileri düzeyde kurumsallaştıramamasında kıyıdaş ülkeler arasındaki ekonomik, politik ve kültürel farklılıklarla birlikte tarihsel olarak

5 Emel G. Oktay, "Türkiye'nin Avrasya'da Çok Taraflı Girişimlerine bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(10), 2006, s. 152.

6 Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, Kripto Basın Yayın Dağıtım, Ankara 2012, s. 21.

küresel ekonomi-politik gelişmeler, bütünleşmenin gerçekleşmemesinde daha etkilidir. Ancak bir ekonomik entegrasyonun başarısını etkileyen faktörler de bölgede tarihsel süreç içerisinde gerçekleşmemiştir.

Karadeniz çevresindeki coğrafi yakınlık ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini teşvik etmek için yeterli değildir. Ülkelerin alan, nüfus ve gayrisafi milli hasıla (GSMH) farklılıkları entegrasyonun önündeki en önemli engeldir. Ekonomiler arasındaki gelişmişlik düzeyi farklılıkları ve gelişmişlik düzeyinin düşüklüğü ile ekonomiler arasındaki tamamlayıcılık ilişkisinin yüksekliği entegrasyonun başarı şansını azaltmaktadır.

Ayrıca Karadeniz çevresindeki ülkelerin kültürel farklılıkları, askeri ve siyasi yönelimler ve organizasyonlara üyelikteki farklılıklar da ülkeler arasında derin işbirliğini olumsuz etkilemektedir. Bölge ülkeleri arasındaki bu ayırıcı etkenlerin yanında küresel ve bölgesel ekonomi-politik güçlerin bölge ülkelerine yönelik politikaları ve bölge ülkelerinin ekonomik ve ticari ilişkileri de bölgesel bir bütünün oluşmasından ziyade; bölgesel ayrışmayı arttırmaktadır.

Karadeniz bölgesinde işbirliği ve bölgesel entegrasyonun oluşmamasında küresel güçlerle birlikte bölge ülkeleri arasındaki güç dengesizliği ve bölgesel aktörlerin politikaları da etkili olmaktadır. Bölgedeki küresel ve bölgesel güçler arasındaki mücadeleler, Karadeniz coğrafyasını işbirliği alanından çok çatışma ve ayrışma alanına çevirmektedir.

KARADENİZ'İN KÜRESEL ÇATIŞMA BÖLGESİ OLMA SÜRECİ

Karadeniz'in küresel ekonomi politiğin bir parçası ve mücadele alanı olması, bölgenin politik ve ekonomik denetiminin, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla gerek bölgesel ve gerekse de bölge dışı devletlerle paylaşılması sürecinde başlamıştır.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Karadeniz'deki Osmanlı hâkimiyeti, II. Mehmet'le başlamış, II. Beyazid döneminde tam hâkimiyet sağlanarak dış ticarete kapatılmıştır⁷ ve yabancı devletlerin Karadeniz'de serbest ticaret yapabilme hakları 18. yüzyılın sonlarına kadar sınırlandırılmıştır.⁸ 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, 1779 Aynalıkavak Antlaşması ve 1783 Ticaret Antlaşması'yla Rusya'ya Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapabilme hakkının tanınmasıyla birlikte diğer Batılı devletlerin de Karadeniz ticaretinden yararlanma talepleri neticesinde 1802 yılında Fransa'yla başlayan Batılıların Karadeniz'de ticaret yapmaları⁹ neticesinde Karadeniz'deki ticari ekonomik ve politik rekabet ortamı ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda Karadeniz ve çevresinin dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine rağmen bölgede yaşanan politik dönüşümler, bölgesel işbirliğinin ve bölgenin bütünleşmesini engellemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından I. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde ikili ticaret anlaşmalarıyla Batı Avrupa merkezli gelişen "ilerlemeci bölgeselleşme"¹⁰ ile artan serbest ticaret ve entegrasyon eğilimlerine karşı Karadeniz ve çevresindeki ülkeler arasında benzer bir işbirliği süreci yaşanmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla bölgede yeni devletlerin kurulma süreci, Rusya'nın sürekli artan politik ve askeri gücü, aynı coğrafyada birden çok bölgeselleşme sürecinin bir arada yaşanmasına neden olmuştur. Rusya'nın emperyalist bölgeselleşmesine karşılık Romanya ve Bulgaristan'ın ulus-devlet bölgeselleşmesi ve Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinin bir arada yaşanması ve elbette kültürel-millî-dini ayrışmalar, Karadeniz bölgesinde bütünleşme önündeki yerel

7 Özgür Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 2009, s. 363-364.

8 Kemal Beydilli, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve "Mîrî Ticâret" Teşebbüsü", *Bellekten*, 55(214), 1991, s. 687-688.

9 İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", *Bellekten*, 59(225), 1995, s. 353-394.

10 Douglas Irwin, "Multilateral and Bilateral Trade Policies in The World Trading System: An Historical Perspective", Jaime De Melo-Arvind Panagariya, der., Cambridge University Press, UK 1993, s. 97.

etkenlerdir. İki imparatorluktan yükselen Rusya ve düşen Osmanlı arasındaki savaşım ve yeni kurulan devletler üzerindeki ticari, politik ve askeri rekabet, bölgenin yerel anlamda bütünleşmesini engellerken; dünya ekonomik çekim merkezinin Atlantik'e kaymasıyla değişen uluslararası ekonomi politik dengeler, Karadeniz bölgesini uluslararası ekonomi politiğın en önemli çatışma ve kırılma noktası haline getirmiştir.

Bu çatışmanın temel merkezlerinden biri "Büyük Oyun"un merkezi Afganistan iken; diğeri de Karadeniz ve çevresidir. Osmanlı Devleti'nin Batılı güçler karşısında 18. yüzyıldan itibaren ekonomik, mali ve askeri yönlerden sürekli gerilemesiyle sahip olduğu topraklarda tam egemenlik sağlayamaması, büyük güçlerin çıkar çatışmalarını ifade eden "Şark Meselesi"ne yol açmıştır.

Rusya'nın dünya ekonomi politiğinde artan rolü, Birleşik Krallık'ın dünya hegemonyasını tehdit etmeye başlamıştır. Özellikle Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin artması ve İngiltere'yle kısmi bir bağımlılık ilişkisi içinde olan Osmanlı Devleti'nin güç kaybı, sadece Karadeniz bölgesinin değil; aynı zamanda Doğu Akdeniz'den Hindistan'a kadar olan bölgenin de tehdit edilmesi anlamına gelmiştir. Rusya'nın özellikle güney ve doğuya doğru genişlemesi 19.yüzyılda güçler dengesini değiştirecek ölçüğe ulaşmıştır. Bu güç dengesindeki değişimin 19. yüzyılın sonunda Almanya tarafından da ekonomik ve ticari anlamda perçinlenmesi ve Almanya'nın Ortadoğuya doğru hamleleri, Karadeniz bölgesini küresel güçlerin mücadele alanına dönüştürmüştür.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Tablo 1: Büyük Güçlerin Temel Göstergeleri (1900)¹¹

Ülkeler	Sömürge Sayısı	Alan bin mil ²		Nüfus (bin)		Mamül mallar ortalama tarifesi		GSMH
		Ana Ülke	Sömürgeler	Ana Ülke	Sömürgeler	1875	1913	1900
İngiltere	50	121	11,605	40,560	345,222	0	0	184,860
Rusya	3	8,660	256	128,932	15,684	15-20	84	154,049
Türkiye	4	1,112	465	23,835	14,956	5-8	11-15	18,195*
Fransa	33	204	3,741	38,518	56,402	12-15	20-21	116,747
Almanya	13	209	1,027	52,280	14,687	4-6	13	162,335
ABD	6	3,557	172	77,000	10,545	40-50	44	312,499
Çin	5	1,337	2,882	386,000	16,680	5	5	218,154

*Türkiye 1913

Toprak genişlemesiyle Rusya, Birleşik Krallık'dan sonra dünyada en fazla alan hâkimiyeti olan ülke konumuna gelmiştir (Tablo 1). Denetim altındaki topraklarla doğrudan bağlantılı olması da Birleşik Krallık'ın denizaşırı topraklarıyla karşılaştırıldığında, Rusya'ya önemli bir avantaj sağlamıştır.

"Rusya'nın Avrupa Türkiyesi'nde kazancı Prusya'dan büyük (Ren illeri hariç); Asya Türkiyesi'nden elde ettiği kazanç, Almanya'nın tüm toprağı kadar geniş; İran'dan aldıkları İngiltere'ye eşit; Tataristan'da elde ettiği toprak Avrupa Türkiyesi, Yunanistan, İtalya ve İspanya'nın toplamı büyüklüğünde. Rusya'nın son altmış yıl süresince elde ettiği toprak kazancının toplamı, genişlik ve önem bakımından, daha önce Avrupa'da sahip olduğu imparatorluğun tümü büyüklüğünde. ¹²

Toprak egemenliğinin genişlemesi, yeni katılan topraklardaki nüfusun ve ekonomik kaynaklar ile ekonomik faaliyetlerin artışına bağlı olarak yeniden genişleme potansiyeline sahip olunması, Rusya'nın bölgesel gücünün küresel etkiye dönüştürmüştür.

11 John A. Hobson, *Imperialism: A Study*, James Pott Co., New York 1902; Paul Bairoch-Richard Kozul-Wright "Globalization Myths: Some Historical Reflections on Integration, Industrialization and Growth in the World Economy", *UNCTAD/056/DP/113*, 113, p: 1-32; "Maddison Database", *Rug.nl*, <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-database-2010?lang=en>, (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

12 Karl Marx-Friedrich Engels, *Doğu Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 57.

Toprak egemenliği sadece bölgede politik ve ekonomik denetimi değil; aynı zamanda sanayileşme süreciyle yayılan ticari bir genişlemeye de neden olmuştur. Askeri-ticari-politik ilişkilerin iççice geçtiği bu dönemde Rusya'nın bütünsel genişlemesi Avrupa içlerinden Ortadoğu, Orta Asya ve Uzakdoğu'ya kadar uzanmaktadır. Rusya'yı Batı'da Almanya, Doğu'da Japonya sınırlarken, güneyde Rus emperyalist genişlemesine direnebilecek önemli bir ekonomik güç olmamıştır. Çin, İran ve Osmanlı'nın politik varlıklarına karşılık ekonomik yarı-sömürge konumları, Rusya'nın genişlemesini durdurabilecek nitelik ve güçte değildi. Bu genişleme, güneyde özellikle de Birleşik Krallık için bir tehdit oluşturmuştur. Birleşik Krallık'ın Osmanlı İmparatorluğu (1838), İran (1841), Afganistan (1839) ve Çin (1842, 1858) ile yapmış olduğu ticaret anlaşmalarıyla Rusya'nın güney sınırlarındaki ülkelerle ticari ilişkilerini güçlendirse de Rusya'nın askeri ve politik baskısı ve coğrafi genişlemesinin durdurulması, İngiltere'nin küresel hegemonyasını coğrafi ve ekonomik bakımdan zorlamıştır.

“Batum limanı Doğu Karadeniz’de gemiler için tek güvenli sığınak olduğundan, bu limanın Rusya eline geçmesi, Türkiye’yi Doğu Karadeniz’deki son deniz üssünden yoksun bırakacak ve o kesimi Rusların özel denizi durumuna getirecektir. ... Kars’a ek olarak bu liman, Rusya’ya İngiltere’nin Trabzon üzerinden İran’la yaptığı ticareti kesme ve Küçük Asya’ya olduğu kadar İngiltere’ye karşı harekette kullanılacak bir üs elde etme olanağını verebilir.”¹³

Batum'un Rusya'nın denetimine geçmesi, Türkiye açısından Karadeniz güvenliğinin yanında uluslararası ticaretin yönünün yeniden belirlenmesiyle İngiltere'nin küresel ticaret ilişkilerini doğuda etkilemiştir. Rusya'nın doğuya ve güneye doğru yayılmasıyla bu bölgelerle doğrudan ticaret yapabilmesi ve uyguladığı korumacı politikalar, İngiltere'nin serbest ticaret alanını doğuda kısıtlarken; aynı dönemde ABD'nin Batı'daki benzer

¹³ Marx-Engels, a.g.e., s. 55-56.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

politikaları, İngiltere'nin kuşatılması anlamına gelmiştir. Rusya'nın askeri ve politik bölgesel genişlemesini küresel yayılmaya çevirebilecek ticari yol ise Karadeniz'den geçmiştir.

“Rusya'nın Çanakkale ve İstanbul boğazlarının sahibi olmasına izin vermek, İngiltere'nin işine gelmez... Sadece İngiltere'nin Türkiye ile ticaretine ilişkin gerçekleri belirtmek, bunu göstermeye yeter. Hindistan'a doğrudan yolun bulunuşuna değin, İstanbul geniş bir ticaret pazarıydı; gerçi şimdi Hint malları, İran, Tahran ve Türkiye üzerinden karayoluyla Avrupa'ya ulaşıyor, ama gene de Türk limanları, Avrupa'yla ve İç Asya'yla önemli ve gittikçe gelişen bir trafiği taşıyor. Bunu anlamak için haritaya bakmak yeter. Karaorman'dan Novgorad Veliki'nin kum tepelerine kadar tüm ülkenin suları, nehirler yoluyla Karadeniz ve Hazar denizine akıyor. Avrupa'nın iki dev nehri olan Tuna'yla Volga, Dinyester, Dinyeper ve Don nehirleri, hepsi ülke içi ürünlerinin Karadeniz'e taşınmasını sağlayacak doğal suyollarını oluşturuyorlar – Hazar denizine ise ancak Karadeniz aracılığıyla ulaşılabilir. Türkiye'nin Avrupa topraklarının yanı sıra, Avrupa'nın üçte-ikisi, yani Almanya ve Polonya'nın bir parçası, Macaristan'ın tümü ve Rusya'nın en verimli toprakları, bu nedenle, ürünlerinin dış satımı ve değişimi için Karadeniz'e bakıyorlar...”¹⁴

Karadeniz günümüzde de olduğu gibi Orta Avrupa ticareti için öneminin yanında Orta Asya ticaretinin de kilit noktasını oluşturmuştur. Sanayileşen Rusya'nın bu pazarlarda etkin olmasını sağlayabilecek stratejik coğrafya Karadeniz coğrafyasıydı ve bu nedenle İngiltere için suyollarının denetimi hayati bir öneme sahipti.

“Karadeniz'de yapılan bir başka önemli ticaret daha var. İstanbul ve özellikle Asya Türkiyesi'nde Trabzon, Asya içlerine, Fırat ve Dicle vadisine, İran ve Türkistan'a yapılan kervan ticaretinin başlıca pazarıdır. Bu ticaret de çok hızlı artıyor.

¹⁴ Marx-Engels, a.g.e., s. 29-30.

Trabzon ticareti, Rusya ile İngiltere'nin çıkarlarını, İç Asya'da bir kez daha çatışma durumuna getirdiği için, önemli bir siyasal hesap konusu haline geliyor. Ruslar 1840'a kadar, bu bölgeye yabancı mamul madde ticaretinde, hemen hemen kendilerine özgü bir tekele sahiptirler. Rus mallarının, ta İndüs'e kadar ulaşmış olduğu, hatta İngiliz mallarına yeğ tutulduğu görülüyordu...

...Ticaretin, hiçbir zaman dinmek bilmeyen genişleme gereği, İngiliz ticaretinin, iki yandan, İç Asya'ya saldırmasına yol açtı: İndüs'ten ve Karadeniz'den... İngiltere ile Rusya arasındaki ticari savaş alanı İndüs'ten Karadeniz'e kaymıştır. ...İngiltere ile Rusya, Doğuda hasımdırlar ve her zaman hasım olmak zorundadırlar."¹⁵

Rusya ve İngiltere arasındaki bu savaşıma daha sonra katılacak olan Almanya ise Berlin-Bağdat demiryolları ile bir yandan Rusya'nın güneydoğu Avrupa ve Türkiye üzerindeki etkisini sınırlandırmaya ve Rusya'yı Karadeniz'e kapatmaya diğer taraftan da İngiltere'nin Yakın Doğu ve Hindistan'a uzanan etkisini kırmaya yönelik politikası ile Karadeniz çevresinin yeni ekonomik ve politik oyuncusu olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde zayıflayan siyasi ve ekonomik gücüne paralel olarak bölge, büyük güçler arasındaki küresel mücadelenin alanı haline gelmiştir.

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ: MAHAN VE MACKINDER'İN TEORİLERİNDE KARADENİZ

Karadeniz ve çevresinin küresel ekonomi politiğin önemli bir çatışma ve mücadele alanı olduğu *Heartland* ve *Deniz Hakimiyeti* Teorileri'nde ortaya konulmaktadır. Hegemonik Birleşik Krallık ve yayılmacı Rusya'nın çıkarlarının çatıştığı bu dönemde Mahan (1890) ve Mackinder'in (1904) coğrafya üzerindeki denetime dayalı küresel egemenlik yaklaşımları, büyük kara ve deniz güçleri çerçevesinde değerlendirilmekte ve bu

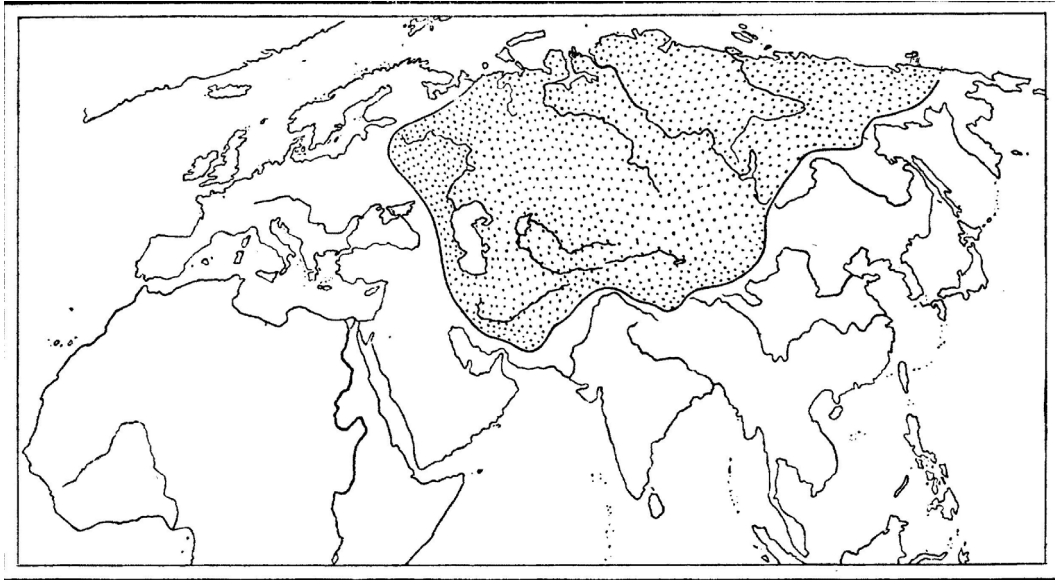
¹⁵ Marx-Engels, a.g.m., s. 30-31.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

güçlerin birbirleriyle temas ettiği Karadeniz ve çevresi küresel fay hattının sınırını oluşturmaktadır. Bu sınırın oluşumunda Birleşik Krallık'ın küresel endüstriyel ve ticari gücü ve yayılmasıyla rekabet edemeyen Rusya'nın toprak genişlemesiyle politik ve askeri denetim altında tuttuğu geniş karasal alanı genişletebilme olanağının ortaya çıkardığı çelişik durum yatmaktadır.

Mackinder¹⁶(1904) özellikle demiryollarındaki gelişimle, her ne kadar gerek taşıma maliyetleri gerekse pazarlara ulaşım açısından deniz ticaretiyle rekabet edemese de Moğol İmparatorluğu'nun yerini alan Rusya'nın (1904: 436) sahip olduğu geniş alanlarla dünya üzerinde pivot konuma sahip olması nedeniyle kara gücünün önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu dönemde dünya egemenliğinin ekonomi politiği Birleşik Krallık'ın serbest ticarete dayalı, rakipsiz düzeniyle Çarlık Rusyası'nın artan karasal egemenliğinin (kısmen) korumacı politikalarla birlikte genişlemesi sonucunda birbiriyle çelişir ve çatışır hale dönüşmüştür.

Harita 1: Heartland¹⁷

16 Halford J. Mackinder, The Geographical Pivot of History, *The Geographical Journal*, 23(4), 1904, s. 421-437.

17 Aynı yer.

Mahan'a göre ise İngiliz İmparatorluğu'nun dünya üzerindeki askeri, politik ve ekonomik egemenliğinin kaynağı deniz gücüne bağlı olarak dünya denizlerindeki denetimidir. Coğrafi konumunun kendisine sağladığı avantajlarla kara güçlerine oranla daha düşük maliyetlere katlanan İngiltere'nin geniş sömürge alanı elde edebilmesi, ticari genişlemesinin önünde engellerin olmaması ve stratejik geçiş yollarının denetimiyle küresel bir imparatorluk kurabilmiştir. Deniz yolları ve kara içlerine uzanan ırmak taşımacılığıyla yayılabilen etkinin ulaşamadığı alanlar ise kara gücünü oluşturmaktadır. Dünyanın en geniş kara parçasının büyük bir kısmını denetleyen Rusya'nın "merkezi ele geçirilemeyen geniş ve kesintisiz bölge"ye hakim olması, dünya hakimiyetinde bu iki gücü karşı karşıya getirmiştir.¹⁸ Bu yaklaşıma göre, dünya egemenliği İngiltere'nin deniz gücü ile Rusya'nın kara gücü arasındadır ve Mahan, bu mücadele alanı olarak da Türkiye'den Mançurya'ya kadar uzanan coğrafyayı işaret etmiştir.¹⁹

Mahan'a göre, deniz gücünün merkezi ezici bir şekilde Batı'dadır. Ancak Rusya'nın Karadeniz havzasını denetlemesi ve Akdeniz'in girişine sahip olması, deniz gücünü etkileyen stratejik koşulları tamamen değiştirebilir.²⁰ Bu çerçevede İngiliz hegemonyasının dayanağı olan deniz hâkimiyetinin sağlanması, kara gücü olan Rusya'nın denizlere erişiminin sınırlandırılması ve geniş karasal coğrafyası içine hapsedilmesiyle gerçekleştirilebilir. Rusya'nın teritoryal genişleme ve ticaret tekeli oluşturma politikasıyla²¹ serbest ticaret etrafında şekillenen denizci ülkelerin küresel politikaları gelişmektedir.

Rusya'nın Karadeniz ve çevresini askeri ve politik müdahalelerle bütünleştirme çabalarına karşılık Birleşik Krallık, bu denetim karşısında Rusya'yı sınırlandırma çabalarına (1853-1856 Kırım Savaşı, 1878 Berlin

18 İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 2004, s. 65.

19 İşcan, a.g.m., s. 65.

20 Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, 1890, s. 8.

21 Tyler Dennett, "Mahan's 'The Problem of Asia'" *Foreign Affairs*, 13(3), 1935, s. 467.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Anlaşması) ve ticari ve ekonomik yönlerden kara gücünü çevreleme politikalarına yönelmektedir. Rusya'nın ticari ve ekonomik gücünün zayıflığı, bölge ülkelerinin genel olarak tarımsal yapısı, bu ülkeler arasındaki ticaretin zayıf ve tersine sanayileşmiş ülkelerle yoğun olmasına da neden olmaktadır. Rusya'nın ekonomik ve ticari olarak denetleyemediği ve bölge ülkeleri üzerinde ekonomik hâkimiyet kuramadığı Karadeniz çevresi üzerinde politik ve askeri baskı kullanması kaçınılmaz olmaktadır. Bu baskıyı dengeleyebilecek güç ise Mahan'a göre Küçük Asya, Suriye ve Mezopotamya'yı elinde tutan Türkiye'nin yüksek düzeyde gelişmiş modern bir devlete dönüşmesi ve güçlü askeri ve donanmaya sahip olmasıyla gerçekleşebilir.²² Ancak bölgede Rus genişlemesini sınırlandırabilecek bölgesel askeri ve politik bir gücün bulunmaması, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma süreci ve bölgede kurulan küçük devletlerin zayıf konumu, Rusya karşısında küresel hegemonik gücün doğrudan politik ve askeri yönden çevrelemesini zorunlu kılmıştır. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması bölgenin stratejik önemini artması karşısında Kıbrıs 1878 yılında ve Mısır da 1882 yılında İngiltere tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Politik yönden Rusya'nın Karadeniz dışına genişlemesini sınırlandırmayı amaçlayan Birleşik Krallık, aynı zamanda ticari anlaşmalarla Rusya'yı çevrelemeye ve ekonomik ticari avantajını kullanmak yönünde işbirliklerine yönelmiştir. Avusturya (1837), Afganistan (1839) ve İran'la (1841) yapmış olduğu ticari anlaşmalar, doğrudan Rusya'nın çevrelenmesine yönelik savunma ittifaklarının bileşenleridir.²³ Bu anlaşmalara Osmanlı İmparatorluğu'yla (1838) yapılan ticaret anlaşmasını da eklemek gerekmektedir. Ayrıca Mahan'a göre, Rusya'nın deniz ticaretinden elde edebileceği kazançlardan mahrum bırakmak gerekmektedir.²⁴ Bu

22 Alfred Thayer Mahan, *The Problem of Asia: Its Effect upon International Politics*, Little, Brown, and Company, Boston 1900, s. 71-72.

23 Patrick K O'Brien-Geoffrey Allen Pigman, "Free Trade, British Hegemony and the International Economic Order in the Nineteenth Century", *Review of International Studies*, 18(2), 1992, s. 94.

24 Mahan, a.g.e., s. 71-72.

çerçeve de Çanakkale Boğazı ve Baltık Denizi Rus kara gücü ile İngiliz deniz gücü arasındaki sınırları çizirken; küresel fay hattının sınırlarını da belirlemiştir.

Rusya'nın çevrenin, söz konusu ülkenin bir ekonomik güç olarak İngiltere'yi tehdit etmesinden öte, küresel ticaret yollarının güvenliğinin tehlikeye düşme riski ve geliştireceği ekonomik ve ticari ilişkiler çerçevesinde karasal güçler arasında ittifak oluşturabilme kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Mackinder'a göre, Almanya ve Rusya'nın yakınlaşması, Avrasya'ya hâkim gücün dünya imparatorluğuna dönüşmesine neden olabilir.²⁵ Birinci Dünya Savaşı'na doğru ticari ilişkilere bakıldığında, Almanya-Rusya ticari ilişkileri dikkat çekicidir.

Tablo 2: Bölge Ülkelerinin İthalat Payları (%) 1910-11²⁶

	Rusya	Türkiye	Romanya	Bulgaristan	Birleşik Krallık	Almanya+Avusturya-Macaristan
Rusya	--	0,9	0,2	0,02	13,8	44,8
Türkiye	6,7	-	2,6	4,0	21,0	27,0
Romanya	2,6	2,4	-	0,3	14,5	57,0
Bulgaristan	3,7	9,8	4,5	-	13,9	43,9

Bölge ülkeleri arasındaki savaşlar ve egemenlik kurma arayışlarının neden olduğu çatışmalar, ticari ve ekonomik işbirliklerini engellerken, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve dış ticaret ürünleri arasındaki benzerlikler de ticari ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Büyük oranda mamül mal ithalatı ve tarımsal hammadde ihracatına dayalı dış ticaret, bu ülkelerin dış ticaret oranlarında sanayileşmiş ülkelerin büyük paylara sahip olmasına neden olmaktadır.

²⁵ Mackinder, *a.g.m.*, s. 436.

²⁶ Bulgaristan ve Romanya verileri: Day, *a.g.m.*, s. 284-285;. Rusya verileri: "Dynamics", MSU, <http://www.hist.msu.ru/Dynamics/10text.htm>, (Erişim Tarihi: 22.02.2022); Türkiye verileri: Pamuk, *a.g.e.*

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Tablo 3: Bölge Ülkelerinin İhracat Payları (1910-11)²⁷

	Rusya	Türkiye	Romanya	Bulgaristan	Birleşik Krallık	Almanya+Avusturya-Macaristan
Rusya	--	2,0	1,47	0,02	21,46	31,85
Türkiye	4,0	-	2,4	3,2	24,2	28,0
Romanya	1,0	4,8	-	0,9	6,8	12,1

Ülkeler arasında benzer gelir düzeyine karşılık nüfus ve toplam GSMH açısından da ülkeler arasında benzerlik söz konusu değildir.

Tablo 4: 1913 yılında Bölge Ülkelerinin Temel Göstergeleri²⁸

	GSMH	Nüfus	Kişi başı GSMH
Rusya	232.351	156.192	1,488
Türkiye	18.195	15.000	1.213
Romanya	21.810	12.527	1.741
Bulgaristan	7.240	4.720	1.534

19. yüzyılın sonunda Karadeniz çevresindeki bölgeselleşme süreçlerinin ülkeler açısından birbirinden farklı yaşanması, işbirliklerini de önlemiştir. Bulgaristan ve Romanya, ulus-devlet bölgeselleşmesi sürecindeyken Rusya emperyalist bölgeselleşme, Osmanlı İmparatorluğu ise çözülme sürecinde olduğundan bu ülkeler arasında bölgesel işbirliğinden ziyade; bölgesel çatışmalar kaçınılmaz olmuştur.

27 Bulgaristan ve Romanya verileri: Day, a.g.m., s. 284-285; Rusya verileri: "Dynamics", MSU, <http://www.hist.msu.ru/Dynamics/10text.htm>, (Erişim Tarihi: 22.02.2022); Türkiye verileri: Pamuk, a.g.e.

28 Maddison, a.g.m.

İKİ SAVAŞ ARASI: KALERĞİ VE HAUSHOFER'DE KARADENİZ

Mackinder ve Mahan'ın jeostratejik yaklaşımları dünya egemenliğinin çatışma alanlarını kara ve deniz güçleri arasındaki coğrafi sınırlarla belirlerken XX. yüzyılla birlikte dünya ekonomi politiğinde etkili olmaya başlayan yeni güçlerle coğrafi ayırım yerini ekonomik ve 1917 Bolşevik Devrimi'yle de politik sınırlara bırakmaya başlamaktadır. Yaklaşımlardaki farklılaşmaya rağmen Karadeniz Bölgesi'nin fay hattı statüsünde bir değişim olmamakta ve bölgedeki rekabet küresel egemenlik açısından önemini korumaktadır.

1906 yılında R. Calwer tarafından dünya Orta Avrupa, Britanya, Rusya, Doğu Asya ve Amerika bölgeleri sahip oldukları sömürgelerle birlikte beş ekonomik bölgeye ayrılmıştır.²⁹ Stratejik yaklaşım çerçevesinde iki bölgeyi yaklaşım yerini "salt ekonomik" veriler çerçevesinde Orta Avrupa, Britanya ve Amerika'da kapitalizmin gelişmiş olduğu üç bölge Almanya, İngiltere ve ABD merkezli olarak ayırmıştır. Siyasal yoğunlaşmanın yüksek olduğu Rusya'da ve nüfus yoğunluğunun tersine siyasal bütünleşmenin olmadığı Doğu Asya'da ise kapitalizm daha az gelişmiş durumdaydı. Özellikle Orta Avrupa'nın "siyasal yönden bölünmüşlüğü sorunu" ve bir "Orta Avrupa'nın yaratılması",³⁰ küresel olmaktan ziyade bölgesel mücadeleleri arttırmıştır. Küresel mücadelenin alan hâkimiyetinden ekonomik bölgeler hâkimiyetine dönüşmesi, İngiliz hegemonyası karşısında Almanya'nın bölgesel ekonomik ve ticari gücünün artması ile bölgesel ve küresel mücadelelerin I. Dünya Savaşı'yla sonuçlanması ve Bolşevik Devrimi, savaş sonrası küresel fay hatlarını yeniden çizmiştir.

29 Vladimir İ. Lenin, *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 123.

30 Lenin, *a.g.e.*, s. 124.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Savaş sonrası üç imparatorluğun yıkılması, yeni devletlerin kurulması ve SSCB'nin dünyadan bütününüyle yalıtılmasıyla³¹ ortaya çıkan yeni düzende Karadeniz bu dönemin temel değişimlerinin de merkezinde yer almıştır. Doğu Avrupa'da ve Ortadoğu'da yeni küçük devletlerin kurulması, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sürecinde milli mücadeleyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Rusya'nın askeri yayılmasının yerini politik ve ideolojik yayılmanın alması Karadeniz ve çevresini istikrarsız bir dengeye taşımıştır.

Richard von Coudenhove-Kalergi'nin 1923 yılında "*Pan-Avrupa manifestosu*" ile Avrupa ülkeleri arasında bütünleşmeyi amaçlayan yaklaşımında dünya beş bölgeye ayrılmıştır. Bunlar; Kıta Avrupası ve sömürgelerinden oluşan Pan-Avrupa, Birleşik Krallık ve sömürgelerinden oluşan İngiliz Federal İmparatorluğu, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nin oluşturduğu Rus Federal İmparatorluğu, Kanada ve Guyana dışında bütün Amerika kıtasını kapsayan Pan-Amerika ve Japonya ve Çin'den oluşan bir Doğu Asya bölgesidir. Uluslararası politikada iki kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş sürecinde meydana gelen değişimler, Karadeniz ve çevresini de etkilemiştir. Karadeniz bölgesi batıda bütünleşik Avrupa ve doğuda ise Rusya olmak üzere iki pan-bölge arasında ayrılmakta ve güneyde ise hiçbir bölgeyle bütünleşmemiş Türkiye'yle üç parçalı bir yapıdaydı.

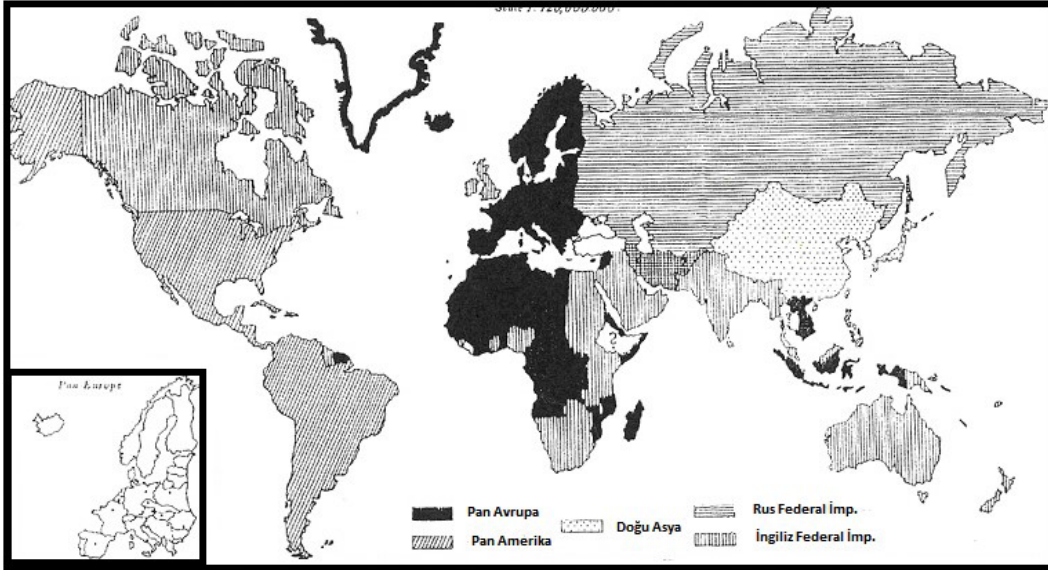
İki Savaş arası dönemde İngiliz hegemonyasının düşüşü ve SSCB'nin kurulmasıyla Karadeniz çevresindeki mücadeleler etkisini kaybetse de SSCB'nin komşu ülkelerle ticari anlaşmalar ve dostluk anlaşmalarıyla zayıflayan Avrupa üzerinde etkisini arttırmaya başlamasıyla SSCB, Avrupa için askeri, ekonomik ve ideolojik yönlerden yeniden tehdit haline gelmişti. Kalergi'nin yaklaşımı, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da

31 Ivan Vujačić, "Theories of Imperialism and the First Globalization—Any Relevant Analogies?", *The Economic Causes and Consequences of the First World War: Introduction and Overview*, Ivan Vujačić-Mihail Arandarenko, eds., Belgrade 2015, s. 53.

Rusya'yı tek başına durdurabilecek bir gücün kalmamasına dayalı yani güvenlik odaklı bir yaklaşım olmakla birlikte aynı zamanda ekonomi-politik ve kültürel yaklaşımları da içermiştir. Kalergi'ye göre, Türkiye ve Çin gibi Avrupa da ileride İngiltere, Rusya ve ABD'nin etki alanlarına bölünecekti.³²

SSCB karşısında Doğu Avrupa'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasıyla kurulan yeni devletler ve zayıflayan Almanya, Rusya'yı Avrupa'da dengeleyebilecek³³ güçte değildi. Küçük ve özgür ülkelerin oluşmasını Avrupa için tehdit değil; özgürlük olarak gören Kalergi'ye göre, bu ülkeler arasındaki birlik zorunludur. SSCB'nin Avrupa'daki demokratik sisteme aykırı politik yapısı³⁴ ve ideolojisi de Avrupa demokrasisi ve liberal piyasa ekonomisi için en önemli tehditlerdendi.

Harita 2: Coudenhove-Kalergi'nin Kıtasal Yaklaşımı³⁵

32 Hove-Kalergi, a.g.e., s. 26.

33 E. Kövics-Mary Boros-Kazai, "Coudenhove-Kalergi's Pan-Europe Movement on the Questions of International Politics during the 1920s", *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 25(3-4), 1979, s. 236.

34 Daniel C. Villanueva, Richard von Coudenhove-Kalergi's "Pan-Europa" as the Elusive "Object of Longing." *Rocky Mountain Review of Language and Literature*, 59(2), 2005, s. 67-80. <https://doi.org/10.2307/3655048>

35 "Enser et Construire l'Europe 1919-1992", *Jmguieu*, http://jmguieu.free.fr/Enseignements/AGREG/AGREG_03.htm, (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Kalergi'nin Pan-Avrupa görüşü, Kıta Avrupası devletlerini bir federeasyonla bütünleştirirken; aynı zamanda bu bütünleşme, küresel düzeyde keskin sınırların çizilmesi anlamına da gelmektedir. Avrupa sınırları sosyalist Sovyetler Birliği ve ulus-devlet inşa sürecinde olan bağımsız Türkiye'yi dışarıda³⁶ bırakıştır ve Türkiye'yle kısa sınırı dışında Sovyetler Birliği, Pan-Avrupa'nın karadaki tek komşusu olmuştur.³⁷ Siyasi olarak Avrupa Türkiye'sinin geri kalanı Asya'ya aittir.³⁸ Kalergi'ye göre Avrupa, doğu sınırları dışında denizlerle diğer bölgelerden doğal olarak ayrılmaktadır³⁹ ve Karadeniz de diğer denizler gibi Avrupa'yı Avrupalı olmayan bölgelerden ayıran doğal bir unsurdur.

Kalergi'nin bakış açısından Avrupa üzerindeki Türk tehdidinin yerini Rus tehlikesi almıştı.⁴⁰ Sovyetler Birliği'yle birlikte Türkiye'nin Avrupa sınırlarını oluşturmasında, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmamasından ve topraklarının Avrupa coğrafyası dışında olmasından kaynaklanmıştır.⁴¹ Türkiye'nin milli mücadele döneminde Sovyetler Birliği'yle yakınlaşması da bu dönemde Türkiye'nin Pan-Avrupa'ya dâhil edilmemesinde önemli bir etkendi.

Kalergi'ye göre, SSCB'nin bölge ülkeleriyle geliştirdiği ilişkiler, küresel bir ayrışmaya doğru evrilmiş ve bu durum, Avrupa bütünleşmesine ve barışına karşı en önemli tehdidi oluşturmuştur. Almanya-Rusya yakınlaşmasının küresel egemenlik açısından ortaya çıkardığı sakıncalar Kalergi için de geçerlidir. Bu durumu "Almanya; Türkiye, İran ve Afganistan gibi bir gün barışçıl Cenevre Birliği yerine militarist Moskova Birliği'ne katılabilir."⁴² ifadesiyle "demokratik ülkeler" ile "militarist ülkeler" arasında keskin bir ayırım yaparak Almanya'nın önemini de ortaya koymuştur.

36 Dilek Barlas-Serhat Güvenç, Turkey and the Idea of a European Union during the Inter-war Years, 1923–39, *Middle Eastern Studies*, 45(3), 2009, s.426.

37 Hove-Kalergi, a.g.e., s. 53.

38 Hove-Kalergi, a.g.e., s. 36.

39 Hove-Kalergi, a.g.e., s. 29.

40 Hove-Kalergi, a.g.e., s. 54.

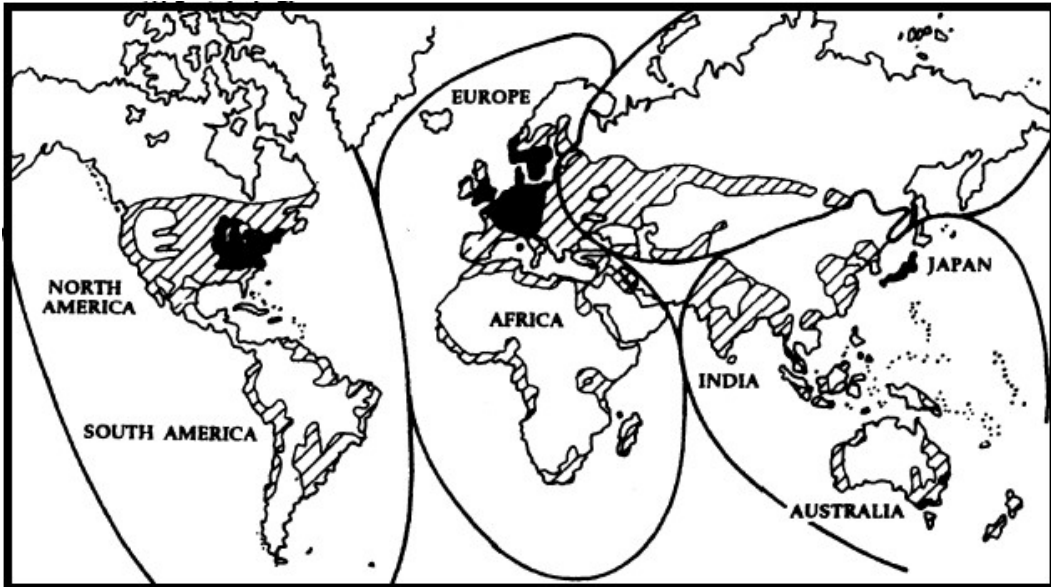
41 Barlas-Güvenç, a.g.m., s. 427.

42 Hove-Kalergi, a.g.e., s. 84.

Kalergi'nin politik, ekonomik ve kültürel farklılıklarla somutlaşan ayrımında Karadeniz Bölgesi iki blok arasında paylaşılmıştır. Türkiye ise 1930'lu yıllara kadar Kalergi'nin genel değerlendirmelerine rağmen bağımsız ve dengeli bir ekonomi-politikle her iki blok arasında üçüncü bir bölge oluşturmuştur. Bu çerçevede Karadeniz çevresi ekonomik, politik ve kültürel açıdan üç farklı yapı arasında bölünmüştür.

1930'lu yıllarda ise ideolojik, kültürel ve politik ayrıma ek olarak değişen uluslararası ekonomi politik yapıda Almanya'nın para bloklarıyla somutlaşan ekonomik etki alanının özellikle Doğu Avrupa'da yeniden genişlemesi ve küresel ekonomide artan önemine paralel çizilen sınırlarla Kalergi'nin beş bölgeli ayrımının yerini Karl Haushofer'in pan-bölge kuramı almıştır. Alman jeopolitiğinde önemli bir yeri olan Haushofer'in Pan-bölge (pan-region) kuramında dünya, dört bölgeye ayrılmaktadır.⁴³ Dünyanın gelişmiş dört sanayi merkezi ve bu merkezlerin doğal ekonomik çıkar alanlarından oluşan geniş bölgeler; ABD, Almanya, Japonya ve SSCB etrafında jeopolitik olarak şekillenmiştir.

Harita 3: Haushofer'in Pan-Bölge Yaklaşımı⁴⁴

43 John O'Loughlin, Herman van der Wüsten, "Political Geography of Panregions", *The Geographical Review*, 80(1), 1990, s. 6.

44 O'Loughlin-Wüsten, a.g.e., s. 6.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Haushofer'in modelinde coğrafi bütünlük daha fazla ön plana çıkmıştır. İngiltere Avrupa Pan-bölgesine dâhil edilirken; İngiltere'nin yakın sömürgeleri de bu bölge içerisinde yer almıştır. Ayrıca Türkiye de artık Pan Avrupa'ya dâhil edilmiştir. Karadeniz, bu modelde de iki pan-bölge arasındaki sınırları çizen ve bölgeleri birbirinden ayıran doğal bir hat oluşturmuştur. 1930'lu yıllarla birlikte Alman ticari ve ekonomik etkisinin Doğu ve Güney Avrupa'ya yeniden yayılması, Kıta Avrupası ülkelerinin bölge içi ticaretinin artışı ve SSCB'nin dış ticaretindeki ve ilişkilerindeki daralmalar politik ayrışmanın yanında ticari ve ekonomik ayrışmayı tamamlamıştır. Alman Reichsmark para bloku Brezilya dışında Güneydoğu Avrupa ülkeleri olan Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Yunanistan'ı kapsamıştır.⁴⁵ Türkiye'nin de bu dönemde kambiyo denetimi uygulayan ülkeler grubunda yer alması onu Almanya'ya ekonomik ve ticari yönlerden yakınlaştırmıştır.

1929 Krizi sonrası Almanya'nın Doğu Avrupa'daki ekonomik boşluğu hızlıca doldurmasıyla Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'yle dış ticaret hacmi artış göstermiştir. SSCB'nin dışa kapalı ekonomi politikalarıyla Batılı kapitalist ülkelerin "komşuyu zarara sokma" politikaları, Almanya'nın yeniden bölge ülkeleri üzerindeki ticari etkisinin artmasına olanak sağlamıştır. Bulgaristan'ın ihracatında 1934-1938 yılları arasında SSCB'nin payı sıfırken; Almanya, payını %42,7'den %58,9'a yükseltmiştir.⁴⁶ Romanya'nın ihracatında ise Almanya'nın payı, özellikle petrol ihracatıyla 1934 yılında %10,6 iken; 1938 yılında %26,5'e, Almanya'nın ithalat payları ise %18,6'dan %36,8'e yükselmiştir.⁴⁷

45 Eichengreen, Barry-Irwin, Douglas, "Trade Blocs, Currency Blocs and the Reorientation of World Trade in the 1930s", *Journal of International Economics*, 38(1-2), s. 1-24.

46 Nikola Milushev, *Trade Relations and the Level of Integration between Bulgaria and the European Union*, University of London, London 2002, s. 56.

47 Christian Leitz, "Matériel" and Raw Materials in Germany's Trade with Romania in the 1930s", *The International History Review*, 19(2), 1997, s. 312-332.

Türkiye'nin 1932 yılında toplam ihracatta Almanya'nın payı %13,5 iken 1938 yılında %42,9'a, ithalattaki payı %23,2'den %47'ye yükselmiştir.⁴⁸ Türkiye'nin İngiltere'yle olan dış ticaretinde ise tam tersi bir düşüş gözlenmiştir. 1932 yılında %12,4 olan İngiltere'nin ithalattaki payı, 1939 senesinde %6,2'ye, ihracattaki payı da %9,8'den %5,7'ye düşmüştür. Türkiye'nin dış ticaretinde SSCB'nin payında ise önemli bir değişim olmamıştır (%4-6).⁴⁹

Bu dönemde SSCB'nin Çarlık Rusyası'ndan devraldığı ekonomik geri kalmışlığı ve I. Dünya Savaşı'nın Rus ekonomisinde yarattığı tahribatı, hızlı sanayileşme ve kendi kendine yeterlilik kapsamında sosyalist ekonomi politikaları çerçevesinde aşmaya çalışmasıyla içe kapanma zorunluluğu, 1929 krizinin liberal kapitalist ülkeler üzerinde yarattığı yıkımın dünya ticaretini daraltması, Almanya'nın bu boşluğu bölgede doldurmasına yönelik ekonomik ve siyasi ortamı yeşertmiştir.

Bir bütün olarak Doğu Avrupa ülkelerinin ticari yönüne bakıldığında, bölge ülkelerinin birbirleriyle ticaret hacminin kısıtlı olduğu ve dünya genelinde olduğu gibi gelişmiş ülkelerle ticarete yöneldikleri gözlenmiştir. Ancak bu durum, II. Dünya Savaşı sonrası önemli bir değişim geçirmiş ve Doğu Avrupa ülkelerinin ticari yönü Batı Avrupa ülkelerinden SSCB'ye ve bölge ülkelerine doğru kaymıştır.

⁴⁸ TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2011*, TÜİK, Ankara 2012.

⁴⁹ TÜİK, a.g.e.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Tablo 5: Doğu Avrupa Ülkelerinin Dış Ticaret Yönü (1900-1959)⁵⁰

Yıllar	Doğu Avrupa'nın İhracatında Paylar (%)			Doğu Avrupa'nın İthalatında Paylar (%)		
	Doğu Avrupa*	SSCB	Kıta Avrupası	Doğu Avrupa	SSCB	Kıta Avrupası
1900	1,56	1,56	89,06	2,50	7,50	60,00
1913	0,68	1,36	80,95	1,54	8,46	70,00
1928	1,52	17,78	60,30	20,94	4,53	59,15
1935	1,24	11,36	55,91	16,03	1,27	56,03
1938	0,85	8,88	54,77	12,21	1,43	60,00
1948	25,4	17,61	33,08	18,33	33,33	21,94
1953	40,34	32,01	10,36	33,73	44,57	11,25
1959	39,64	28,53	12,84	27,46	43,78	11,82

*Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, (1948) Doğu Almanya

Bu dönüşümde savaş sonrası oluşturulan uluslararası ekonomi politik kutuplaşma ve Almanya'nın parçalanmasının etkisi büyüktür. Doğu Avrupa'nın SSCB etkisine girmesi ve bu ülkelerde sosyalist hükümetlerin kurulmasıyla uluslararası işbölümünün sosyalist ülkeler arasında yeniden şekillenmesi, Karadeniz çevresini büyük oranda bütünleştirmekle birlikte Türkiye'nin bu blok dışında kalması, Karadeniz'i yeniden küresel güç mücadelesi alanına dönüştürmüş ve ülkeler arasındaki işbirliği ve entegrasyon ekonomik olmaktan çok politik ve askeri olarak örgütlenmiştir.

50 "International Trade Statistics 1900-1960", UN, <https://unstats.un.org/unsd/trade/imts/Historical%20data%201900-1960.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ: SPYKMAN'DA KARADENİZ:

II. Dünya Savaşı sonrası değişen uluslararası sistemde Avrupa ülkelerinin ve Japonya'nın ekonomi politik etkisinin kalmamasına paralel ABD ve SSCB'nin askeri ve ekonomik ideolojik genişlemesiyle çok parçalı küresel yapı yeniden iki parçalı hale gelmiştir. Heartland'ı temsil eden SSCB coğrafyası ve Yeni Dünya'nın merkezi konumundaki ABD'nin küresel egemenliği arasında kalan "Kenar Kuşak" asıl mücadele alanını oluşturmaktadır. Spykman'a göre Rimland, Heartland'a göre dünya egemenliği için gerekli unsurlara daha fazla sahiptir ve Heartland'ın yakın bir gelecekte dünya hâkimiyeti için gerekli güce ulaşabilmesi olası değildir.⁵¹ Dolayısıyla kenar kuşak üzerinde bir devletin egemenliğinin engellenmesi üzerine inşa edilen yaklaşımla Kennan'ın "çevreleme" politikası, bu dönemde bütünleşmiş ve küresel etki alanları ve bu alanları ayıran sınırlar yeniden belirginleşmiştir.

Soğuk Savaş döneminde yaklaşık 60 yıl boyunca geçerli olan Spykman'ın teorisi⁵² çerçevesinde gelişen küresel mücadelede Karadeniz bölgesi, SSCB ve ABD tarafından temsil edilen Yeni Dünya Düzeni'nde ülkelerin etkisi altındaki bölgelerin sınırlarını da keskin bir biçimde çizmiştir. Spykman'ın Rimland kuşağında yer alan ülkeler Batı Avrupa'dan başlayarak Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin ve Kore'yi içine almaktadır. Ona göre, bu ülkelerin yer aldığı bölge kara kuvveti ile deniz kuvveti arasında bir tampon bölgedir.⁵³ Karadeniz çevresi, bu tampon bölgenin en hassas noktalarından birini oluşturmaktadır. Heartland'ın Rimland'la bağlantısını sağlayan deniz bağlantısında yer alan Karadeniz ve Boğazlar, iki blokun kesişme noktasını oluşturmaktadır.

51 Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 452.

52 Colin S. Gray, *The Geopolitics of Super Power*, The University Press of Kentucky, Kentucky 1988, s. 888.

53 Mustafa Kocakenar, *Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler*, TASAM, İstanbul 2015, s. 9.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

SSCB'nin savaş sonrası genişlemesi, Pan-Avrupa hareketinin iflasıyla bütünleşmeden "demir perde" ile bölünen Avrupa'nın güçsüzlüğü ve Doğu Avrupa'nın SSCB etki alanına girmesi, Karadeniz'deki üçlü yapının yerine Sosyalist Blok'la bütünleşmiş güçlü bir bölge ve tarafsızlığını savaş sonuna kadar korumayı başaramış Türkiye'yle ikili bir yapıya dönüştürmüştür.

SSCB'nin Türkiye üzerindeki baskılarının artması karşısında⁵⁴ ise ABD'nin Türkiye'ye verdiği destek ve Türkiye'nin Batı ülkeleriyle politik, askeri ve ekonomik alanlarda işbirliğini güçlendirmesi, Karadeniz'i küresel iki bloğun sınırı haline getirmiştir.

ABD'nin daralan kenar kuşak üzerindeki ülkeleri Bretton Woods kuruluşları ve bölgesel ekonomik ve askeri örgütlerle (OEEC, OECD, NATO, CENTO) bütünleştirip Sovyet Bloku'nu çevrelerken, SSCB'nin de bu dönemde etkinlik alanını Doğu Avrupa'da arttırması, ülke sınırlarının yeniden çizilmesi ve COMECON'un kurulması gibi gelişmelerle birlikte Karadeniz çevresinde büyük oranda bir bütünleşme meydana gelmiştir. Bu dönemde dünya, politik ve ideolojik olarak bölünürken; uluslararası ve bölgesel ekonomik ve ticari örgütlerle iki dünyanın sınırları da belirginleşmiştir.

Bir yandan Türkiye'nin Marshall Planı'nı imzalayan 16 Avrupa ülkesiyle kurulan OEEC ve Avrupa Konseyi'ne üye olarak bölgesel ve IMF, Dünya Bankası ve GATT'la da küresel çaptaki kutuplaşmada Batı ülkelerinin yanında yer alması; diğer taraftan da Bulgaristan ve Romanya'nın COMECON'a üyelikleri, Karadeniz'de iki blokun sınırını netleştirmiştir.

Bu yeni durum, ülkelerin dış ticaret ilişkilerinde kendini net bir biçimde göstermiştir. Romanya ve Bulgaristan'ın COMECON üyeliğiyle birlikte her iki ülkenin ihracatında da SSCB, Almanya'nın yerini alırken;⁵⁵ Türkiye'nin dış ticaretinde ise Almanya'nın yerini ABD almıştır. Coğrafi olarak Karadeniz'in

54 Jonathan Knight, "American Statecraft and the 1946 Black Sea Straits Controversy", *Political Science Quarterly*, 90(3), 1975, s. 451-75.

55 Milushev, a.g.e., s. 56.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

kuzeyi ekonomik anlamda bütünleşirken; Türkiye'nin yakın coğrafyası ise daha da daralmış ve bölgesel entegrasyon oluşturabilme olanağından yoksun kalmıştır.

Bölgesel ekonomik bir entegrasyon olarak COMECON içinde de Romanya ve Bulgaristan arasındaki dış ticaret değerlerinde önemli bir değişim söz konusu olmazken; her iki ülkenin SSCB'yle dış ticareti savaş sonrasında hızlı bir artış göstermiş; ancak SSCB'nin payı, 1960 sonrasında sürekli olarak düşmüştür.

Tablo 6: Romanya Dış Ticaretinde Seçilmiş Ülke Payları (1960-1990)⁵⁶

İhracat (%)	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Bulgaristan	1,29	0,84	1,27	1,81	1,79	1,69	1,86
Türkiye	0,18	0,28	0,50	0,86	2,32	0,73	2,76
SSCB	39,50	39,92	28,72	19,89	18,67	21,36	25,22
Almanya	6,14	5,76	9,09	8,26	8,38	7,51	11,04
İthalat (%)	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Bulgaristan	1,33	1,22	2,19	2,05	1,84	3,04	2,27
Türkiye	0,19	0,26	0,15	0,13	0,52	0,53	0,87
SSCB	41,13	37,78	25,55	17,25	15,63	22,42	23,58
Almanya	7,13	10,28	8,15	10,72	6,41	3,40	11,42

Türkiye'nin geleneksel dış ticaret ortaklarının ekonomik tahribatı, söz konusu ülkenin dış ticaretinde ABD'nin en yüksek paya ulaşmasına neden olmuştur. Avrupa ülkelerinin toparlanmaya başlamasıyla Almanya'nın payı artarken; Doğu Bloku ülkeleriyle ticari ilişkiler sınırlı kalmıştır.

⁵⁶ IMF, 2022.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Tablo 7: Türkiye'nin İhracatında Ülke Payları⁵⁷

	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
ABD	18,31	17,88	9,55	10,50	4,37	6,36	7,23
Almanya	14,89	15,59	19,95	21,77	20,73	17,48	23,05
SSCB	1,54	4,07	4,99	5,26	5,80	2,39	3,97
Bulgaristan	0,50	1,12	0,82	0,49	0,43	0,10	0,08
Romanya	0,31	0,46	0,67	0,47	2,44	0,59	0,62
	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
ABD	25,81	28,16	19,35	8,99	5,77	10,08	9,86
Almanya	21,00	14,72	18,48	22,33	10,92	11,87	15,23
SSCB	1,26	2,90	4,36	1,55	2,36	1,96	5,39
Romanya	0,34	0,64	0,93	1,26	3,41	0,56	0,87
Bulgaristan	0,32	0,66	0,50	0,56	1,77	0,88	0,14

1990 SONRASI: MEDENİYETLER DÜNYASI'NDA KARADENİZ

1990 yılından itibaren küresel siyasal ve ekonomik düzenin liberal ve serbest piyasa ekonomisi döngüsüne girmesi, Demir Perde'nin ortadan kalkması, SSCB'nin dağılma süreci ve bölgede yeni devletlerin kurulmasıyla bölgedeki Rusya'nın ağırlığı zayıflamış ve Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'nın bağımsızlıklarıyla Karadeniz çevresindeki devlet sayısı artmıştır.⁵⁸ Bu dönemdeki iyimser yaklaşımlarla Karadeniz çevresindeki ülkeleri kapsayan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (KEİ) kurulması, bölünmüşlüğü ortadan kaldırmaya yönelik en önemli girişimdir.

⁵⁷ Aynı yer.

⁵⁸ Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Aralık 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD'nin Karadeniz Politikası ve Türkiye", *Karadeniz Araştırmaları*, 15(60), 2018, s. 110.

1990 yılından sonra artan bölgeselleşme hareketleriyle bloklaşmadan çok işbirliğine yönelen ülkeler arasındaki kazan-kazan politikaları hasebiyle siyasal ve askeri hedeflerin yerine daha çok ekonomik ve ticari amaçların geçmesi, siyasal varlık sorunuyla ekonomik varlık problemi arasında sıkışan eski sosyalist ülkeleri Batı devletlerinin politikalarıyla uyumlu davranışlara yönlendirmiştir.

Ekonomik alanda yaşanan dönüşümlerle birlikte liberal kapitalizme geçiş süreci içinde olan eski sosyalist ülkelerin dönüşümü ve küreselleşmenin hızlandığı ve sınırların eski önemini koruyamadığı bu dönemde ideolojik, politik ve askeri kutuplaşmanın yerini yeni değerler almaktadır. Etnik çatışmalar ve mikro-milliyetçiliklerle bir yandan ülkeler bölünürken; diğer taraftan da ekonomik anlamda küreselleşme ve bölgesel entegrasyonlarla bütünleşme sürecine giren ülkeler tezat oluşturmaktadır.

Söz konusu dönemi Huntington “Medeniyetler Dünyası” olarak ifade etmektedir. Jeokültürel yaklaşımla oluşturulan modellemede temel ayırım doğu-batı ayırımıdır ve bu ayırımın en son ve belirgin biçimini Batılı, Latin, Afrikalı, Ortodoks, Müslüman, Konfüçyen, Budist, Hindu ve Japon ayrımlarıyla çizilen ‘Medeniyetler Dünyası’ oluşturmaktadır. Huntington’ın yaklaşımında bölgeler, siyasal ve kültürel değil; coğrafi varlıklardır. Bu nedenle de medeniyet-içi ve medeniyetler arası çatışmalar yüzünden parçalanmış olabilirler.⁵⁹

Huntington’a göre, Karadeniz çevresindeki bölgesel parçalanma ve ayrışma, Müslüman dünya ile Ortodoks Medeniyeti arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır ve ona göre, Ortodoks ülkelerdeki siyasal ve ekonomik gelişmeler belirsiz, Müslüman cumhuriyetlerin gelecekleri ise karanlıktır.⁶⁰ 1990 senesinden sonra ideolojik bloklaşmanın yerine geçen kültürel bloklaşmayla Karadeniz, iki büyük medeniyet arasındaki sınırı yeniden çizmiştir.

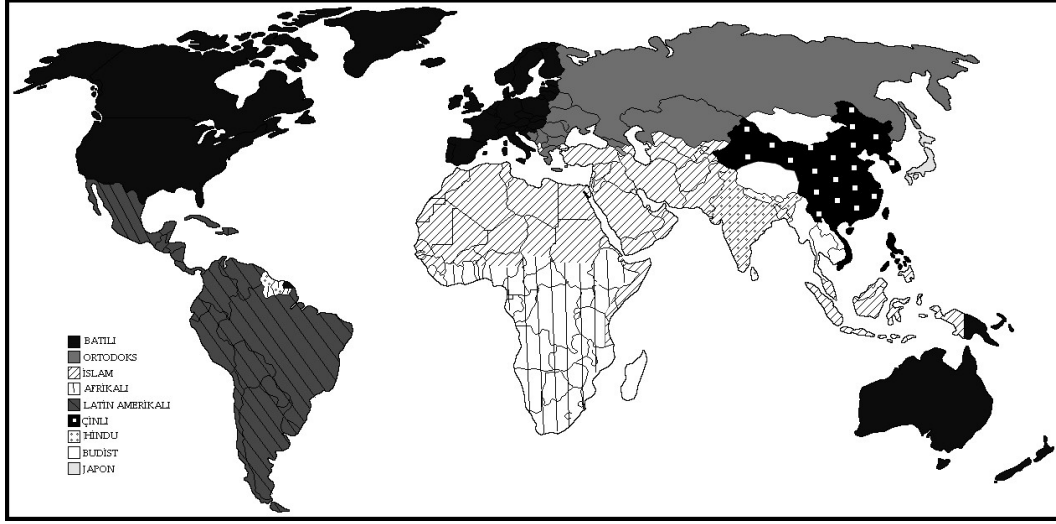
59 Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Okuyan Us Yayın, İstanbul 2002, s. 183.

60 Huntington, a.g.e., s. 27.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

Huntington'un yaklaşımı çerçevesinde belirginleşen ayırım, 2000'li yıllarla birlikte değişime uğramış ve bir yandan Almanya'nın yerini alan Avrupa Birliği'nin (AB) doğuya genişlemesi; diğer yandan Rusya'nın "Yakın Çevre Doktrini" vesilesiyle eski SSCB ülkeleri üzerinde gerek ekonomik ve gerekse askeri nüfuzunu kullanmaya başlaması ve Türkiye'nin sonuçlanmayan AB entegrasyonu Karadeniz ve çevresini yeniden üçlü bir yapıya dönüştürmektedir.

Harita 4: Medeniyetler Dünyası 1990 sonrası⁶¹

Romanya ve Bulgaristan'ın 2007 yılında AB üyeleri olmalarıyla Karadeniz'e sınırı olan AB'nin ekonomik ve ticari gücü ve kurumsallaşmış yapısı; Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'nın Batı'ya yaklaşmasını sağlarken, bu ülkeler üzerinde Rusya'nın askeri güç kullanması, Karadeniz çevresindeki işbirliği ortamını bozmaktadır. Türkiye ise Soğuk Savaş koşullarının değişmesi ve AB üyeliğinin gerçekleşmemesi karşısında, bölgedeki istikrarı ve gücünü korumak çerçevesindeki girişimleri, 1920'li yılların dünyasını günümüze farklı bir biçimde yeniden taşımaktadır.

61 Huntington, a.g.e., s. 20-21.

SONUÇ

Tarihi süreçte Karadeniz'e yönelik oluşturulan politikalar; karşılıklı olarak askeri ve politik ilişkilerin yanında ekonomik ve ticari münasebetlerin boyutunu ve derinliğini de etkilemiş, bölge üzerindeki ayırıcı ya da bütünleştirici süreci belirlemiştir. Tarihsel süreçte dünya-sistemde bütünleşemeyen bölgenin farklı uygarlıkların kesişme ve çatışma alanı olması, bilhassa karasal güçlerin birbirleriyle önemli deniz güçlerinin bölgedeki çıkarlarını koruması açısından güç dengelerini kollayacak biçimde hareket etmeleri bölgedeki istikrarsızlığın en önemli nedenleri arasında yer almıştır. Bu da Karadeniz ve çevresinin küresel ekonomi politişin önemli bir çatışma ve mücadele alanına dönüştürmüştür.

Karadeniz çevresindeki ülkelerin bölgeselleşme ve bölge(sel)cilik yaklaşımları çerçevesinde tarihsel süreçte bütünlük oluşturamamasında ve bölgesel işbirliğini ileri düzeyde kurumsallaştıramamasında kıyıdaş ülkeler arasındaki ekonomik, politik ve kültürel farklılıklarla birlikte tarihsel olarak küresel ekonomi-politik gelişmeler bütünleşmenin gerçekleşmemesinde etkili olmuştur.

Ülkelerin alan, nüfus ve GSMH farklılıkları entegrasyonun önündeki en önemli engeller olmuştur. Ekonomiler arasındaki gelişmişlik düzeyi farklılıkları ve gelişmişlik düzeyinin düşüklüğüyle ekonomiler arasındaki tamamlayıcılık ilişkisinin yüksekliği, entegrasyonun başarı şansını azaltmıştır. Karadeniz çevresindeki ülkelerin kültürel farklılıkları, askeri ve siyasi yönelimler ve organizasyonlara üyelikteki farklılıklar da ülkeler arasındaki derin işbirliğini olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle ekonomik entegrasyonunun oluşması için gerekli faktörler bölgede tarihsel süreç içerisinde gerçekleşmemiştir.

Karadeniz bölgesinde işbirliği ve bölgesel entegrasyonun oluşmamasında küresel güçlerin yanında bölge ülkeleri arasındaki güç dengesizliği ve bölgesel aktörlerin politikaları da etkili olmuştur. Bölgedeki

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

küresel ve bölgesel güçler arasındaki mücadeleler, Karadeniz bölgesini işbirliği alanından çok çatışma ve ayrışma alanına çevirmiştir. Karadeniz çevresindeki coğrafi yakınlık, devletler arasındaki ekonomik işbirliğini teşvik etmek için yeterli olmamıştır. Bu dönemde dünya, politik ve ideolojik olarak bölünürken; ekonomik ve ticari uluslararası ve bölgesel örgütlerle de iki dünyanın sınırları belirginleşmiştir.

1990 sonrası artan bölgeselleşme hareketleriyle bloklaşmadan çok işbirliğine yönelen ülkeler arasındaki kazan-kazan politikalarıyla siyasal ve askeri hedeflerin yerine daha çok ekonomik ve ticari hedeflerin geçmesi, siyasal varlık sorunuyla ekonomik varlık sorunu arasında sıkışan eski sosyalist ülkeler, Batı devletlerinin politikalarıyla uyumlu davranışlara yönelmiştir. Ekonomik alanda yaşanan dönüşümlerle birlikte liberal kapitalizme geçiş süreci içinde olan eski sosyalist ülkelerin dönüşümü ve küreselleşmenin hızlandığı ve sınırların eski önemini koruyamadığı bu dönemde ideolojik, politik ve askeri kutuplaşmanın yerini yeni değerler almaktadır. Etnik çatışmalar ve mikro milliyetçiliklerle ülkeler bölünürken; ekonomik anlamda da küreselleşme ve bölgesel entegrasyonlarla bütünleşme sürecine giren devletler tezat oluşturmaktadır.

1990 sonrası ideolojik bloklaşmanın yerine geçen kültürel bloklaşmayla Karadeniz, iki büyük medeniyet arasındaki sınırı yeniden çizmiştir. Huntigton'un yaklaşımı çerçevesinde belirginleşen ayrım, 2000'li yıllarla birlikte değişime uğramış ve bir yandan Almanya'nın yerini alan AB'nin doğuya genişlemesi; diğer taraftan da Rusya'nın "Yakın Çevre Doktrini"yle eski SSCB ülkeleri üzerinde gerek ekonomik ve gerekse de askeri nüfuzunu kullanmaya başlaması ve Türkiye'nin sonuçlanmayan AB entegrasyonu, Karadeniz ve çevresini üçlü bir yapıya dönüştürmüştür.

Küresel ve bölgesel güçlerin bölge ülkelerine yönelik politikaları ve bölge devletlerinin ekonomik ve ticari ilişkileri, bölgesel bir bütünün oluşmasından ziyade; bölgesel ayrışmayı artırmıştır. Özellikle dünya

ekonomisiyle entegrasyon çerçevesinde Orta Asya'nın geniş enerji ve doğal kaynak potansiyelinin arzı, Avrupa'nın gün geçtikçe artan enerji ihtiyacı, Afganistan ve Pakistan'daki istikrarsızlık ve İran'ın jeopolitik ve jeoekonomik soyutlanmışlığı Karadeniz bölgesini, Hazar Havzası'na ve Orta Asya'ya doğru ulaştırma projeleri ve boru hatları projeleriyle genişletirken, Çin'in Kuşak-Yol Projesi, Karadeniz bölgesini Avrasya'ya yakınlaştırmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Karadeniz bölgesinde de dengeler hızla değişmeye başlamış ve bilhassa Avrupa'nın artan enerji ihtiyacıyla birlikte petrol ve doğalgaz zengini Hazar ve Orta Asya ile Avrupa'yı birleştiren bir enerji koridoru haline gelmesi, Karadeniz'in jeo-politik ve jeo-stratejik önemini tüm küresel ve bölgesel güçler nezdinde artırmıştır. Heterojen yapısı ve geçmişten gelen birçok çözümlenmemiş anlaşmazlıkları barındırması nedeniyle Karadeniz, çatışmalara açık ve çatışma riskinin yoğun olması, Karadeniz'i tarihsel olarak bölgesel ve küresel ekonomiyle bütünleştiren değil; tersine parçalı bir bölge haline gelmesine ve bölgenin etkinliğinin arttırılamamasına, küresel ekonomik ve politik güçlerin çatışma alanı olmasına neden olmuştur.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

KAYNAKÇA

“Direction of Trade Statistics 2022” IMF, <https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>, (Erişim Tarihi: 05.08.2022).

“İstatistik Göstergeler 1923-2011”, TÜİK, No: 3890, Ankara 2012.

AKGÜL, Pınar, “Karadeniz’in Bölgesel Güvenlik Kompleksi olarak İncelenmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 2020, s. 550-569.

AYDIN, Mustafa, “Europe’s Next Shore: The Black Sea Region after EU Enlargement”, *IIS Occasional Papers*, No. 53, Paris 2004.

AYDIN, Mustafa, “Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, 10(3) 2005, s. 57-83.

BAIROCH, Paul-Richard Kozul-Wright, “Globalization Myths: Some Historical Reflections on Integration, Industrialization and Growth in The World Economy”, UNCTAD/056/DP/113, No: 113, 1995, s. 1-32.

BARLAS, Dilek-Serhat Güvenç, “Turkey and the Idea of a European Union during the Inter-war Years, 1923–39”, *Middle Eastern Studies*, 45(3), 2009, s. 425-446.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, “Aralık 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD’nin Karadeniz Politikası ve Türkiye”, *Karadeniz Araştırmaları*, 15(60), 2018, s. 100-123.

DAY, Clive, “The Pre-War Commerce and the Commercial Approaches of the Balkan Peninsula”, *Geographical Review*, 9(4), 1920, s. 277–298.

DENNETT, Tyler, “Mahan’s ‘The Problem of Asia’” *Foreign Affairs*, 13(3), 1935, s. 464–472.

EICHENGREEN, Barry-Douglas Irwin, "Trade Blocs, Currency Blocs and the Reorientation of World Trade in The 1930s", *Journal of International Economics*, 38(1-2), 1995, s. 1-24.

EROL, Mehmet Seyfettin-Sertif Demir, "Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek", *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 2012, s. 17-34.

GILPIN, Robert, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, Kripto Basın Yayım Dağıtım, Ankara 2012.

GRAY, Colin S. *The Geopolitics of Super Power*, The University Press of Kentucky, Kentucky 1988.

HOBSON, John A., *Imperialism: A Study*, James Pott&Co, New York 1902.

HUNTINGTON, Samuel P., *Medeniyetler Çatışması*, Okuyan Us Yayın, İstanbul 2002.

IRWIN, Douglas, "Multilateral and Bilateral Trade Policies in the World Trading System: An Historical Perspective", Jaime De Melo-Arvind Panagariya, ed., Cambridge University Press, UK 1993.

İŞCAN, İsmail Hakkı, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 2004, s. 47-79.

KNIGHT, Jonathan, "American Statecraft and the 1946 Black Sea Straits Controversy", *Political Science Quarterly*, 90(3), 1975, s. 451-75.

KOCAKENAR, Mustafa "Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler", *TASAM*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/19571/amerikan_dis_politikasindajeopolitikteoriler_ve_pratikler, (Erişim Tarihi: 02.10.2021).

KOÇER, Gökhan, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 2007, s. 195-217.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

KÖVİCS, E.-Mary Boros-Kazai, "Coudenhove-Kalergi's Pan-Europe Movement on the Questions of International Politics during the 1920s", *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 25(3-4),1979, s. 233-266.

LEITZ, Christian, "Matériel" and Raw Materials in Germany's Trade with Romania in the 1930s", *The International History Review*, 19(2), 1997, s. 312-332.

LENİN, Vladimir İ., *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Sol Yayınları, Ankara 1977.

MACKINDER, Halford J., "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, 23(4), 1904, s. 421-437.

MADDISON, Angus "Maddison Database", *Rug*, <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-database-2010?lang=en>, (Erişim Tarihi: 20.02.2022).

MAHAN, Alfred T., *The Problem of Asia: Its Effect upon International Politics*, Little, Brown, and Company, Boston 1900.

MARX, Karl-Friedrich Engels, *Doğu Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara 1977.

O'BRIEN, Patrick K.-Geoffrey Allen Pigman. "Free Trade, British Hegemony and the International Economic Order in the Nineteenth Century", *Review of International Studies*, 18(2), 1992, s. 89-113.

O'LOUGHLIN, John-Herman van der Wüsten, "Political Geography of Panregions", *The Geographical Review*, 80(1), 1990.

OKTAY, Emel, "Türkiye'nin Avrasya'da Çok Taraflı Girişimlerine bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(10), 2006, s. 149-179.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

PAMUK, Şevket, *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Tarihi İstatistikler Dizisi*, Cilt 1., T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1995.

VILLANUEVA, Daniel C.-Richard von, "Coudenhove-Kalergi's "Pan-Europa" as the Elusive "Object of Longing"", *Rocky Mountain Review of Language and Literature*, 59(2), 2005, s. 67–80.

VUJAČIĆ, Ivan, "Theories of Imperialism and the First Globalization–Any Relevant Analogies?", *The Economic Causes and Consequences of the First World War: Introduction and Overview*, Ivan Vujačić-Mihail Arandarenko, der., Belgrade 2015.

YILMAZ, Özgür, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7), s. 359- 382.

Şükrü İNAN
A. Fahimi AYDIN

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

STRUCTURED ABSTRACT

Although the countries bordering the Black Sea have the advantage of playing an important role in the world's political economy due to their resources and their geographical location, they are not yet able to use this advantage sufficiently. In the global geoeconomic system the relations between these countries which are trying to adapt to the changing economic-political system in the process of globalization and regionalization cannot be taken further. The pivot area of the geopolitical period has become a fragmented region that cannot be integrated in the world-system and the efficiency of the region cannot be increased. Historically, the region has been the intersection and conflict area of different civilizations, and global powers.

The Black Sea region is expressed as a separate region that differs from other regions in terms of its relationship with other regions, depending on international economic and political developments rather than internal integrity. Therefore, the geographical extent of the region also changes depending on the increase in political, economic and commercial activities. Especially within the framework of integration with the world economy, the supply of Central Asia's large energy and natural resource potential, Europe's increasing energy need, the instability in Afghanistan and Pakistan, and Iran's geopolitical and geoeconomic isolation lead the Black Sea region expanding with transportation projects and pipeline projects.

People's Republic of China (PRC) Road and Belt Initiative (BRI) transforms the Black Sea region into the heart of Eurasia and the European Economic Community's moves towards the East after 1989, Bulgaria and Romania became members of the European Union in 2007, and the European Union signed the Association Agreement (AA) with

Ukraine, Georgia and Moldova in 2014 has changed the static situation of the region. Economic, commercial and political relations in the Black Sea region are becoming dynamic, and with the interventions of Russia in Georgia and Ukraine, which responds to this process militarily, it turns into a field of power struggle that also includes the military dimension.

The Black Sea region's inability to integrate with the world system, both within its internal integrity, and on the contrary, as a region where fault lines pass in many directions in regional and global terms, the Black Sea combines the East-West, North-South axes, while at the same time drawing a thick border that makes the distinction between these axes clear. This distinctive feature has historically geostrategic, geopolitical, geocultural and geoeconomic characteristics.

In the modern world, the importance of international political economy depending on the mutual interaction of the state and the market, parallel to the fact that world domination policies in the 18th and 19th centuries emphasized the competition between developed countries, geopolitical-geostrategic approaches have been developed by creating intellectual maps such as "heartland-rimland", "center-periphery, pan-region" "world system" with geoeconomic approach and "east-west" and "world of civilizations" with geocultural approach. The foreign policies of the states within the framework of these theories; mutually affect the size and depth of economic and commercial relations, as well as military and political relations, and ultimately determine the separating or integrating process on geography.

In the study, the process of non-integration of the Black Sea region is evaluated in five periods. In the first period, the economic and political decline of the Ottoman Empire in the Black Sea region and the disintegration process of the regional integrity are explained.

TARİHSEL SÜREÇTE BÖLGESEL VE KÜRESEL EKONOMİ POLİTİK GELİŞMELERİN KARADENİZ BÖLGESİ ENTEGRASYONUNA ETKİLERİ

In the second period, the effects of the global struggle of the expansion of Russia and the United Kingdom on the inability to integrate the Black Sea are evaluated within the framework of the theories of Mackinder and Mahan.

The third period is discussed within the framework of the ideological, political and economic separation between the European integration and the USSR, with the approaches of Kalergi and Haushofer. The fourth period is discussed with Spykman's theory, with the expansion of the USSR and the containment policies of the Western bloc under the leadership of the USA, and the Black Sea being the region that redraws the global borders between the two blocs.

The last period is evaluated within the framework of Huntington's clash of civilizations and cultural barriers to regional integration are evaluated.

The economic, political and cultural differences between the riparian countries as well as the historically global economic-political developments are more effective in the failure of integration to take place. However, the factors affecting the success of an economic integration could not be realized in the region in the historical process. The geographical proximity around the Black Sea is not enough to encourage economic cooperation between countries, the differences in area, population and GNP of the countries are the most important barriers to integration.

The differences in the level of development between the economies and the low level of development and the high complementarity relationship between the economies reduce the chances of success of integration. In addition, the cultural differences of the countries around the Black Sea, military and political orientations, and differences in membership in organizations negatively affect the deep cooperation between countries. In addition to these distinguishing factors between the

countries of the region, the policies of the global and regional economic-political powers towards the countries of the region and the economic and commercial relations of the countries of the region increase the regional disintegration rather than the formation of a regional whole.

In addition to global powers, the power imbalance between the countries of the region and the policies of regional actors are also effective in the failure of cooperation and regional integration in the Black Sea region. The struggles between the global and regional powers in the region are turning the Black Sea region into a space of conflict and separation rather than cooperation.

As a result, the countries around the Black Sea could not realize the first period (1960-1990) regional integration process due to the Cold War conditions. While the USSR was an important external factor in the development of Western European integration, conditions such as the economic situation and geography of these countries increased the success of integration. However, the integration of Eastern Europe with the initiative of the USSR and the development level and differences of the countries, as well as the complementarity relationship between the economies, have negatively affected the success of the integration, which has political rather than economic characteristics. Türkiye, on the other hand, could not strengthen the regional integration process in this period due to reasons such as geographical distance from Western Europe, economic system differences with Eastern Europe, development gaps with the Middle East and weak foreign trade relations.

In the post-1990 regionalization wave, the increasing cooperation and regionalization initiatives between the countries of the region remain weak and cannot turn into a regional integration against the European Union's deepening and enlargement process and the Russian Federation's Eurasian Union process.

THE STEPCCHILD OF THE GREEN BELT PROJECT: UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

Yeşil Kuşak Projesi'nin Üvey Çocuğu:
Özbekistan İslami Hareketi

Bora İYİAT**

Abstract

In the background of radical Islamic terrorism, which has become a global threat today, the impact of the project in question is undeniable. These groups created by the process in question were not only limited to the territory of Afghanistan, but were exported to its periphery, Central Asia. In this sense, similar structures began to form in the countries with the soft belly of the region, and Uzbekistan, one of these countries, was exposed to the threat of the "Uzbekistan Islamic Movement", which we can consider as one of these structures. This study aims to understand the organization in different dimensions.

Keywords: Middle Asia, Terror, Islam, Green Belt, Uzbekistan.

Öz

Günümüzde küresel bir tehdit haline gelen radikal İslami terörün arka planında söz konusu projenin etkisi yadsınamaz. Söz konusu sürecin yarattığı bu gruplar sadece Afganistan topraklarıyla sınırlı kalmamış, periferisine Orta Asya'ya ihraç edilmiştir. Bu anlamda bölgenin yumuşak karnına sahip ülkelerde de benzer yapılar oluşmaya başlamış, bu ülkelerden biri olan Özbekistan, bu yapılardan birisi olarak değerlendirilebileceğimiz "Özbekistan İslami Hareketi" tehdidine maruz kalmıştır. Bu çalışma, örgütü farklı boyutlarıyla anlamaya yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Terör, İslam, Yeşil Kuşak, Özbekistan.

* Received on: 17.02.2022

Accepted on: 25.11.2022

** Lecturer, Amasya
ORCID: 0000-0001-9656-0915.

University, e-mail: bora.iyat@amasya.edu.tr,

INTRODUCTION

The importance of competition areas on the globe is mainly explained by geopolitical approaches. Until today, the concept of geopolitics has been tried to be explained with different definitions by scientists, but the words state, geography and politics have been used in almost all of them. As it can be understood from this point, the concept of geopolitics did not suddenly exist as a special field with its own concepts and dynamics, on the contrary, it was shaped at the end of a long theoretical and practical experiential process.¹

Geopolitics; it is a science that examines the current and future power and purpose relationship-at the political level-based on physical and political geography. With its own internal methodology, it determines the direction drawn by the power elements to the policy with the geographical platform and data. In a sense, the special field we call geopolitics means activating geography with all its elements and drawing conclusions by evaluating these elements. Physical geography, in other words, on the geographical platform, evaluates the universal and regional power centers mutually and establishes the power and target relationship at the political level. It forms the scientific basis of the security and development policy of a state, a community of states or a region.² This situation is beyond giving us a special field of study and analysis, as the components in the concept of geopolitics are the main factors in the emergence of crisis and conflict, it is very important to evaluate this with the science of history.

No matter which corner of the world it is, it is possible to understand a fundamental problem, how the problem emerged, how it developed and how it resulted, again with geography and history science. Here, famous geopolitics theorists such as Frederich Ratzel and Halford Mackinder have

1 Ali Hasanov, *Jeopolitik*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2012, p.15.

2 Suat İlhan, "Jeopolitik Kavramı ve Unsurları", *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Special, 8(4), 2002, p. 318.

THE STEPCCHILD OF THE GREEN BELT PROJECT: UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

defined certain parts of the world as red areas. One of the regions included in this definition is the geography of Central Asia.³ How appropriate this determination is is supported by the idea that the realization of the “New World Order”, which is the last form of the struggle for global dominance, is based on dominating this geography.⁴

In fact, the special place of the region, which started with the fact that it was a part of the old world, made it a field on which projects were produced with the developments in the cold war process. The effect of the “Green Belt” project, which was put into practice during the cold war, on the basis of the terror environment and terrorist organizations that emerged with the radicalization of Islam, which is one of the main problems in the region today, and its transformation into a so-called Islam, is enormous.

Explaining geopolitical theories can only be possible by evaluating historical conditions. In this sense, it is necessary to take a closer look at the cold war process in order to understand and make sense of the moves of the actors in the region. The Cold War is the name of the period in which an international system, defined as the “*balance of terror*”, took place between the United States and the Soviet Union, and because of the risk of it turning into a nuclear conflict at any moment. It was the result of the creation of a new world order by dividing into ideological camps by the USSR and the West, which acted together despite the ideological differences, in the face of the global threat posed by Hitler’s Germany.

The Soviet army entered the Eastern European countries as a savior and the local communist leaders who took refuge in them during the Nazi period returned to their countries and took over the administration again. The political structure of Europe was beginning to change. This tension

3 Mehmet Seyfettin Erol, “Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası”, *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Mehmet Seyfettin Erol, der., Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, p. 15.

4 Uğur Aktürk, “Orta Asya ve Kafkasya Jeopolitiğinde Küresel Egemenlik Mücadelesi”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2010, p. 20.

arising from ideological polarization was the reason for the start of the process called the cold war. The Cold War, beyond the soft expression in its name, is a competitive process that does not look for hot wars.

Although war is actually a concept with different definitions scientifically, it can be defined as a large-scale physical violence conflict or collision that takes place between states and non-state political actors that have the capacity for violence or army units in the international system existing in an anarchic order. The discipline of International Relations mainly studies two subjects: Diplomacy and war. Diplomacy is conceptually based on interstate dialogue and its institutionalization in order to prevent the use of armed force.⁵ It can be defined as the use of armed force, in which violent acts are carried out between organized groups of people, between at least two parties, in the event that war diplomacy fails to resolve conflicts.⁶

The competition, which started with the creation of human beings, has also revealed another phenomenon that is as old as the history of humanity. Humanity, who lived in the order of tribes at first, had the first motivations of belonging with the evolution of primitive communities to statehood over time, and this situation combined with the parameters of conflicts of interest and conflicts of interest over time, the human being remembered the genetic codes of his ancestors in the post-homini period and resorted to violence and on his behalf. The concept of war or war has emerged.

If we explain this concept in its simplest definition, "War is an act of using force to force the enemy to accept our will."⁷ Thus, the aim of the war is to force the enemy to accept our will with the pressure used, that is, to make him do our will and as a result, to make the enemy give

5 Ronald Peter Barston, *Modern Diplomacy*, Pearson Publishing, London 2006, p. 24.

6 Jan Angstrom, *Rethinking the Nature of War*, Frank Cass Publishing, Londra 2005, p. 3.

7 Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2008, p. 29.

THE STEPCCHILD OF THE GREEN BELT PROJECT: UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

up without being able to resist this power. The methodology of this is to make the enemy or competitor think about a simple value-loss calculation, to make them feel worse than the sacrifice we expect from them. War in the true sense is a bloody game of chess that should be thought of as a deadly fight. Each thinker who dwells on the concept of war has shaped this concept and pointed to a different dimension of war with the understandings he added to the discipline.

The definition of the term war at different times and in different ways is mainly due to the formation of the concept in question, the source, scope and nature of the information about the concept, and the use of different levels and units of analysis in the definitions within this scope. As it is known, scientific terms have a terminological integrity that allows everyone to think the same thing. In this sense, the expression war, when used in a sentence or alone, explains the mental state created by the same act of violence in the mind of the person who hears it. War is also a phenomenon that includes an evolutionary process.

Within the general definitional framework we have made above, we have stated that the phenomenon of war is a socio-political phenomenon equivalent to the history of humanity. If we consider that states did not exist in the present sense in the early ages of humanity, we can say that it consisted of conflicts between tribes. With the change of the political structure that started in the Middle Ages, the war took place in small areas, with low intensity, but for a long time, by the militias of the city-states and private armies formed by mercenaries.

After the French Revolution, we witness that the national armies formed with the establishment of national states transformed the concept of war away from the struggle of the rulers into the war of nations with common ideals, goals and objectives. In this period, we see that the war took a total form and gained a destructive character with definite results. Whoever describes it, no matter what scientist's signature is written under

it, there is only one reality. War is a situation that includes elements of violence at the highest level. Sometimes this violence is in the form of psychological and public pressure on the opponent or other elements to fight in your favor. This is what the green belt aims at.

What is the green belt project?

How did it affect the region?

The architect of the project, Brezinski, National Security Advisor to US President Jimmy Carter, was going to design the project on the basis of a development in Central Asia. This development was the presence of the USSR's expansionist policy on the field. The USSR invaded Afghanistan two weeks after the decision taken at the Politburo meeting chaired by Brezhnev on 8 December 1979. This occupation would be one of the most important breaking points of the cold war period.⁸ The actor of the USSR in the country was undoubtedly Nurmuhammed Teraki, who took power with a military coup, and the People's Democratic Party of Afghanistan under his leadership. The "Green Belt" project of the USA would come into play in the face of the spread of communism and the possibility of Afghanistan becoming an important base in the eastern bloc with this new party power.⁹

At this point, it is important to understand the project in question in order to understand the subject more clearly. The religion of Islam and Muslims have an important place in the regional and global policies that it has designed to implement for the United States of America. Particularly during the Cold War, the pro-Soviet attitude of Arab Nationalism in the Middle East and the invasion of Afghanistan by the Soviet Union in 1979 would make Muslims an important element in US foreign policy. This project put forward by the USA continued in the post-Cold War period and

8 "Sovyetlerin Afganistan İşgali", *AVİM*, avim.org.tr/Bulten/Sovyetlerin-Afganistan-İşgali-37-Yil-Once-Bugun-Baslamisti/, (Date of Accession: 03.06.2018).

9 Bahadır Selim Dilek, *Suriyeli Göçü*, Kripto Kitaplar, Ankara 2018, p. 196.

THE STEPCCHILD OF THE GREEN BELT PROJECT: UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

the USA tried to popularize a new interpretation of Islam called “*Moderate Islam*”, which could keep the Middle East societies under control more easily against the movements called “*Radical Islam or Political Islam*”.¹⁰

Opposition to communism in the Afghan people, which is a religious society, caused a rapid reaction. The USA supported the mujahideen within the scope of the project. A civil war had begun in the country. The success of this project, implemented during the Cold War, was that it was supported by sound sociological, psychological and theological reasons.

The concept of “*Jihad*” in his project, which was built on these foundations by the USA, was handled very successfully by US psychological warfare experts, disregarding religious standards, in which religion was the most basic duty, but this duty was neglected for years. Now, Afghanistan has been occupied by an irreligious state and the new conjuncture has emphasized that they have a duty “*neglected*” by Muslims. The invasion of Afghanistan had turned into a very good opportunity for them to fulfill their duties that they had neglected for years. In this way, the United States chose to settle the conflict/war with the Soviet Union without directly intervening, with proxy fighters, and created Muslim fighters on its behalf.¹¹

During the Cold War period, this proxy warfare technique was less costly and sustainable in terms of applicability. But the real danger would appear with the end of the cold war.

Jihadist Groups, which were used to create a “*green belt*” against the Soviet Union during the Cold War Era, were labeled “*dangerous*” for the “*Western and Christian World*” after the Cold War, and were “*justified*” for direct or indirect interventions in Islamic Geography. was put on the field as justifications. As a result, with the intervention made by “*proxy fighters*”

10 Mehmet Kılıç, “Uluslararası İlişkiler: Yeşil Kuşak Teorisi ve Örnekleri”, *International Journal of Political Science Researches*, 1(1), 2015, p. 50.

11 Mehmet Şahin, “ABD’nin Müslüman Savaşçıları”, *Akademik Orta Doğu*, 3(1), 2008, p. 45.

to these groups, which are thought to have become an uncontrolled power in Iraq and Syria, it was given the impression that the danger was eliminated and an effort was made to gain legitimacy in the international arena for the invasion of new proxy fighters that the USA would use in the next period.

Radical Islamist Groups never became a threat to the USA, on the contrary, they continued to be used as a tool for projects implemented in the post-cold war era, predominantly in the unipolar world order. Because the phenomenon of religion was the simplest way to give the impression of conflict between cultures and civilizations.

It is necessary to consider religion and society as two separate and highly interactive institutions. The direction of this interaction is bilateral, both from society to religion and from religion to society. If we first take a look at the effects of society on religion from this two-way relationship; In this sense, Wach's statement is an important analysis. Joachim Wach, "Every religion emerges in certain social conditions and is sustained by certain social circles."¹² it means.

Today, together with modernism, the way of living of the same belief between urban society and rural society is the manifestation of this point of view. Likewise, societies tend to carry their social genetic codes and social habits to the religion they belong to. The other interaction aspect we mentioned is related to the effect of religion on society. This mutual interaction is not only the regional but also the first problem posed by the so-called Muslim fighters globally.

These social and armed structures, which exist in the region and actually owe their existence to an external influence, have started to change their environment rapidly and perceive this as an ontological

¹² Wach Joachim, *Din Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, p. 31.

THE STEPCCHILD OF THE GREEN BELT PROJECT: UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

necessity. Social change in Pakistan can only be perceived in this way. The secular center has rapidly transformed into radicalization thanks to these structures.

The second major problem is the mobility of these ideas and their representatives in the region, which is a geography of ethnic and religious crises. These terrorist groups, under different names, have moved both in Central Asia and the Middle East in its periphery, and have become the important dynamics and threat elements of the process extending to the present.

Today, the increase in regional instability and conflicts, especially in the Middle East, Central Asia and Africa, is the result of this threat. After the Arab Spring, this threat has found a sociological and political space in the region under the names of DAESH, Al-Qaeda, Es-Shabab, Al-Nusra, Uzbekistan Islamic Movement. Here, the Islamic Movement of Uzbekistan, one of the organizations mentioned, is the main subject of this study.

UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

The geography of Uzbekistan has always maintained its importance throughout history. Before the arrival of the Russians, Central Asia was an integrated entity at the cultural. The first inhabitants of Central Asia were nomads who traveled from the north and from east to west and south. The regional names Transoxiana or Ma Wara'un-Nahr, among other names for Central Asia have resulted from foreign invasions.¹³ This region would first be discovered by the Persians and the Chinese, and then these lands on the silk road would attract the attention of European traders. Even

¹³ Paulo Duarte, "Central Asia: The Bends of History and Geography", *e-Journal of International Relations* 5(1), 2014, p. 48

if the control of trade routes passed to the West with the conquest of Alexander the Great in 327 BC, there would be destruction in the region as a result of the Mongol attacks that would take place later.

About a century after this great destruction, he would rebuild civilization with the settlement of Muslim peoples in the region this time. After the existence of the Russian Tsardom in the international system as a major global actor in the 19th century, it became one of the areas of competition between England and Russia. After the communist revolution, in 1924, Uzbekistan was included in the USSR.¹⁴ Of course, other parameters are needed to understand the importance of the geography in question. However, contemporary geopolitics points to the necessity of revisiting the basis of classical geopolitical theory, which proved unable to explain and foresee the world political processes of that time, especially the collapse of the Soviet Union and geopolitical implications of that event.¹⁵

The Islamic Movement of Uzbekistan, like other radical movements in its region or based in the Middle East, first emerged in the form of an ordinary religious group and under the name “*Islamic Lashkars*”. The group, which expanded and expanded its organizational structure over time, was organized under the unification of the two leaders and in the structures called “*Justice*” and “*Repentance*” and accelerated their propaganda and organization activities especially in line with the aim of establishing an independent Islamic State in the Namangan region. They expanded it to Tajikistan and Kyrgyzstan.¹⁶

14 Phil Kelly, ed., *The Geopolitics of Uzbekistan*, ISAG Report, 2017, p. 6

15 Farkhod Tolipov, *Micro-Geopolitics of Central Asia: A Uzbekistan Perspective*, *Strategic Analysis* 35(4), 2011, p. 629

16 Michael Fredholm, “From the Ferghana Valley to Waziristan and Beyond”, *Islamism and Politics in Eurasia Report*, 22, 2010, p. 5.

THE STEPCHILD OF THE GREEN BELT PROJECT: UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

In this sense, Fergana Valley is one of the most important strategic points of the region.¹⁷ It would be a correct approach to claim that stability in Central Asia passes through the Fergana Valley. The valley, which is geographically located in the middle of the region, has vitally important features for its entire periphery. In the hydropolitical context, the water resources it contains and especially the unjust distribution of the waters of the Sir-i Derya and Amu Derya rivers between countries cause the region to be close to conflict, making it easier for not only the Islamic Movement of Uzbekistan but also other radical elements to find a comfortable living space. At the same time, Fergana Valley is on the transit route due to its proximity to drug production centers. The fact that the region provides an environment for international terrorism and drug trafficking facilitates access to an important source of income for these groups.¹⁸

The members of the organization, who initially tried to gain the trust of the people in the form of a legitimate organization rather than acts of violence, received significant support from the unemployed young population between 1990 and 1992, and they carried out all their propaganda activities in mosques and madrasas towards the ideal of a single and independent Islamic state. There are both ideological and strategic reasons for this. Religion is the basic phenomenon in Islamic forms of government.

At this point, although religion seems to be used as a tool, the fact of religion is not a tool, but an end. This perspective naturally rejects secularism. Because the essence of the same understanding is the understanding that religion and its requirements dominate all legal, cultural and political processes. it is natural. For this reason, the masses

17 Mehmet Seyfettin Erol, "Orta Asya'da Güvenlik Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 2004, p. 94.

18 Levent Demirci, "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", *The Journal of Defense Sciences*, 11(2), 2012, p. 33.

and groups that want Islam to dominate politics, especially radical Islamic groups, advocate the seizure of power by using force. In this framework, political Islam struggle and activity come to the fore in all forms of government.¹⁹ In this sense, the most important weapon used by these radical organizations towards their goals is undoubtedly terrorism.

Terrorism appears as a concept that entered the literature with the French Revolution. After the revolution, the name given to the period of pressure applied by the Jacobin administration to maintain control over the society was the “*period of terror*”. The first to implement systematic terrorism, on the other hand, dates back to the Roman period. The organization called the Sicarii made their name known with the actions they carried out in an atmosphere of turmoil. The Hashashins, the organization of Hasan Sabbah, formed the basis of today’s terrorist organizations. In this organization, which works with a cell structure, the members are completely loyal to their leaders. The Cold War period, in which the concept of terrorism intensified, seems to be a period in which this concept developed. While the Cold War period, in which international terrorist organizations were influential on the system, was the century of fears, terrorist organizations played a leading role in the formation and continuation of the atmosphere of fear. The concept of terrorism, which cannot be defined clearly although it is an effective phenomenon in the global system, can be defined as using fear and violence for political purposes.

It can also be seen as systematic violence. Another purpose of systematic violence is to kill qualified people, to move the other party with their emotions rather than their logic, to intimidate people and to make them suspicious of each other. Another important factor for terrorism

¹⁹ Bernard Lewis, *İslam’ın Siyasal Söylemi*, Phoneix Yayınları, İstanbul 1997, p. 51.

THE STEPCCHILD OF THE GREEN BELT PROJECT: UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

is the rate at which it mutates in the developing and changing world. Terrorism is “calculated” violence. Its aim is not to kill as many people as possible, but to make the masses affected by their actions. It is to make the masses horrified and think, in despair, that there is no choice but to submit to the wishes of the terrorist.²⁰

Here, the Islamic Movement of Uzbekistan started to resort to terrorist methods such as armed guerrilla actions, sabotage and hostage actions shortly after its establishment. The most resonant action in the organization’s action dynamics and chronology was the assassination attempt against Kerimov, with a bomb, on February 16, 1999. The attack, in which 16 people lost their lives and more than 130 were injured, shook Uzbekistan deeply and caused the state to perceive radical Islamist politicization as a greater threat.²¹ The organization continued its actions after this action and turned the actions targeting foreigners into a jihad. In recent years, the fear of Islam/Islamophobia, which has reached anxiety, fear and hostility, has started to spread in non-Muslim countries, and on the basis of this spread, there is this understanding of jihad, which the aforementioned organizations have developed differently.²²

This attack has deeply shaken Uzbekistan and caused the state to perceive radical Islamist politicization as a greater threat. The organization continued after this action and targeted foreigners in particular. The Uzbekistan state demanded especially from the USA and Russia to take a decisive attitude towards the organization. As a result of these efforts, the USA was included in the list of terrorist organizations. US President

20 Bora İyat, *Zihin Kontrolü Psikolojik Savaşın Temel İlkeleri*, Kripto Yayınları, Ankara 2013, p. 134.

21 Fredholm, *op. cit.*, p. 16.

22 Hüseyin Yılmaz, “İslam Korkusunun/İslamofobinin Oluşmasında Cihad Algısının Rolü”, *Cumhuriyet Fakültesi Dergisi*, 16(1), 2012, p. 183.

Bush also stated that the Islamic Movement of Uzbekistan was linked to Al-Qaeda and its leader Osama Bin Laden. In addition to the aid from the radical organizations, the organization gained income by collecting money and controlling the drug trafficking in particular. After the terrorist attacks of September 11, the USA declared war against the radical Islamist organizations in the region, and the Uzbekistan Islamic Movement took heavy blows and lost its leader. The organization, which entered a period of decline after that, has reappeared in the near past.

During the Arab Spring, it reemerged, especially in Syria, where the civil war was taking place. The organization, which declared the emirate in the Idlib with Al Qaeda in Syria, continues to be effective here. However, it has now become the Turkistan Islamic Party. When a correct study is carried out on the movement style of the organization that has an effect in the Middle East and the threats it creates, it is obvious that its effectiveness in the region may again be a threat to Central Asia in the face of the conjunctural changes that will occur at the end of the Syrian civil war. So far, I have found it appropriate to briefly talk about the historical process of the formation of the organization, the geopolitical situation and the structure of the organization.

However, in global security paradigms, in addition to Russia's moves in the Middle East and North Africa, the new situation that started with the invasion of Ukraine and has been defined as the new cold war for a while also signals that the aforementioned organizations may be more active. Both the geographical axis of the region and the energy basins increase this possibility even more.

THE STEPCCHILD OF THE GREEN BELT PROJECT: UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

CONCLUSION

When we evaluate the history of humanity on the political level in terms of the global system that is progressing in an anarchic structure and its interconnected international relations, we see that there are several important breaking points and each break alters or regulates the system. The geography of Central Asia, with its geopolitical features, rich energy resources, and the advantages of its geographical location, has attracted the attention of all countries that claim global power and is an area known for conflicts and crises.

The regional fault lines, which were thoroughly broken after the Cold War struggle, were kneaded with instability and became one of the living areas of religious-oriented radical terrorism, the reason being hidden in the struggle for global domination during the cold war period. In the hottest days of the Cold War, the Soviets will invade Afghanistan on 1979, and the USA against this move in the face of the spread of Communism in the region and the possibility of becoming an important base in Afghanistan's eastern bloc.

The mentioned project is the doctrinal result of the US effort to control the region with a new Islamic interpretation. Name of the project is "Green Belt" and its, The US policy regarding Islam was to support a moderate, controllable Islam, to use this Islam as an antidote to the Soviet Russia and communism. Brzezinski, the famous US strategist and national security adviser to Carter, was among those who argued that Islam would be a shield against communism in the USA. Who was thinking, communism and Islam were opposite concepts. In this context, the United States, Islam's radical/jihadist by supporting the discourse of "jihad" by Muslims for years "neglect. He emphasized that they have a duty. The incident of the invasion of Afghanistan is very good for Muslims

to fulfill their neglected duties it was brought to the agenda that there was an opportunity. Because, according to the USA, the Soviet Union “does not know God”, “atheist”, “Godless” and “empire of evil” The US promoted “Political Islam” and supported Islamist groups against both the Soviet Union and the pro-Soviet and anti-Western nationalists.

As can be seen from this situation, the USA chose to use religion as a tool of its hegemonic politics. However, this trend will gradually become radicalized and turn into terror. The impact of the project in question is undeniable in the background of the radical Islamic terror that has become a global threat today. These groups created by the aforementioned process will not be limited only to the lands of Afghanistan, and these dangerous ideas and terrorized so-called Islamic belief will be exported to Central Asia, its close periphery. The Good Moslems of the Cold War suddenly became Bad Moslems in the post Cold War era.

In this sense, similar structures have begun to form in countries with the soft belly of the region and Uzbekistan, one of those countries, has been exposed to the threat of the Uzbekistan Islamic Movement, which we can consider as one of these structures, its independence after the cold war. This importance continued after the cold war. The Central Asian states and especially Kazakhstan, Uzbekistan and Turkmenistan, which are natural resources and energy resources, especially strategic areas, have rapidly transformed into a worldwide center of attraction.

This situation has caused the region to become a risk and challenge area. The gap created by the policies of the Soviet Union, especially in the field of religion, made Central Asia the new stage of religious radicalism with the effect of the green belt project I just mentioned. Some of these originate from the Middle East, while others have received support from Afghanistan. Here, Uzbekistan Islami Movement is a radical organization

THE STEPCHILD OF THE GREEN BELT PROJECT: UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

supported by Afghanistan and Taliban. The social infrastructure of the country and the way religion is handled by the state have also laid the groundwork for the emergence of such an organization in Uzbekistan.

While the state practices an official understanding of religion, it looks at groups that may become radicalized from the perspective of security. In addition, the nationalization process that Uzbekistan entered after independence has deeply affected the domestic and foreign policy of the country. A nationalist and statist policy was followed on the basis of the Uzbek national identity within the country. When a correct study is carried out on the movement style of the organization that has an effect in the Middle East and the threats it creates, it is obvious that its effectiveness in the region may again be a threat to Central Asia in the face of the conjunctural changes that will occur at the end of the Syrian civil war.

In fact, the Russian invasion of Ukraine brought with it a lot of controversy and historical analogy. One of these analogies is to call the new global order emerging with the Russian invasion of Ukraine a new cold war. This is not a new analogy, and every tension between Russia and the West alliance, from the Kosovo crisis to Libya, was expressed with this concept. If we look at the foreign policy of the USA today, we can see that there has not been much change in terms of the policy followed during the Cold War years. History repeats itself.

In addition, while the attitude of the West, led by the USA, against Russia, which signals a return to the imperial genes under Putin in the current period, seems to start a cold war process again, keeping the proxy war practice of the USA, which still wants to dominate the region, as an option on the table. probability is quite high.

In this new cold war, as in the first cold war, the absence of sharp ideological borders and camps separating the two blocs and the more idealistic attitude of the global system strengthen this possibility. While talking about the geopolitics of the region, besides Fukuyama's *"End of History"*, Huntington's *"Clash of Civilizations"*, Brzezinski's *"Great Chessboard"*, Alexander Dugin's *"Russian Geopolitics: Eurasian Approach"*, it is necessary to think about proxy wars once again.

At this point, will the existence of the Islamic Movement of Uzbekistan come to life again? Otherwise, it will be necessary to wait a little longer for the answer to the question of whether it will evolve into another form. However, no matter what name it is defined by, the products of the green belt will still continue to be a risk factor for the region.

THE STEPCHILD OF THE GREEN BELT PROJECT: UZBEKISTAN ISLAMIC MOVEMENT

REFERENCES

AKTÜRK Uğur, "Orta Asya ve Kafkasya Jeopolitiğinde Küresel Egemenlik Mücadelesi", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2010, p. 20-39.

ANGSTROM J, *Rethinking the Nature of War*, Frank Cass Publishing, Londra 2005

BARSTON R.P, *Modern Diplomacy*, Pearson Publishing, London 2006.

CLAUSEWITZ Carl von, *Savaş Üzerine*, Kastaş Yayınları, İstanbul 2008.

DEMİRCİ Levent, "Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana", *The Journal of Defense Sciences*, 11(2), 2012, p. 33-69.

DİLEK, Bahadır Selim, *Suriyeli Göçü*, Kripto Kitaplar, Ankara 2018.

DUARTE, Paulo, "Central Asia: The Bends of History and Geography", *e-Journal of International Relations*, 5(1), 2014, p. 21-35.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Mehmet Seyfettin Erol, der., Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, p. 7-55.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Orta Asya'da Güvenlik Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 2004, p. 85-112.

FREDHOLM, Michael, "From the Ferghana Valley to Waziristan and Beyond", *Islamism and Politics in Eurasia Report*, 22, 2010.

HASANOV, Ali, *Jeopolitik*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2012.

İLHAN, Suat, "Jeopolitik Kavramı ve Unsurları", *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Special, 8(4), 2002, p. 318-322.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

İYİAT, Bora, *Zihin Kontrolü Psikolojik Savaşın Temel İlkeleri*, Kripto Yayınları, Ankara 2013.

JOACHIM, Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987.

KELLY, Phil, ed., *The Geopolitics of Uzbekistan*, ISAG Report, 2017.

KILIÇ, Mehmet, "Uluslararası İlişkiler: Yeşil Kuşak Teorisi ve Örnekleri", *International Journal of Political Science Researches*, 1(1), 2015.

LEWIS, Bernard, *İslam'ın Siyasal Söylemi*, Phoneix Yayınları, İstanbul 1997.

ŞAHİN, Mehmet, "ABD'nin Müslüman Savaşçıları", *Akademik Orta Doğu*, 3(1), 2008, p. 43-52.

TOLİPOV, Farkhod, *Micro-Geopolitics of Central Asia: A Uzbekistan Perspective*, *Strategic Analysis*, 35(4), 2011, p. 629-639.

YILMAZ, Hüseyin, "İslam Korkusunun/İslamofobinin Oluşmasında Cihad Algısının Rolü", *Cumhuriyet Fakültesi Dergisi*, 16(1), 2012, p. 165-187.

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI*

*Kyrgyzstan's Eurasian Economic Union Membership: The Quest for Prosperity
Under Asymmetric Relations*

M. Turgut DEMİRTEPE**
Otabek OMONKULOV***

Öz

Eski Sovyet cumhuriyetleri içinde en yoksul ülkelerden biri olan Kırgızistan 2015 yılının Ağustos ayında Rusya liderliğinde kurulan Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye oldu. Kamuoyunun büyük çoğunluğu tarafından da desteklenen üyelik ile Rusya'ya olan işçi göçünün hukuki statüye kavuşturulacağı, ülkenin kalkınmasında ihtiyaç olan dış yatırımların ülkeye çekileceği ve bölgesel entegrasyon sürecinde dış ticaretin artacağı düşünülüyordu. Öte yandan, örgütü Rusya'nın uluslararası sistemde hegemonya arayışının bir unsuru olarak değerlendiren ve Birlik içindeki asimetrik ilişki nedeniyle ekonomiye yarardan çok zarar getireceğini ve Rusya'ya olan bağımlılığı daha da artıracığını savunanlar da vardı. Bu çalışma Kırgızistan'ın Rusya liderliğinde kurulan Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye olma kararının arkasında yatan nedenleri irdelemekte ve üyeliğin üzerinden geçen yedi yıl içindeki yansımalarını değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Rusya, Avrasya Ekonomik Birliği, Ekonomi, Bağımlılık.

Abstract

Kyrgyzstan, one of the poorest countries of former Soviet republics, became a member of Russian led Eurasian Economic Union (EAEU) in August 2015. With the membership, which was also supported by the majority of the public, it was thought that labor migration to Russia would gain legal status. It is also assumed that the country would attract the foreign investments needed for economic development, and foreign trade would increase in the regional integration process. However, there were also those who regarded the organization as an instrument of Russia's pursuit of hegemony in the international system. Moreover, they argued that due to the asymmetrical relationship within the Union, it would seriously damage the country's economy and further increase the dependence on Russia. This study examines the reasons behind Kyrgyzstan's decision to become a member of the EAEU and evaluates its implications for the past seven years.

Keywords: Kyrgyzstan, Russia, Eurasian Economic Union, Economy, Dependence.

* **Makale Geliş Tarihi:** 07.08.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 30.09.2022

** Doç. Dr., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Biga İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: mtdemirtepe@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6191-5085.

*** Dr., Bağımsız Araştırmacı, e-posta: otobekomon@stu.comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8706-7635.

GİRİŞ

Eski Sovyet coğrafyasında ekonomik işbirliği amacıyla 2010 yılının Ocak ayında kurulan Gümrük Birliği, 29 Mayıs 2014 tarihinde Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın imzalarıyla Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) adını alarak yeni bir yapıya dönüştü. AEB; mal, hizmet, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımını sağlama ve anlaşma ile belirlenmiş sektörlerde işbirliğine dayalı ortak bir politika izleme hedefini deklare etmiş olmakla birlikte, birçok gözlemcinin de işaret ettiği üzere ekonomik amaçlı bir örgüt olmanın dışında da anlamlar taşımaktadır.

SSCB'nin dağılışını geçtiğimiz yüzyılın en ciddi "jeopolitik katastrofu" olarak değerlendiren Putin,¹ tıpkı Moskova önderliğinde kurulan diğer örgütler gibi AEB'yi de Avrasyacılık² politikasının bir parçası olarak Rusya'nın hinterlandında hegemonyasını yeniden tesis etmesinin ve küresel aktörler arasındaki rekabette gücünü arttırmasının bir enstrümanı olarak görmektedir. Nitekim Putin'in değişik zamanlarda dile getirdiği AEB'nin yalnız bir ekonomik birlik olarak kalmaması, AET'den AB'ye dönüşüm sürecine benzer biçimde zaman içinde siyasal bir birliğe doğru dönüşmesi gerektiği görüşü bu değerlendirmenin somut bir yansımasıdır.

Diğer yandan, Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını elde etmiş birçok ülkenin Moskova'yla kurduğu ilişkiyi, uluslararası sistemde küresel aktörler arasındaki güç mücadelesinde pozisyon alış olarak okumak da doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Kırgızistan gibi birçok ülke geçiş sürecinde ekonomik, jeopolitik ve tarihsel nedenlerle Rusya ile yakın ilişkileri devam ettirmeyi ve Rusya önderliğinde kurulan ve bölgesel entegrasyonu hedefleyen örgütler içinde yer almayı "zorunlu seçenek" olarak görmektedir. Nitekim eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in

1 Vladimir Putin, "Poslaniye Federal'nomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii", *Ofitsial'nyye Setevyye Resursy Prezidenta Rossii*, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931/videos>, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).

2 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", *Avrasya'nın Değişen Jeopolitiğinde Yeni Büyük Oyun*, Mehmet Seyfettin Erol, der., Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, s. 7-55.

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

de altını çizdiği üzere Kırgızistan, Ukrayna gibi AB ile AEB arasında seçim yapabilecek bir coğrafyada bulunmuyor ve seçenekleri son derece sınırlı bir ülkedir.³ Diğer bir deyişle Kırgızistan'ın bir açıdan ekonomi ve coğrafyanın dayatmasıyla AEB'ye üye olmaya yöneldiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır.

Bu çalışma Kırgızistan'ın Rusya liderliğinde kurulan AEB'ye girme kararının nedenleri ve bu kararın Kırgız devleti ve toplumu üzerindeki etkilerine dair yürütülen tartışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışma, üyeliğe girişin üzerinden geçen yedi yılı aşkın süre içinde Kırgız karar alıcıların beklentilerinin ne derece karşılandığını da tartışacaktır. Makale, jeopolitik kısıtların ve ülke içi sosyo-ekonomik koşulların Kırgızistan'ın AEB'ye üyeliğini dayattığını, ancak üyeliğin beklentileri karşılamaktan uzak olduğu gibi asimetrik ilişki nedeniyle Bişkek'in Rusya'ya olan bağımlılığını daha da artırdığını öne sürmektedir.

AEB'YE KATILIM ÖNCESİ ÜLKE İÇİ TARTIŞMALAR

Kırgızistan, eski Sovyet coğrafyasında 2010 yılının Ocak ayında Gümrük Birliği ile başlayan ve 2014 senesinin Mayıs ayında AEB ile sonuçlanan ekonomik entegrasyon süreciyle yakından ilgilendi. Kırgızistan'ın AEB'ye katılımı hem hükümet içinde hem de toplumun farklı kesimlerinde ciddi tartışmalara neden oldu. Ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle AEB'ye katılımını zorunlu görenlerin yanı sıra bu tür bir üyeliğin ülkeye faydadan çok zarar getireceğini savunanlar da vardı. Kırgızistan'ın AEB'ye katılımına karşı çıkanların en yaygın eleştirisi, örgüt içinde kararların Rusya tarafından yönlendirileceği ve milli egemenliğin zarar göreceğiydi. Birçok

³ "Kyrgyzstan Won't Join Customs Union on 'Someone Else's' Roadmap", *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2013/12/16/kyrgyzstan-wont-join-customs-union-on-someone-elses-roadmap-a30524>, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).

Kırgız uzman, siyasetçi ve aktivist, Moskova'nın ekonomik entegrasyon girişimi olarak başlattığı sürecin siyasi bir birliğe doğru evrileceği yönünde ciddi işaretlerin olduğunu ifade ederek, üyeler arasındaki asimetrik ilişki nedeniyle bu tür bir örgütte alınacak kararların ve izlenecek politikaların Rusya'nın gölgesinde belirleneceğini öne sürüyorlardı.⁴ Alymbaeva, Rus ekonomisi ile diğer üye devletlerin ekonomileri arasında iktisadi büyüklük ve diğer göstergeler itibarıyla ciddi bir fark olduğunun, bu eşitsizliğin en çarpıcı örneği olarak Rus ekonomisinin Kırgız ekonomisine oranla 310 kat daha büyük olduğunun altını çizerek mevcut asimetrik ilişkinin bağımlılığa giden yolu açacağını öne sürdü.⁵

Ayrıca AEB üyeliğine eleştiri getirenler, üyeliğin iddia edildiği gibi Kırgızistan'ın ekonomik kalkınmasına ve refah düzeyinin artmasına katkı sağlayamayacağını; hatta tam tersine Kırgız ekonomisine önemli ölçüde zarar vereceğini savunuyorlardı. Bu bağlamda üyeliğe çekinceyle yaklaşanlar, AEB'ye katılımın birçok sektör üzerinde olumsuz etkisi olacağını öne sürüyorlardı. Kırgızistan'a gelen doğrudan yabancı yatırımların büyük bir oranının (%70) AEB üyesi olmayan Kanada ve Çin tarafından gerçekleştirildiğine işaretlerle, AEB üyeliği sonrası yapılacak düzenlemeler nedeniyle bu yatırımların duracağı; hatta geri çekileceği ve bu nedenle önemli sektörlerin bundan zarar göreceği belirtiliyordu.⁶ Üyelik sonrası Rus ve Kazak şirketlerin yatırım yapabileceği; ancak bunun oluşacak boşluğu doldurabilmesi noktasında ciddi tereddütlerin olduğu, dahası dolması durumunda dahi dış aktör çeşitliliğinin azalması ve Rusya'nın öne çıkması sebebiyle sürecin Kırgızistan'ın Moskova'ya olan bağımlılığının artmasıyla sonuçlanacağı iddia ediliyordu.⁷

4 Arslan Sabyrbekov, "Protests in Kyrgyzstan Against Customs Union Entry", *The Central Asia-Caucasus Analyst*, <http://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/12905-protests-in-kyrgyzstan-against-customs-union-entry.html>, (Erişim Tarihi: 02.04. 2022).

5 Aida Alymbayeva, "Aida Alymbayeva o Tom, Pochemu Kyrgyzstanu ne Nuzhno Vstupat' v Tamozhenny Soyuz", *24.kg*, <https://24.kg/archive/ru/economics/173218/>, (Erişim Tarihi: 02.04.2022).

6 Dariya Sytenkova, "V Kyrgyzstane 70 Protsentov Pryamykh Investitsiy Prikhoditsya na Kitay i Kanadu", *24.kg*, <https://24.kg/archive/ru/economics/170477/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2022); Reid Standish, "The Illusion of Choice: Kyrgyzstan and the Customs Union", *Registan*, <http://registan.net/2014/01/29/the-illusion-of-choice-kyrgyzstan-and-the-customs-union/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2022).

7 Fabio Belafatti, "Russia's Eurasian Economic Union Moves South: The Case of Kyrgyzstan", *Geopolitika*, <http://www.geopolitika.it/?artc=6725>, (Erişim Tarihi: 04.04. 2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

Ayrıca, Kırgızistan ekonomisinde önemli yer tutan Çin ile ticaretin bu süreçten olumsuz etkileneceği ve AEB üyeliğinin Çin mallarının ticaretine dayalı ve toplam işgücünün yaklaşık %20'sini oluşturan Dordoy, Karasu ve Medine pazarlarını iflasa sürükleyeceğinden endişe ediliyordu. Kırgızistan ile komşusu Çin arasında düşük gümrük vergileri sayesinde gerçekleşen ticaret ucuz Çin mallarının ülkeye girdikten sonra diğer Orta Asya ülkelerine ihracına dayanıyor ve kar marjı çok yüksek olduğu için bölge halkının temel geçim kaynağını oluşturuyordu.⁸

Ülkede özellikle küçük işletmelerin gerçekleştirdiği ticaretin yaklaşık %80'i Çin mallarının bölge ülkelerine ihracına dayanıyordu.⁹ %5,1 olan gümrük vergi oranlarının AEB üyeliği sonrası örgüt dışı ülkelere yönelik iki katına çıkacağı, bu uygulamanın da Çin ile ticarete (dolayısıyla Çin mallarının komşu ülkelere ihracına) ciddi ölçüde zarar vererek Kırgız ekonomisi üzerinde olumsuz etkide bulunacağına dikkat çekiliyordu. Sorunun farkında olan Kırgızistan, birliğe katılmadan önce Rusya ile gerçekleştirilen müzakerelerde söz konusu pazarlar için AEB içerisinde serbest ticaret bölgesi oluşturulması ve 2.600 ürün için tercihli tarife uygulanması başvurusunda bulundu. Buna rağmen sadece 170 ürün için tercihli tarifenin uygulanmasına izin verildi.¹⁰

Tüm bu muhtemel sorunlara rağmen Kırgız kamuoyunda AEB üyeliğinin ülkeye refah ve zenginlik getireceği yönünde bir algı yaygındı. Nitekim Eurasian Development Bank'ın 2013 yılında yürüttüğü bir kamuoyu araştırmasında ülke kamuoyunda AEB'ye katılım hususunda %72

8 Asyl Osmonalieva, "Kyrgyzstan Slows Pace of Customs Bloc Entry", *Institute for War and Peace Reporting*, <https://iwpr.net/global-voices/kyrgyzstan-slows-pace-customs-bloc-entry>, (Erişim Tarihi: 05.04.2022).

9 Hao Tian, "China's Conditional Aid and Its Impact in Central Asia", Marlene Laruelle, ed., *China's Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*, Washington, The George Washington University, 2018, s. 32; Bartłomiej Kaminski-Gael Raballand, "Entrepôt for Chinese Consumer Goods in Central Asia: The Puzzle of Re-exports through Kyrgyz Bazaars", *Eurasian Geography and Economics*, 50(5), 2009, s. 588.

10 Li Ziguó, "Eurasian Economic Union: Achievements, Problems and Prospects", *CIIS*, https://www.ciis.org.cn/english/ESEARCHPROJECTS/Articles/202007/t20200715_3620.html, (Erişim Tarihi: 05.04.2022).

düzeyinde ciddi bir destek olduğu görülüyordu.¹¹ Yine Toronto merkezli kamuoyu şirketi M-Vector Consulting tarafından 2014'te yapılan bir anket de AEB'ye yönelik %71,2'lik bir destekle bu sonuçları teyit ediyordu.¹²

Kırgızistan'ın AEB'ye katılım antlaşmasının yürürlüğe girdiği 2015 yılının Ağustos ayından bir ay önce International Republican Institute (IRI) tarafından yapılan ankette desteğin %82'ye ulaştığı görülüyordu.¹³ Desteğin bu denli yüksek olmasında AEB üyeliğinin özellikle göçmen işçiler konusunda yasal statü sağlayacağı beklentisi önemli rol oynuyordu.

2015 yılından sonraki süreçte AEB üyesi olmayan ülkelerin vatandaşlarının Rusya'ya girişine sınırlamalar getirileceği açıklaması¹⁴ dönem itibariyle Rusya'da çalışan 1,5 milyon Kırgız göçmen işçinin (ki bunun yaklaşık %70'i kaçak işçi) gönderdiği yıllık ortalama 2 milyar doların üzerinde olan döviz geliri ile ekonomisini ayakta tutan Kırgızistan'ı yakından ilgilendiriyordu.¹⁵ Bu nedenle dönem itibariyle döviz gelirlerinin ülke GSYİH'sinin yaklaşık %28,6'sını oluşturduğu¹⁶ dikkate alınacak olursa, AEB'ye üyelik hususundaki kamuoyu desteğini anlamak güç olmayacaktır.

Ayrıca AEB üyeliği ile birlikte Kırgızistan'ın Rusya'nın kredi, hibe ve yatırımlarından yararlanacağı, özellikle enerji yoksunu bir ülke olarak Kırgızistan'ın enerji yatırımlarını çekeceği ve yaklaşık 2,5 milyar

11 "EDB Integration Barometer 2013: Analytical Summary", *Eurasian Development Bank* 2013, https://eabr.org/upload/iblock/6c5/edb-centre_report-16_analytical-resume_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2022).

12 David Trilling, "Kyrgyzstan, Tajikistan Full of Putin Fans, New Poll Says", *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-tajikistan-full-of-putin-fans-new-poll-says>, (Erişim Tarihi: 10.04.2022).

13 "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: July 22-31, 2015", *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-09-25_survey_of_kyrgyz_public_opinion_july_22-31_2015.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2022).

14 Lybov Bisson, "Immigratsionnaya Politika Rossii: Novyye Vyzovy i Instrumenty", *IFRI*, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifri_rnv_91_liubov_bisson_rus_janvier_2016_protege.pdf, (Erişim Tarihi: 12.04.2022).

15 "Hope and Fear: Kyrgyz Migrants in Russia", *The New Humanitarian*, <https://www.thenewhumanitarian.org/feature/2015/04/24/hope-and-fear-kyrgyz-migrants-russia>, (Erişim Tarihi: 12.04.2022).

16 Gulaikhan Kubayeva, "Economic Impact of the Eurasian Economic Union on Central Asia", *OSCE*, http://osce-academy.net/upload/file/Policy_Brief_20.pdf, (Erişim Tarihi: 12.04.2022), s. 10.

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

dolarlık yatırıma gereksinim duyulan hidroelektrik santrallerin yapımının gerçekleştirilebileceği ve böylece önemli bir sorun olan enerji tedarikinin çözümleneceği düşünülüyordu.¹⁷

Kısacası AEB'ye katılım öncesi hem hükümet yetkilileri hem de halkın geniş kesimlerinin, genel olarak, üyeliğin Kırgızistan için yararlı olacağı beklentisine sahip olduğu söylenebilir. AEB'ye katılımın üye devletler arası ticareti artırarak ekonomik büyüme ve sektörel çeşitliliğe katkı sunacağı, kredi, hibe ve yatırımlar aracılığıyla ülke ekonomisinin gereksinim duyduğu ekonomik reformların yürürlüğe konulabileceği yönünde pozitif bir kanaat yaygındı. Öte yandan, Rusya'nın domine ettiği örgütün tüm paydaşlar için zenginlik üreten bir yapı yerine yalnızca Rusya'nın uluslararası sistemde hegemonya arayışının bir unsuruna dönüşmesi durumunda, Kırgızistan'ın ekonomik entegrasyon sürecinin öngörülen faydalarını elde edemeyeceği gibi sürecin bağımlılık üreten siyasal çıktılarını da karşılamak zorunda kalacağı endişesi de söz konusuydu.

ÜYELİKTEN SONRAKİ YEDİ YIL

Bu beklenti ve endişeler arasında 23 Aralık 2014 tarihinde Kırgızistan'ın AEB'ye katılım antlaşması imzalandı ve 12 Ağustos 2015 tarihinde de yürürlüğe girdi.¹⁸ Aradan yedi yıl geçmiş olsa da Kırgızistan'ın AEB üyeliğinin ülkeye katkısını değerlendirebilmek konusunda net bir tablo çizmek hala zor görünmektedir. Hükümetten gelen açıklamalar bütünleşmenin Bişkek'in beklentilerini karşıladığını vurgularken muhalefet ve AEB karşıtı kesimler bunun aksi yönünde görüş serdetmektedir.

11 Ocak 2022 tarihinde AEB üye devletleri başkanlarına hitab eden Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, küresel Covid-19 salgını, siyasi ve ekonomik krizlere rağmen AEB'nin son yedi yılda

17 Phunchok Sbobdan, *Central Asia: Democracy, Instability and Strategic Game in Kyrgyzstan*, Pentagon Press, New Delhi 2014, s. 150-151.

18 "Kyrgyzstan Acceded to the Eurasian Economic Union", *Eurasian Economic Commission*, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/12-08-2015-1.aspx>, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

yaşayabilirliğini ve uygulanabilirliğini kanıtladığı tezini savunmuştur.¹⁹ Benzer şekilde 2019'da DTÖ'nün Çin'de düzenlenen toplantısında konuşma yapan dönemin Kırgızistan Ekonomi Bakan Yardımcısı Eldar Alisherov, küresel siyasi gerilimler, yaptırım baskısı ve ticaret savaşları karşısında AEB'nin süreç içinde sürdürülebilirliğini kanıtladığını, 2016 yılından bu yana, birlik üyesi tüm ülkelerde ekonomik büyümenin gerçekleştiğini öne sürdü. Entegrasyon sonucu 2014-2018 döneminde Kırgız Cumhuriyeti'nin GSYİH'sinin 400 milyar somdan 557 milyar soma ulaştığını ifade etti.²⁰

Öte yandan Kırgız muhalefet milletvekilleri ve hatta hükümetin bazı üst düzey yetkilileri AEB üyeliğinden beklenen sonuca ulaşamadığını dönem dönem dile getirdiler. Kırgızistan Başbakan Yardımcısı Oleg Pankratov, ülkesinin AEB'ye katılımının "flu" bir sonuç verdiğini; ancak yine de Kırgızistan'ın birlikten başka alternatifinin olmadığını ifade etti.²¹ Rusya'nın Kırgızistan'a karşı sergilediği "adil olmayan" yaklaşım ve son olarak Rus-Kırgız Kalkınma Fonu'ndan Kırgızistan'a verilmesi gereken 260 milyon dolar finansal desteğin Rusya'daki projelere yönlendirilmesi sonucu ortaya çıkan tartışmalar ışığında Ruslan Choibekov dahil bazı Kırgız milletvekilleri Kırgızistan'ın AEB'den çekilmesini önerdi.²²

Ekonomi Bakanı Sanjar Mukanbetov ise Kırgız Parlamentosu Uluslararası İlişkiler, Savunma ve Güvenlik Komisyonu'nun 9 Haziran 2020 tarihindeki toplantısında Birlik üyeleriyle, özellikle Kazakistan'la sık sık

19 "Obrashcheniye Prezidenta Sadyra Zhaparova k glavam gosudarstv–chlenov YEAES po sluchayu pedsedatel'stva Kyrgyzstana v organakh Soyuzu v 2022 godu", *Yevraziyskaya Ekonomicheskaya Komissiya*, <https://eec.eaeunion.org/news/obrashhenie-prezidenta-sadyra-zhaparova-k-glavam-gosudarstv-%E2%80%93chlenov-eaes-po-sluchayu-pedsedatelstvovaniya-kyrgyzstana-v-organakh-soyuzu-v-2022-godu/>, (Erişim Tarihi: 29.07.2022).

20 "Draft Statement by Deputy Minister of Economy of the Kyrgyz Republic E. Alisherov at the Eighth China Round Table on WTO Accessions", *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/statement_8crt_e_alisherov.pdf, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

21 Catherine Putz, "A 'Blurry' Union: Kyrgyzstan and the Eurasian Economic Union", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/02/a-blurry-union-kyrgyzstan-and-the-eurasian-economic-union/>, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

22 Kanat Altynbayev, "Rossiya Otkazalas' Vypolnyat' Usloviya Soglasheniya o Finansirovani Klyuchevogo Sektora Ekonomiki Kyrgyzstana", *Karavansaray*, https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2020/05/18/feature-01, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

yaşanan gümrük kontrolleri sorunu çözüme kavuşturulmazsa Kırgızistan'ın AEB kurumlarındaki yetkililerini geri çekip Birliğin operasyonlarını boykot etmeyi düşündüklerini dile getirdi.²³ Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından sonra Kırgız toplumunda ülkenin Moskova'nın başını çektiği AEB ve KGAÖ'ndeki pozisyonunun gözden geçirilmesi gerektiği doğrultusundaki tartışmalar tekrar gündeme taşınmıştır.²⁴

GÖÇMEN İŞÇİLERİN DURUMU VE ÜLKE EKONOMİSİNE KATKISI

Yukarıda belirtildiği üzere, Kırgızistan'ın AEB'ye üyeliği konusunda kamuoyundaki desteğin en önemli nedeni Kırgızistanlı göçmen işçilerin statülerinin AEB çatısı altında garantiye alınması dolayısıyla ülke GSYİH'si içinde önemli orana sahip döviz gelirleri üzerinden Kırgız ekonomisine sağlanan katkının güvenceye alınmasıydı. AEB üyeliğinin ilk olarak Rusya ve Kazakistan'da çalışan Kırgızistanlı göçmen işçilerin statülerinin yasallaştırılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi faydalar sağlayacağı öngörülmekteydi. Ancak bu beklentiler, günümüze kadar tam anlamıyla hayata geçemedi. Göçmen işçilerin statüleri konusunda genel bir iyileşme kaydedilse de serbest dolaşımı zorlaştıran bir takım yasal ve bürokratik engeller halen varlığını korumaktadır.

Kırgızistanlı göçmen işçilerin Rusya ve diğer AEB ülkelerindeki yasal statüsü AEB Antlaşması ve ek protokollerle teorik olarak garanti altına alınmasına rağmen geçen yedi yıl boyunca yaşanan birçok olay Rus güvenlik güçlerinin Kırgızistan vatandaşlarının haklarını keyfi olarak ve sık sık ihlal ettiğini göstermektedir.²⁵ Buna ek olarak Kırgız göçmen işçilerin

23 Kanat Altynbayev, "V Kyrgyzstane Zadumalis' o Boykote YEAES, Poskol'ku Nadezhdy na Ekonomicheskiye Vygody Tayut na Glazakh", *Karavansaray*, https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2020/06/17/feature-02, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

24 Paul Stronski, "The Common Theme in Central Asia's Response to Russia's Invasion of Ukraine", *Carnegie Endowment*, <https://carnegieendowment.org/2022/03/30/common-theme-in-central-asia-s-response-to-russia-s-invasion-of-ukraine-pub-86764>, (Erişim Tarihi: 01.08.2022).

25 Sherzod Eraliev-Rustamjon Urinboev, "Precarious Times for Central Asian Migrants in Russia", *Current History*, 119(819), 2020, s. 258.

önemli bir kısmının halen belgesiz dolaştığı ve yasal olarak göç edenlerin de genellikle yazılı bir iş sözleşmesine sahip olmadığı veya bu belgeyi edinemediği bilinmektedir. Rusya ve Kazakistan'da yasal olarak yabancı işçi çalıştırmanın ek maliyetleri ve vergi yükünden çekinen çoğu işveren kaçak yollardan işçi çalıştırmayı tercih etmektedir. Bu nedenle Kırgızistanlı göçmen işçiler ve onların aileleri, AEB üyeliğinin sunduğu haklardan yararlanamamakta ve farklı şekillerdeki istismara maruz kalmaktadır. Rusya ve Kazakistan'ın ilgili kanunları, politikaları ve uygulamaları arasında gözlemlenen çelişkiler ve devam eden uyuşmazlıklardan en çok Kırgızistanlı göçmen işçilerin aileleri, özellikle de çocuklar ve kadınlar olumsuz etkilenmektedir.²⁶

Resmi kurumlar düzeyindeki hak ihlallerinin yanı sıra toplumsal-sosyal düzeyde de göçmen işçilere karşı fiziksel şiddet uygulandığı ve bazı olayların ölümle sonuçlandığı gözlemlenmektedir. Kırgızistan hükümetinin istatistik verilerine göre, Rusya'da 2016 yılında 184, 2017 senesinde 136 Kırgız göçmen vefat etmiş veya öldürülmüştür. Bunların büyük bir kısmı Rusya'da yaygınlaşan yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve ırkçılıktan beslenen şiddete kurban gitmiştir. 2019 yılında bir grup Kırgızistan vatandaşı Rusya'da karşılaştıkları kötü çalışma koşulları, iş güvenliğinin sağlanmaması, Rus kolluk kuvvetlerinin kendilerine uyguladığı taciz ve Rus ırkçılarının saldırılarını protesto etmek için bir gösteri düzenlemiştir.²⁷ Rusya'nın göç yönetimi konusunda çalışan Caress Schenk'in işaret ettiği üzere, yasal statüleri teorik olarak değişmesine rağmen uygulamada Kırgız göçmen işçilerinin büyük bir kısmının gerçek durumu 2015 senesi öncesinden daha iyi değildir.²⁸

26 "Women and Children from Kyrgyzstan Affected by Migration: An Exacerbated Vulnerability", *FIDH*, https://www.fidh.org/IMG/pdf/rapport_kyrgyzstan_uk-2-web2.pdf, (Erişim Tarihi: 22.04.2022); "Invisible and Exploited in Kazakhstan: The Plight of Kyrgyz Migrant Workers and Members of Their Families", *FIDH*, <https://www.bwint.org/web/content/cms.media/1165/datas/kazakh713aweb.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.04.2022).

27 Kanat Altynbayev, "Kyrgyzstanskiye Trudovyye Migranty Ustroili Protest Protiv Opasnykh Usloviy Raboty v Rossii", *Karavansaray*, https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/07/02/feature-01, (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

28 Khamza Sharifzoda, "Central Asia's Russian Migration Puzzle: An Interview with Caress Schenk", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2019/10/central-asias-russian-migration-puzzle/>, (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

Öte yandan döviz gelirlerinin Kırgız ekonomisindeki yeri değerlendirildiğinde dalgalı bir tablo ortaya çıkmaktadır. 2014 senesinde Kırgızistan GSYİH'sinin %30'una tekabül eden ve esas olarak Rusya'dan gelen döviz gelirleri bir dizi nedenle 2015 senesinde ülke toplam gelirlerinin %25'ine gerilemişti.²⁹ ABD ve Batı ülkelerinin Ukrayna Krizi'ni gerekçe göstererek Rusya'ya karşı uyguladığı kapsamlı yaptırımlar, petrol fiyatlarının düşüşü ve bunu izleyen ekonomik kriz Kırgızistan'ı da dolaylı bir şekilde etkilemişti. Bu dönemde önce Rus rublesinin, ardından da Kazak tengesinin dolara karşı değer kaybetmesi, öncelikle Rusya ve Kazakistan'da çalışan Kırgız göçmen işçilerin ülkelerine gönderdiği döviz miktarının azalmasına sebep olmuştu. Ancak üyelik sonrasında 2016 yılından itibaren bu oran, yeniden yükselişe geçti ve 2018 senesinde doruk noktasına ulaşarak ülke GSYİH'sinin yaklaşık %33'üne denk geldi. Öte yandan, 2019'da döviz gelirlerinin GSYİH içindeki payı yeniden azalarak %27,1'e düştü.³⁰

World Bank (WB) verilerine göre, 2020 yılında bu oran kısmi bir yükselişle %28,4 düzeyinde gerçekleşmiş olmakla birlikte; bu durum, aslında GSYİH'daki çarpıcı düşüş nedeniyle ortaya çıktı. 2020 senesindeki GSYİH (7.736 milyon dolar) 2019'a kıyasla (8.871 milyon dolar) %12,7 (1.135 milyon dolardan fazla) azaldığı için GSYİH içindeki döviz gelirleri de azalmasına rağmen kısmi bir yükseliş görüldü.³¹ Rusya Merkez Bankası verilerine göre, 2019 yılında Rusya'dan Kırgızistan'a 2.462 milyon dolar döviz gönderilirken 2020 senesinde bu miktar 2.040 dolara geriledi.³² Başka bir ifadeyle, bahsi geçen yılda Kırgızistan'ın Rusya'dan

29 "Personal Remittances, Received (% of GDP)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?end=2019&locations=KG&start=1993&view=chart>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

30 "Personal Remittances, Received (% of GDP)-Kyrgyz Republic", *World Bank* <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?end=2019&locations=KG&start=1993&view=chart>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

31 "GDP (Current US\$)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=KG>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

32 "Lichnyye Perevody Mezhdru Rossiiy i Stranami SNG", *Bank Rossii*, https://www.cbr.ru/vfs/statistics/CrossBorder/Personal_Remittances_CIS.xlsx, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

gelen döviz gelirleri küresel korona virüs salgını ve Rusya’da devam eden ekonomik kriz nedeniyle bir önceki seneye nazaran %18 oranında azaldı.³³ 2021 senesinde Rusya’dan Kırgızistan’a gönderilen döviz miktarında küçük bir artış görülmekle birlikte (toplam 2.296 milyon dolar)³⁴ döviz gönderilerinin Kırgızistan GSYİH’indeki (8,543 milyon dolar, 2021) payı son yılların en düşük düzeyine (%26,8) düştü.³⁵

AEB ENTEGRASYON SÜRECİNDE DEĞİŞEN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER

Kırgız ekonomisinin üyelik sürecinde kaydettiği makroekonomik göstergeler göz önüne alındığında bir dizi iç ve dış gelişme nedeniyle –tıpkı döviz gelirlerinde olduğu gibi– dalgalı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Uluslararası kuruluşlar ve Kırgızistan Milli İstatistik Kurumu’nun resmi verilerine bakılırsa, Kırgız ekonomisi ülkenin AEB üyeliğinden bu yana yıllık ortalama %4 oranında büyüme kaydetmiştir. Kırgızistan 2015 senesinden 2016 yılının üçüncü çeyreğine kadar AEB üyeleri arasında GSYİH’si en fazla büyüyen ülke konumundaydı.³⁶ 2017 senesinde %4,7 oranında bir ekonomik büyüme gerçekleşti. Bu rakam 2013’ten bu yana ülkede kaydedilen en yüksek büyüme oranıydı. 2018 yılında büyüme oranı %3,7’ye gerilese de bir sonraki yılda (2019) yeniden yükselerek %4,6’ya ulaştı.³⁷

33 “Personal Remittances, Received (% of GDP)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, 2021, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?end=2019&locations=KG&start=1993&view=chart>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

34 “Lichnyye Perevody Mezhdru Rossiiy i Stranami SNG”, *Bank Rossii*, https://www.cbr.ru/vfs/statistics/CrossBorder/Personal_Remittances_CIS.xlsx, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

35 “GDP (Current US\$)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2021&locations=KG&start=1990&view=chart>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

36 “Kyrgyzskaya Respublika: Dva Goda v Yevraziyskom Ekonhomicheskom Soyuze. Pervyye Rezul’taty”, *Yevraziyskaya Ekonomicheskaya Komissiya*, 2018, <http://mineconom.gov.kg/froala/uploads/file/6e2338188351663b5fbbac3c2a8074c51d7221c8.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.05.2022), s. 49-50.

37 “Po İtogam 2019 Goda Temp Ekonomicheskogo Rosta Sostavil 4,5 Protsenta”, *Natsional’nyy Statisticheskiy Komitet Kyrgyzskoy Respubliki*, <http://www.stat.kg/ru/news/po-itogam-2019-goda-temp-ekonomicheskogo-rosta-sostavil-45-procenta/>, (Erişim Tarihi: 05.05.2022); “GDP Growth (Annual%)-Kyrgyz Republic, Russian Federation, Kazakhstan, Belarus, Armenia”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2019&locations=KG-RU-KZ-BY-AM&start=2013>, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

Öte yandan Covid-19 salgını ve iktidar değişimi ile sonuçlanan iç siyasi kargaşaların da³⁸ etkisiyle 2020 yılında Kırgızistan GSYİH'si bir önceki seneye nazaran %8,4 daraldı.³⁹ 2021 senesinde ülkenin GSYİH'si %3,6 oranda büyüye de salgın sonrası seviyesinin altında kaldı.⁴⁰

Ekonomik büyüme oranlarındaki değişime paralel olarak kişi başına düşen milli gelirden de benzeri bir trend görüldü. Kişi başına düşen milli gelir 2015 yılında 1.121 dolar, 2016 yılında 1.020 dolar, 2017 senesinde 1.242 dolar, 2018 yılında 1.308 dolar, 2019 senesinde 1.374 dolar, 2020 yılında ise 1.182 dolar olarak gerçekleşti. Rakamların da gösterdiği üzere AEB üyeliğinin ilk iki yılı boyunca kişi başına düşen milli gelirden bir durgunluk gözlemlenirken, 2017-2019 arasında tedrici artış kaydedildi, ancak 2020'de bu rakam genel olarak yaşanan ekonomik gerileme nedeniyle %14 oranında (192 dolar) azaldı. 2021 senesinde kişi başına düşen milli gelir 1.276 dolar olarak kaydedildi.⁴¹

Buna ek olarak 2019 yılında %1,1 olan yıllık enflasyon, özellikle döviz kurunda meydana gelen %19 oranındaki değer kaybı nedeniyle 2020'de %6,3'e yükseldi. 2021'de bu oran %11,9'a yükselmiştir.⁴² Dünya Bankası verilerine göre, Ukrayna Savaşı ve Rusya'ya uygulanan yaptırımlar, Kırgız ekonomisini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bu nedenle 2022 sonuna kadar döviz gönderilerinde ve yatırım harcamalarında %33'lük bir düşüş tahmin edilirken ülke ekonomisinin %5 küçüleceği öngörülmektedir. Buna ek olarak, 2022 yılının Mart ayı itibarıyla Kırgız milli para birimi %23 değer

38 Johan Engvall, "Kyrgyzstan's Third Revolution", *The CACI Analyst*, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13643-kyrgyzstan%E2%80%99s-third-revolution.html>, (Erişim Tarihi: 05.05.2022); Djoomart Otorbaev, "Kyrgyzstan's Latest Revolution", *The Strategist*, <https://www.aspistrategist.org.au/kyrgyzstans-latest-revolution/>, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

39 "GDP (Current US\$)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, 2021, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=KG>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

40 "GDP Growth (Annual %)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2021&locations=KG&start=1990&view=chart> (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

41 "GDP Per Capita (Current US\$)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2021&locations=KG&start=2014>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

42 "Inflation, Consumer Prices (annual %) - Kyrgyz Republic", *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=KG>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

kaybetmiştir, yıllık enflasyonun da %18'a yükselmesi beklenmektedir. Son olarak 2019 yılında %20,1 olan yoksulluk oranının, 2022 senesinde %38'e yükseleceği tahmin edilmektedir.⁴³

AEB üyeliği Kırgızistan ekonomisi için dış ticaretin genişlemesi ve ihracatın artması açısından önemli bir adım ve fırsat olarak görülmüştü. Ancak üyelikten sonraki ilk üç yıl boyunca bunun tersi bir eğilim gözlemlendi. 2014-2018 yılları arasında ihracatın gayri safi yurtiçi hasıladaki payı %37,4'ten %31,6'ya geriledi. 2019 yılında bu gösterge %35,2'e yükselerek üyelik öncesi ihracat seviyesine yaklaşırsa da yine de beklenen artış gerçekleşemedi. 2020 senesinde ihracatın GSYİH içindeki payı %31,3'e azalarak son 6 yılın en düşük seviyesine indi.⁴⁴ Buna ek olarak 2020 yılında Kırgızistan'ın toplam dış ticaret hacmi, bir önce yıla kıyasla %19 oranında azaldı.⁴⁵

Bişkek, AEB'ye üyelik ile birlikte gümrük gelirlerinin hacminde de bir artış bekliyordu. AEB Antlaşması uyarınca her yıl ortak gümrük gelirlerinin %1,9'unun Kırgızistan'a aktarılmasına karar verilmişti.⁴⁶ Buna rağmen beklentilerin aksine 2014 yılındaki gümrük gelirlerine kıyasla 2015 ve 2016 senelerinde gümrük gelirlerinin %23 oranında azaldığı görüldü.⁴⁷ Dünya Bankası verilerine göre, izleyen yıllarda gümrük gelirlerinde kısmi bir artış olsa da bu rakam üyelik öncesi düzeye ulaşamadı.⁴⁸

43 "The World Bank in the Kyrgyz Republic-Overview", *World Bank*, 2022, <https://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/overview#3> (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

44 "Exports of Goods and Services (% of GDP)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?end=2021&locations=KG&start=2014>, (Erişim Tarihi: 08.05.2022).

45 Indira Kamchybekova, "V 2020 Godu Ob"Yem Vneshney Torgovli Kyrgyzstana Sostavil \$5,6 Mlrd i Snizilsya Na 19%", *Kabar*, <http://kabar.kg/news/v-2020-godu-ob-em-vneshnei-torgovli-kyrgyzstana-sostavil-5-6-mlrd-i-snizilsia-na-19/>, (Erişim Tarihi: 08.05.2022).

46 "NISI Raz"yasnil, Kak Proizvodilsya Raschet Doli Kyrgyzstana pri Rasshcheplenii Tamozhennykh Poshlin Stran YEAES", *K-News*, <https://knews.kg/2015/04/11/nisi-razyyasnil-kak-proizvodilsya-raschet-doli-kyrgyzstana-pri-rasshcheplenii-tamozhennykh-poshlin-stran-yaes/>, (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

47 Iskender Sharsheev, "Analiz Osnovnykh Rezul'tatov Chlenstva Kyrgyzstana v YEAES", *CABAR*, <http://cabar.asia/ru/iskender-sharsheev-analiz-osnovnykh-rezultatov-chlenstva-kyrgyzstana-v-yaes/>, (Erişim Tarihi: 10.05.2022); Mehrinis Sulaymanova, "V 2016 Godu Postupleniye Tamozhennykh Platezhey Sostavilo 29,3 Mlrd Somov-GTS", *Kabar*, <http://kabar.kg/news/v-2016-godu-postuplenie-tamozhennykh-platezhei-sostavilo-29-3-mlrd-somov-gts/>, (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

48 "Customs and Other Import Duties (% of Tax Revenue)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, 2021, <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.IMPT.ZS?locations=KG>, (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

Diğer taraftan Bişkek, AEB düzenlemeleri uyarınca üye devletler dışından gelen mallara yönelik gümrük oranlarını artırarak DTÖ yükümlülüklerini ihlal etti. 2015 yılından önce Kırgızistan'da ortalama %5,3 olan gümrük vergisi ülkenin AEB'ye katılmasıyla Rusya'nın dayatması sonucu ortalama %9'a yükseltildi.⁴⁹ Gümrük vergilerinin yüksekliği ise ithalatın azalmasına yol açtı. İthalat, özellikle de 2015 senesinde çarpıcı bir şekilde düşerek %59,3 oranında azaldı. AEB ülkeleri dışından yapılan ithalat ise bir önceki yıla nazaran %65,6 oranda azaldı.⁵⁰ Gümrük vergilerindeki artış özellikle Çin'den ithal edilen ve daha sonra komşu ülkelere satılan malların ülkeye girişini doğrudan etkiledi. Dolayısıyla Çin üzerinden yapılan ticarete önemli gerilemeye neden oldu ve bu ticaretten gelir elde eden çok sayıda küçük işletme iflas noktasına geldi.⁵¹ 30 bin konteynerden oluşan ve 100 hektardan büyük bir alana yayılan meşhur Dordoy Pazarı ülkenin AEB üyeliğinden kaynaklanan yükümlülükler/kısıtlamalar (ve ayrıca küresel coronavirus salgınının etkisiyle) neredeyse kapanma noktasına geldi. 2020 senesinde Kırgızistan'ın yıllık bütçesinin beşte bir oranında azalmasında Dordoy Pazarı'nda meydana gelen gelişmeler önemli rol oynadı.⁵²

AEB üyeliği Kırgızistan ve diğer üyeler arasındaki ticaret hacminde beklenen artışı da sağlayamadı. Tablo1'de de görüldüğü üzere, Kırgızistan'ın AEB üyeleri ile olan dış ticaret hacmi 2015 yılında 2.401 milyon dolarken; 2020 yılında neredeyse hiç değişmeksizin 2.400 milyon düzeyinde kaldı. Her ne kadar 2021 senesinde bu rakam 3.428 milyon dolara ulaşmışsa da bunun %76,5'inin AEB ülkelerinden yapılan ithalat olduğu düşünülecek olursa bu artış ülke ekonomisine olumlu bir katkı olarak gerçekleşmedi. Aynı dönemde Kırgızistan'ın toplam dış ticaret

49 "Atambayev: Turtsiya Dolzhna İzvinit'sya Za Sbityy Su-24", *Sputnik*, <https://tj.sputniknews.ru/20151224/1018060620.html>, (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

50 Tatyana Kudryavtseva, "V 2015 Godu Ob'Yem İmporta v Kyrgyzstane Sokratilsya na 59,3 Protsenta", *24.kg*, <https://24.kg/ekonomika/27218/>, (Erişim Tarihi: 12.05.2022).

51 Katharine Quinn-Judge-Paul Stronski, "Kyrgyzstan at Twenty-Five: Treading Water", *Carnegie Endowment*, <http://carnegieendowment.org/2016/07/21/kyrgyzstan-at-twenty-five-treading-water-pub-64152>, (Erişim Tarihi: 12.05.2022); Aygerim Akilbekova, "Konets Epokhi "Dordoya", *Kyrgyzskaya Sluzhba RSE/RS*, <https://rus.azattyk.org/a/27166889.html>, (Erişim Tarihi: 12.05.2022).

52 Nargiza Risqulova, "Do'rdoy: Yuz Minglab Odamni Boqqan Bozor Yopiladimi?", *BBC News Ozbek*, <https://www.bbc.com/uzbek/uzbekistan-54913674>, (Erişim Tarihi: 12.05.2022).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

hacmi de zaman zaman dalgalı bir seyir takip etse de sonuç itibariyle sabit kaldı (2015: 5.551 milyon dolar–2020: 5.649 milyon dolar). 2021’de toplam dış ticaret hacminde genel bir artış (toplam 7.229 milyon dolar) yaşanmış olmakla birlikte bu rakamın %77’sinin ithalat olması Kırgızistan ekonomisi için olumsuz bir gelişme olarak değerlendirildi. Tüm bu gelişmeler düşünülecek olursa Kırgızistan’ın AEB’ye üye olmasının genel olarak Kırgızistan’ın ithalata bağımlılığını ve dış ticaret açığını artırdığı söylenebilir.⁵³

Tablo 1: Kırgızistan’ın Dış Ticaret (İthalat-İhracat) Göstergeleri (Milyon Dolar)⁵⁴

Yıl	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Toplam Dış Ticaret Hacmi	5.551	5.573	6.259	7.129	6.975	5.649	7.229
AEB Üyeleri ile Toplam Ticaret Hacmi	2.401,8	1.768,84	2.401,9	2.267,58	2.636,63	2.400,94	3.428,06
Toplam İthalat Hacmi	4.070	4.000	4.495	5.292	4.989	3.719	5.570
AEB’den İthalat Hacmi	2.002,99	1.471,57	1.863,25	1.742,44	2.015,55	1.854,61	2.624,8
Toplam İhracat Hacmi	1.441	1.573	1.764	1.837	1.986	1.965	1.659
AEB’ye İhracat Hacmi	398,81	297,27	538,65	525,14	621,08	546,33	803,26
Toplam Dış Ticaret Açığı	-2.629	-2.427	-2.731	-3.455	3.003	-1.719	-3.911
AEB ile Ticaret Açığı	-1.604,18	-1.174,3	-1.324,6	1.217,3	-1.394,47	-1.308,28	-1.821,54

Üstelik AEB üyeleri arasındaki ticarete Rusya baş ihracatçıyken; başta Kırgızistan olmak üzere sırasıyla Kazakistan, Ermenistan ve Belarus

53 "Merchandise Exports (Current US\$)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MRCH.CD.WT?end=2021&locations=KG&start=2015>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022); "Exports, FOB to Partner Countries, Kyrgyz Rep.", *IMF*, 2022, <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61726508>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022); "Merchandise Imports (Current US\$)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/TM.VAL.MRCH.CD.WT?end=2020&locations=KG&start=2015>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022); "Imports, CIF from Partner Countries, Kyrgyz Rep.", *IMF*, 2022, <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61726510>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

54 Aynı yer.

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

ithalatçı konumunda kaldı.⁵⁵ Bu nedenle “birlik-içi” ekonomik entegrasyon süreci oldukça yavaş ilerledi ve Rusya ile Kırgızistan başta olmak üzere diğer AEB üyesi ülkeler arasındaki ticaret hacminde asimetrik bir ilişki varlığını daima korudu. Örneğin, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, 2015 yılında Kırgızistan-Rusya arasında yaklaşık 1.114 milyon dolar dış ticaret açığı varken (ithalat: 1.271 milyon dolar–ihracat: 157 milyon dolar) zaman içinde kısmi düşüşler görülse bile 2021’e gelindiğinde dış ticaret açığı (1.459 milyon dolar–ithalat: 1.872 milyon dolar–ihracat: 412 milyon dolar) Kırgızistan aleyhine daha da arttı.⁵⁶

Tablo 2: Kırgızistan ve Rusya Arasındaki Ticaret Hacmi (Milyon ABD Doları)⁵⁷

Yıl	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Toplam Ticaret Hacmi	1.428,94	945,03	1.497,72	1.504,18	1.633,08	1.557,59	2.285,41
Rusya’dan İthalat	1.271,64	799,82	1.232,49	1.223,06	1.362,31	1.316,01	1.872,48
Rusya’ya İhracat	157,30	145,21	265,23	281,12	270,77	241,58	412,93
Dış Ticaret Açığı	-1.114,34	-654,61	-967,26	-941,94	-1.091,54	-1.074,43	-1.459,55

AEB üyeliğinden sonraki süreç Kırgızistan’daki doğrudan yabancı yatırımları (DYY) da ciddi oranda olumsuz etkiledi. 2015 senesinde ülkeye 1.144 milyon dolar DYY geldi. Bunun önemli bir kısmı (515 milyon dolar) ülkenin AEB’ye katılımını ve uyum sürecini desteklemek amacıyla Rusya

55 Olena Hrechyshkina-Maryia Samakhavets, “Merchandise Trade in the EAEU Integrating Environment”, *Quaestiones Geographicae*, 38(4), 2019, s. 165-166.

56 “Exports, FOB to Partner Countries, Kyrgyz Rep.”, *IMF*, 2022, <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61726508>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022); “Imports, CIF from Partner Countries, Kyrgyz Rep.”, *IMF*, 2022, <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61726510>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

57 “Merchandise Exports (Current US\$)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MRCH.CD.WT?end=2021&locations=KG&start=2015>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022); “Merchandise Imports (Current US\$)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/TM.VAL.MRCH.CD.WT?end=2020&locations=KG&start=2015>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022); “Exports, FOB to Partner Countries, Kyrgyz Rep.”, *IMF*, 2022, <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61726508>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022); “Imports, CIF from Partner Countries, Kyrgyz Rep.”, *IMF*, 2022, <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61726510>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

tarafından sağlandı.⁵⁸ DYY 2016 yılında bir önce yıla kıyasla %45 oranında (619,2 milyon dolar) azaldı. 2017'de ülkeye giren DYY çok daha çarpıcı bir şekilde düşerek 222 milyon dolara indi. DYY'deki iniş trendi 2018 senesinde de devam ederek 144,2 milyon dolar düzeyine kadar düştü. Ancak, 2019'da DYY rakamlarında yeniden bir toparlanma görüldü ve %48 artarak 403,8 milyon dolara ulaştı.⁵⁹

Söz konusu dönemde Çin, Rusya, Kanada, İngiltere ve Kazakistan, Kırgızistan'ın en büyük doğrudan yabancı yatırımcıları konumunda oldular.⁶⁰ Ülkeye giren DYY'nin yaklaşık yarısı Çin menşeli. Madencilik, altyapı ve inşaat sektörü yabancı yatırımcıların tercih ettiği başlıca sektörlerdir. 2020 senesinde tıpkı diğer ekonomik göstergeler gibi DYY verileri de ciddi olarak negatif yönde seyir göstererek, ülkeden çıkan yabancı sermaye miktarı ekonomiye giren DYY'den 330,5 milyon dolar fazla oldu.⁶¹ Kırgızistan'ın AEB'ye üyeliğinden bu yana ülkeye giren net DDY miktarının genel olarak azaldığı görülmektedir.⁶² AEB üyesi olan Rusya ve Kazakistan'dan gelen DYY miktarı da yıldan yıla geriledi.⁶³ 2015 senesinde Kırgızistan'daki Rus yatırımı 515,4 milyondan fazla iken, 2020 yılında

58 "Kyrgyzstan Foreign Direct Investment: CIS States: Russia", *CEIC*, 2021, <https://www.ceicdata.com/en/kyrgyzstan/foreign-direct-investment-by-country/foreign-direct-investment-cis-states-russia>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

59 "Foreign Direct Investment, Net Inflows (Bop, Current US\$)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2020&locations=KG&start=2014&view=chart>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022); "World Investment Report 2020", *United Nations*, 2020, https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf, (Erişim Tarihi: 18.05.2022), s. 241.

60 "2020 Investment Climate Statements: Kyrgyz Republic", *US Department of State*, 2021, <https://www.state.gov/reports/2020-investment-climate-statements/kyrgyz-republic/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

61 "World Investment Report 2020", *United Nations*, 2020, https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf, (Erişim Tarihi: 18.05.2022); Indira Kamchybekova, "V KR v 2020 Godu Ottok Investitsiy Uvelichilsya na 20,1%, Sostaviv \$808,1 Mln", *Kabar*, <http://kabar.kg/news/v-kr-v-2020-godu-ottok-investitsii-velichilsia-na-20-1-sostaviv-808-1-mln/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

62 "Kyrgyzstan Foreign Direct Investment: by Country", *CEIC*, 2021, <https://www.ceicdata.com/en/kyrgyzstan/foreign-direct-investment-by-country>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

63 "Kyrgyzstan Foreign Direct Investment: CIS States: Russia", *CEIC*, 2021, <https://www.ceicdata.com/en/kyrgyzstan/foreign-direct-investment-by-country/foreign-direct-investment-cis-states-russia>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022); "Kyrgyzstan Foreign Direct Investment: CIS States: Kazakhstan", *CEIC*, 2021, <https://www.ceicdata.com/en/kyrgyzstan/foreign-direct-investment-by-country/foreign-direct-investment-cis-states-kazakhstan>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

bu rakam çarpıcı bir şekilde 13,5 milyon dolar düzeyine düştü.⁶⁴ Bu gelişmeye paralel olarak 2017'den bu yana ülkeden yabancı sermaye çıkışı da arttı. En fazla DYY çıkışları sırasıyla Çin'e (%62,2), İngiltere'ye (%11,7), Güney Kore'ye (%3,2) ve İsviçre'ye (%2,8) gerçekleşti. Sadece 2020'de ülkeden çıkarılan toplam 808 milyon dolar yabancı sermaye miktarının yaklaşık %67'sinin İsviçre'ye ve %36'sının da Çin'e gittiği görülmektedir.⁶⁵ Kısacası Kırgızistan'ın AEB'ye üyeliğine karşı olanların endişelerinden biri olan üyeliğin DYY üzerinde olumsuz etki yapacağına dair öngörüler gerçekleşmiş oldu.

Uzmanlara göre, Kırgızistan'daki yoksulluk ve siyasi istikrarsızlık algısı yabancı yatırımcıları ürküten faktörlerin başında gelmektedir.⁶⁶ Devlet ve yabancı yatırımcılar arasında meydana gelen uyuşmazlıklar ve hâlihazırda uluslararası tahkim mahkemelerinde görülmekte olan yatırımcı davaları da potansiyel yatırımcıları etkilemektedir.⁶⁷ Ayrıca Covid-19 salgını ve Ukrayna savaşıyla derinleşen ekonomik kriz de, Batı menşeli yabancı yatırımların azalmasında veya ülkeden çekilmesinde daha da hızlandırıcı bir etken olarak işlev görebilir.

64 "Kyrgyzstan Foreign Direct Investment: CIS States: Russia", *CEIC*, 2021, <https://www.ceicdata.com/en/kyrgyzstan/foreign-direct-investment-by-country/foreign-direct-investment-cis-states-russia>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

65 Irina Kamchybekova, "V KR v 2020 Godu Ottok Investitsiy Uvelichilsya na 20,1%, Sostaviv \$808,1 Mln", *Kabar*, <http://kabar.kg/news/v-kr-v-2020-godu-ottok-investitsii-velichilsia-na-20-1-sostaviv-808-1-mln/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

66 Ryskeldi Satke, "Kyrgyzstan: Caught in a Web of International Investment Agreements", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2017/08/kyrgyzstan-caught-in-a-web-of-international-investment-agreements/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

67 Annabelle Pröpstl, "Investor-State Disputes against the Kyrgyz Republic: New Developments", *CIS Arbitration Forum*, <http://www.cisarbitration.com/2020/06/30/investor-state-disputes-against-the-kyrgyz-republic-new-developments/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2022); "Investment Dispute Settlement Navigator: Kyrgyzstan. Cases as Respondent State", *UNCTAD*,

<https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/country/113/kyrgyzstan>, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

Kırgızistan'ın AEB'ye üyeliği sonrası dönemde Kırgızistan'ın dış borcunda sürekli artış görülmektedir. 2014 senesinde ülkenin toplam dış borcu 7.290 milyon, 2017 senesinde 8.160 milyon, 2019'da 8.448 milyon, 2020 yılında 8.697milyon, 2021 yılında 8.939 milyon, 2022'nin ilk çeyreğinde 9,136 milyon dolara yükseldi.⁶⁸ Bu rakamın yarısından fazlasını (2019 yılında 4,6; 2020 senesinde 4,9; 2021'de 5,1milyar dolar) devlet borcu oluşturdu.⁶⁹ Ülkenin toplam GSYİH'sinin 8,543 milyon dolar (2021) civarında olduğu göz önünde bulundurulursa Kırgızistan'ın riskli bir borçlanmaya doğru sürüklendiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Kırgızistan en çok Çin'e borçlandı. 2019 yılında bu rakam ülkenin toplam dış kamu borcunun %44,6'sına tekabül ediyordu.⁷⁰ Bu durum, Pekin'in ülkedeki etkisini ve baskısını daha da artırdı. Yapılan borç anlaşması çerçevesinde borçların zamanında ödenmemesi durumunda Kırgızistan'ın kendisine ait mal varlıkları, altın madenleri ve değerli doğal kaynakların işletme hakkını Çin'e devredeceği hükme bağlandı.⁷¹ Diğer bir ifadeyle, Kırgızistan'ın AEB'ye katılımı Bişkek'i Çin'in siyasi baskısından ve Pekin'e olan ekonomik bağımlılıktan da kurtaramadı.

KAMUOYUNUN AEB'YE YAKLAŞIMINDAKİ DEĞİŞİM

AEB üyeliği konusunda kamuoyunun yaklaşımı zaman içinde kısmi bir değişiklik göstermiştir. AEB'ye üye olduğu dönemde var olan desteğin yıllar içinde belli ölçüde azaldığı görülmektedir. IRI tarafından düzenli

68 "External Debt Stocks, Total (DOD, Current US\$)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/DT.DOD.DECT.CD?end=2020&locations=KG&start=2014>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022); "Kyrgyzstan Total Gross External Debt", *Trading Economics*, 2022, <https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/external-debt>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

69 "Gosudarstvennyy Dolg", *Natsional'nyy Statisticheskiiy Komitet Kyrgyzskoy Respubliki*, 2022, <http://www.stat.kg/ru/opendata/category/34/>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022); Irina Kamchybekova, "Gosdolg Kyrgyzstana Sostavil Bolee 4,9 Mlrd Dollarov", *Kabar*, <http://kabar.kg/news/gosdolg-kyrgyzstana-sostavil-bolee-4-9-mlrd-dollarov/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

70 Madina Turaeva, "Itogi Chlenstva Kirgizii v Yevraziyskom Ekonomicheskoy Soyuz", *Gosudarstvennaya Sluzhba*, 120(4), 2019, s. 109.

71 Ernest Nigmatov, "Chem Ob"Yasnyayutsya Opaseniya Prezidenta Kyrgyzstana o Riskakh Nevyplaty Vneshnego Dolga?", *Kyrgyzskaya Sluzhba RSE/RS*, <https://rus.azattyk.org/a/prezident-kyrgyzstana-o-riskakh-nevyplaty-vneshnego-dolga/31107893.html>, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

olarak yürütülen kamuoyu araştırmaları AEB üyeliğini destekleyenlerin oranının 2015 senesinde %82 iken⁷² 2019'da %69'a,⁷³ Nisan 2022 yılı itibarıyla de %53'e gerilediğini göstermektedir.⁷⁴ Bu dönemde üyeliği kuvvetle destekleyenler %38'den %8'e düşmüştür. Aynı kuruluş tarafından 2015-2022 yılları arasında yapılan Kırgızistan toplumunun sorunlarına dair kamuoyu araştırmalarında işsizlik, yolsuzluk, ekonomik sorunlar (yaşam maliyeti, artan fiyatlar, enflasyon vb.) ve sınır sorunları en önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadır.⁷⁵ Kamuoyu araştırmasına katılanların çoğu AEB kurumlarının kendilerinin beklentilerinin karşılanması ve mevcut sorunların (işsizlik, enflasyon, yaşam maliyeti vb.) çözüme kavuşturulması konusunda yeterince çaba harcamadığı görüşündedir. Ayrıca AEB üyeliğinden bu yana Kırgızistanlıların ülkedeki yargı mekanizmasına, gümrük teşkilatına, polis teşkilatına, siyasi partilere, sağlık kurumlarına ve parlamentoya olan güveni de azalmıştır.⁷⁶ Bu durum Kırgız halkının AEB'ye ve Kırgız hükümetine yönelik ilgi ve güveninin giderek sarsıldığını göstermektedir.

72 "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: July 22-31, 2015", *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-09-25_survey_of_kyrgyz_public_opinion_july_22-31_2015.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2022).

73 "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: November 21-December 3, 2019", *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/final_kyrgyzstan_slides.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022), s. 50.

74 "National Poll of Kyrgyzstan: April 2022", *IRI*, <https://www.iri.org/wp-content/uploads/2022/06/KGZ-22-NS-01-PT.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.08.2022), s. 59.

75 "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: July 22-31, 2015", *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-09-25_survey_of_kyrgyz_public_opinion_july_22-31_2015.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2022), s. 10.; "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: March 7-20, 2016", *IRI*, 2016, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/public-iri_poll_presentation-kyrgyzstan_march_2016_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022); "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: February 15-March 2, 2017", *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/kyrgyzstan_february-march_2017_-_public.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022), s. 8; "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: November 21-December 3, 2019", *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/final_kyrgyzstan_slides.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022), s. 11; "National Poll of Kyrgyzstan: April 2022", *IRI*, <https://www.iri.org/wp-content/uploads/2022/06/KGZ-22-NS-01-PT.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.08.2022), s. 13.

76 "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: July 22-31, 2015", *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-09-25_survey_of_kyrgyz_public_opinion_july_22-31_2015.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2022), s. 46; "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: March 7-20, 2016", *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/public-iri_poll_presentation-kyrgyzstan_march_2016_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022), s. 22; "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: February 15-March 2, 2017", *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/kyrgyzstan_february-march_2017-public.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022), s. 20; "Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: November 21-December 3, 2019", *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/final_kyrgyzstan_slides.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022), s. 18; "National Poll of Kyrgyzstan: April 2022", *IRI*, <https://www.iri.org/wp-content/uploads/2022/06/KGZ-22-NS-01-PT.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.08.2022), s. 82-83.

Tablo 3: Kırgızistanlıların Ülkelerinin Gümrük Birliği ve AEB'ye Katılımı Konusundaki Yaklaşımı⁷⁷

Anket Tarihi	Güçlü Destek	Kısmen Destek	Kısmen Karşı	Şiddetle Karşı	Kararsız
Temmuz 2015	38	44	6	2	10
Mart 2016	36	42	8	4	10
Şubat-Mart 2017	32	47	9	1	11
Kasım-Aralık 2017	29	49	7	3	12
Kasım-Aralık 2018	28	45	6	2	19
Kasım-Aralık 2019	19	50	13	4	14
Nisan 2022	8	45	12	6	29

SONUÇ

Kırgızistan içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum, jeopolitik dengeler ve coğrafi kısıtlamaların baskısı altında AEB'ye üye olmaktan başka bir seçenek bulamamıştır. Rusya'da çalışan çok sayıda Kırgızistanlı göçmen işçi ve Moskova'nın Bişkek üzerindeki etkisi nedeniyle Kırgızistan halkının çoğunluğu önemli getirileri olacağı gerekçesiyle AEB üyeliğini desteklese de belli bir kesim de AEB üyeliğinin ülkenin bağımsızlığını gölgeleyeceği ve Moskova'ya ekonomik bağımlılığı artıracığı düşüncesiyle karşı çıkmıştır. AEB'ye katılımın üzerinden geçen yedi yıl üyeliğin sonuçlarını mutlak olarak değerlendirmek için kuşkusuz ki yeterli değildir. Buna rağmen bu süre içinde Kırgızistan'ın Rusya liderliğindeki bir bölgesel ekonomik birlik içinde ne yöne doğru evirildiğine dair bazı değerlendirmelerde bulunabilmek de mümkündür.

AEB coğrafyasında çalışan Kırgızistanlı göçmen-işçilerin statüsü üyelikle birlikte resmiyete kavuşturulmuştur. Ancak uygulamada halen birtakım ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Rusya ve Kazakistan çalışma politikaları ve uygulamalarındaki çelişkiler, işverenlerin iş sözleşmesi

⁷⁷ Aynı yer.

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

yapmaktan kaçınması, kolluk kuvvetlerinin başına buyruk davranması ve göçmen-işçilerin haklarını ihlal etmesi, Rus ırkçı gruplarının yabancı düşmanlığı bu sorunların başında gelmektedir. Bu nedenle Kırgızistanlı göçmen-işçilerin bir kısmı eskisi gibi kaçak ve savunmasız duruma düşmektedir.

Bu dönemde Kırgızistan'ın makroekonomik göstergeleri bazı açılardan durağan bazı boyutlarıyla ise negatif bir seyir izlemiştir. Göçmen işçilerin gönderdiği döviz gelirleri üyelik öncesi 2014 itibariyle GSYİH'nin %30'unu oluştururken süreç içinde önce yükselerek %33'e ulaşmış ama, daha sonra yeniden %27 düzeyine kadar inmiştir. Ülke GSYİH'si ve kişi başına düşen milli gelir düzeyinde belli bir artış görülmekle birlikte özellikle Covid-19 salgınının da etkisiyle 2020 yılı verilerinde ciddi bir gerileme söz konusudur.

Beklentilerin aksine AEB üyeliğinin genel olarak toplam dış ticaret hacmi özel olarak da Kırgızistan-AEB üyeleri arası ticaret hacmi üzerinde hemen hemen hiç etkisinin olmadığı görülmektedir. Benzeri şekilde ihracat oranlarında artış beklentisi karşılanamadığı gibi üyelik öncesi oranlara bile ulaşamamıştır. Üstelik Kırgızistan ile Rusya arasındaki ticaret hacminde görülen asimetrik ilişki varlığını korumuş ve iki ülke arasında dış ticaret açığı neredeyse aynı rakamlarla devam etmiştir. AEB'ye üyelik ile birlikte AEB ülkeleri dışından gelen mallara yönelik ithalat tarifelerinin -Rusya'nın da dayatmasıyla- artırılması ithalatın ve gümrük gelirlerinin azalmasına yol açmıştır. Bu durum ülke ekonomisinde önemli yer tutan pazarlarda Çin mallarının ticareti ve bu malların komşu ülkelere ihracına dayalı sistemi doğrudan etkilemiş ve bu ticareti gerçekleştiren çoğu işletme iflas etmiştir. Üyeliğin süreç içinde olumsuz etki ettiği bir diğer alan da doğrudan yabancı yatırımlar olmuştur.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

2015-2020 yılları arası dönemde doğrudan yabancı yatırım miktarında ciddi bir azalış görüldüğü gibi dahası özellikle 2017 senesinden itibaren ülkeden çekilen yabancı sermaye ülkeye giren yabancı sermayenin çok üzerinde olmuştur. Ayrıca bu dönemde Kırgızistan'ın dış borcu da sürekli olarak artmış, bu durum Kırgızistan'ın Rusya ve Çin'e olan bağımlılığını daha artırmıştır. Buna rağmen genel olarak Kırgız toplumunun AEB'ye olan desteğini kısmen sürdürmekte olduğu söylenebilir. Ancak bahsi geçen sorunların yanı sıra beklentilerin gerçekleşmemesi ve birçok konuda yaşanan hayal kırıklığı toplumsal desteğin yıldan yıla göreceli olarak azalması ve AEB üyeliğine yönelik eleştirilerin daha çok taban kazanması sonucunu doğurmuştur.

M. Turgut DEMİRTEPE
Otabek OMONKULOV

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

KAYNAKÇA

"2019 Country Reports on Human Rights Practices: Kyrgyz Republic", *U.S. Department of State*, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/KYRGYZ-REPUBLIC-2019-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

"2020 Country Reports on Human Rights Practices: Kyrgyz Republic", *US Department of State*, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/03/KYRGYZ-REPUBLIC-2020-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.07.2022).

"2020 Investment Climate Statements: Kyrgyz Republic", *US Department of State*, <https://www.state.gov/reports/2020-investment-climate-statements/kyrgyz-republic/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

"Atambayev: Turtsiya Dolzhna İzvinit'sya Za Sbityy Su-24", *Sputnik*, <https://tj.sputniknews.ru/20151224/1018060620.html>, (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

"Azerbaijan Slams Kyrgyzstan's 'Pro-Armenian' Move", *RFE/RL*, <https://www.azatutyun.am/a/28346805.html>, (Erişim Tarihi: 14.06.2022).

"Corruption Perceptions Index 2020", *Transparency International*, https://images.transparencycdn.org/images/CPI2020ReportEN0802-WEB-1_2021-02-08-103053.pdf, (Erişim Tarihi: 10.07.2022).

"Customs and Other Import Duties (% of Tax Revenue)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.IMPT.ZS?locations=KG>, (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

"Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency", *World Bank*, <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB15-Full-Report.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

“Doing Business 2020: Kyrgyz Republic”, *World Bank*, <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/k/kyrgyz-republic/KGZ.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

“Draft Statement by Deputy Minister of Economy of the Kyrgyz Republic E. Alisherov at the Eighth China Round Table on WTO Accessions”, *World Trade Organization*, https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/statement_8crt_e_alisherov.pdf, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

“EDB Integration Barometer 2013: Analytical Summary”, *Eurasian Development Bank*, https://eabr.org/upload/iblock/6c5/edb-centre-report-16_analytical-resume_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2022).

“Exports of Goods and Services (% of GDP)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?end=2021&locations=KG&start=2014>, (Erişim Tarihi: 08.05.2022).

“Exports, FOB to Partner Countries, Kyrgyz Rep.”, *IMF*, 2022, <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61726508>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“External Debt Stocks, Total (DOD, Current US\$)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/DT.DOD.DECT.CD?end=2020&locations=KG&start=2014> (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“Foreign Direct Investment, Net Inflows (Bop, Current US\$)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2020&locations=KG&start=2014&view=chart>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“Freedom in the World 2020–Kyrgyzstan”, *Freedom House*, <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2020>, (Erişim Tarihi: 10.07.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

"Freedom in the World 2021–Kyrgyzstan", *Freedom House*, <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2021>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

"Freedom on the Net 2020–Kyrgyzstan", *Freedom House*, <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-net/2020>, (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

"GDP (Current US\$)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=KG>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

"GDP (Current US\$)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2021&locations=KG&start=1990&view=chart>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

"GDP Growth (Annual %)-Kyrgyz Republic, Russian Federation, Kazakhstan, Belarus, Armenia", *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2019&locations=KG-RU-KZ-BY-AM&start=2013>, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

"GDP Growth (Annual%)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2021&locations=KG&start=1990&view=chart>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

"GDP Per Capita (Current US\$)-Kyrgyz Republic", *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2021&locations=KG&start=2014>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

"Gosudarstvennyy Dolg", *Natsional'nyy Statisticheskiy Komitet Kyrgyzskoy Respubliki*, <http://www.stat.kg/ru/opendata/category/34/>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“Hope and Fear: Kyrgyz Migrants in Russia”, *The New Humanitarian*, <https://www.thenewhumanitarian.org/feature/2015/04/24/hope-and-fear-kyrgyz-migrants-russia>, (Erişim Tarihi: 12.04.2022).

“Hour of Truth for Media Freedom in Kyrgyzstan”, *Reporters Without Borders*, <https://rsf.org/en/news/hour-truth-media-freedom-kyrgyzstan>, (Erişim Tarihi: 03.07.2022).

“Imports of Goods and Services (% of GDP)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS?end=2021&locations=KG&start=2014>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“Imports, CIF from Partner Countries, Kyrgyz Rep.”, *IMF*, <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61726510>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“Inflation, Consumer Prices (annual %)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=KG>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“Investment Dispute Settlement Navigator: Kyrgyzstan. Cases as Respondent State”, *UNCTAD*, <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/country/113/kyrgyzstan>, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

“Invisible and Exploited in Kazakhstan: The Plight of Kyrgyz Migrant Workers and Members of Their Families”, *FIDH*, <https://www.bwint.org/web/content/cms.media/1165/datas/kazakh713aweb.pd>, (Erişim Tarihi: 22.04.2022).

“Kazakhstan Accuses Kyrgyzstan of Fiddling Customs Data”, *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/kazakhstan-accuses-kyrgyzstan-of-fiddling-customs-data>, (Erişim Tarihi: 12.07.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

“Klany, Korruptsiya i Kontrabanda na Shelkovom Putı”, *OCCRP*, <https://www.occrp.org/ru/plunder-and-patronage/>, (Erişim Tarihi: 10.07.2022).

“Kyrgyzskaya Respublika: Dva Goda v Yevraziyskom Ekonhomicheskom Soyuze. Pervyye Rezul'taty”, *Yevraziyskaya Ekonomicheskaya Komissiya*, <http://mineconom.gov.kg/froala/uploads/file/6e2338188351663b5fbbac3c2a8074c51d7221c8.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

“Kyrgyzstan Acceded to the Eurasian Economic Union”, *Eurasian Economic Commission*, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/12-08-2015-1.aspx>, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

“Kyrgyzstan Foreign Direct Investment: by Country”, *CEIC*, <https://www.ceicdata.com/en/kyrgyzstan/foreign-direct-investment-by-country>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

“Kyrgyzstan Foreign Direct Investment: CIS States: Kazakhstan”, *CEIC*, <https://www.ceicdata.com/en/kyrgyzstan/foreign-direct-investment-by-country/foreign-direct-investment-cis-states-kazakhstan>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

“Kyrgyzstan Foreign Direct Investment: CIS States: Russia”, *CEIC*, <https://www.ceicdata.com/en/kyrgyzstan/foreign-direct-investment-by-country/foreign-direct-investment-cis-states-russia>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

“Kyrgyzstan Grippled by Political Chaos Again: What Comes Next?”, *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/kyrgyzstan-grippled-by-political-chaos-again-what-comes-next/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

“Kyrgyzstan Total Gross External Debt”, *Trading Economics*, <https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/external-debt> (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“Kyrgyzstan Won’t Join Customs Union on ‘Someone Else’s’ Roadmap”, *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2013/12/16/kyrgyzstan-wont-join-customs-union-on-someone-elses-roadmap-a30524>, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).

“Lichnyye Perevody Mezhdru Rossiiy i Stranami SNG”, *Bank Rossii*, https://www.cbr.ru/vfs/statistics/CrossBorder/Personal_Remittances_CIS.xlsx, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“Lost Opportunities: Annual Volume of Corruption in Kyrgyzstan”, *UNDP-Youtube*, <https://www.youtube.com/watch?v=hOaOuZCm1Dw>, (Erişim Tarihi: 10.07.2022).

“Merchandise Exports (Current US\$)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MRCH.CD.WT?end=2021&locations=KG&start=2015>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“Merchandise Imports (Current US\$)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/TM.VAL.MRCH.CD.WT?end=2020&locations=KG&start=2015>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“National Poll of Kyrgyzstan: April 2022”, *IRI*, <https://www.iri.org/wp-content/uploads/2022/06/KGZ-22-NS-01-PT.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.08.2022).

“NISI Raz”yasnil, Kak Proizvodilsya Raschet Doli Kyrgyzstana pri Rassheplenii Tamozhennykh Poshlin Stran YEAES”, *K-News*, <https://knews.kg/2015/04/11/nisi-razyasnil-kak-proizvodilsya-raschet-doli-kyrgyzstana-pri-rassheplenii-tamozhennyih-poshlin-stran-eaes/>, (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

“Obrashcheniye Prezidenta Sadyra Zhaparova k glavam gosudarstv-chlenov YEAES po sluchayu predsedatel'stva Kyrgyzstana v organakh Soyuzu v 2022 godu”, *Yevraziyskaya Ekonomicheskaya Komissiya*, <https://eec.eaeunion.org/news/obrashhenie-prezidenta-sadyra-zhaparova-k-glavam-gosudarstv-%E2%80%93chlenov-eaes-po-sluchayu-predsedatelstvovaniya-kyrgyzstana-v-organakh-soyuzu-v-2022-godu/> (Erişim Tarihi: 29.07.2022).

“Pankratov: So Vstupleniyem v YEAES Tamozhennyye Stavki Vozrosli v 1,7 Raza”, *Sputnik Kyrgyzstan*, <https://ru.sputnik.kg/economy/20150812/1017358852.html>, (Erişim Tarihi: 12.05.2022).

“Personal Remittances, Received (% of GDP)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?end=2019&locations=KG&start=1993&view=chart>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

“Personal Remittances, Received (Current US\$)-Kyrgyz Republic”, *World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT?end=2020&locations=KG&start=2014>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

“Po İtogam 2019 Goda Temp Ekonomicheskogo Rosta Sostavil 4,5 Protsenta”, *Natsional'nyy Statisticheskij Komitet Kyrgyzskoy Respubliki*, <http://www.stat.kg/ru/news/po-itogam-2019-goda-temp-ekonomicheskogo-rosta-sostavil-45-procenta/>, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

“Prezident Kirgizii v razgovore s Putinym podderzhal deystviya Rossii na Ukraine”, *TASS*, <https://tass.ru/politika/13874025>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

“Public Opinion Poll Residents of Kyrgyzstan: December 12-21, 2020”, *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/iri_kyrgyzstan_poll_dec_2020_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

“Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: February 15-March 2, 2017”, *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/kyrgyzstan_february-march_2017_-_public.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022).

“Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: July 22-31, 2015”, *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-09-25_survey_of_kyrgyz_public_opinion_july_22-31_2015.pdf, (Erişim Tarihi: 10.04.2022).

“Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: March 7-20, 2016”, *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/public-iri_poll_presentation-kyrgyzstan_march_2016_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022).

“Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: November 19-December 2, 2017”, *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/2018-2-5_iri_poll_presentation_kyrgyzstan.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022).

“Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: November 21-December 3, 2019”, *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/final_kyrgyzstan_slides.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022).

“Public Opinion Survey Residents of Kyrgyzstan: November 22- December 4, 2018”, *IRI*, https://www.iri.org/sites/default/files/february_2019_kyrgyzstan_poll.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2022).

“Putin Prizval Strany ODKB Podderzhat’ Pashinyana”, *Interfax*, <https://www.interfax.ru/world/739572>, (Erişim Tarihi: 14.06.2022).

“RSF Calls for End to Prosecutions of Kyrgyz Media and Journalists”, *Reporters Without Borders*, <https://rsf.org/en/news/rsf-calls-end-prosecutions-kyrgyz-media-and-journalists>, (Erişim Tarihi: 03.07.2022).

“The World Bank in the Kyrgyz Republic-Overview”, *World Bank*, <https://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/overview#3> (Erişim Tarihi: 31.07.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

“Ukraine Recalls Ambassadors from Georgia, Kyrgyzstan”, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-crisis/ukraine-recalls-ambassadors-from-georgia-kyrgyzstan/2519970> (Erişim Tarihi: 01.08.2022).

“UN General Assembly Passes Nonbinding Resolution Urging Russia to withdraw From Crimea”, *RFE/RL's Ukrainian Service*, <https://www.rferl.org/a/un-general-assembly-passes-nonbinding-resolution-urging-russia-to-withdraw-from-crimea/30989310.html>, (Erişim Tarihi: 31.07.2022)

“UN Resolution Against Ukraine Invasion: Full Text”, *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/3/unga-resolution-against-ukraine-invasion-full-text>, (Erişim Tarihi: 01.08.2022).

“Women and Children from Kyrgyzstan Affected by Migration: An Exacerbated Vulnerability”, *FIDH*, https://www.fidh.org/IMG/pdf/rapport_kyrgyzstan_uk-2-web2.pdf, (Erişim Tarihi: 22.04.2022).

“World Investment Report 2020”, *United Nations*, https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

AKILBEKOVA, Aygerim, “Konets Epokhi “Dordoya”, *Kyrgyzskaya Sluzhba RSE/RS*, <https://rus.azattyk.org/a/27166889.html>, (Erişim Tarihi: 12.05.2022).

ALTYNBAYEV, Kanat, “Kyrgyzstanskiye Trudovyye Migranty Ustroili Protest Protiv Opasnykh Usloviy Raboty v Rossii”, *Karavansaray*, https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/07/02/feature-01, (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

ALTYNBAYEV, Kanat, “Rossiya Otkazalas' Vypolnyat' Usloviya Soglasheniya o Finansirovanii Klyuchevogo Sektora Ekonomiki Kyrgyzstana”, *Karavansaray*, https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2020/05/18/feature-01, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

ALTYNBAYEV, Kanat, "V Kyrgyzstane Zadumalis' o Boykote YEAES, Poskol'ku Nadezhdy na Ekonomicheskiye Vygody Tayut na Glazakh", *Karavansaray*, https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2020/06/17/feature-02, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

ALYMBAYEVA, Aida, "Aida Alymbayeva o Tom, Pochemu Kyrgyzstanu ne Nuzhno Vstupat' v Tamozhenny Soyuz", *24.kg*, <https://24.kg/archive/ru/economics/173218/>, (Erişim Tarihi: 02.04.2022).

ANTONOV, Oleg-Artem Galushko, "The Common Space of Neo-Authoritarianism in Post-Soviet Eurasia", *Baltic Worlds*, 11(4), 2018, s. 20-29.

ASANOV, Bakit, "Kyrgyzsko-Tadzhikskaya Granitsa: Rossiya Namerena Vystupit' Posrednikom", *Kyrgyzskaya Sluzhba RSE/RS*, <https://rus.azattyk.org/a/31272164.html>, (Erişim Tarihi: 20.06.2022).

BELAFATTI, Fabio, "Russia's Eurasian Economic Union Moves South: The Case of Kyrgyzstan", *Geopolitika*, <http://www.geopolitika.lt/?artc=6725>, (Erişim Tarihi: 04.04. 2022).

BISSON, Lybov, "Immigratsionnaya Politika Rossii: Novyye Vyzovy i Instrumenty", *IFRI*, https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifri_rnv_91_lioubov_bisson_rus_janvier_2016_protege.pdf, (Erişim Tarihi: 12.04.2022).

BURANELLI, Flippo, "Conflict in the Kyrgyz-Tajik Border-a Potential Turning Point for Central Asia", *The CACI Analyst*, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13672-conflict-in-the-kyrgyz-tajik-border-%E2%80%93-a-potential-turning-point-for-central-asia.html>, (Erişim Tarihi: 20.06.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

CHARBONNEAU, Louis, "Exclusive: Russia Threatened Countries ahead of the U.N. Vote on Ukraine: Envoys", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-un/exclusive-russia-threatened-countries-ahead-of-u-n-vote-on-ukraine-envoys-idUSBREA2R20020140329>, (Erişim Tarihi: 17.06.2022).

ÇALIŞKAN, Burak, "Kırgızistan Siyasetinde Güç Mücadelesi", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kirgizistan-siyasetinde-guc-mucadelesi/1561263>, (Erişim Tarihi: 18.06.2022).

ENGVALL, Johan, "Kyrgyzstan's Third Revolution", *The CACI Analyst*, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13643-kyrgyzstan%E2%80%99s-third-revolution.html>, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

ERALIEV, Sherzod-Rustamjon Urinboyev, "Precarious Times for Central Asian Migrants in Russia", *Current History*, 119(819), 2020, s. 258-263.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", *Avrasya'nın Değişen Jeopolitiğinde Yeni Büyük Oyun*, Mehmet Seyfettin Erol, der., Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, s. 7-55.

HRECHYSKINA, Olena-Maryia Samakhavets, "Merchandise Trade in the EAEU Integrating Environment", *Quaestiones Geographicae*, 38(4), 2019, s. 163-174.

IMANALIYEVA, Ayzirek, "Kyrgyzstan: Opposition TV Channel Shuttered Following Ukraine Report", *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-opposition-tv-channel-shuttered-following-ukraine-report>, (Erişim Tarihi: 01.08.2022).

IMANALIYEVA, Ayzirek, "New Kyrgyzstan Leader Vilifying Free Press", *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/new-kyrgyzstan-leader-vilifying-free-press>, (Erişim Tarihi: 03.07.2022).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

KAMCHYBEKOVA, Indira, "Gosdolg Kyrgyzstana Sostavil Boleye 4,9 Mlrd Dollarov", *Kabar*, <http://kabar.kg/news/gosdolg-kyrgyzstana-sostavil-bolee-4-9-mlrd-dollarov/>, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

KAMCHYBEKOVA, Indira, "V 2020 Godu Ob"Yem Vneshney Torgovli Kyrgyzstana Sostavil \$5,6 Mlrd i Snizilsya Na 19%", *Kabar*, <http://kabar.kg/news/v-2020-godu-ob-em-vneshnei-torgovli-kyrgyzstana-sostavil-5-6-mlrd-i-snizilsya-na-19/>, (Erişim Tarihi: 08.05.2022).

KAMCHYBEKOVA, Indira, "V KR v 2020 Godu Ottok Investitsiy Uvelichilsya na 20,1%, Sostaviv \$808,1 Mln", *Kabar*, <http://kabar.kg/news/v-kr-v-2020-godu-ottok-investitsii-uvelichilsya-na-20-1-sostaviv-808-1-mln/>, (Erişim Tarihi: 18.05.2022).

KAMINSKI, Bartłomiej–Gael Raballand, "Entrepôt for Chinese Consumer Goods in Central Asia: The Puzzle of Re-exports through Kyrgyz Bazaars", *Eurasian Geography and Economics*, 50(5), 2013, s. 581-590.

KUBAYEVA, Gulaikhan, "Economic Impact of the Eurasian Economic Union on Central Asia", *OSCE*, http://osce-academy.net/upload/file/Policy_Brief_20.pdf, (Erişim Tarihi: 12.04.2022).

KUDRYAVTSEVA, Tatyana, "V 2015 Godu Ob"Yem İmporta v Kyrgyzstane Sokratilsya na 59,3 Protsenta", *24.kg*, <https://24.kg/ekonomika/27218/>, (Erişim Tarihi: 12.05.2022).

LILLIS, Joanna, "Kazakhstan, Kyrgyzstan Spar over Trade on China Gateway: Can Customs Data from Either Side be Trusted?", *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/kazakhstan-kyrgyzstan-spar-over-trade-on-china-gateway>, (Erişim Tarihi: 01.08.2022).

MKRTCHYAN, Emmanuil, "Bolot Otunbayev: Sotrudnichestvo Mezhdru Kyrgyzstanom i Armeniyey Budet Aktivno Razvivat'sya na Blago Nashikh Narodo", *ArmInfo*, https://arminfo.info/full_news.php?id=36204&lang=2, (Erişim Tarihi: 14.06.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

NURMATOV, Ernest, "Chem Ob"Yasnyayutsya Opaseniya Prezidenta Kyrgyzstana o Riskakh Nevyplaty Vneshnego Dolga?", *Kyrgyzskaya Sluzhba RSE/RS*, <https://rus.azattyk.org/a/prezident-kyrgyzstana-o-riskah-nevyplaty-vneshnego-dolga/31107893.html>, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

OSMONALIEVA, Asyl, "Kyrgyzstan Slows Pace of Customs Bloc Entry", *Institute for War and Peace Reporting*, <https://iwpr.net/global-voices/kyrgyzstan-slows-pace-customs-bloc-entry>, (Erişim Tarihi: 05.04.2022).

OTORBAEV, Djoomart, "Kyrgyzstan's Latest Revolution", *The Strategist*, <https://www.aspistrategist.org.au/kyrgyzstans-latest-revolution/>, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

PRÖPSTL, Annabella, "Investor-State Disputes against the Kyrgyz Republic: New Developments", *CIS Arbitration Forum*, <http://www.cisarbitration.com/2020/06/30/investor-state-disputes-against-the-kyrgyz-republic-new-developments/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

PUTIN, Vladimir, "Poslaniye Federal'nomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii", *Ofitsial'nyye Setevyye Resursy Prezidenta Rossii*, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931/videos>, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).

PUTZ, Catherina, "A 'Blurry' Union: Kyrgyzstan and the Eurasian Economic Union", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2016/02/a-blurry-union-kyrgyzstan-and-the-urasian-economic-union/>, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

PUTZ, Catherina, "Acting Kyrgyz President Mamytov Visits Moscow", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2020/12/acting-kyrgyz-president-mamytov-visits-moscow/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2022).

RISQULOVA, Nargiza, "Do'rdoy: Yuz Minglab Odamni Boqqan Bozor Yopiladimi?", <https://www.bbc.com/uzbek/uzbekistan-54913674>, (Erişim Tarihi: 12.05.2022).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

SABYRBEKOV, Arslan, "Protests in Kyrgyzstan Against Customs Union Entry", *The Central Asia-Caucasus Analyst*, <http://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/12905-protests-in-kyrgyzstanagainst-customs-union-entry.html>, (Erişim Tarihi: 02.04. 2022).

SATKE, Ryskeldi, "Kyrgyzstan: Caught in a Web of International Investment Agreements", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2017/08/kyrgyzstan-caught-in-a-web-of-international-investment-agreements/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

SBOPDAN, Phunchok, *Central Asia: Democracy, Instability and Strategic Game in Kyrgyzstan*, Pentagon Press, New Delhi 2014.

HARIFZODA, Khamza, "Central Asia's Russian Migration Puzzle: An Interview with Caress Schenk", *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2019/10/central-asias-russian-migration-puzzle/>, (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

SHARSHEEV, Iskender, "Analiz Osnovnykh Rezul'tatov Chlenstva Kyrgyzstana v YEAES", *CABAR*, <http://cabar.asia/ru/iskender-sharsheev-analiz-osnovnyh-rezultatov-chlenstva-kyrgyzstana-v-eaes/>, (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

SOIPOV, Shohruh, "Parlament Boshqaruvi Markaziy Osiyoda Ishlamaydimi?", *BBC*, <https://www.bbc.com/uzbek/uzbekistan-55617739>, (Erişim Tarihi: 25.06.2022).

STANDISH, Reid, "The Illusion of Choice: Kyrgyzstan and the Customs Union", *Registan*, <https://web.archive.org/web/20140208083249/http://registan.net/2014/01/29/the-illusion-of-choice-kyrgyzstan-and-the-customs-union/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2022).

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

STRONSKI, Paul-Katharine Quinn-Judge, "Kyrgyzstan at Twenty-Five: Treading Water", *Carnegie Endowment*, <http://carnegieendowment.org/2016/07/21/kyrgyzstan-at-twenty-five-treading-water-pub-64152>, (Erişim Tarihi: 12.05.2022).

STRONSKI, Paul, "The Common Theme in Central Asia's Response to Russia's Invasion of Ukraine", *Carnegie Endowment*, <https://carnegieendowment.org/2022/03/30/common-theme-in-central-asia-s-response-to-russia-s-invasion-of-ukraine-pub-86764>, (Erişim Tarihi: 01.08.2022).

SULAYMANOVA, Mehrinisa, "V 2016 Godu Postupleniye Tamozhennykh Platezhey Sostavilo 29,3 Mlrd Somov-GTS", *Kabar*, <http://kabar.kg/news/v-2016-godu-postuplenie-tamozhennykh-platezhei-sostavilo-29-3-mlrd-somov-gts/>, (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

SYTENKOVA, Dariya, "V Kyrgyzstane 70 Protsentov Pryamykh Investitsiy Prikhoditsya na Kitay i Kanadu", *24.kg*, <https://24.kg/archive/ru/economics/170477/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2022).

TIAN, Hao, "China's Conditional Aid and Its Impact in Central Asia", (ed. Marlene Laruelle), *China's Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*, Washington, The George Washington University, Washington 2018, s. 21-33.

TKACHOV, I. vd., "Rossiya Priostanovila Finansovuyu Pomoshch' Kirgizii", *RBK*, <https://www.rbc.ru/economics/14/10/2020/5f8740519a794747a9369708>, (Erişim Tarihi: 18.06.2022).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

TRILLING, David, “Kyrgyzstan, Tajikistan Full of Putin Fans, New Poll Says”, *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-tajikistan-full-of-putin-fans-new-poll-says>, (Erişim Tarihi: 10.04.2022).

TURAEVA, Madina, “Itogi Chlenstva Kirgizii v Yevraziyskom Ekonomicheskom Soyuze”, *Gosudarstvennaya Sluzhba*, 120(4), 2019, s. 105-112.

ZIGUO, Li, “Eurasian Economic Union: Achievements, Problems and Prospects”, *CIIS*, https://www.ciis.org.cn/english/ESEARCHPROJECTS/Articles/202007/t20200715_3620.html, (Erişim Tarihi: 05.04.2022).

M. Turgut DEMİRTEPE
Otabek OMONKULOV

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

STRUCTURED ABSTRACT

Under the pressure of the social-economic situation, geopolitical balances and geographical restrictions, Kyrgyzstan could not find any other option but to become a member of the EAEU. Although most of the Kyrgyz population supports the EAEU membership due to the large number of Kyrgyz labor migrants working in Russia and the influence of Moscow on Bishkek, the society is still divided on this issue. Opponents argued that the EAEU membership would overshadow the country's political independence and increase economic dependence on Moscow.

They also insisted that economic growth could not take place, as the proponents claimed, and even small and medium-sized companies would not withstand competition within the EAEU, and Kyrgyz-Chinese trade would be harmed. However, the Kyrgyz government had some expectations. Government officials anticipated that the status of migrant workers in Russia would be legalized and the constant flow of remittances, which have an important share in the country's economy, would be secured.

At the same time, they thought that foreign investments would come in from EAEU member countries, especially Russia and Kazakhstan so that the long-planned economic reforms could be implemented. This article evaluates the EAEU membership of Kyrgyzstan, covering the period between 2015-2021. It should be noted that it is not possible to draw a clear picture depicting the development direction of a weak country within an economic union in a short period of approximately six years. Nevertheless, it is possible to make some evaluations about the direction in which Kyrgyzstan has evolved within a regional economic union led by Russia.

The status of labor migrants from Kyrgyzstan working in the EAEU territory has been formalized with membership. However, there are still some serious problems in practice: contradictions in the labor policies and practices of Russia and Kazakhstan, employers' refusal to make employment contracts, violation of labor migrants' rights by law enforcement forces, and xenophobia fostered by Russian nationalist groups are among these problems. Under these circumstances, some of the Kyrgyz nationals have become illegal and vulnerable labor migrants as it was before the membership.

During this period, the macroeconomic indicators of Kyrgyzstan exposed a volatile picture of the worsening economy. This situation is observed in the share of remittances sent by migrant workers in Kyrgyz GDP. This figure decreased to 25% in 2015, increased to 33% in 2018, and dropped to 27% in the following years. In the first five years of membership, the Kyrgyz economy fluctuated by an average of 4%. But in 2020, it suddenly shrunk by 12% due to the impact of the Covid-19 outbreak and internal political turmoil that resulted in a change of government. It will take several years for the economy to recover.

The expected result could not be reached in exports either. Exports decreased continuously until 2018, though an increase was observed in 2019, it further declined to the lowest level of the last six years in 2020. Due to the increase in customs duty because of membership requirements, customs revenues and imports decreased. Cheap imports from China are halved, and the Dordoy market, which profited by re-exporting these products to neighboring countries, nearly stopped operating, and hundreds of businesses and thousands of traders suffered serious losses. The developments around the Dordoy Market led to the reduction of Kyrgyzstan's annual budget revenue by one-fifth in 2020. Moreover, the trade volume between Kyrgyzstan and EAEU countries

KIRGIZİSTAN'IN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYELİĞİ: ASİMETRİK İLİŞKİNİN GÖLGESİNDE REFAH ARAYIŞI

decreased continuously, while the trade turnover with third countries increased. Furthermore, the asymmetric imbalance in trade between Russia and Kyrgyzstan is deepening.

The post-membership process has seriously affected foreign direct investments (FDI) in Kyrgyzstan. Since 2015, the amount of foreign direct investment entering the country has decreased dramatically. Likewise, since 2017, the rate of foreign capital withdrawal has increased substantially. The highest FDI outflows were to China, the UK, South Korea, and Switzerland. In short, one of the concerns of the EAEU opponents, that the membership would have a negative impact on FDI, has come true.

The rate of per capita income has also fluctuated seriously, though this figure increased since membership and reached \$1.374 in 2019. It decreased to \$1.173 in 2020 and dropped to the 2015 level again. In the last six years, Kyrgyzstan's budget deficit and external debt have increased continuously. About half of the external debt is owed to China. Therefore, Chinese influence on the country has increased. Consequently, Bishkek had to make economic concessions to Beijing as it had difficulty paying annual debt interests.

As the opponents of membership argue, Kyrgyzstan's dependence on Russia has substantially increased during this period. On the other hand, despite the negative trend, the Kyrgyz society continues to partially support the EAEU membership. However, the shortcomings and disruptions in meeting post-membership expectations and disappointment in resolving some issues caused the relative and gradual decrease in social support for EAEU membership and the increase of its opponents.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK*

*An Examination of the Esoteric Dimensions of Southeast Asian Religions in
the Case of Iran: Sufism, Mysticism and Mahdism*

Cenk TAMER**

Öz

Güneydoğu Asya toplumlarını incelediğimizde, tarihten miras aldıkları örf, adet, ritüel, mistik inanış ve tasavvuf kültürünün inançları üzerinde güçlü etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu sebeple, bölgede yegane-pür bir İslam anlayışından söz etmek mümkün değildir. Hint-Malay coğrafyasındaki geleneksel inanışlar ve Şamanist öğretiler, Arap-Fars etkisindeki yaygın tasavvuf-irfan kültürüyle birleşmiş, bunu sonucunda ezoterik-batini yönü güçlü bir heterodoks İslam anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu kültürel inanış, İslam'ın heterodoks mezhebi olarak gösterilen Şiilikle yakın ilişki kurmuştur. İran İslam Cumhuriyeti ise Güneydoğu Asya dinlerinin batini boyutlarını kendi çıkarları (Şii-Mehdi siyaseti) doğrultusunda kullanmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güneydoğu Asya, Batınlık, İran, Mistisizm, Mehdilik.

Abstract

When we examine the Southeast Asian societies, it can be clearly seen that the customs, traditions, rituals, mystical beliefs and sufism that they inherited from history have strong effects on their beliefs. For this reason, it is not possible to sort out a unique understanding of Islam in the region. Traditional beliefs and shamanist beliefs in the Indo-Malay geography combined with the widespread Sufi-lore culture under Arab-Persian influence, resulting in a heterodox understanding of Islam with a strong esoteric aspect. This cultural belief has established a close relationship with Shiism, which is shown as the heterodox sect of Islam. The Islamic Republic of Iran, on the other hand, tries to use the esoteric dimensions of Southeast Asian religions for its own interests (Shiite-Mahdi politics).

Keywords: Southeast Asia, Esoterism, Iran, Mysticism, Mahdism.

* Makale Geliş Tarihi: 17.11.2022

Yayına Kabul Tarihi: 28.11.2022

** Dr., e-posta: ctamer.11@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1331-7942

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in (S.A.V.) vefatından hemen sonra İslam Devleti'nin hızla fetih hareketlerine girişmesi, İslam'ın farklı medeniyet ve toplumların kültürel özellikleriyle iç içe geçmesine neden olmuştur. Böylelikle tarihsel süreçte kalıplaşmış ritüeller, inanışlar, Şamanist ve mistik (batını) öğretiler ile pagan toplumların inanışları Müslüman kültürü etkilemeye başlamıştır. Fetihlerin devam etmesiyle Kuran'ı Kerim'in naslarına ilişkin batını yorumlar güçlenmeye başlamıştır.

Kuran'ı Kerim'in zahir metninin batını yorumunun güçlenmesinde İslam'da tasavvuf akımlarının ve felsefleşme hareketinin önemli bir etkisi olmuştur. İslam'ı yeni kabul eden topluluklar, örneğin Anadolu'daki Türkler, eski inanç ve alışkanlıklarını koruyabilmek ve bunu meşrulaştırabilmek adına, kendi inançları gibi ezoterik düşüncelere olanak tanıyan tasavvufa eğilim göstermişlerdir. Tasavvufa olan bu eğilim, özellikle İran coğrafyasında 12-13. yıllardan itibaren görülmeye başlanan İslam'ın felsefleşme hareketiyle birlikte daha da artmıştır. Bu dönemde felsefe, kelam¹ ve tasavvuf ayrımı büyük oranda ortadan kalkmış, kelamın birçok konusu tasavvufa aktarılmış, böylelikle daha önce mürşit ve zahidler bu dönemde ünlü birer filozof ve kelamcı haline dönüşmüşlerdir.²

İran'ın Fars kültürü ve Mani-Zerdüşť öğretileri, İranlı alimlerin ortaya koyduğu tasavvuf eserleri sayesinde İslam'a dahil olmaya başlamıştır. Diğer bir ifadeyle İran'ın geleneksel Fars kültürünü de içerisinde barındıran filozofların irfani³ çalışmaları, İslam'ın temel öğretilerini, nakli ilimleri ve

1 İmanla ilgili konu ve sorulara izâh ve ispat getirme amacıyla geliştirilen teolojik felsefenin adıdır.

2 Celaleddin Vatandaş, *Vahiyden Kültüre*, Pınar Yayınları, İstanbul 2014, s. 190.

3 Fars coğrafyasında ortaya çıkan tasavvuf için kullanılan kavramdır. Temelde Ehli Sünnet'in tasavvuf anlayışından bir farkı yoktur. Fakat İran'daki kültürün etkisiyle bu ismi almıştır.

akaid konularını esas alan çalışmaların yönünü büyük oranda değiştirmiştir. Kısacası tasavvuf, esas itibarıyla dünya sevgisini terk etmeyi, fani zevk ve arzulardan uzaklaşmayı öngören bir zühd hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Fakat tasavvufun tarihsel süreçte toplumların geleneksel inançlarını, Türk, Hint ve Fars mistisizmini bir potada eritmesi, İslam'ın batını yorumlarının güçlenmesine sebep olmuştur.⁴

Bu kapsamda İslam öncesi İran coğrafyasında ortaya çıkan Mazdek ve Zerdüşt dininde görülen Şah'ın yarı tanrısal özellikleri, "evrensel hükümdar" ve "Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi" gibi sıfatlar, İslami dönemde başta Hz. Ali ve diğer bazı Ehlibeyt mensuplarını kutsal addetme biçiminde ortaya çıkmış, bu anlayış zamanla Velayeti Fakih ve Mehdi inancına yön vermiştir. Yani İran'ın dini ideolojisinin köklerinde kadim dinleriyle olan benzerlik yatmaktadır.⁵

Güneydoğu Asya toplumları, 12.-13. yüzyıllardan itibaren bölgeye gelen Müslüman tüccar, filozof ve alimlerin etkisiyle İslam'la tanışmış ve geleneksel inançlarını İslam dini içerisinde sürdürmüşlerdir. Bölge dinlerinin mistik ve Şamanist öğretilerle dolu olması, İslam'ın batını yorumlarını güçlendirmiş ve bu coğrafyada Şiiliğin yayılmasını kolaylaştırmıştır.

İslam inancı ve yerel inanışlar, Güneydoğu Asya sosyo-kültürel yapısının temelini oluşturmaktadır. Bu toplumlardaki İslam inancının şekillenmesinde ise geleneksel öğretiler (dogmalar), tasavvuf, mistisizm ve mehdilik gibi faktörler rol oynamaktadır. Bu bakımdan günümüzde, Güneydoğu Asya ülkelerinin dini-kültürel yapısında (İran) Fars ve Şii etkisinin incelenmesi önem arz etmektedir.

4 Vatandaş, a.g.e., s. 194.

5 Doğan Başaran, *İran Dış Politikasında İmparatorluk Vizyonu: Pers Yayılmacılığı*, Astana Yayınları, Ankara 2022, s. 39.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Bu çalışma, öncelikle Güneydoğu Asya dinlerinin batını boyutlarını ortaya koymayı ve daha sonra bunların İran'ın Şii mezhebiyle olan benzerliklerini ve karşılıklı etkileşimini araştırmayı hedeflemektedir. Güneydoğu Asya dinlerinin gizemci(ezoterik) özelliklerinin güçlü şekilde hissedilmesi, İslam'da batını bir mezhep olan Şiilikle yakından bağ kurmalarına, iç içe geçmelerine ve heterodoks bir İslam kültürü yaratmalarına neden olmuştur. Bunda, 12-13. yy. dan sonra İran'daki irfan kültürünü benimseyen filozof- alimlerin bölgeye yaptığı seyahatler ve İsmaili daîlerin tebliğ faaliyetleri de etkili olmuştur. Tarihsel süreçteki tasavvuf-irfan alimlerinin etkisini bir kenara bırakırsak, bölgedeki yerel dinlerin Şamanist-mistik-gizemci özellikleri, onların İslam'ın batını yönüne (Şiiliğe) ilgi duymalarına yol açmıştır.

1979 yılında kurulan İran İslam Cumhuriyeti ise tüm dünyada İslam Devrimi'ni gerçekleştirmek için harekete geçmiş⁶ ve özellikle eskatolojik⁷ dinlerin batını boyutlarını ve Mehdi-Mesih benzerliğini-benzeştirmesini kullanmaya çalışmıştır.⁸ Bu bakımdan İran, İslam Devrimi'ni tüm dünyaya ihraç edebilmek adına Sünni Dünya, Tasavvuf Dünyası, Hristiyan Dünyası ve Yahudi ve diğer dinlerin ezoterik (batını) ve eskatolojik özelliklerinden faydalanmaya başlamıştır. Bu bakımdan İran İslam Cumhuriyeti, neredeyse tüm dinlerde görülen ahir zaman kurtarıcılarını (Yahudilik ve Hristiyanlık'ta "Mesih", Hinduizm'de "Kalki", Budizm'de "Maitreya" ve İslam'da "Mehdi") Şiilerin beklediği 12. İmam Mehdi ile benzeştirmeye-özdeşleştirmeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle İran, bu dinlerin kurtarıcısının aslında Şiilerin Mehdisi olduğunu söyleyerek onları Caferi mezhebini kabul etmeye (din değiştirmeye) çağırılmaktadır. İran'ın tüm dünyadaki devrim ihracı politikaları bu bağlamda Mehdi siyaseti üzerinden yürümektedir.

6 Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 266.

7 İnsanlığın nihai kaderi ve dünya tarihinin sonuyla ilgili olayları inceleyen teoloji dalıdır.

8 Mehmet Seyfettin Erol-İrem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 2020, s. 242.

Buradan hareketle çalışma, Güneydoğu Asya'daki dinlerin batını boyutlarını tarihsel ve geleneksel bir çizgiden bakarak ortaya koymayı, bu dinlerin ezoterik yönlerinin Şiiliğin Mehdi anlayışıyla olan benzerliğini ve İran'ın bu batını boyutları kendi devrim ihracı doğrultusunda nasıl kullandığını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada metodolojik olarak genelden özele gidilerek İslam'da batınlık ve İran'ın mistisizm anlayışına öncelik verilecek, daha sonra Güneydoğu Asya dinlerinin batını boyutları incelenecektir. Örnek vaka olarak İran'ın Bangladeş ve Endonezya'daki (Şii) Mehdi siyaseti incelenmiştir. Son bölümde ise Güneydoğu Asya'daki geleneksel-heterodoks inanışların Şiilikle ne kadar benzeştiğini kanıtlamak için örnekler sunulmuştur.

Bu makalenin en önemli yönü, ilahiyat, tarih, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler gibi disiplinlerden aynı anda yararlanmasıdır. Bu çalışma, esas itibarıyla tarihsel bir durum analizi veya uluslararası kültürel çalışmalar literatürüne katkı yapmayı amaçlamaktadır. Bunun dışında herhangi bir teorik varsayım veya kuramsal önermede bulunmayan çalışma, uluslararası ilişkiler disiplininde yer edinme iddiası taşımamaktadır.

İSLAM'DA BATINILIK

Batınlık, İslamiyet'in kutsal kaynağı Kur'an Kerim'deki ayetlerin görünür (zahir) anlamlarının dışında, daha derinde görünmeyen (batını) gerçek anlamlarının olduğu inancını ifade etmektedir. Kuran'ın zahir sureti, dini çerçevede herkese hitap eden Şeriat kurallarını akıllara getirirken, batın ise iç dokuyu ve derinliği ifade eden⁹ ve yalnızca irfani bilgi kaynaklarıyla açıklanabilen hakikatin bilgisini ifade etmektedir.

9 Nihat Uzun, "Tefsir Disiplini Açısından Batını ve İşari Yorumun İlmî Değeri", Mustafa Öztürk, der., *Kuran'ın Batını ve İşari Yorumu*, KURAMER Yayınları, İstanbul 2018, s. 206.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Şii inancının temelini oluşturan imamet inancına göre, Allah'tan Hz. Ali'ye bahşedilmiş olan batını bilgi (nass) birikimi onun ölümünden sonra erkek soyuna, yani İmamlara aktarılmıştır. Dolayısıyla bu anlamlar, ancak Allah'la ilişki kurabilen ve Hz. Ali'nin soyundan gelen masum İmamlar tarafından bilinebilir. On İki İmam Şiilerine göre dini yorumlama yetkisi, İmam Mehdi'nin velayetine göre fakihlere geçmiştir. Bu bakımdan İslam'ın mistik (gizemci) yönü olan Tasavvufi (Sûfi) akımlar ile Kuran'ı Kerim'in naslarını batını anlamlarla açıklayan Şiilik arasında yakın ilişki vardır. Buna geçmeden önce Sünni ve Şii mezheplerin içe yönelik (ezoterik) anlayışlarına bakmak gerekir.

Tarihsel süreçte Sünni ve Şii öğretilerin dinin yaşanması konusundaki içe yönelik ya da içsel tecrübe (ezoterik) anlayışlarında giderek ayrışma yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda aynı köklere sahip olmasına rağmen İslam'ın Batını kaynaklarında, Ehli Sünnet alimleri ve Şii din adamları tarafından tasavvuf/irfan geleneği ayırımına gidilmeye başlanmıştır.

İslam'ın mistik yönü, kültürle özdeş bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve bu kapsamda Sünni tasavvufu ve Şii irfanı gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. İranlı yazar Seyyid Hüseyin Nasr'a göre: "İslam'ın Teşeyyü (Şii) dünyasındaki batını yorumu veya irfan anlayışı, Tesennün (Sünni) dünyasında tasavvuf adıyla şekillenmiştir."¹⁰ Zira "marifet" ile aynı kökenden gelen irfan kavramı, İran tasavvufunun; amelî boyutuna oranla nazari, akli, felsefi boyutunun daha etkin olduğunu simgelemektedir. Nitekim İran şairlerinde nazari/felsefi boyut daha belirgin bir şekilde görülmektedir.¹¹

10 Mustafa Altunkaya, "Bazı Şii Kaynaklarda Tasavvufun Yeri", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(5), 2016, s. 185.

11 Altunkaya, a.g.e., s. 191.

İRAN'IN İSLAMİ MİSTİSİZM ANLAYIŞI

İran'daki Şii ulema, yüzyıllardır nakli ilimleri ve akaid konularını ihtiva eden kelâm eserlerini okutmuş ve Kur'an, Hadis ve icmayı esas alan fıkhi ilimlere yoğunlaşmıştır. Bu sebeple özellikle Şii ulema, İslam'ın temel akidelerine aykırı görülen mistisizme, irfani düşünceye ve Sufizme cephe almaya başlamıştır. Aynı gelişme, Osmanlı Devleti'ndeki medreselerde bu sefer Ehli Sünnet inancının yerleştirilmesi ve felsefi kaynakların reddedilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.¹²

İranlı filozofların dini-akaid konularla yakından ilgilenmesi ve her iki alanda da önemli eserler vermeleri, bu topraklarda öz anlamdaki tasavvufi düşünceden ayrı bir şekilde din ve kültürün bir arada filizlendiği İran irfani düşünce sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İran'daki Şii ulemanın; felsefi ilimleri, Ehli Sünnet alimlerine kıyasla daha kolay kabul etmesi, büyük oranda Şii öğretilerin kendi içerisinde "Kerbela mistisizmi" gibi ruhani ve ezoterik düşüncelere yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Zira Henry Corbin'e göre, İran Şiiliği son derece imgesel ve ruhani özellikler taşımaktadır.¹³ İran'daki entelektüel çevreler de özellikle son yüzyılda Şiiliğin bu mistik ve mesiyani söylemlerine ağırlık vermeye başlamışlardır.

İrfani ilimlerin ve kuramsal mistisizmin Fars edebiyatı ve İran kültürüne olan etkileri, modern anlamdaki İran'ın ortaya çıkması için kullanışlı bir araç meydana getirmiştir.¹⁴ Diğer bir ifadeyle bu araç İran kimliğinin şekillendirilmenin de ötesinde, daha sonra İran'ın kültürel politikalarında da kullanılan başat aktör halini almıştır.

12 Şamil Öçal, *Kışladan Medreseye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 23.

13 Ali Mirsepassi, *Transnationalism in Iranian Political Thought: The Life and Times of Ahmad Fardid*, Cambridge University Press, New York 2017, s. 78.

14 Aynı yer.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Bu noktada İran'ın entelektüel çevrelerinde irfani düşünceye ve Sufizme olan bakış açısı, 20. yüzyılın başlarından itibaren ikiye ayrılmaya başlamıştır. Birincisi, İran'ın modernleşme çabalarını bilimsel ve pozitivist ideolojide arayanlar, entelektüel çevrelerdeki yaygın mistik anlayışı baltalamak için ellerinden geleni yapmıştır. Bu kesime göre irfan ve Sufizm; bilimsel ve rasyonalist (meşşai) düşüncenin düşmanı olarak görülmekte ve topluma ulaşmadan engellenmesi gerekmektedir. İkincisi, daha radikal ve devrimci nitelikteki çevreler ise mistisizmi İslami anlayışa ve İran kültürüne daha uygun bulmuşlardır.¹⁵

Bu doğrultuda 1979 İran İslam Devrimi'ne giden süreçte Devrim Lideri Ruhullah Humeyni'nin Velayeti Fakih Doktrini her ne kadar Kum uleması tarafından tepkiyle karşılanırsa da Kerbela mistisizmini ve "ezilen halk" söylemlerini etkili bir şekilde kullanması sebebiyle İran toplumunda karşılık bulabilmiştir. Şia öğretileriyle uyumlu olmasına rağmen geleneksel çizgiden ayrılan bu sezgisel-ezoterik düşünceler, İran İslam Devrimi'yle birlikte kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Bu noktadan sonra İran irfan kültürünü yansıtmayan ve daha çok Ehli Sünnet inançlarına atfedilen tarikatlar toplumdan dışlanmış; diğer taraftan İran-İslam anlayışının bir sentezi olan İran'ın "İslami mistisizm anlayışı (irfan kültürü)" yalnızca ülke içerisinde değil aynı zamanda tüm dünyada etkili bir argüman olarak kullanılmaya başlanmıştır.

SİYASAL MEHDİCİLİĞİN DOĞUŞU: İRAN'IN VELAYET-İ FAKİH DOKTRİNİ

Asrı Saadet dönemi sonrası Hz. Ali'nin halifeliğini kabul ettirmeyi ve Ehlibeyt'in öğretilerini yaygınlaştırmayı başaramayan Şii ulema, bunun ardından güçlü bir şekilde Mehdi'ye atıfta bulunmaya başlamıştır. Geleneksel Şii anlayışında; 12. İmam'ın bir gün Mehdi olarak geri

¹⁵ Mirsepassi, a.g.e., s. 79.

döneceğine ve dünyanın barışa ulaşmasında liderlik edeceğine inanılmakta, Mehdi'nin gelişinden önce dini yönetimin kurulması "kafirlik" olarak kabul edilmektedir. Fakat Kum'daki öğrenimi sırasında mistisizmle tanışan Humeyni, İslam'ın "batın" yönüne güçlü bir şekilde vurgu yapmaya başlamış, mükemmel insana ulaşmak için gerçeği arayan yolcunun son evrede tanrısal özellikleri kazanacağını ve böylelikle diğerlerinin de Allah'a ulaşmasına rehberlik edebileceğini savunmuştur.¹⁶ Böylelikle Velayet-i Fakih öğretisiyle "Siyasal Mehdciliğe" kapı aralayan İran İslam Cumhuriyeti, Mehdiye atfedilen "İslam devletini ve adaletini tüm dünyaya yayma görevini", devrim ihracı politikalarıyla üstlenmeye çalışmıştır.¹⁷ Böylece İran, İslam Medeniyeti'nin çekirdek ülkesi olmayı amaçlamıştır.¹⁸

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNDE MEHDİ-MESİH (KURTARICI) İNANÇLARI

Dünyanın sonu yaklaşırken kaos ve kanlı savaşların artacağı, beklenen bir kurtarıcının (Mesih) gelerek kötülükleri yok edeceği ve dünyada barış ve adaleti tesis edeceği inancı, neredeyse bütün ana din ve gelenekler tarafından paylaşılmaktadır. Hinduizm, Budizm, Yahudilik, Hristiyanlık, Zerdüştlük ve bazı İslam anlayışlarında Mesih veya seçilmiş bir kurtarıcı fikri mevcuttur.

HRİSTİYANLIK

Yahudilere ve Siyonizm'e olan ilginç bağlılıkları nedeniyle "Hristiyan Siyonistler" olarak da bilinen, Protestanlığın en radikal kolu olan Evanjelistler, dünyanın sonunu getirecek "Armageddon Savaşı"na kadar bu

¹⁶ Selin Çağlayan, *İran-Mehdi'yi Beklerken*, Cinius Yayınları, İstanbul 2012, s. 206.

¹⁷ Firas Elias-Mehmet Seyfettin Erol, "İslam Devrimi Sonrasında İran Dış Politikasının Ummu'l Kura Teorisinde Anaizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 2021, s. 362.

¹⁸ Doğan Başaran, "Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran'ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2017, s. 228.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

plana destek olacaklar ve Mesih'in yeryüzüne dönebilmesi için gerekli olan alametlerin tamamlanması için uğraşacaklardır. Diğer taraftan Evanjelistler, İran'ın sahte Mesih düşüncesini yaymasını engellemek için çaba sarf etmektedir. Evanjelizm, İslam ve İran düşmanlığının en güçlü hissedildiği, Hristiyanlığın radikal bir koludur. Bunun sebebi de Mesih'in gelmesi için gerekli olan şartlardan birinin vadedilmiş toprakların Yahudilerin eline geçmesidir. İşte Evanjelistlerin Siyonistlere olan bağlılıkları da buradan kaynaklanmaktadır.

İran'ın Şii Mehdi anlayışı konusunda Katolikler, Protestanlara göre nispeten daha ılımlıdır. İran'ın Mehdeviyet konferanslarına Katoliklerin yoğun olarak katılması,¹⁹ İran yönetimi ile Katolik Kilisesi arasında Mehdilik-Mesihlik konusunda, Protestanlarınkine benzer büyük bir çatışma veya düşmanlığın olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İran, Güneydoğu Asya'da Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Mehdilik-Mesihlik anlayışını bir yumuşak güç aracı olarak kullanmaktadır.

İSMAİLİLİK-NİZARİ İSMAİLİLİK-DAVUDİ BOHRALIK

İsmaililer kutsal metin ve dini emirlerde zahir ve batin şeklinde iki temel yapı olduğunu ve Kur'an'ı Kerim'in zahiri metinlerinin batini, yani gizli-içsel gerçekliğe işaret ettiğini kabul etmişlerdir. Böylelikle İsmaililer Kur'an'da bulunan, bu söz konusu değişmez hakikatleri ortaya çıkarmak için agnostik bir düşünce sistemi geliştirmişlerdir. İsmaililere göre; peygamberlerin halifeleri olan Evliya veya İmamlar ise her devirde tevil veya ezoterik yorum yoluyla vahiylerdeki gizli anlamları açıklamışlardır.

19 "Iran's Ahmedinejad Writes A Letter To Pope", *NBC News*, <https://nbcnews.to/3kNd103>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021); "Pope Calls For Peace in Letter To Ahmadinejad", *Times of Malta*, <https://www.timesofmalta.com/articles/view/20101112/world/pope-calls-for-peace-in-letter-to-ahmadinejad.335832>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

Onlara göre imam, dünyada maddi olarak (bedeniyle) varlığını sürdürmektedir. İlk imam Alî'den beri kesintisiz bir zincir içerisinde Kerim el-Hüseyin Şah (IV. Ağa Han) 49'uncu imamdır. İsmaililere göre, imamların ilki olan Hz. Alî asıl mehdidir, yani çağların sonunda adaletinin iktidarını yeryüzüne yayacak olandır. Kısacası Güney Asya'nın Hint ve alt kıtasında yoğun olarak yaşayan İsmailîler, her ne kadar hazır bir imamları olsa da mehdi anlayışını hiçbir zaman terk etmemişlerdir.²⁰

KADIYANILIK (AHMEDİLİK)

Hindistan'ın Pencap eyaletinde, 1880 yılında Mirza Gulam Ahmed Kadiyani tarafından kurulmuştur. Daha önce İsmailiye fırkasında olan Mirza Gulam Ahmed, önce müceddid daha sonra da Mehdi olduğunu iddia etmiştir. Bu sebeple İsmailî ve Bahaîlerden taraftar bulmuştur. En sonunda kendisinin gökten ineceği bildirilen İsa Mesih olduğunu ve yeni bir din getirdiğini söylemiştir.²¹ Mirza Gulam Ahmed, Hakikat-ul-Vahy kitabında şu ifadeleri kullanmıştır:²²

"Allah bu ümmet arasında İsa'dan daha üstün bir Mesih yarattı. O da benim. İsa şimdi sağ olsaydı, benim yaptıklarımı yapamazdı. Bende görülen mucizeler, onda görülmezdi. Allah beni peygamber olarak gönderdi. Bana üç yüz bin mucize verdi."

Kadiyaniler, kendilerini İslam dininin temsilcileri olarak tanıtmakta ve Kur'an-ı Kerim'i kutsal kabul etmektedir. Bugün çoğunlukla Hindistan ve Pakistan olmak üzere Afrika, Amerika ve İngiltere'nin de dahil olduğu 190 ülkede faaliyetlerini sürdüren Kadiyanilerin sayısının yaklaşık 5 milyon olduğu söylenmektedir. Kadiyaniliğin bugünkü temsilcisi Gulam Ahmed'in

20 Zahide Ay, "İsmailîler Konusunda Bir Tenkidin Cevabı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54(2), 2013, s. 259.

21 "Kadiyanilik (Ahmedilik)", *Dinimiz İslam*, <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=5193>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

22 Aynı yer.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

torunu olan Mirza Masrur Ahmed'tir. İnanışlarına göre Mirza Masrur Ahmed 5. halifedir ve Kadıyaniler onu "Mesih'in beşinci halifesi" şeklinde adlandırmaktadır.²³

HİNDUİZM VE BUDİZM

Hinduizm'de tanrının bedene bürünmesi (avatar) inancı, tanrı Vişnu'nun dini/ahlaki bozulmalar başladığı anda yeryüzüne inişini ve gerekli müdahaleleri yaparak evrendeki düzeni (dharma) yeniden tesis edişini ifade eder. Avatar inancına göre o, kötülüğün ve adaletsizliğin arttığı, dini yozlaşmanın en üst düzeye ulaştığı ahir zamanda tekrar bedenlenecek ve insanlığı bu felaketten kurtarıp Hindu inancını yeniden canlandıracaktır.²⁴ Bu anlamda Hinduizm'e göre Mehdi, Vişnu'nun onuncu ve son enkarnasyonu olarak dünyaya gelecek olan Kalki'dir.

Diğer dinlerde görüldüğü gibi Budizm'de de bir kurtarıcı inancı ve beklentisi vardır. Kurtarıcı, Ayita Metteyya'dır. (Maitreya) Buda inancıyla ilgili eskatolojik beklentiler, bir kurtarıcı tasavvuru içerisinde bir çeşit Budist mesihçiliğinin veya mehdiliğinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.²⁵ Budizm'deki kurtarıcı figürü Ayita, "arkadaş canlısı" ve "sevgi getiren" anlamına gelmektedir. Fakat Budizm'de "Armageddon" veya "Melhameyi Kübra" gibi son büyük savaş yaşanacağından bahsedilmemektedir. Bunun yerine "Dharma" denilen kozmik doğa yasalarının bozulmaya başlayacağı, bunu düzeltmek ve yasaları yeniden hayata geçirmek için son kurtarıcı Ayita'nın dünyaya döneceği vurgulanmaktadır.

23 "Kadıyanilik/Ahmedilik", *Dünya Dinleri*, https://www.dunyadinleri.com/tr-TR/dunya-dinleri/kadiyanilik/oku_kadiyanilik-ahmedilik, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

24 Cemil Kutlutürk, "Hinduizm'e Göre Tanrı Vişnu'nun Yeryüzünde Bedenlenmesinin (Avatara/Hulûl) Temel Nedenleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(55), 2015, s. 141.

25 Günay Tümer, "Budizm", *İslam Ansiklopedisi*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=060357>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA'DA EZOTERİZME VE MEHDİLİĞE GİDEN YOL: İSLAM'IN YAYILIŞI VE ŞİİLİK

240 milyona yakın Müslümanın yaşadığı Güneydoğu Asya, 1,6 milyarlık İslam Dünyası'nın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Güneydoğu Asya'daki Müslümanların büyük kesimi Sünni mezhebinin Şafii koluna mensuptur. Endonezya, Malezya ve Brunei'de yaşayan Müslümanlar nüfusun çoğunluğunu oluştururken Bangladeş, Tayland, Filipinler ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde azınlığı oluşturmaktadırlar.

İslam'ın 12. yüzyılda Arap, İranlı ve Hintli Müslüman tüccarlar vasıtasıyla Güneydoğu Asya'ya yayıldığı tahmin edilmektedir. Bu tüccarlar; muhafazakâr düşüncelere sahip Müslümanlar tarafından pek uygun görülmeyen İslam'ın tasavvuf öğretilerini ve Sufi mistisizmini bölgede yaymaya başlamışlardır. Bir süre sonra hem hac ziyaretleri hem de Müslüman tüccarlar vasıtasıyla bölgede Arap, İran ve Hint yaşam tarzları ve kültür kalıpları yaygınlaşmıştır.

Genel anlamda Ehli Sünnet içerisinde yer alan Şafii mezhebi, Hindistan ve Bangladeş'ten başlamak üzere Singapur, Tayland (Patani) ve Filipinler (Moro) de dahil olmak üzere Malay İslam Dünyası'ndaki hâkim inançlardan biridir. Güneydoğu Asya'nın Müslümanlaşmasında Şafiiliğin ayrı bir önemi ve tarihsel boyutu vardır. Farslar 1501 yılında Safevi Hanedanlığı'nda On İki İmam Şiiliğini benimsemeden önce bu coğrafya (İran ya da Selçuklu), Şafiiliğin ilim merkezi halindeydi.

Benzer şekilde Güneydoğu Asya'daki Şii varlığı da 1979 İran İslam Devrimi'nin bir sonucu değildir. Bu anlamda bölgedeki Şiiliğin tarihsel bir boyutu bulunmakla birlikte özellikle Sufi mistisizmiyle yakından ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle tasavvuf kökenlidir. 19. yüzyıldan önce Güneydoğu Asya'da (özellikle Malay-Endonezya Dünyası'nda) hâkim olan İslam inancı daha çok mistik ve Şamanist bir eğilim taşımaktaydı ve insanlar Ehli

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Sünnet inancını benimsemiş gibi görünmelerine rağmen esasında Sufi gelenekleri ve Şîî öğretileri sergilemeye devam etmişlerdir. Fakat 1800'lü yılların başlarından itibaren Ortadoğu'da özellikle Mısır ve Arabistan'daki Sünni eğitim merkezlerine seyahat imkânlarının gelişmesi, Malay İslam Dünyası'ndaki Sufi kültürün parçası olan mistisizm ve Şamanizm gibi farklı öğretilerin (Heterodoks) giderek azalmasına yol açmıştır.

Nitekim, çoğunlukla Yemen'in Hadramut bölgesinden ve Hindistan'ın güney kesimlerinden Güneydoğu Asya'ya gelen tüccarların ve din adamlarının Şafii mezhebine mensup olmalarının yanı sıra büyük bir kesimi tasavvuf tarikatlarına mensuptu. Malay takımadalarında İslam genellikle klasik Fars Sufizmiyle açıklanabilecek evliyalık (fakihlik) kültürle dolu bir mistisizm çatısı altında yayılma imkânı bulmuştur. Bu eğilimler daha sonra yerel halkın inançlarıyla ve hatta İslam öncesi döneme ait Şamanist unsurlarla buluşmuştur. Fars tasavvufuyla birlikte Şîî öğretiler de Malay-Endonezya İslam Dünyası'na girmiştir.

Şiiliğin tasavvuf kültüründe daima önemli bir yeri olmuştur. Öyle ki bu gelenek, modern İran devletinin henüz olmadığı ve dolayısıyla da "Fars İslamı=Şiilik"²⁶ algısının henüz oluşmadığı 13. ve 14. yüzyıllara kadar götürülebilir. Şiiliğin Güneydoğu Asya'daki İslami düşünceye olan etkileri ise 16. yüzyılın başlarında Sumatra adasının kuzeyinde kurulan Açe Sultanlığı'na kadar uzanmaktadır. Günümüz Tayland topraklarında kurulan Ayutthaya Krallığı'nda On İki İmam Şiiliğine mensup Farsça konuşan topluluğun olduğu ve Güneydoğu Asya kültürüne önemli derecede etkilediği bilinmektedir.²⁷

26 Ahmet Nafiz Ünalmiş-Doğacan Başaran, "İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanım ve Kamu Diplomasisi: Ortadoğu Örneği", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 58.

27 Julispong Chularatana, "The Shi'ite Muslims In Thailand From Ayutthaya Period To The Present", *MANUSYA: Journal of Humanities*, Özel Sayı: 16, Saint Helena 2008, s. 38.

Hatta Tay ve Siyam dillerinde Farsçanın izlerine rastlanmaktadır. Ayutthaya Kralı Narai'nin günlük yemek ve elbiselerine kadar Pers kültüründen etkilendiği söylenmektedir.²⁸ 1767 yılında Ayutthaya Krallığı'nın yıkılmasıyla bölge Müslümanları arasındaki Şiiliğin ve Fars kültürünün egemenliği de sona ermiştir. Bununla birlikte, kökenleri İran'a uzanan ve Farsça konuşan bazı tüccarların torunları, 21. yüzyıla kadar tahta yakın konumda kalmaya devam etmiştir.²⁹

BANGLADEŞ'TE İSLAM İNANCI VE ŞİİLİK

160 milyon nüfusa sahip Bangladeş'in yaklaşık yüzde 90'lık bir kesimi yani 148 milyonu Müslümanlardan oluşmaktadır. Bangladeş Müslümanlarının büyük çoğunluğu Sünni olmakla birlikte Şiiler azınlığı temsil etmektedir. Diğer bir dini azınlık olan Ahmedi topluluğu, kendilerini Müslüman olarak tanımlamalarına rağmen toplum tarafından gayrimüslim olarak kabul edilmektedir. Bangladeş'teki tasavvuf ehlipleri ve Sufi tarikatlar da şiddetli saldırılara maruz kalmaktadır. Bangladeş Müslümanları içerisinde Şiiler, Ahmediler ve Sufiler toplumda çeşitli baskılarla karşı karşıya kalmaktadırlar.³⁰ ³¹ Bangladeş'te büyük çoğunluğu Çeştiyye tarikatına mensup olan tasavvuf ehlipleri, ülkedeki Müslüman nüfusun yüzde 26'sını oluşturmaktadır.³² Bangladeş'teki Şiilerin sayısı birkaç bin ila yüz bin arasında³³ değişmekle birlikte bazı kaynaklar Sufilerin önemli bir kesimini Şii olarak ele almaktadır. Bu sebeple birçok kaynakta Bangladeş'teki Şiilerin sayısı 10,8 milyon olarak gösterilmektedir.³⁴ Bu ise ülkedeki Müslüman nüfusun yaklaşık yüzde 7'lik dilimine tekabül etmektedir.

28 Christoph Marcinkowski, "Historical Dimensions of the Shi'a in Southeast Asia", *Middle East Institute*, http://www.mei.edu/content/historical-dimensions-shia-southeast-asia#_ftn1, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

29 Aynı yer.

30 Minority Rights Group International, *Under Threat: The Challenges Facing Religious Minorities in Bangladesh*, 2016, s. 7.

31 Bunun yanı sıra Hindular, Budistler, Hristiyanlar ve Bahailer Bangladeş'teki Sünni Müslümanlar tarafından baskılanan ve ayrımcılığa uğrayan diğer dini gruplardır.

32 "The World's Muslims: Unity and Diversity", *Pew Research Center*, <http://www.pewforum.org/2012/08/09/the-worlds-muslims-unity-and-diversity-executive-summary/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

33 United Kingdom Government Home Office, *Operational Guidance Note-Bangladesh*, September 2013, s. 25.

34 "World Shia Muslims Population", *Shia Numbers*, <http://shianumbers.com/shia-muslims-population.html>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Bangladeş'teki Şiilerin önemli bir kısmı Hindistan'daki Bihar Müslüman topluluğunun bir parçasıdır ve Hindistan sınırına yakın bölgelerde dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra Bangladeş'te 900 İranlının yaşadığı bildirilmekle³⁵ birlikte bu kişilerin İsna Aşeriye-On iki İmam Şiiliğini devam ettirip ettirmedikleri bilinmemektedir. Fakat Bangladeş'teki Şiiler çoğunlukla İsmaili koluna mensuptur. İsmaililer, İran'ın Caferi inancının temelini oluşturan İmam Cafer es Sadık'ın yerine, ondan sonra gelen İsmail bin Caferi'yi imam olarak kabul ederler. Bangladeş'teki İsmaililer, çoğunlukla Davudi Bohra (Davudi İsmailiği) koluna mensupturlar.

*"Bohra cemaatinin ibadetleri, diğer İsmailiye fırkaları veya İsna Aşeriye'ye göre bazı farklılıklar göstermektedir. Abdest Sünniler'de olduğu gibidir, beş vakit namaz ise cem edilerek üç vakitte kılınır. Cuma namazı ve hutbesi yoktur. Ramazan'da bir ay oruç tutmak, zekâtı mutlaka teslim etmek ve hac için Mekke'ye gitmek başlıca ibadetlerdendir."*³⁶

Bohra cemaatinin birçok Şii tasavvuf geleneğinde olduğu gibi genellikle kapalı bir topluluk olduğu ve yabancı mezheplerle evliliğe izin verilmediği bildirilmektedir.³⁷ Bunun yanı sıra Bangladeş'te İsmaili mezhebinin Nizari koluna mensup önemli sayıda Şii bulunmaktadır. Hatta Nizari Şiilerinin halen hayatta olan 49. İmamı IV. Ağa Han'ın dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Bangladeş'te de bir sosyal toplum ve kalkınma merkezi bulunmaktadır.³⁸

Nizariyye tarikatına göre imam fani bir insan olsa da onun bilinmeyen bir ilahi tabiatı vardır. Şiiliğin genel esaslarında olduğu gibi imam Allah'ın dininin tamamlayıcısıdır. Nizarilerin "cemaathane" adı verilen ibadethaneleri

35 "Persian in Bangladesh", *Joshua Project*, https://joshuaproject.net/people_groups/14371/BG, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

36 Mustafa Öz, "Bohra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6, 1992, s. 274.

37 Aynı yer.

38 "AKDN in Bangladesh", *Aga Khan Development Network*, <http://www.akdn.org/where-we-work/south-asia/bangladesh>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

mevcut olup burada “dua” adı verilen bir tür namaz eda edilmektedir. Sabah, öğle ve gece olmak üzere üç namaz vakti belirlenmiştir.³⁹ Nizari İsmailiği ile Fars Tasavvufu arasında yakın bir ilişki vardır. Lakin 1090-1256 tarihleri arasında Hasan Sabbah liderliğinde Fars topraklarında hüküm süren Nizari İsmaili Devleti ya da daha bilinen adıyla Alamut Devleti, o dönemde ayakta kalabilmek ve kendi mezheplerini yayabilmek adına Sufilik maskesini bir takiyye (gizlenme) aracı olarak kullanmıştır.⁴⁰

Bu uygulama İsmaililer tarafından daha sonra Orta Asya’da ve Hint alt kıtasında yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Nizari cemaatinin Fars dilini kullanmasıyla birlikte benzer ezoterik öğretilere sahip ve Farsça konuşan Sufi tarikatların ilişkisi derinleşmiştir. Öyle ki bu yakın bağlar Nizari İsmaili İmamlarının Sufi müridleri ya da pirleri olarak görülmesine kadar varmıştır. İran’dan Afganistan’a ve Hint alt kıtasına yayılan Nizariler, Fars kültürüyle bezenmiş Sufi mistisizmini ve geleneklerini korumuş, bu kültürü dini törenlerinde kullanmaya devam etmişlerdir.⁴¹

Bazı düşünürlere göre, Bangladeş’deki tarikatlar ciddi ekonomik, sektörel ve toplum için sorun teşkil eden örgüt haline gelmiştir. Bu tarikatlar din üzerinden ticaret yapan bir sektör haline gelmiştir.⁴² Bangladeş’te çok sayıda tasavvuf tarikatı bulunmakta, bunların büyük bir kesiminin Şiilikle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, Bangladeş’teki Şiilerin sayısının yüz bine kadar ulaştığı bildirilmektedir. Fakat Sufi tarikatların müridlik, dervişlik veya evliyalık geleneklerinin Fars tasavvuf kültürü ve fakihlik anlayışıyla yakın ve dolaylı bir ilişkili içerisinde

39 “Nizariyye (İsmaili Nizari) Tarikatı”, *Dünya Dinleri*, http://www.dunyadinleri.com/dunya-dinleri/islam-dini-tarikatlari/oku_nizariyye-ismaili-nizari-tarikati, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

40 “Nizari Ismailism And Persian Sufism Developed A Close Association During The Post-Alamut Period”, *Ismail Mail*, <https://ismailmail.wordpress.com/2015/09/08/nizari-ismailism-and-persian-sufism-developed-a-close-association-during-the-post-alamut-period/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

41 Aynı yer.

42 “Prof. Dr. Bardakoğlu: Tarikatlar Sektör Haline Geldi”, *Maturuidi Yesevi Otağı*, <http://www.maturidiyeseviotagi.com/prof-dr-bardakoglu-tarikatlar-sektor-haline-geldi/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

olması nedeniyle Şiilerin Bangladeş'teki nüfus ve etkinliğinin daha geniş olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Bangladeş'te Şiilerin belirli bir kısmının takiyye yaparak Sufi tarikatlar içerisinde varlıklarını sürdürmeye çalıştıkları yorumu yapılabilir.

ENDONEZYA'DAKİ İSLAM İNANCI VE ŞİİLİK

225 milyon Müslümana ev sahipliği yapan Endonezya, dünyanın en büyük Müslüman nüfusa sahip ülkesi konumundadır. Ülkedeki Müslümanların toplam nüfusa oranı yüzde 87'dir. Aynı zamanda dünyadaki Müslüman nüfusun yüzde 13'ünü oluşturmaktadırlar. Endonezyalı Müslümanların büyük bir çoğunluğu Ehli-i Sünnet içerisindeki Şafilik mezhebine mensuptur. Müslümanlar içerisinde en büyük mezhebi azınlığı oluşturan Şiilerin sayısı 1 ila 1,2 milyonu bulmaktadır.⁴³ Bunun dışında Endonezya'da sayıları 50 bin ila 400 bin arasında değişen Ahmedi topluluk da yaşamaktadır.⁴⁴

Güney Asya'daki erken dönem Şiilik inancının, İslam'ın yeni filizlendiği yedinci yüzyılda Kamboçya ve Vietnam çevresindeki Malay azınlık olan Çamlar arasında yayıldığı düşünülmektedir. Yemen'in Hadramut bölgesinden gelen Arap tüccarların⁴⁵ Güneydoğu Asya'da Hz. Hüseyin'i anma (Kerbela) törenleri gibi Şiiliğin erken dönem öğretilerini yaydığı belirtilmektedir.⁴⁶ Güneydoğu Asya'daki bu dini çeşitlilik daha sonra alimler tarafından "ilkel-Şiilik" veya "[Hz.] Ali Sevdalıları" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bazı Endonezyalı Araplar; Ortadoğu, İran, Güney Asya ve Endonezya'nın Sumatra ve Cava adaları arasındaki tarihi bağları, Şiilerin 6. İmamı Cafer es Sadık'ın dördüncü kuşak torunu olan Ahmed ibn-i İsa el

43 Muhammad Haji, "The Shi'a Muslims of Indonesia", *The Centre for Academic Shi'a Studies-CASS*, August 2013, s. 9.

44 "Menteri Agama Bantah Jumlah Anggota Ahmadiyah Capai 400 Ribu", *Republika*, <http://www.republika.co.id/berita/breaking-news/nasional/11/02/10/163354-menteri-agama-bantah-jumlah-anggota->, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

45 Arap tüccarların çoğu Sünniliğin Şafi koluna mensup olsa da içerilerinde ufak bir azınlığın Şii olduğu belirtilmektedir.

46 Yemen Şiiliği hakkında detaylı bilgi için bkz. Cenk Tamer-Mehmet Seyfettin Erol, "Yemen'de İran Kimliğinin İnşası: Mehdilik Üzerinden Bir Tartışma", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2020, s. 11-42.

Muhacir'in Basra'dan Yemen'deki Hadramut'a ve oradan doğuya yolculuk ederek Cava'ya ulaşmasına kadar dayandırmaktadır.⁴⁷ Endonezya'ya gelen bu göçmenler, daha sonra Cavalı ve Sumatralı insanlarla evlenmişler ve kendi Şiilik inançlarını yerel dini uygulamalarla harmanlamışlardır. Böylelikle öz anlamdaki Şiilik inancını kaybetmeye başlamıştır. Bu bağlamda Cava'da yaşayan köylüler kendilerini Müslüman olarak tanımlamasına rağmen, esasında Hint ve animist inançları barındıran yerel kültürlerini İslami öğretilerle birleştirmişlerdir.⁴⁸ Fakat Cava'daki Müslümanlar, Hz. Peygamberin soyundan geldiklerine (Ehlibeyte) inanmaya devam etmişlerdir. Böylece bölgede güçlü bir Ehlibeyt inancının oluşmasına zemin teşkil etmişlerdir. Bugün Endonezya'nın Cirebon, Yogyakarta ve Sumenep kentlerindeki kraliyet ailelerinin soylarını Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e kadar dayandırdıklarından bahsedilmektedir. "Hz. Ali ya da Ehlibeyt Sevdalılarının" izleri günümüz Güneydoğu Asya'sında kolayca görülebilmektedir. Ancak bu heterodoks gelenek, içtihat ve öğretiler bağlamında Şiilik mezhebinden oldukça farklılık arz etmektedir.

Diğer taraftan Doğu Hint Okyanusu bölgesindeki İslam tarihi ve Şiilik inancı dikkate alındığında konuşma dilinin oynadığı rol belirgin bir hal almaktadır. Moğol istilası öncesi (12. ve 13. yüzyıllarda) Pers ve Orta Asya topraklarındaki Farsça, mistik ve Şamanist eğilimli Orta Asya, Hint alt kıtası ve Malay-Endonezya takımadalarında kolay bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Moğol istilasının yanı sıra Türklerin baskın kültürel özelliklerinin Pers topraklarında hâkim olmaya başlamasıyla Hindistan ve Güneydoğu Asya'daki bu mistik İslam inancı daha da güçlenmeye başlamıştır.⁴⁹ Endonezya'daki İslam mirası genel olarak iki ana eğilim göstermektedir: birincisi şeriat dışı geleneklere ve soydan gelen ananelere bağlılık gösteren yerel İslam (Abangan) inancı ve ikincisi Ortodoks İslam'a sıkı bir şekilde bağlı kentlilerin İslam (Santri) inancı.⁵⁰

47 Chiara Formichi, "Lovers of the Ahl al-Bayt", *Inside Indonesia*, <http://www.insideindonesia.org/lovers-of-the-ahl-al-bayt-2>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

48 Malise Ruthven-Azim Nanji, *Historical Atlas of Islam*, Harvard University Press, USA 2004, s. 107.

49 Marcinkowski, a.g.e.

50 Ruthven-Nanji, a.g.e., s. 107.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

ENDONEZYA ŞİİLERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU VE İRAN'IN FAALİYETLERİ

Endonezya Şiiilerinin, 1979 İran İslam Devrimi'nden oldukça fazla etkilendiği ve bu durumun Şii nüfusun artışına katkıda bulunduğu ileri sürülmüştür. Bugün Endonezya'da faaliyet gösteren Şii vakıf ve örgütlenmeler şunlardır:

	Kurum/Vakıf	Bilgiler
1.	Fatıma Vakfı	Başkent Cakarta'da olduğu belirtilmektedir. Günümüzde fazla aktif olmadığı düşünülmektedir.
2.	Al- Javad (El-Cevad) Vakfı	Uzun yıllar önce İran'ın yardımlarıyla kurulmuştur. Günümüzde fazla aktif olmadığı düşünülmektedir. Merkezleri Cakarta ve Batı Cava'dadır.
3.	Endonezya İkatan Ehlıbeyt Cemaati (IJABI)	Endonezya'daki en köklü Şii yapılanmadır. 2000 yılında yasal statüye kavuşmuş ulusal bir kuruluştur. İJABI, Güney Sumatra, Batı Cava ve Güney Sulawesi dahil olmak üzere 14 bölgede, 48 şehirde ve 25 kasabada şubeleri vardır. ⁵¹ Bu kuruluş, Endonezya Ehlıbeyt Öğrencileri Derneği, Hukuk ve İnsan Hakları Komisyonu ve Ehlıbeyt Kadınları gibi özerk yapılanmalar teşkil etmiştir. Ayrıca din eğitimleri, kariyer gelişimi ve gençler için seminerler düzenlemektedirler.
4.	Cakarta İslam Kültür Merkezi	İran Büyükelçiliği tarafından desteklenen ⁵² bu merkezin faaliyetlerine Endonezyalı Şii Müslümanlar aktif olarak katılmaktadır. İran bağlantılı vakıflar, burada dini eğitim ve diğer tebliğ faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir. ⁵³
5.	Darut Taqrib Jepera	Merkez Cava bölgesinin kuzeyinde yer alan Jepera kentinde kurulmuştur. İslam Kültür Merkezi'yle yakın işbirliği yapmaktadır. İranlı din adamlarının önemli uğrak yerlerinden birisidir. ⁵⁴

51 Haji, a.g.e., s. 9.

52 "Breaking Fast With Jakarta's Shia Muslims", *Vice*, https://www.vice.com/en_id/article/kzqggw/breaking-fast-with-jakartas-shia-muslims, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

53 "Quran Teacher Training Course Underway in Jakarta, Indonesia", *Abna 24*, http://en.abna24.com/news/east-asia/quran-teacher-training-course-underway-in-jakarta-indonesia_870896.html, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

54 "Kala Ulama Iran Mendedah Halal Bihalal ala Indonesia", *Darut Taqrib*, <http://www.darut-taqrib.org/berita/2016/08/16/kala-ulama-iran-mendedah-halal-bihalal-ala-indonesia/>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

Günümüzde Endonezya'daki heterodoks inançlar, İran'daki geleneksel On iki İmam Şiiliğiyle yakınlık arz etmektedir. Bu durum İran'ın buradaki Şii (Mehdi) siyasetini kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Nitekim Şiiliğin temel unsurlarından olan, Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere bağlılıklarına vurgu yapan "Ehlibeyt sevgisi", yüzyıllar boyu Endonezya takımadalarının kültürel ve dini karakteristiğinin bir parçasını oluşturmuştur. Zamanla bu karakteristik özellikler Sünni öğretilerin içerisine çekilmiştir. Fakat son on yılda Endonezya Şiileri; okullar, camiler ve sivil toplum örgütleri kurarak kendilerini ayrı bir dini grup olarak yeniden tanımlamaya ve Sünni okullardan daha keskin bir şekilde ayrışmaya başlamışlardır.

İran İslam Devrimi'nin Endonezya Müslümanları üzerindeki daha kalıcı etkisi, İslami eserlerin tercüme edilmesi (neşriyat çalışmaları), Kum havzalarındaki dini eğitimler ve fakih ihracı üzerinde olmuştur. 20. yüzyılın başlarında Kahire'deki el-Ezher'in oynadığı rolü 1979 İslam Devrimi sonrası İran oynamaya başlamıştır. Bu kapsamda Tahran, Caferilik mezhebi ve Velayet-i Fakih öğretisini esas alan eserlerin neşredilmesi ve öğrencilere Kum havzasında eğitimler verilmesi gibi faaliyetlere yoğunlaşmıştır. Her yıl Cakarta, Sumatra ve Makassar'dan yüzün üzerinde öğrenci, dini eğitim almak üzere tam burslu olarak Kum'a gitmekte ve bundan birkaç yıl sonra bu öğrenciler Şii imamlar olarak ülkeye geri dönmektedirler.⁵⁵

İran'ın Batı'ya meydan okuması son dönemlerde Endonezyalı Müslümanlar arasında ilgi uyandıran bir fenomen halini almaktadır. Çoğunlukla Sünni olmalarına rağmen Fars etkisindeki mistik gelenekleri sebebiyle Şiiliğe yatkınlık arz eden Endonezyalılar, İran'ın faaliyetleri sonucunda Caferi inancını benimsemeye başlamışlardır. Endonezyalı Müslümanlar arasında 12.-13. yüzyıllara kadar uzanan ve yerel geleneklerle harmanlanarak bir ritüel veya bir tören olarak kutlanmaya başlanan "Ehlibeyt Sevgisi", İslam Devrimi sonrası İran tarafından güçlü

55 Formichi, a.g.m.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

ve sistematik bir şekilde kullanılmış ve Tahran'ın bölgedeki önemli bir nüfuz aracına dönüşmüştür. Fakat Endonezya'daki dini bağlılığın ve İran'ın güçlü siyasi mesajıyla bu şekilde birleşmesi, dinlerini antik törenlerle bağdaştıran kimseler (Abangan) ile Ortodoks İslam inancına bağlı olanlar (Santri) arasındaki boşluğu daha da derinleştirmektedir.⁵⁶

Endonezya'daki Şii öğretilerin ve ritüellerin yeniden canlanmasına yol açan başlıca unsurlar dini okullar ve vakıflardır. Bu okullar felsefe, mantık ve tarih derslerinin yanı sıra Şii ve Sünni fıkıh ilmini öğretmekte ve bilhassa Şii öğretilere ağırlık vermektedir. Böylece farklı İslam mezheplerinden öğrencilerin katılmasını sağlamaktadırlar. Takımadalar boyunca dağılmış olan bu merkezlerin çoğu birbirleriyle bağlantılı olmakla birlikte, müfredatları İran'ın dini seminer modeline uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Bu sayede İran, Endonezya'da dini eğitim veren Pesantren adındaki medreseleri ve diğer eğitim-kültür merkezlerini de etkilemektedir.

Bu medreselerinden (Pesantren) kaç tanesinin Şiilikten etkilendiğini belirlemek zordur. Endonezya İkatan Ehlîbeyt Cemaati (IJABI), bu vakıfların çatı yapılanması görevini üstlenmeye çalışsa da bunu tam anlamıyla başaramamıştır. Fakat IJABI'nin etkinliklerine katılan cemaat üyeleri ve diğer Endonezyalı Şiiler, genellikle yerel gelenekleri ve mistik inanışları ön plana çıkartan İslam düşüncesine odaklanmakta ve bu özellikleriyle fıkıh merkezli medrese (Pesantren) eğitiminden ve İran bağlantılı eğitim merkezlerinden farklılaşmakta veya uzaklaşmaktadırlar. Fakat bu IJABI'nin içtihadın rolünü önemsemediği veya İran'ı fıkıh ilmi açısından önemli bir merkez olarak görmediği anlamına gelmemektedir. IJABI liderleri, yabancı dini modelleri esas almak yerine, daha çok yerel geleneklere ve mistik inanışlara bağlılık örneği göstermektedir. Nihayetinde Endonezya'da kültürel aidiyet dini referanslardan daha güçlüdür.

⁵⁶ Aynı yer.

Son dönemde dini hoşgörünün nispeten⁵⁷ hâkim olmaya başladığı Endonezya'da Şiiler giderek toplumda kendilerine yer bulmaya ve ana akım (Ehli Sünnet) dini kurumlar tarafından yavaş yavaş kabul görmeye başlamaktadır. Örneğin Bandung'daki İslami Dava Merkezi'nde Doğu Cava Valisi'nin izniyle Hz. Hüseyin'i anma (Aşure) töreni düzenlendiği belirtilmektedir.⁵⁸ Aslında Şiiler kendi içerisinde oldukça parçalanmış ve pek çok kimliğe bölünmüş durumdadır. Bu sebeple Şiiler, Sünnilere veya ümmetin geri kalanına karşı olmaktan çok kendi farklılıklarıyla ilgilenmektedirler.

Diğer taraftan İran'ın ülkenin bazı kesimlerinde Şii öğretisi ve ilahiyat eğitimi konusunda güçlü bir etkisi vardır. Ehlibeyt sevgisine sahip Endonezyalı Şiiler, İran'ın (Ehlibeyt) politikaları sebebiyle radikal bir Şii-Sünni yakınlaşmasına konu olmaktadır. Diğer bir ifadeyle İran, bu okullar vasıtasıyla Sünnileri ve Şiileri birleştirme adı (takribi mezhahib) altında tüm Müslümanları Şii inancı altında toplamayı hedeflemektedir. Sünni ve Şii fıkıh ilmini eş zamanlı vermekle birlikte esasında Şii öğretileri empoze eden bu okul ve medreseler, bütün Müslümanlara açıktır ve burada farklı dini geleneklere saygı duyulduğu anlatılmaktadır. Bu sebeptir ki Şiilik ülkede yavaş yavaş kabul görmeye ve yayılmaya başlamaktadır.

ENDONEZYA'DA ŞİİLİK VE İRAN CAFERİLİĞİ: BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Endonezya'nın Bengkulu bölgesindeki Pariaman şehrinde Muharrem ayının 1'i ile 10'u arasında Hz. Hüseyin'i anma töreni olarak da bilinen fakat günümüzde yerel kültürle karıştığı için bir kutlamaya dönüşen Tabuik (Tabut) festivali düzenlenmektedir. Tabut festivalinde İslam dininin

57 2011 sonrası süreçte Ortadoğu'da DEAŞ terörünün ve diğer radikal İslamcı grupların güç kazanmaya başlamasıyla Güneydoğu Asya'da mezhepsel gerginlik artmıştır. Bölgede yeni radikal-selefi gruplar türese de DEAŞ'ın bitmesiyle bu trend sona ermeye yaklaşmıştır. Fakat halen bölgede mezhebi azınlıklara yönelik saldırıların devam ettiği söylenebilir.

58 Formichi, a.g.m.; *Islamic Dawah Center*, www.islamicdawahcenter.org, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

Peygamberi Hz. Muhammed'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şehit edilişleri anılmaktadır. Fakat törende Kerbelâ'yla ilgisi olmayan Hz. Peygamberi göklere çıkararak Burak atı, Hz. Hüseyin'in beyaz atını temsil etmektedir. Atın önünde bir kadının kafası ve üzerinde bir tabut bulunmaktadır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i tasvir eden iki tabut, tamburlarla ve davullarla çalınan müzik eşliğinde şehir boyunca taşınmakta ve günbatımından önce denize bırakılmaktadır.⁵⁹ Tabut töreninin, bir İngiliz firması için Bengkulu'ya getirilen Iraklı Şii işçiler tarafından yayıldığı ve ilk Tabut töreninin 1685 yılında Senggolo İmamı Şeyh Burhanuddin tarafından gerçekleştirildiğine inanılmaktadır.⁶⁰

Görsel 1: Tabuik (Tabut) Festivali⁶¹

İran'ın Endonezya Büyükelçisi, Muharrem ayı vesilesiyle Bengkulu'daki İslam Çalışmaları Enstitüsü'nü ziyaret etmiş ve burada Tabut töreniyle ilgili şunları söylemiştir:⁶²

"Sumatra'daki kültürel çeşitliliğin farkına vardım. Ancak Tabut töreni [bizimkine] çok benzer. Hepimiz şehitlerimizi anıyoruz, ancak bunu farklı şekillerde yapıyoruz. Öz hala aynıdır. Hz. Hüseyin'i anmaktır, fakat bu yerel geleneklerle birleşmiştir."

59 "Tabut-A Cultural Festival", *Virtual Adrian*, <http://virtualadrian.blogspot.com.tr/2013/05/tabut-cultural-festival.html>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

60 Aynı yer.

61 "Tabuik Piaman", *UNWTO*, <http://wtd.unwto.org/photo-competitor/2012-07-29/tabuik-piaman>, (Erişim Tarihi: 12.10.2021).

62 Chiara Formichi, "The Shadow of the Ayatollah", *Inside Indonesia*, <http://www.insideindonesia.org/the-shadow-of-the-ayatollah>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

Bu ziyaret sırasında İran Büyükelçisi'ne Cakarta İslam Kültür Merkezi Lideri (din adamı) ve İranlı bir tiyatro ekibi eşlik etmiş ve bu grup Tabut töreninin İran'daki örneği olan Taziye törenini sergilemişlerdir. Bu gösteride, Farsça şiirler eşliğinde Hz. Hüseyin'in şehit edilişi canlandırılmıştır. Dahası, Kum havzasında eğitim almış Endonezyalı alimler bu töreni eş zamanlı olarak izleyicilere (çevirerek ve açıklayarak) aktarmışlardır.⁶³ Bu etkinliğin amacı şüphesiz Tabut töreninin aslını Endonezyalı Şiilere aktarmak ve İran'ın kültürünü yaymak olmuştur.

İran, Endonezya'daki Şii kimliğini şekillendirmede uzun yıllardır önemli bir rol oynamaktadır. Endonezya'da Kum havzasında eğitim almış alimlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bunun yanı sıra İran'ın devlet üniversitelerinde Fars dili ve edebiyatı, İslam tarihi, fıkıh ve siyaset eğitimi alan öğrencilerin sayısı giderek artmaktadır. Böylelikle İran'ın Caferi mezhebi, Endonezya takımadasında yayılma imkânı bulmaktadır. İran'ın Endonezya'da dini referanslardan çok bir kültür değeri taşıyan Tabut törenlerini kendi inançları (Caferi mezhebi) doğrultusunda değiştirmeye ve dönüştürmeye çalıştığı söylenebilir.

GÜNEYDOĞU ASYA'DA MİSTİSİZM VE SUFİLİĞİN MEHDİLİK DÜŞÜNCESİNE ETKİLERİ

Arap ve Fars tüccarlardan önce Güneydoğu Asya'da hâkim olan İslam inancı, daha çok Şamanist bir eğilim taşımakta ve mistisizmin etkileri güçlü bir şekilde hissedilmekteydi. Bu durum İslam'ın tasavvuf geleneğiyle Hint alt kıtasındaki mistisizm öğretilerinin harmanlanmasına yol açmıştır. İslam'ın batını yönüne güçlü bir vurgu yapan, mutluluğun kaynağını Allah'a ulaşmakta ve "O'nunla bir olmakta" arayan tasavvuf düşüncesi, halihazırda arınma düşüncesinin hâkim olduğu, doğaüstü yasalara ve ezoterik düşüncelere yoğun bir şekilde yer veren Hinduizm ve Budizm

63 Formichi, a.g.m.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

gibi inanışların bulunduğu, ayrıca Kadıyanilik (Ahmedilik) ve İsmaililik gibi mehdilik düşüncesine güçlü bir vurgu yapan mezheplerin geniş hakimiyet kurduğu Güneydoğu Asya'da kolay bir şekilde yayılma imkânı bulmuştur.

Güneydoğu Asya'daki İslam tasavvuf tarikatları, Ehlibeyt sevgisi ve Hz. Hüseyin'i anma (Kerbela) törenleri gibi Şiiliğin erken dönem öğretilerinin yayılmasında etkili olmuşlardır. Güneydoğu Asya'daki bu dini çeşitlilik daha sonra alimler tarafından "İlkel-Şiilik" veya "Hz. Ali sevdalıları" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Daha sonra bu gruplar, kendi Şiilik inançlarını yerel dini uygulamalarla harmanlamışlar ve böylelikle öz anlamdaki (Ortodoks) Şiilik inancını kaybetmeye başlamışlar; böylelikle batını yönleri ağır basan heterodoks bir Şii gelenek bölgede kök salmaya başlamıştır. Böylelikle çoğu zaman Sufizm içerisinde kendisine yer bulan ezoterik yaklaşımlar ve sapkın inanışlar; Hinduizm-Budizm mistisizmi ve Mesihçi Hristiyan öğretileri arasında yayılma imkânı bulmuştur. Bu bağlamda radikal anlamdaki Şii ritüelleri, giderek bölgedeki yerel inanışlarla iç içe geçmeye başlamıştır.

Görsel 2: Filipinler'deki Hristiyanların Kendini Kırbaçlama Ritüeli⁶⁴

64 "Similarity Between Shia Rituals and Christian Rituals", *Islami Creed*, <https://islamicreed.wordpress.com/deviant-cults/shiites/the-similarity-between-shia-rituals-and-christian-rituals/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

Görsel 3: Hindistan'daki Şiilerin Aşure Matemi⁶⁵

GÜNEYDOĞU ASYA'DA ŞİİLİĞİN VE HRİSTİYANLIĞIN BATINI BOYUTLARI

- Radikal Şiilerin Aşure matemlerinde kendini kırbaçlaması ve Hristiyanlıktaki İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi olayını yad etmek için yapılan kırbaçlama törenleri.
- Şiilerin Aşure matem törenlerindeki bando ritüeli ile Hristiyanların kutsal haftadaki bando töreni.
- Hristiyanların, Hz. İsa'nın cenazesini taşıma töreni ile Şiilerin Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini ifade eden Tabut matemleri.
- Hristiyanların Haç taşıma törenleri ile Şiilerin Aşure matemlerinde taşıdıkları Hz. Hüseyin'i yas anıtı.

65 "Muharram Matam in taragarh Ajmer (Taragarh'daki Aşure Matemi)", Youtube, https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=LuMI-3L_veg, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

- Hristiyanların Hz. İsa'nın çarmıha gerilişini canlandırma seremonisi ile Şiiilerin Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini canlandırma törenleri.⁶⁶

SONUÇ

Güneydoğu Asya'daki yerel mistik inanışlar, Hint alt kıtasındaki İslami tasavvuf tarikatlarının içsel yönelişleri, İsmaili Şiiilerinin Sindh bölgesindeki tabut matemleri ve Filipinler'de kök salan radikal Hristiyan ritüeller; bölgede din ve kültürün harmanlanarak bir mozaik haline geldiğini, geleneksel din anlayışları yerine mistisizm ve batını öğretilerle dolu heterodoks bir kültürün geliştiğini ve bu olgunun "beklenen kurtarıcı", yani "mesih/mehdi inancı"nın ortak paydasında buluştuğunu göstermektedir.

Güneydoğu Asya'daki dinlerin batini boyutları incelendiğinde, tasavvuf, mistisizm ve mehdiliğin meydana getirdiği dini-kültürel bir harmoniden söz etmek mümkündür. İslam'ın tasavvufi-irfanî yönü, Güneydoğu Asya'daki diğer dinlerin ve yerel inanışların ezoterik karakterleriyle birleşmiştir. Bu durum, bölgedeki dinlerin batını boyutlarının dönüşmesine, yegâne bir kültür halini almasına ve gelişip büyümesine katkıda bulunmuştur. Bu anlamda özellikle İslam'daki Mehdi/Mesih inancı, Güneydoğu Asya'daki diğer dinlerdeki beklenen kurtarıcı inancıyla etkileşim haline girmiştir. Bu bakımdan Güneydoğu Asya'daki dinlerin batını karakterlerinin ağır basması, İran'ın bölgeye yumuşak güç anlamında nüfuz edebilmesini kolaylaştırmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti, dünyadaki birçok inanışta görülen beklenen kurtarıcı inancını, Şii mezhebindeki "12. İmam" yani "Kayıp İmam Mehdi" ile ilişkilendirmekte ve böylece dünya dinleriyle etkileşim kurmaya çabalamaktadır. Bu bağlamda İran, Güneydoğu Asya'da Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı Filipinler ve Papua Yeni Gine'de İsa/Mesih

⁶⁶ "Every Shi'a Must Watch This-Muharram Is Christian Ritual", Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=7JBkrUhmYVY>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERĐİSİ

anlayışını, Sufi tarikatların ve geleneksel Şii ritüellerin yaygınlaőtıđı Malay takımadalarında Kerbela simgesini, İsmaililik ve Kadıyanilik gibi güçlü batını özelliklere sahip mezheplerin varlık gösterdiği Hint ve alt kıtasında Mehdi düşüncesini bir yumuşak güç aracı olarak kullandığı ileri sürülebilir.

■ Cenk TAMER

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

KAYNAKÇA

“AKDN in Bangladesh”, *Aga Khan Development Network*, <http://www.akdn.org/where-we-work/south-asia/bangladesh>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“Breaking Fast With Jakarta’s Shia Muslims”, *Vice*, https://www.vice.com/en_id/article/kzqggw/breaking-fast-with-jakartas-shia-muslims, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

“Every Shi’a Must Watch This-Muharram Is Christian Ritual”, *Youtube*, <https://www.youtube.com/watch?v=7JBkrUhMYVY>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Iran’s Ahmedinejad Writes A Letter to Pope”, *NBC News*, <https://nbcnews.to/3kNd103>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Kadiyanilik (Ahmedilik)”, *Dinimiz İslam*, <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=5193>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Kadiyanilik/Ahmedilik”, *Dünya Dinleri*, https://www.dunyadinleri.com/tr-TR/dunya-dinleri/kadiyanilik/oku_kadiyanilik-ahmedilik, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Kala Ulama Iran Mendedah Halal Bihalal ala Indonesia”, *Darut Taqrib*, <http://www.darut-taqrib.org/berita/2016/08/16/kala-ulama-iran-mendedah-halal-bihalal-ala-indonesia/>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

“Menteri Agama Bantah Jumlah Anggota Ahmadiyah Capai 400 Ribu”, *Republika*, <http://www.republika.co.id/berita/breaking-news/nasional/11/02/10/163354-menteri-agama-bantah-jumlah-anggota->, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

“Muharram Matam in Taragarh Ajmer (Taragarh’daki Aşure Matemi)”, *Youtube*, https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=LuMI-3l_veg, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Nizari Ismailism And Persian Sufism Developed A Close Association During The Post-Alamut Period”, *Ismail Mail*, <https://ismailimail.wordpress.com/2015/09/08/nizari-ismailism-and-persian-sufism-developed-a-close-association-during-the-post-alamut-period/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“Nizariyye (İsmaili Nizari) Tarikatı”, *Dünya Dinleri*, http://www.dunyadinleri.com/dunya-dinleri/islam-dini-tarikatlari/oku_nizariyye-ismaili-nizari-tarikati, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“Persian in Bangladesh”, *Joshua Project*, https://joshuaproject.net/people_groups/14371/BG, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“Pope Calls for Peace in Letter to Ahmadinejad”, *Times of Malta*, <https://www.timesofmalta.com/articles/view/20101112/world/pope-calls-for-peace-in-letter-to-ahmadinejad.335832>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Prof. Dr. Bardakoğlu: Tarikatlar Sektör Haline Geldi”, *Maturuidi Yesevi Otağı*, <http://www.maturidiyeseviotagi.com/prof-dr-bardakoglu-tarikatlar-sektor-haline-geldi/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“Similarity Between Shia Rituals and Christian Rituals”, *Islami Creed*, <https://islamicreed.wordpress.com/deviant-cults/shiites/the-similarity-between-shia-rituals-and-christian-rituals/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

“Quran Teacher Training Course Underway in Jakarta, Indonesia”, *Abna 24*, http://en.abna24.com/news/east-asia/quran-teacher-training-course-underway-in-jakarta-indonesia_870896.html, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

“Tabuik Piaman”, *UNWTO*, <http://wtd.unwto.org/photo-competitor/2012-07-29/tabuik-piaman>, (Erişim Tarihi: 12.10.2021).

“Tabut-A Cultural Festival”, *Virtual Adrian*, <http://virtualadrian.blogspot.com.tr/2013/05/tabut-cultural-festival.html>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

“The World’s Muslims: Unity and Diversity”, *Pew Research Center*, <http://www.pewforum.org/2012/08/09/the-worlds-muslims-unity-and-diversity-executive-summary/>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

“World Shia Muslims Population”, *Shia Numbers*, <http://shianumbers.com/shia-muslims-population.html>, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

ALTUNKAYA, Mustafa, “Bazı Şii Kaynaklarda Tasavvufun Yeri”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(5), 2016, s. 175-194.

AY, Zahide, “İsmailîler Konusunda Bir Tenkidin Cevabı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54(2), 2013, s. 247-261.

BAŞARAN, Doğan, “Realizm-İdealizm İkilemi Bağlamında İran’ın Dış Politika Yönelimlerine Teorik Bir Bakış”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 2017, s. 220-244.

BAŞARAN, Doğan, *İran Dış Politikasında İmparatorluk Vizyonu: Pers Yayılmacılığı*, Astana Yayınları, Ankara 2022.

CHULARATANA, Julispong, “The Shi’ite Muslims In Thailand From Ayutthaya Period To The Present”, *MANUSYA: Journal of Humanities*, Özel Sayı: 16, Saint Helena 2008, s. 37-58.

ÇAĞLAYAN, Selin, *İran-Mehdi’yi Beklerken*, Cinius Yayınları, İstanbul 2012.

ÇELİK, Kadir Ertaç, “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 2016, s. 251-274.

ELİAS, Firas-Mehmet Seyfettin Erol, “İslam Devrimi Sonrasında İran Dış Politikasının Ummu’l Kura Teorisi Bağlamında Anaizi”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 2021, s. 361-382.

EROL, Mehmet Seyfettin-İrem Bilgetürk, "Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 2020, s. 240-280.

FORMICHI, Chiara, "Lovers of the Ahl al-Bayt", *Inside Indonesia*, <http://www.insideindonesia.org/lovers-of-the-ahl-al-bayt-2>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

FORMICHI, Chiara, "The Shadow of the Ayatollah", *Inside Indonesia*, <http://www.insideindonesia.org/the-shadow-of-the-ayatollah>, (Erişim Tarihi: 16.10.2021).

HAJI, Muhammad The Shi'a Muslims of Indonesia, *The Centre for Academic Shi'a Studies-CASS*, August 2013.

KUTLUTÜRK, Cemil, "Hinduizm'e Göre Tanrı Vişnu'nun Yeryüzünde Bedenlenmesinin (Avatara/Hulûl) Temel Nedenleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(55), 2015, s. 141-160.

MARCINKOWSKI, Christoph, "Historical Dimensions of the Shi'a in Southeast Asia", *Middle East Institute*, http://www.mei.edu/content/historical-dimensions-shia-southeast-asia#_ftn1, (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

Minority Rights Group International, *Under Threat: The Challenges Facing Religious Minorities in Bangladesh*, 2016.

MIRSEPASSI, Ali, *Transnationalism in Iranian Political Thought: The Life and Times of Ahmad Fardid*, Cambridge University Press, New York 2017.

ÖÇAL, Şamil, *Kışladan Medreseye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

ÖZ, Mustafa, "Bohra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6, 1992.

RUTHVEN, Malise-Azim Nanji, *Historical Atlas of Islam*, Harvard University Press, USA 2004.

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

TAMER, Cenk-Mehmet Seyfettin Erol, “Yemen’de İran Kimliğinin İnşası: Mehdilik Üzerinden Bir Tartışma”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2020, s. 11-42.

TÜMER, Günay, “Budizm”, *İslam Ansiklopedisi*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=060357>, (Erişim Tarihi: 22.10.2021).

United Kingdom Government Home Office, *Operational Guidance Note-Bangladesh*, September 2013.

UZUN, Nihat, “Tefsir Disiplini Açısından Batını ve İşari Yorumun İlmî Değeri”, Mustafa Öztürk, der., *Kuran’ın Batını ve İşari Yorumu*, KURAMER Yayınları, 31(9), 2018, s. 181-236.

ÜNALMIŞ, Ahmet Nafiz-Doğacan Başaran, “İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanım ve Kamu Diplomasisi: Ortadoğu Örneği”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2019, s. 50-79.

VATANDAŞ, Celaleddin, *Vahiyden Kültüre*, Pınar Yayınları, İstanbul 2014.

STRUCTURED ABSTRACT

Immediately after the death of the Prophet (pbuh), the Islamic State rapidly embarked on conquests, causing Islam to intertwine with the cultural characteristics of different civilizations and societies. Thus, rituals, beliefs, Shamanist and mystical (esoteric) teachings and the beliefs of pagan societies that became stereotypical in the historical process began to influence Muslim culture. As the conquests continued, esoteric interpretations of the Qur'an's divine decrees began to strengthen.

Southeast Asian societies continued their traditional beliefs within Islam after they encountered Islam under the influence of Muslim merchants, philosophers and scholars who came to the region in the 12th-13th centuries. The fact that the regional religions are full of mystical and Shamanist teachings has strengthened the esoteric interpretations of Islam and facilitated the spread of Shi'ism in this geography.

Islamic faith and local beliefs form the basis of the socio-cultural structure of Southeast Asia. In shaping the Islamic faith in these societies, factors such as traditional teachings (dogmas), Sufism, mysticism and Mahdism play a role. In this respect, it is important to examine Persian (Iran) and Shiite influence in the religious-cultural structure of Southeast Asian countries.

This study aims to reveal primarily the esoteric dimensions of Southeast Asian religions and then to research their similarities and interplay with Iran's Shiite sect. The strong feeling of the mystical characteristics of Southeast Asian religions has led them to closely connect with Shi'ism, esoteric sect in Islam, to intertwine and to create a heterodox Islamic culture. After the 12th-13th century, travels of the philosopher-scholars who adopted the culture of wisdom in Iran to the region and the communiqué activities of Isma'ili missionaries (da'is) were

GÜNEYDOĞU ASYA DİNLERİNİN BÂTİNİ BOYUTLARININ İRAN ÖRNEĞİNDE İNCELENMESİ: TASAVVUF, MİSTİSİZM VE MEHDİLİK

also effective. Leaving aside the influence of Sufi-scholars in the historical process, the Shamanist-mystical characteristics of the local religions in the region have led them to be interested in the esoteric direction of Islam (Shi'ism).

From that point, the study aims to reveal the esoteric dimensions of religions in Southeast Asia from a historical and traditional point, to examine the similarity of the esoteric aspects of these religions with the Mahdi understanding of Shi'ism, and how Iran uses these esoteric dimensions to export of its own revolution. In the study, esotericism in Islam and Iran's mysticism will be prioritized by going from general to specific methodologically, and then the esoteric dimensions of Southeast Asian religions will be examined. As a case study, Iran's Mahdi politics in Bangladesh and Indonesia (Shiite) were examined. In the last chapter, examples are presented to prove how similar the traditional-heterodox beliefs in Southeast Asia are to Shi'ism.

The most important aspect of this article is that it simultaneously benefits from disciplines such as theology, history, sociology and international relations. This study mainly aims to contribute to the literature of historical or international cultural studies. Apart from this, the study does not make any theoretical assumptions or theoretical propositions and does not claim to be involved in the discipline of international relations.

The Islamic Sufi orders in Southeast Asia were instrumental in spreading the early teachings of Shi'ism, such as the love of the Ahl al-Bayt and the commemoration of the Prophet Hussein (Karbala). This religious diversity in Southeast Asia has been later described as "primitive-Shiite" or "Prophet Ali lovers" by scholars. Later, these groups blended their Shiite beliefs with local religious practices, thus losing

their core (Orthodox) Shiite faith; therefore, a heterodox Shiite tradition, which outweighed esoteric directions, began to take root in the region. Thus, esoteric approaches and deviant beliefs that often find their place in Sufism found the opportunity to spread through Hinduism-Buddhism mysticism and Messianic Christian teachings. In this context, Shiite rituals in the radical sense have gradually begun to intertwine with local beliefs in the region.

Local mystical beliefs in Southeast Asia, the intrinsic orientations of Islamic Sufi cults in the Indian subcontinent, Tabot (coffin) festival of Isma'ili Shiites in Sindh region and radical Christian rituals taking root in the Philippines shows that; religion and culture have become a mosaic by blending religion and culture in the region, a heterodox culture filled with mysticism and esoteric teachings has developed instead of traditional understandings of religion, and this phenomenon meets in the common ground of the "expected saviour", that is, the "Christ/Mahdi faith".

When the esoteric dimensions of religions in Southeast Asia are examined, it is possible to mention about a religious-cultural harmony created by Sufiism, mysticism and Mahdism. The mystical-spiritual aspect of Islam is united by the esoteric characteristic of other religions and local beliefs in Southeast Asia. This has contributed to the transformation of esoteric dimensions of religions in the region, to become a unique culture; to develop and grow. In this sense, especially the Mahdi/Messiah faith in Islam has interacted with the expected saviour faith in other religions in Southeast Asia. In this respect, the esoteric characterization of religions in Southeast Asia makes it easier for Iran to penetrate the region in terms of soft power.

بند کمال خان و نقش آن بر سیاست آبی افغانستان با ایران*

Kamal Khan Dam and Afghanistan's Role on Iran's Water Policy

Muhammad Alam ARAM**

چکیده

این مقاله به توضیح بند کمال خان و نقش آن بر سیاست آبی افغانستان با ایران می‌پردازد. بند کمال خان یکی از بندهای مهمی بوده که برای افغانستان از لحاظ سیاسی، اقتصادی، امنیتی، اجتماعی و محیط زیستی ارزش خاصی داشته و برای ایران نیز مهم پنداشته می‌شود. ایران یگانه استفاده کننده حق آبه رود هیرمند می‌باشد. احداث بند کمال خان دارای اثرات خاصی بالای ایران خواهد گذاشت و با تکمیل و بهره برداری آن، قسمت زیادی از آب مورد ضرورت این کشور که فراتر از حبابه تعیین شده بر اساس معاهده سال ۱۵۳۱ استفاده می نمود؛ از دست خواهد داد.

کلیدواژه ها: دیپلماسی آب، بند کمال خان، رود هیرمند، منازعات آبی.

Abstract

This article explains Kamal Khan's dam and its role in Afghanistan's water policy with Iran. This dam is one of the most important clauses that has particular value to Afghanistan politically, economically, security, socially and environmentally and also considered important to Iran. Iran, is the only user of Helmand River, the construction of Kamal Khan Dam has special effects that by completing and exploiting it, it loses much of its necessary water which has been used beyond the rights specified in the 1972 treaty.

Keywords: Kamal Khan Dam, Water Diplomacy, Helmand. River, Water Conflicts.

* تاریخ دریافت مقاله: ۰۳،۱۲،۲۰۲۲ - تاریخ پذیرش نهائی مقاله: ۲۰،۱۲،۲۰۲۲

** استاد فاکولته حقوق و علوم سیاسی پوهنتون تخار_ایمیل آدرس: ۰۰۶۵-۶۱۴۶-۰۰۰۲-۰۰۰۰
muhammadalamaram@gmail.com
او آر سی آی دی: ۰۰۶۵-۶۱۴۶-۰۰۰۲-۰۰۰۰

آب به عنوان مهم‌ترین هدیه خدا دادی از اهمیت خاصی برخوردار بوده و یگانه ماده حیاتی است که تمام موجودات به آن نیاز دارند. اما طوری که دیده می‌شود این ماده در اختیار همگان قرار نداشته و از همین جاست که مشکلات ناشی از آب بین کشورها پیوسته وجود داشته است. افغانستان در این جمع در ساحه ای قرار گرفته است که از یک سو همسایه کشور های کم آب مانند اوزبیکستان، پاکستان بوده و از طرفی دیگر نسبت به بعضی از کشورهای همسایه خود، از آب نسبتاً قابل ملاحظه ای برخوردار بوده و اگر بصورت درست این آب‌ها مدیریت شده و مورد استفاده قرار بگیرد مشکلات کم آبی این کشور مرفوع خواهد شد. طوریکه دیده می‌شود سالهاست که از اثر عدم مدیریت سالم منابع آبی، بیشترین منافع را نسبت به خود افغانستان سایر کشور ها از این منابع آبی استفاده می‌نمایند. از طرف دیگر به نسبت عدم ثبات داخلی در افغانستان، مداخلات و استفاده جوئی های عده ای از کشورهای هم مرز به حدی پیش رفته است که در صد استفاده از منابع آبی افغانستان برآمده و هنوز هم بسنده نمی‌دانند. بنا دیده می‌شود که از مدتهای طولانی بدین سو شاهد بروز منازعات ناشی از آب بین افغانستان و سایر کشورهای هم مرز هستیم که این امر به یقین در تعیین خطوط اساسی سیاست خارجی افغانستان نقش اساسی خود را داشته و سیاست خارجی این کشور به نحوی متأثر از همین منازعات آبی بوده است.

منازعات آبی افغانستان از دیر زمانی به عنوان یک چالش جدی و مهم در فرا راه حکومت ها در این کشور قرار داشته است. خصوصاً در سمت غرب این کشور ایران بیشتر به منابع آبی افغانستان وابستگی شدید دارد و بصورت مداوم خواهان تغییر رژیم حقوقی رود هیرمند بوده و همواره در تمام مذاکرات خود روی این مسئله پا فشاری مینماید. این نگرش ایران در ذات خود برای افغانستان در تدوین سیاست خارجی اش درد سر ساز بوده است. در گذشته افغانستان یک کشور قدرت‌مند برای مهار آبهای داخلی خود نبوده ولی در طی سالهای اخیر این جرئت را حاصل نموده تا آبهای داخلی خود را مدیریت کند. در حوزه مدیریت آب‌های داخلی یکی از این اقدام‌های اساسی این کشور افتتاح بند کمال خان میباشد.¹ با سقوط نظام جمهوری و روی کار آمدن امارت اسلامی افغانستان هنوز مشخص نیست که پالیسی امارت اسلامی در قبال مدیریت منابع آبی چگونه خواهد بود و مطمئناً می‌توان گفت که بهره وری از بند کمال خان سیاست خارجی این کشور را با ایران که شریک آبی افغانستان غربی می‌باشد، تحت تاثیر خویش قرار خواهد داد.

دیپلماسی آب

آب به عنوان یک عنصر ارزشمند در سراسر جهان از جایگاه ویژه ای برخوردار است، زیرا از یک طرف نفوس جهان رو به افزایش بوده و از طرف دیگر با وجود نیازمندی روز افزون بشریت به آب‌های شیرین، این ماده حیاتی به اثر استفاده های زیاد رو به کاهش است. بناً این افزایش ضرورت های آبی و کاهش منابع آب های شیرین جهت رفع نیازمندی های بشریت و تلاش کشور ها برای بدست آوردن ابزار نفوذ و فشار بر یکدیگر، مقوله جدیدی را به نام دیپلماسی آب در بین کشورها رایج ساخته که هدف از آن مدیریت منابع آب، در جهت استفاده دیپلماتیک از آن به منظور دستیابی به اهداف اقتصادی، اجتماعی، امنیتی و سیاسی یک دولت در برابر سایر کشور ها می‌باشد.²

در عصری که ما زندگی می‌نمائیم بدون شک یکی از مباحث گرم دیپلماسی آب بوده و مهم ترین جدال هم جدال بر سر آب میباشد. زیرا چالش بر سر منابع آب و حقایق در واقع گره گشای اصلی چالش‌ها و رقابت‌ها است. به همین دلیل

۱. پرکار: اختلاف ایران و افغانستان بر سر آب (Parkar: Ihtilaf Afganistan ve Iran Ber Seri AB). بی بی سی، <https://www.youtube.com/watch?v=۳usnMz۰sSyU>، (تاریخ دسترسی: ۲۰۲۱/۳/۳).

۲. محمد سالم اکبر، (۱۳۹۷)، فرهنگ اصطلاحات آب و هوا شناسی (Farhangi Istilahati Ab ve Havasinası)، کابل: پروانه گرافیک، ص. ۴۸۰.

فاکتورهای به قدرت رسیدن مجدد طالبان و آینده افغانستان

مدیریت منابع آبی مثابه توسعه پایدار منطقی، مفهومی جز عبور از تناقضات و تضادهای فاجعه بار آفرین ندارد. به عبارتی دیگر توسعه متوازن و هماهنگ منطقه ای می‌تواند بر چالش‌های مزمن آب نقطه‌ی پایان بگذارد و سیاست‌های سلبی را به سیاست‌های ایجابی تبدیل کند.³

این دیپلماسی بطور معمول توسط دیپلمات‌های کار کشته‌ی وزارت امور خارجه کشورها اعمال می‌شود. در این نوع دیپلماسی سنتی و کهنه آب منحصی ابزار برای دستیابی به سایر هدف‌ها پنداشته می‌شود و حد اکثر ارزشی که به آب قایل است این است که آب‌های فرامرزی را کشورهای بالا دست منحصی نقطه قوت دانسته و به این می‌اندیشند که چگونه سایر مشکلات بیرونی خود را با مبادله این کالا حل کنند. در دیپلماسی سنتی هیچ توجهی به ماهیت و واقعیت آب نمی‌شود و کمتر روی مسایلی مانند جغرافیای آب، مقدار آب، کیفیت آب، انواع نیازهای آبی امروز و فردای یک حوزه آبریز و... تمرکز نمی‌کنند و یکسره سعی بر این است تا آب منحصی ابزاری در دست داشته بر روی میز مذاکرات گذاشته شود و با پیش کش نمودن این ماده‌ی حیاتی، سایر نیازها و خواسته‌ها را از همسایه‌های شریک در حوزه‌های آبی مشترک مرفوع کنند.⁴

امروزه برای حل بزرگ‌ترین چالش‌های بشریت و حتی تبدیل کردن این چالش‌ها به امیدوار کننده‌ترین فرصت‌ها در سطح منطقه ای و جهانی به طور فزاینده ای، جهان نیاز به مشارکت مؤثر بین دانشمندان، سیاستمداران و دیپلمات‌ها دارد. رسالت دیپلماسی آب این است که چگونگی همکاری این سه گروه را فراهم کند و بجای چانه زنی برای کسب منافع بیشتر هر یک از طرفین، اصول علمی و عینی را مبنا قرار می‌دهد تا بدون نیروهای بیرونی، مقدار آب و نیازهای طرفین معین گردد. در شرایط امروزی نیاز به دیپلماسی آب در حال رشد است منظور ما از دیپلماسی آب چگونگی همکاری متخصصین، سیاستمداران و دیپلمات‌ها برای تحلیل وضعیت حوزه‌های آبریز و سیاست‌گذاری مبتنی بر مقدار آب، اهمیت آب و نیازهای آبی در یک حوزه آبریز می‌باشد. از عناصر اصلی دیپلماسی آب مذاکرات تخنیکی بجای مذاکرات دیپلماتیک می‌باشد و نقش اصلی را در این مذاکرات متخصصین آب بدوش دارند. در دیپلماسی آب به جای چانه زنی‌ها، ادعاها، فشار وارد کردن‌ها و غیره فاکتورهای چون؛ شرایط جغرافیایی حوزه آبریز، مشخصات هایدروژئیک حوزه آبریز، شرایط اقلیمی حوزه آبریز، میزان استفاده هر کشور در زمان حال، گذشته و آینده، نیازهای اقتصادی و اجتماعی مردم حوزه آبریز مشترک، جمعیت ساکن حوزه در هر کشور، وضعیت زیست محیطی در حوزه و غیره فاکتورها بررسی می‌شود و بر مبنای مقدار آب موجود، نیازها و خصوصیات آب موجود سهم هر کشور مشخص و معین می‌گردد.⁵

اگر حل مسأله هیرمند با کشور ایران را مثال بزنیم موافقت نامه‌های چون حکمیت گلد اسمیت، حکمیت مک‌ماهون، معاهده سال ۱۹۳۸ هیچ گاهی مورد توافق افغانستان و ایران واقع نشد و هر یک به شکلی از اشکال این حکمیت‌ها را نپذیرفتند. معاهده تقسیم آب رود هیرمند در سال ۱۹۷۲ تنها معاهده بود که دیپلماسی آب در آن رعایت شد چنان که مسؤولیت سیاست‌گذاری (پالیسی سازی) مذاکرات را گروه متخصص و تخنیکی بدوش داشتند، سیاستمداران از اقدامات متخصصین حمایت کردند و دیپلمات‌ها نیز چهارچوب معاهده را بر مبنای دریافت‌های متخصصین ساختند.

معاهده سال ۱۹۷۲ خوشیدی رود هیرمند بر اساس نتایج مطالعات متخصصین خارجی یعنی اعضای کمیسیون بی‌طرف دلتای هیرمند عقد شد. این معاهده بهترین و ایده آل‌ترین معاهده ای است که تا حال افغانستان عقد کرده است. این معاهده که بر مبنای مطالعات کمیسیون بی‌طرف با بررسی فاکتورهای علمی و تعیین نیازهای دو طرف بطور

۳ عبدالغفور آرزو، (۱۳۹۵)، تداوم سیاست خارجی و چالش‌های مرحله گذار (Tedavum Siyaseti Harici ve Çalı hayı Merhaleiy Guzâr)، دوشنبه: سفارت کرای جمهوری اسلامی افغانستان، ص. ۱۳۷.

۴ یحیی حازم، (۱۳۹۵)، آب‌های فرامرزی افغانستان (Avhayi Faramarzi Afganistan)، سه تهدید و سه فرصت، چهارمین کنفرانس ملی آب، ۱۶ حوت.

۵ یحیی حازم، (۱۳۹۵)، آب‌های فرامرزی افغانستان: سه تهدید و سه فرصت (Abhayi Faramarzi; Se Tehdit ve Se Firsat)، چهارمین کنفرانس ملی آب، ۱۶ حوت.

واضح و روشن حقایق جانب ایران را محاسبه و تعیین کردند. حقایق تعیین شده ۲۲ متر مکعب آب در ثانیه، در اوایل برای ایران قابل پذیرش نبود، ولی؛ اساس علمی داشت و دروازه هر گونه چانه زنی های کلان و وارد کردن فاکتور های غیر از آب که بتواند بصورت جدی خللی بر نتیجه مطالعات وارد کند را بست. با آنکه چهار متر مکعب آب بر ثانیه منحیث حسن نیت به حقایق ایران اضافه شد و ایران نیز سر انجام حاضر شد تا نتیجه این مطالعات را بپذیرد و معاهده ۱۹۷۲ آب رود هیرمند عقد شد. در جهان امروز و بخصوص در منطقه ما، آب ماده بی جاگزین است و مذاکره و موافقه بر سر این ماده حیاتی و استراتژیک مذاکره و موافقه بر سر چگونگی سرنوشت نسل آینده انسان ها است. بنا بر این مذاکره، موافقه و معاهده باید در فضای مناسب و با روش های علمی و درست آن صورت گیرد.⁶

آب های فرامرزی مسئله ای محوری در سیاست جهانی به شمار می رود. در حال حاضر ۱۴۸ کشور به صورت کامل یا نسبی در حوزه رود های بین المللی قرار دارند. به عبارت دیگر تقریباً بخشی از قلمرو کشورهایی که در خشکی واقع شده اند (جزیره نیستند) در محدوده حوزه و رود های فرامرزی قرار داشته و این کشورها منابع آب مشترک سطحی یا زیر زمینی با همسایه گان خود دارند. از نظر وسعت در مقیاس جهانی حوزه رود های بین المللی ۶۶ درصد سطح خشکی های کره زمین را در بر می گیرد و ۴۰ درصد جمعیت جهان را در خود جای می دهد و به صورت تقریبی ۶۰ درصد رود های جهان در این حوزه ها جاری هستند. بنابر این منابع آب موجود در حوزه رود های بین المللی برای کشورهای واقع در محدوده آن اهمیت حیاتی دارد.

مدیریت آب در بسیاری از حوزه های فرامرزی به شدت رنگ و بوی سیاسی به خود گرفته و تأثیرات قابل ملاحظه ای بر فرایند پیش گیری از منازعه، ثبات منطقه ای (صلح سازی مبتنی بر مسائل زیست محیطی) و حکمرانی بین المللی بر جای نهاده است. بنابر این مدیریت آب های فرامرزی حوزه ای است که پیوند عمیقی با سیاست خارجی دارد. چالش ها و فرصت های ناشی از آب های فرامرزی هنوز هم به عنوان یک هدف حیاتی در سیاست خارجی نگرین شده می شود بلکه اغلب در لابلای متون و خط مشی های سیاست گذاران عرصه سیاست خارجی و امنیتی به آن اشاره می شود. در واقع موضوع آب هنوز یک مسئله فنی و پدیده ای زیر همکاری های مربوط به توسعه باقی مانده است. بسیاری از مسائل و چالش ها در مدیریت آب به طور کلی و آب های فرامرزی به طور اخص جنبه فنی دارند که از جمله آنها می توان به جمع آوری و تحلیل داده ها به منظور برنامه ریزی و استفاده از منابع آب و همچنین تعیین استندرد ها برای تأثیرات زیست محیطی اشاره کرد. علاوه بر این، سیاست گذاران حوزه توسعه که غالباً از دیدگاه های فنی حمایت می کنند توانسته اند ابزار های نسبتاً جامعی برای جلب توجه و حل منازعات مربوط به آب ارائه کنند. با این حال صاحب نظران عقیده دارند که همکاری های فنی و راه حل های فنی ارائه شده از سوی کارشناسان در حوزه ای که به شدت سیاسی و منازعه بر انگیز است به تنهایی قادر به حل همه مسائل و مشکلات نخواهد بود.⁷

بحران کنونی آب تهدیدی علیه ثبات سیاسی داخلی، منطقه ای و جهانی است. در سطح منطقه ای مدیریت منابع آب به طور روشن به عنوان ابزار سیاست خارجی مورد بهره برداری قرار می گیرد و کشمکش ها بر سر منابع آب به طور فزاینده موجب تشنج در روابط بین دولت هاست. لذا حاکمیت بر منابع آبی، یکی از موضوعات مهم ژئوپلیتیکی امروز جهان بشمار می آید. حرکت آب به عنوان یک منبع طبیعی سیال و گذر آن از مرز های قراردادی کشورها موجب ایجاد این حساسیت گردیده است. به عنوان مثال در نقاطی که رود های بزرگ از چند کشور همسایه عبور می نماید عملکرد کشور های بالا دست رود بر کیفیت آب و میزان برداشت از آن و یا ذخایر طبیعی موجود در آن، موضوعی است که

۶ یحیی حازم، (۱۳۹۵)، آب های فرامرزی افغانستان: سه تهدید و سه فرصت (Abhayi Faramarzi; Se Tehdit ve Se Firsat)، چهارمین کنفرانس ملی آب، ۱۶ حوت.
۷ سید عباس عراقچی، (۱۳۹۴)، دیپلوماسی آب های فرامرزی و نظام بین المللی (Diplomasi Abhayi Faramarzi ve Nizami Beynül-millell)، تهران: نشر وزارت امور خارجه، ص. ۱۷-۱۸.

فاکتورهای به قدرت رسیدن مجدد طالبان و آینده افغانستان

همواره مناقشه بر انگیز است. رود راین در اروپا، رود های آمو و سیر دریا در آسیای مرکزی و رودهای گنگ و سند در آسیای جنوب شرقی و رود اردن در خاور میانه یا هم رود ارس، اروند رود یا هیرمند در مرز مشترک ایران و عراق و ترکیه و ایران و افغانستان محتاج برنامه ریزی سیاسی خاصی در بهره برداری از این منابع آبی می باشد.⁸

تذکر این نکته هم ضروری است که عامل اصلی کشمکش های کنونی بر سر آب، تخصیص یک جانبه و بدون انجام مشورت یا انحراف جریان آب مشترک به وسیله یک کشور مجاور رودخانه است که در قسمت بالای رودخانه به عنوان کشور بالا دست از آن سود می برد و این امر همکاری های منطقه ای را بر هم میزند. اگر همکاری های منطقه ای در پهلوی امور فنی مثل اطلاعات آب آشامیدنی، پیش بینی وقوع سیل، کار های مشترک برای تولید نیروی برق و بازیابی آب و سایر مسایل اطلاعاتی و امنیتی را هم شامل گردند بدون شک می توان قسمت زیادی از منازعات را در قالب منازعات آبی حل و فصل نمود. دایره منازعات بر سر منابع آبی زمانی مهم تر تلقی خواهد شد که دانسته شود که، انسان نه تنها برای آشامیدن و تولید مواد غذایی بلکه برای به گردش درآوردن چرخ اقتصادی کشورها و تأمین انرژی مورد نیاز نیز به منابع آبی شدیداً نیازمند است.

شاید تا چندی قبل آب تنها به عنوان یک منبع با ارزش در نظر گرفته می شد بلکه بیشتر به عنوان یک نعمت طبیعی رایگان به حساب می آمد ولی هم اکنون آب به یک سرمایه برای بسیاری از کشورهای منطقه و جهان تبدیل شده و حتی فراتر از آن این موضوع در مورد آب های مشترک می تواند به تنش های کلان منتهی گردد. در صورتی که کشورهای واقع در قسمت بالای رودخانه های بین المللی اقدام به اجرای پروژه هایی کنند که جریان آب را در کشورهای پائین دست کاهش دهد که در این صورت وقوع تنش اجتناب ناپذیر است. خصوصاً آنکه انجام مذاکرات هم چندان موثر نمی باشد و هیچ قانون بین المللی موثر و رضایت بخشی وجود ندارد که بتواند مسائل و منازعات مربوط به آب های مشترک را حل نماید. و از طرفی کنترل منابع آب یکی از ابزارهای متعدد معامله سیاسی و بخشی از یک سیستم پیچیده اهرم های فشار سیاسی و اقتصادی به شمار می آید.⁹

طوری که سلیمان دمیرل نخست وزیر اسبق ترکیه در رابطه به مداخله کشورهای عربی در مورد آب دجله و فرات بیان داشته بود که " آیا تاحال ما ادعا کرده ایم که عراق و سوریه باید منابع نفت خود را با ما به اشتراک بگذارند؟ یقیناً که نه پس آنها هم نمی توانند در مورد منابع آب ما ادعایی داشته باشند". یعنی ما به خود اجازه نمی دهیم تا در مورد نفت و گاز کشورهای عربی بحث نمائیم، برای دیگران هم اجازه نخواهیم داد تا آنها در مورد آب ما صحبت نمایند، زیرا که آب همانند منابع طبیعی و ثروت ماست طوری که نفت و گاز ثروت آنهاست.

دیدگاه دمیرل ریشه در دیدگاه های تمامیت ارضی مطلق دارد. بخاطر پدیده های ناسیونالیستی چون غرور و افتخار ملی در ارتباط به داشتن و مالکیت زمین و اهمیت آن به منافع ملی کشورها تمایل به ادعای مالکیت کامل رودخانه ها و منابع آبی را دارند که از خاک شان شروع میشود. برای همین مسایل اشتراک گذاری آب، مسایل حاکمیت و صلاحیت ملت و دولت را به پیش کشیده و به تنش های دیپلماتیک و حتی خشونت می انجامد. چنین نگرشی به موضوع آب به ملل بالادست قدرت سوء استفاده از آب را می دهد. به گونه مثال میشود به موضوع تنش ها میان عراق، سوریه و ترکیه در مورد رود فرات اشاره نمود. به دلیل اینکه ترکیه کشور بالا دست است، عراق و سوریه تا اندازه ای از پالیسی های ترکیه خود شان را آسیب پذیر می دانند.¹⁰

8 سید محمد رضا دست، غیب و دیگران، (۱۳۹۶)، نظام حقوق بشردوستانه اسلامی ناظر به حق برآب (Nizami Hukuk Basar Dustane Islami Nazir Be Hukuk Abha)، تهران: انتشارات خورسندی، ص. ۵۲.

9 سیدمحمد رضا دست غیب و دیگران، (۱۳۹۶)، نظام حقوق بشردوستانه اسلامی ناظر به حق برآب (Nizami Hukuk Basar Dustane Islami Nazir Be Hukuk Abha)، تهران: انتشارات خورسندی، ص. ۵۳.

۱۰ مریم هوتکی، (۱۳۹۶)، آب، مدیریت و مشارکت (AB, Mudiriyet ve Musarikat)، کابل: انتشارات عازم، ص. ۵۴.

رود نیل برای مصریان ازچنان اهمیتی برخوردار است که هیچ موضوعی مرتبط به مصر را نمی‌توان بدون ذکر رود نیل ملاحظه نمود. طوری که از گذشته‌ها این اصل در مورد مصر بوسیله هرودت مؤرخ معروف یونانی و بعد ها توسط دیگر اندیشمندان بیان شده، صدق میکند که گفته میشود "نیل هدیه خداست و مصر هدیه نیل است" شکوه و جلال تمدن باستانی مصر و این همه تحولات قابل ملاحظه در عرصه‌های مختلف مصر را از فعالیت‌های زراعتی و اقتصادی شروع تا فعالیت‌های عمرانی و همه نمی‌توان بدون در نظر داشت اهمیت رود نیل مطالعه نمود.¹¹

لازم به ذکر است که وقتی که ایران درقبال افغانستان از نوع سیاست تمامیت مطلق سرزمینی استفاده می‌نماید در یکی از جلساتی که به اشتراک هیئت‌های جانبین (ایران و افغانستان) تدویر یافته است، نماینده با صلاحیت کشور ایران بر قبولی و پذیرش دیدگاه اصل تمامیت مطلق سرزمینی پا فشاری می‌نماید که توسط هیئت افغانی این خواست پذیرفته نمی‌شود. به دلیل اینکه هنوز ایران نسبت به بسیاری از مناطق خویش نظریه حاکمیت مطلق سرزمینی را به نفع خویش دانسته و از پذیرش دیدگاه تمامیت مطلق سرزمینی ابا ورزیده اند اما وقتی که این حرف از جانب یکی از هیئت مذاکره کننده افغانی برای جانب ایران گوشزد می‌شود که ایران نسبت به رودخانه هیرمند نباید دیدگاه خویش را از پذیرش اصل حاکمیت مطلق سرزمینی به تمامیت مطلق سرزمینی تغییر بدهند، میگویند که نباید هیئت افغانی از کشور های دیگر (عراق و کشور های عربی) نمایندگی بکنند؛ زیرا که ایران نسبت به سایر همسایگان خویش نظیر عراق از اصل حاکمیت مطلق سرزمینی استفاده می‌کنند ولی نسبت به قضیه رودخانه هیرمند که با افغانستان در قسمتی از قلمرو اش ۳۵ کیلو متر مرز مشترک دارند، می‌خواهند با فریب اذهان افغان‌ها دیدگاه اصل تمامیت مطلق سرزمینی را در نظر داشته باشند.¹²

پیشینه تاریخی تاسیس بند کمال خان

پیشینه تاریخی بند کمال خان را باید همراه با رود هیرمند مطالعه نمود، زیرا که تاریخ بند کمال خان با این رود گره خورده و مطالعه یکی بدون دیگری مفهومی نخواهد داشت. گر چند کار دیزاین و ساخت بند (سد) کمال خان بر می‌گردد به سال ۱۹۶۶ اما در این مدت به دلیل تداوم نا امنی در کشور نگذاشت این پروژه بزرگ افتتاح و به بهره برداری برسد. تا بالاخره به همت حکومت افغانستان کار رسمی آن در سال ۲۰۱۲ آغاز گردید.

بند کمال خان که در ۱۸ کیلومتری شمال ولسوالی چهاربرجک و ۹۵ کیلومتری جنوب شهر زرنج مرکز ولایت نیمروز با توان ذخیره سازی ۵۲ میلیون مترمکعب آب موقعیت دارد. ارتفاع این بند ۱۶ متر بوده و توان کنترل آب و سیلاب‌های موسمی آن بسیار بالا است. با تکمیل این بند آب‌گردان، علاوه بر تأثیر مثبت روی محیط زیست منطقه، بیش از ۱۸۰ هزار هکتار زمین زیر آبیاری قرار گرفته و در حدود ۹ میگاووات برق تولید خواهد شد و زمینه کسب و کار در این مناطق افزایش خواهد یافت.¹³

بند کمال خان بر روی رودخانه هیرمند اعمار می‌شود. این رودخانه از کوه‌های مناطق مرکزی افغانستان سرچشمه گرفته و پس از طی مسافت حدود ۱۱۰۰ کیلومتر در دریاچه هامون؛ دریاچه‌ای مشترک میان افغانستان و ایران میباید سرازیر می‌شود.¹⁴

۱۱ شیرزمان باختی، (۱۳۹۶). اهمیت رود نیل برای مصر (Ehmiyeti Rodi Niyi Berayi Mısır). مجله علمی پوهنتون تخار، سال سوم، شماره دوم، تابستان، نمره مسلسل ۸ ارگان نشراتی پوهنتون تخار، ص. ۵۶.

۱۲ محمدعلم آرام، (۱۳۹۸). نظام حقوقی رودخانه های بین‌المللی غیرقابل کشتی‌رانی ونقش آن درجولگیری از منازعات آبی (مطالعه موردی رودآمو) (Nizami Hukuki Rudhanehayi). Pishina e Tarikhi Band e Kamal Khan (تاریخ دسترسی: ۲۰۲۲، ۲۰۱۷).

۱۳ پیشینه تاریخی بند کمال خان (http://www-bbc-com.con.ampproject.org/v/s/www.bbc.com/persian/afghanistan). Pishina e Tarikhi Band e Kamal Khan (تاریخ دسترسی: ۲۰۲۲، ۲۰۱۷).

۱۴ حمید پیشگاه هادیان و سید علی رضا حجازی، چالش‌های مشترک هیدروپولیتیک ایران با عراق و افغانستان از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۰ مطالعه موردی اروند و هیرمند (Çalışışay Mustaraki). فصلنامه علمی- پژوهشی علوم سیاسی و روابط بین الملل. (Hidropolitik Iran Ba Irak).

فاکتورهای به قدرت رسیدن مجدد طالبان و آینده افغانستان

رود هیرمند در قسمت خوابگاه، به دو شاخه تقسیم می‌گردد که یکی آن به طرف شمال و شاخه دیگر آن به طرف شمال‌غرب به مسیر خود ادامه می‌دهند. شاخه شمالی که بخش‌های از خط مرزی میان ایران و افغانستان را تشکیل می‌دهد، بعد از آنکه چخانسور را آبیاری می‌کند به دریاچه‌ی هامون می‌ریزد. شاخه دومی آن که بطرف شمال‌غرب مسیر دارد، وارد ایران می‌شود و در چاه نیمه‌های زابل ذخیره می‌شود. سیستان تاریخی که زمانی گدام غله منطقه پنداشته می‌شد و شهرهای سر سبز و آباد بُست، زرنج و نادعلی را هم چون نگین‌های سبز در خود جای داده بود، درکناره‌های رود هیرمند شکل گرفته و از آب همین رود آبیاری می‌شوند.¹⁵

طوری که در بالا تذکر داده شد، نام بند کمال خان با نام رود هیرمند یکجا گره خورده است و نمی‌شود که از اهمیت رود هیرمند و استفاده از آب آن در افغانستان و ایران یاد آوری نمود و یگانه رودخانه‌ای است که کشت و زراعت، تولید برق آبی، آبیاری اراضی و استفاده برای شرب در بخش‌های زیادی در این دو کشور به این رودخانه وابسته می‌باشد بناً حیات جمعی مردمان دوطرف بر اساس استفاده از این رودخانه تداوم می‌یابد.

افغانستان از جمله‌ی کشورهای در حال توسعه و دارای منابع آبی قابل توجه است و منابع آبی آن معمولاً از طریق بارندگی‌های فصلی تأمین می‌شود و در مناطق مرتفع کوهستانی معمولاً به شکل برف فرود آمده و ذخایر برفی و کوهستانی را تشکیل می‌دهد و با فرا رسیدن فصل بهار و گرم شدن هوا، این ذخیره‌ها آب شده و در رودخانه‌ها جریان می‌یابد. افغانستان برای توسعه خود، نیازمند مدیریت آب برای کشاورزان ولایت نیمروز است که از خشک‌سالی رنج می‌برند. این کشور با توجه به نیازمندی‌اش به آب، در سیاست خارجی‌اش در مورد آب نسبت به ایران، به معاهده سال ۱۹۷۲ که بین موسی شفیق، صدراعظم افغانستان و امیر عباس هویدا، نخست وزیر وقت ایران امضاء شد، پای‌بند می‌باشد. بر این اساس، کمیته مشترک کمیساران آب هیرمند میان ایران و افغانستان ایجاد شد و دو کشور در این رابطه همکاری می‌کنند. بر اساس گزارش‌های در حال حاضر مقدار آبی که به ایران می‌رود، چندین برابر مقادیری است که در معاهده ۱۳۵۱ پیش‌بینی شده است.¹⁶ یعنی بر اساس معاهده هیرمند سال ۱۳۵۱ حقایق ایران ۲۲ مترمکعب در ثانیه به اضافه چهار مترمکعب حسن نیت و روابط همسایه داری است که جمعاً ۲۶ مترمکعب در ثانیه و ۸۲۰ میلیون مترمکعب در سال می‌گردد. تا اکنون در مقایسه با ایران، افغانستان گام مثبت و موثری در راستای مدیریت آب، بر نداشته است.¹⁷

رود هیرمند یکی از رودهای پر آب حوزه‌ی دریایی هیرمند بوده که به تنهایی ۸٪ آب این حوزه را تأمین می‌کند. حدود ۱۲۸۶۴۱ کیلومتر مربع از اراضی ولایات غزنی، بامیان، دایکندی، ارزگان، کندهار، هیرمند و نیمروز را از همین آب آبیاری می‌نمایند و حیات ۳۰۹۳۵۷۹ نفر از ساکنین منطقه به آب این رودخانه وابسته است. از آب رود هیرمند در داخل افغانستان و هم چنین در کشور ایران که همسایه غربی افغانستان است، در قالب پروژه‌های کوچک و بزرگ بهره برداری‌های صورت گرفته است که به صورت مختصر به برخی از این بهره برداری‌ها اشاره می‌شود.¹⁸

۱۵ نجیب آقا فهیم، (۱۳۹۳)، وضعیت حقوقی حاکم بر رودخانه هلمند (Vaziyeti Hukuki Hakim be Rudhaneyi Helmand)، کابل: انتشارات عازم، ص ۴۴-۴۵.

۱۶ فرامرز تمه، (۱۳۹۳)، سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری‌های منطقه‌ای (Siyaseti Afganistan Der Spher Hamkarihayi Mantikayi)، جلد اول، کابل: مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه، ص. ۹۹.

۱۷ پرگار: اختلاف ایران و افغانستان بر سر آب (Pargar: Ihtilaf Afganistan ve Iran Ber Seri AB)، بی بی سی، <https://www.youtube.com/watch?v=3usnMz-sSyU>، (تاریخ دسترسی: ۲۰۲۱/۳/۳)

۱۸ نجیب آقا فهیم، (۱۳۹۳)، وضعیت حقوقی حاکم بر رودخانه هلمند (Vaziyeti Hukuki Hakim be Rudhaneyi Helmand)، کابل: انتشارات عازم، ص. ۴۸.

استفاده افغانستان از آب هیرمند

در افغانستان تا به حال دو نوع بهره برداری از آب رود هیرمند صورت گرفته است؛ یکی آبیاری زمین های زراعتی و دیگری استحصال برق می باشد.

۱) آبیاری زمین های زراعتی

افغانستان از جمله کشورهای است که زیر بنای اقتصادی آنرا زراعت تشکیل داده و حدود ۸۵٪ مردم به زراعت اشتغال داشته با آن هم از جمله ۹۶۱۰۰۰۰ هکتار زمین های قابل کشت در افغانستان، سالانه حدود ۳۵۹۱۰۰۰ هکتار آن به شکل لکه و آبی کشت می شود که از مجموع زمین های قابل کشت آبی، ۶،۵٪ آن در ولایات کندهار، هیرمند و نیمروز از آب رود هیرمند آبیاری می شوند. بخاطر بهره برداری از آب رود هیرمند برای مقاصد و اهداف زراعتی از دهه ۳۰ هجری شمسی به این سو یک تعداد پروژه های روی دست گرفته شده که شامل نهر بغرا، نادعلی، مارجه، نهر شمالان، نهر درویشان، نهرسراج و نهرخان نشین است. در حدود ۱۶۶۱۹۷ هکتار زمین در این حوزه آبی رود هیرمند آبیاری می گردد.^{۱۹}

۲) استحصال برق

ساخت سه بند برق بنام های کجکی، ارغنداب (دهله) و گرشک از جمله پروژه زیر بنائی می باشد که بر روی رود هیرمند احداث گردیده اند، هر یک را بصورت مختصر مورد مطالعه قرار می دهیم:

بند کجکی: ساخت و ساز این بند در سال ۱۹۵۱ آغاز گردید و در سال ۱۹۵۳ پایان یافت. این بند از لحاظ نوعیت خاکی بوده و در زمان ساخت خود با ظرفیت ذخیره سازی ۲۸۰۰ میلیون متر مکعب آب یعنی یک سوم ذخیره دریاچه هامون یکی از معروف ترین بندهای خاکی دنیا به شمار می رود. ارتفاع این بند ۱۰۰ متر و عرض آن ۲۲۹۰ متر بوده و ظرفیت تخلیه ۱۲۰۰ میلیون متر مکعب آب را دارا می باشد. این بند توانایی تولید ۱۲۰ میگاوات برق را دارا بوده و دریاچه پشت آن دارای ۵۸ کیلومتر طول و ۲ کیلومتر عرض می باشد.^{۲۰}

بند ارغنداب (دهله): کار ساخت و ساز این بند در سال ۱۹۵۰، آغاز و در سال ۱۹۵۲، تکمیل گردید. این بند دارای ۵۰ متر ارتفاع بوده و دریاچه پشت آن دارای ۱۸ کیلومتر طول و دو کیلومتر عرض می باشد. در اصل این بند برای آبیاری زمین های زراعتی در مجاورت ولایت کندهار ساخته شده ولی ظرفیت تولید برق را نیز دارا می باشد و قرار بود که توربین های با ظرفیت تولید ۶ تا ۹ میگاوات برق در آنجا نصب شود اما تا هنوز عملی نشده است.

بند برق گرشک: این بند بر روی نهر بغرا ساخته شده است، این بند ظرفیت تولیدی ۲۴۰۰ کیلووات برق را دارا می باشد که از برق آن مردم مناطق گرشک، نادعلی، مارجه و بستان استفاده می کنند.^{۲۱}

۱۹ نجیب آقا فهیم، (۱۳۹۲)، وضعیت حقوقی حاکم بر رودخانه هلمند (Vaziyeti Hukuki Hakim be Rudhaneyi Helmand)، کابل: انتشارات عازم، ص. ۵۰.

۲۰ کار بند برق کجکی هلمند ۹۲ درصد تکمیل شده است (Takmil Suda ast ۹۲% Kari Band Barki Kajaki Helmand)، رادیو آزادی، <https://da.azadiradio.com/a.jhtml.۳۱۶۱۷۲۲۳> (تاریخ دسترسی: ۲۰۱۲، ۰۱، ۱۲).

۲۱ نجیب آقا فهیم، (۱۳۹۲)، وضعیت حقوقی حاکم بر رودخانه هلمند (Vaziyeti Hukuki Hakim be Rudhaneyi Helmand)، کابل: انتشارات عازم، ص ۵۲.

فاکتورهای به قدرت رسیدن مجدد طالبان و آینده افغانستان

استفاده آب هیرمند در ایران

رود هیرمند علاوه بر اینکه ۳۵ کیلومتر مرز مشترک افغانستان با ایران را تشکیل می‌دهد، نیازهای آبی مناطق وسیعی را در شرق و جنوب شرق ایران (سیستان و بلوچستان) تأمین می‌کند. با وجود آنکه افغانستان نتوانسته است که از دریا و دریاچه‌های خود به نحو احسن استفاده نماید، کشور های همسایه، روی قطره قطره آب آن سرمایه گذاری کرده امکانات و وسایل استفاده درست از این آب‌ها را فراهم ساخته اند.

بروز خشک‌سالی‌های پی در پی در اواخر دهه چهل خورشیدی و خشک شدن آب رود هیرمند، دولت وقت ایران را بر آن داشت تا با استفاده از مشاوره‌های تخصصی جاپانی‌ها، برای کاستن دامنه زیان‌های ناشی از شرایط اقلیمی و استفاده مناسب از آب رود هیرمند، این آب را در گودال‌های طبیعی ای که درکنار مرز با افغانستان وجود دارند، هدایت نموده و امکانات استفاده تدریجی را از آن فراهم نماید. ازین ذخیره گاه‌های طبیعی در ایران تحت عنوان چاه نیمه‌های زابل یاد می‌شود که این چاه نیمه‌ها با عمق تخمینی پنج متری و مساحت کم و بیش ۱۰ هزار متر توانسته صدها میلیون متر مکعب آب هیرمند را ذخیره نماید تا از آنها درمواقع کمبود آب استفاده کند.

خشک‌سالی‌های سال‌های دهه هفتاد خورشیدی که کاهش شدید آب رود هیرمند را به همراه داشت، دولت مردان ایران را متوجه ناکافی بودن آب ذخیره شده در چاه نیمه‌های سه گانه قبلی ساخته و آنان را بر آن داشت که طرح احداث چاه نیمه چهارم را با ظرفیت ذخیره سازی ۸۰۰ میلیون متر مکعب آب در دستور کار خود قرار دهند. برای احداث چاه نیمه چهارم در کنار چاه نیمه‌های قبلی، هشتاد میلیون دالر امریکایی به مصرف رسیده و کار احداث آن در اوایل سال ۲۰۰۴ به پایان رسیده است.

طرح احداث خط لوله ۱۹۲ کیلومتری یکی دیگر از پروژه‌های مهم بوده که جهت انتقال آب ذخیره شده‌ی رود هیرمند در چاه نیمه‌ها، به شهر زاهدان؛ در سال ۲۰۰۳ به بهره برداری سپرده شد. قرار است که آب انتقال شده توسط این خط لوله ۲۷ میلیون متر مکعب آب که نیازهای آبی ۸۰۰ هزار نفر از ساکنان شهر زاهدان مرکز استان سیستان و بلوچستان را در سال تأمین نماید بدون هیچ گونه موافقت کتبی یا شفاهی دولت افغانستان صورت گرفته است و برای اجرای این پروژه مبلغی در حدود ۷۵ میلیون دالر به مصرف رسیده است.

بناءً ضرورت حفظ تعادل ایکولوژیک در منطقه شرق ایران که زیست‌گاه بعضی از انواع نادر حیوانات اهلی و پرنده گان بوده و رستن‌گاه بعضی از گیاهان کم‌یاب می‌باشد و هم چنین نیاز حیاتی بیشتر از یک میلیون نفر از ساکنان سیستان و بلوچستان که حتی سفره‌های آب زیر زمینی آن هم شور و غیر قابل استفاده می‌باشد؛ به آب رود هیرمند، عاملی محسوب می‌شود که چگونگی بهره برداری از آب رود متذکره به یک موضوع حساس و استراتژیک در روابط دو کشور تبدیل شده و هر چند گاهی مورد نزاع و مناقشه قرار گیرد.^{۲۲}

۲۲ زهرا سرگزی، جایگاه هیرمند در جغرافیای سیاسی و اقتصادی سیستان دوره پهلوی (Caygahi Hermand der Cogrfayayi siyasi ve iktisadi sisten devreyi Pehlevi)، پژوهشنامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال سوم، شماره دوم، زمستان ۱۳۹۲.

در تحقیق مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی در مورد وضعیت آبی سیستان آمده است که: با بررسی منابع آبی منطقه، مشاهده می شود که تنها منبع تأمین آب در سیستان، در حال حاضر فقط متکی به رودخانه هیرمند است که از افغانستان وارد ایران می شود، زیرا:

- آب زیر زمینی یا به بیان دیگر آب های نیمه سطحی شور نه تنها قابل استفاده نیستند، بلکه مضر هستند و برخی آب های زیر سطحی موضعی شیرین، که به ندرت یافت می شوند، نیز به علت مشکلات منابع خاک اهمیت خاصی را در تأمین آب ندارند.

- آب دریاچه هامون اگر چه شیرین است و به ندرت برای کشاورزی در اطراف خود مورد استفاده قرار می گیرد، با این وصف دارای جنبه های زیست محیطی بوده، منبع مطمئن و مناسبی در امر کشاورزی محسوب نمی شود و در هر حال منبع اصلی آب آن هم رودخانه هیرمند است.

- رودخانه سیستان، رودخانه پریان مشترک و رودخانه پریان داخلی که شاخه از پریان مشترک است، اگرچه در خاک ایران جریان دارند ولی هر سه باید از آب رودخانه هیرمند تغذیه شوند.

چاه نیمه ها نیز که بخشی از آب دشت سیستان را تأمین می کنند، الزاماً باید از آب هیرمند آب گیری شوند.

نتیجه بحث فوق اینکه تنها منبع تأمین آب در منطقه سیستان فقط رودخانه هیرمند است و به همین علت کلیه اقدامات، مطالعات و سرمایه گذاری های که از سالها پیش در زمینه تأمین آب درین منطقه صورت گرفته بر اساس ورود آب از رودخانه مذکور به رودخانه سیستان و هم چنین به رودخانه پریان مشترک بوده است.

در گزارش حجم آب ورودی هیرمند به دشت سیستان علی رغم حقایق پیش بینی شده در قرار داد بطور متوسط یک میلیارد و ششصد میلیون متر مکعب در سال محاسبه شده است که حد اقل دو برابر آن چیزی است که بر اساس معاهده ۱۹۷۲ برای ایران تثبیت شده است. در گزارش هم چنین نیاز آبی منطقه سیستان اعم از شرب، کشاورزی، صنعت، خدمات تولیدی و کشاورزی معادل ۱,۸ تا ۲ میلیارد متر مکعب برآورد شده است. از نتیجه تحقیق چنین نتیجه گیری میشود که:

اولاً هیچ گاه منافع کامل ایران در موافقت نامه منظور نگردیده؛

ثانیاً امکاناتی برای اجرای صحیح و عملی آن فراهم نشده است. برای مثال اگر قرار باشد حقایق مورد توافق با ۸۲۰ میلیون متر مکعب مطرح باشد با توجه به نیاز های شرب روستاها و شهر ها که در درجه اول قرار دارد، فقط ۷۴۰ میلیون متر مکعب برای کشاورزی باقی می ماند که با این میزان آب فقط میتوان حدود ۵۰۰۰۰ هکتار از اراضی منطقه سیستان را کشت کرد در حالیکه اراضی قابل کشت سیستان ۱۲۰۰۰۰ هکتار می باشد.^{۲۳}

از سوی دیگر دولت ایران و ترکمنستان با احداث بند آب تحت عنوان سد دوستی ایران و ترکمنستان که در قسمت های اختتامی گوشه شمال شرقی ایران واقع شده است و با کشور ترکمنستان هم مرز است، ۸۲۰ میلیون متر مکعب آب به دست می آورد که این آب صرف تأمین آب اراضی دشت سرخس شده و به توسعه ۲۵ هزار هکتار زمین کشاورزی انجامیده و در این مورد هم چنان با دولت افغانستان هیچ مشورتی صورت نگرفته است.

۲۳ نجیب آقا فویوم، (۱۳۹۳)، وضعیت حقوقی حاکم بر رودخانه هلمند (Vaziyeti Hukuki Hakim be Rudhaneyi Helmand)، کابل: انتشارات عازم، ص. ۵۴-۵۵.

فاکتورهای به قدرت رسیدن مجدد طالبان و آینده افغانستان

هم چنان مسأله بهره برداری بیشتر از هریرود موضوع دیگری است که در زمره محور های سیاست خارجی ایران در قبال افغانستان قرار گرفته است. ایران برای بهره برداری از آب هریرود، سد دوستی مشترک با ترکمنستان را ایجاد نموده است. این کشور با استفاده از مهار و مدیریت آب از طریق این سد، توانسته است بسیاری از زمین های غیر استفاده خود را به زیر کشت ببرد. بهره برداری بیش از حد آب از سوی ایران و ترکمنستان مانع از ورود آب به داخل افغانستان شده و این در حالیست از زمانی که افغانستان طرح سد سلما در شرق هرات را بر روی دریای هریرود آغاز نموده است، ایران از راههای رسمی و غیر رسمی تلاش نموده است تا مانع عملی شدن این طرح شود.²⁴

سیاست خارجی افغانستان در قبال ایران در پرتو سیاست آبی

سیاست خارجی عبارت از مجموعه ای از خط مشی ها و تصمیماتی است که یک دولت در برخورد با مسایل خارجی در چهارچوب اهداف کلی حاکم بر نظام سیاسی اش اعمال می کند.²⁵ سیاست خارجی افغانستان عبارت از مجموعه ای از خط مشی های کلان و استراتژی است که بر اساس منافع و مصالح ملی، اهداف و آرمانهای ملی، هنجارها- ارزش ها و عنعنات ملی شکل گرفته است. روابط افغانستان با ایران از سالهای کهن نظر به پدیده های متعدد مشترک (فرهنگی، نژادی، زبانی، دینی و تاریخی) وجود داشته، اما بصورت رسمی بعد از کسب استقلال با ایران روابط دیپلماتیک خود را برقرار نموده است. روابط ایران با افغانستان در قرن بیستم تا حد زیادی رابطه ای حسنه بوده و گاهی هم فراز و فرود های خود را داشته و در دوره های مختلف تحت تاثیر مولفه های چند بعدی قرار گرفته است.²⁶ قابل ذکر است که در این تحقیق به نسبت محدودیت های نوشتاری صرف سیاست آبی را بر اساس معاهده آب هیرمند به بررسی گرفته و از دیگر ابعاد آن خود داری می گردد.

اگر به تاریخ انعقاد معاهده بین افغانستان و ایران نگاهی بیاندازیم درمی یابیم که افغانستان سیاست آبی خود را با ایران با انعقاد معاهده آب هیرمند در طی چندین دهه و با طی فراز و فرود های زیادی انجام داده است. در این مورد اولین اقدامات به تاریخ ۱۹ اگست ۱۸۷۲ بین این دو کشور با حکمیت گولدسمت نماینده حکومت بریتانیای کبیر صورت پذیرفته است که در آن بند کمال خان را مبنای تقسیم آب بشکل مساویانه بین افغانستان و ایران دانسته بود.

دومین اقدام در سال ۱۹۰۵ توسط مکماهن صورت گرفته بود که بر اساس این اقدام سهم ایران صرف یک سوم حصه آب هیرمند بوده و بقیه دوسوم آن به افغانستان تعلق داشت و به نمایندگی از افغانستان امیر حبیب الله خان این حکمیت را رسماً پذیرفته بود.²⁷ آنچه که در این فیصله تذکر داده شده بود این است که رود هیرمند را اساساً یک رود داخلی دانسته بود که در این صورت رژیم حقوقی این رودخانه کاملاً مشخص بوده و ایران صرف از حق حبابه مستفید خواهد شد. لازم به ذکر است که مکماهن در این جا به خطا هم نرفته است، زیرا که این رود تنها ۳۵ کیلو متر مرز مشترک بین افغانستان و ایران را تشکیل می دهد که نمی شود با این قدر مرز، این رودخانه را یک رود خانه فرامرزی دانست.²⁸

سومین اقدام بشکل مذاکره مستقیم بین ایران و افغانستان بر می گردد به سال ۱۳۱۷ که این سند در شانزده ماده به امضا رسیده و در این سند بند کمال خان مبنای تقسیم آب بین دو کشور قرار می گیرد. یعنی همه ساله هر مقدار آبی که به بند کمال خان می رسد بین ایران و افغانستان از بند کمال خان به بعد به شکل مساویانه تقسیم می گردید.

۲۴ فرامرز قنہ (۱۳۹۳)، سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Siyaseti Afganistan Der Spher Hamkarihayi Mantikayi)، جلد اول، کابل: مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه، ص. ۱۰۴.

۲۵ اشرف خدا دادی، (۱۳۹۴)، حقوق بین الملل دریاها (Hukuki Beynül Milleli Deryaha)، تهران: انتشارات جنگل، جاودانه، ص. ۱۳۱.

۲۶ فرامرز قنہ (۱۳۹۳)، سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (Siyaseti Afganistan Der Spher Hamkarihayi Mantikayi)، جلد اول، کابل: مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه، ص. ۹۵.

۲۷ نجیب آقا فهیم، (۱۳۹۳)، وضعیت حقوقی حاکم بر رودخانه هلمند (Vaziyeti Hukuki Hakim be Rudhaneyi Helmand)، کابل: انتشارات غلام، ص. ۸۹.

۲۸ نجیب آقا فهیم، (۱۳۹۵)، محمد موسی شفیق و دیپلماسی آب افغانستان (Muhammed Musa Safiq ve Diplomasi Ab Afganistan)، کابل: مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه، ص. ۳.

نهایتاً معاهده آب هیرمند بین افغانستان و ایران بعد از کش و قوس‌های زیادی در سال ۱۳۵۱ بین امیرعباس هویدا نخست وزیر وقت ایران و محمد موسی شفیق صدر اعظم افغانستان به امضا می‌رسد که یکی از مهمترین سندی است که به درستی خطوط کلی سیاست آبی بین این دو کشور را ترسیم نموده است. دولتین افغانستان و ایران با آرزوی رفع همیشگی کلیه اسباب اختلاف در مورد آب رود هیرمند و به منظور حفظ روابط حسنه بین المللی و احساسات ناشی از برادری و همسایگی تصمیم گرفتند معاهده را به این منظور منعقد نمایند.²⁹

خطوط کلی این معاهده طوری بود که در سال‌های نورمال آبی بر اساس محاسبه دستگاه آب‌شناسی دهرآود حقایق ایران ۲۲ متر مکعب در ثانیه بر علاوه چهار متر مکعب در ثانیه (سهم حسن نیت) و مجموعاً سهم حقایق ایران ۲۶ متر مکعب در ثانیه بود که در سال‌های زیر نورمال آبی متناسباً از سهم حقایق ایران کاسته می‌شد. یعنی تقریباً سهم ایران ۱/۷ و سهم افغانستان ۶/۷ حصه بود و در قسمت مازاد آب ایران سهمی نداشت.³⁰ رهبران سیاسی افغانستان از آغاز قرن بیستم استفاده از آب هیرمند را حق انحصاری افغانستان دانسته‌اند. یادداشت ۲۵ سپتامبر ۱۹۰۴ مک‌ماهون، حاکی از این بود که دولت افغانستان اصولاً نمی‌پذیرد که اختلافی بر سر مسئله تقسیم آب وجود دارد؛ زیرا معتقد است که موقعیت جغرافیایی، آنان را تنها صاحبان هیرمند می‌داند. این رویکرد باب هر نوع مذاکره را در خصوص تقسیم آب بسته است.

در دوره حکومت وحدت ملی اظهارات اشرف غنی رئیس جمهور وقت افغانستان در تهران گویای بخشی از سیاست جدید ژئوپولیتیکی افغانستان در قبال ایران از طریق اهرم‌های متعدد آبی است. به طوری که می‌توان نام سیاست «آب در برابر مهاجرین» به آن اطلاق کرد. وی در سال ۲۰۱۵ در سفارت افغانستان در تهران گفت: «کابل در مواجهه با کشورهای همسایه در موضع ضعیف نیست. کشورهای همسایه هم به افغانستان احتیاج دارند. ما برای حل مشکل مهاجران به تهران التماس نکرده‌ایم. نیازی به التماس نیست». غنی با اشاره به حوزه آبی هریرود، گفت: اگر دولت ایران برای حل معضل مهاجران اقدام نکند، کابل هم نیازی نمی‌بیند تا به خواست‌های ایران در رابطه با حقایق ایران ترتیب اثر دهد.

اشرف غنی در این چند جمله به خوبی بخش بزرگی از نیت ژئوپولیتیکی افغانستان در خصوص ایران را تبیین کرده بود. به عبارت ساده‌تر، به نظر می‌رسد، افغانستان با احداث سدهای گوناگون درصدد چالش‌سازی‌های متعدد در حوزه‌های آبی متفاوت است. درحالی که ناخرسندی اصلی ایران بر سر حقایق هیرمند میباشد. غنی عملاً با چالش حقایق حوزه آبی هریرود که تأمین‌کننده آب خراسان است، از یک کد ژئوپولیتیکی مهم استفاده کرده و پیام تهدیدآمیز روشنی به ایران داده بود. این کد به دو شکل قابل تفسیر است. نخست اینکه: سرنوشت هیرمند از نظر افغان‌ها تمام شده است و از این پس در خصوص هریرود مذاکره می‌کنیم و در صورت ندادن امتیاز، تجربه هیرمند را در خراسان تکرار خواهیم کرد. دوم اینکه علاوه بر هیرمند، جبهه جدیدی در هریرود باز شده است.³¹

افغانستان بر این باور است که از طریق کنترل آب‌های خروجی‌اش به سمت ایران قادر است رفتار و تصمیمات سیاسی ایران در زمینه فروش نفت ارزان و پذیرش مهاجران را کنترل کند. سیاست آبی افغانستان با وجود سلطه بی‌ثبات بر سپهر سیاسی آن تحت تأثیر ژئوپولیتیک این کشور است. تمام حاکمان افغانستان از هر گرایش، می‌دانند که از طریق کنترل آب قادر به کنترل همسایگان خود خواهند بود. افغانستان کشوری است که در تنگنای جغرافیایی قرار گرفته است. محصور بودن این کشور در خشکی و فقدان راه به آب‌های آزاد، روابط تجاری آن را مختل کرده و این کشور را به لحاظ جغرافیایی به پاکستان و ایران وابسته ساخته است.³²

۲۹ نجیب آقا فهیم، (۱۳۹۲)، وضعیت حقوقی حاکم بر رودخانه هلمند (Vaziyeti Hukuki Hakim be Rudhaneyi Helmand)، کابل: انتشارات عازم، ص. ۹۱-۹۴.

۳۰ نجیب آقا فهیم، (۱۳۹۲)، آب عرصه تقابل منافع افغانستان با همسایگان (Ab Arsayi Tatabul Manfi Afganistan Ba Hamsayaganas)، کابل: انتشارات عازم، ص. ۹۶-۹۷.

۳۱ چالش‌های ایران با همسایگان در حوزه آبی (Çalishayl Iran Ba Hamsayaganas Der Havzayi Abi)، سپوتنیک، <https://spnfa.ir>، (تاریخ دسترسی: ۱۸، ۱۱، ۲۰۲۲).

۳۲ جنگ خاموش آب میان افغانستان و ایران (Cangi Hamus Ab Miyan Afganistan ve Iran)، تی آر تی، <https://www.trt.net.tr>، (تاریخ دسترسی: ۱۸، ۱۱، ۲۰۲۲).

فاکتورهای به قدرت رسیدن مجدد طالبان و آینده افغانستان

بند کمال خان به عنوان یکی از زیر ساخت های آبی

ساخت بندهای آب‌گردان و ذخیره ای، با توجه به توسعه پایدار و اصل نرسیدن خسارات قابل ملاحظه به کشورهای پائین دست، ضمن اینکه ما را از خشک‌سالی و کمبود آب در فصول گرم محافظت می‌کند، زمینه را برای منعقد نمودن معاهدات و توافق نامه ها بر سر آب‌های فرامرزی با همسایه ها مساعد می‌گرداند. هرگاه اگر رودخانه هیرمند را مد نظر داشته باشیم، اگر بند های کجکی و دهله بر روی این رودخانه احداث نمی‌شد، اکنون چگونه امکان داشت تا بخشی از سیلاب های هیرمند بالایی مهار شود و برای آبیاری و سایر مصارف در فصول کم آب استفاده شود؟ همین اکنون یکی از چالش‌ها سد راه تطبیق معاهده آب هیرمند میان افغانستان و ایران؛ نبود بند کمال خان و ساختمان‌های اندازه گیری کننده آبی مشترک بر روی رود پریان بود که خوش‌بختانه با افتتاح این بند به عنوان یکی از زیرساخت‌های آبی، این چالش نیز مرفوع خواهد شد. طبق ماده دوم و سوم معاهده هیرمند، افغانستان مکلف است تا آب را بر اساس جدول مندرج در ماده سوم معاهده هیرمند به ایران تحویل دهد. اما افغانستان قادر به رساندن آب بگونه منظم به ایران نیست و ایران با احداث چاه نیمه ها و سایر زیر ساخت های آبی، همه آبی که بصورت جریان‌های ثابت و سیلابی وارد دلتای هیرمند می‌شود، را ذخیره نموده و در فصول خشک و کم آبی استفاده می‌کند. همین اکنون ایران در نبود بند کمال خان سالانه چند برابر حبابه اش از رودخانه هیرمند آب می‌گیرد و در عین حال از اینکه افغانستان نمی‌تواند آب تنظیم شده را طبق جدول مندرج معاهده هیرمند به ایران تحویل دهد، شاکی است.³³

زیر ساخت های آبی و بندها، جای‌گزین یخچال های در حال نابودی اند. باران‌های رگ‌بار ناشی از تغییرات اقلیمی مجالی برای ذخیره نمودن منابع آبی در کشور بالا دست نمی‌دهد در نهایت منتج به تهدید مردم از لحاظ تخریبات سیلاب‌های خطرناک و خشک‌سالی می‌شود و موجب خساره مند شدن جامعه می‌گردد. برای مهار و مدیریت سیلاب‌ها، احداث و اعمار بندها ضروری و حتمی است. بناءً اگر کشورهای توسعه یافته و نیمه توسعه یافته رویکرد مدیریت پایدار منابع آب را عنوان می‌کنند، بخاطر جلوگیری از بند سازی های بی رویه و افراطی است که دهه های گذشته مرتکب آن شده اند. با توجه به اینکه در حال حاضر تعداد بند های کوچک و بزرگ در حال بهره برداری افغانستان به ۲۱ بند می‌رسد. تعریف توسعه و مدیریت پایدار منابع آب در این کشور به مفهوم توقف بند سازی و یا حتی تخریب بند های در حال بهره برداری نیست.

تغییرات اقلیمی، افغانستان را بشدت تهدید می‌کند و یخچال های این کشور در حال نابودی اند و جریان آب پایه رودخانه ها در حال از بین رفتن است. بناً بند سازی با رعایت اصل اعتدال و اتخاذ رویکرد مدیریت پایدار و مبتنی بر واقعیت های اقلیمی منطقه در هر حوزه آبریز متناسب به واقعیت های آن، امری ضروری است. در خیلی از رودخانه های افغانستان بند عملکرد یخچال گذشته را می‌تواند ایفا کند، چنان که سیلاب های فصول بارندگی را ذخیره کرده و بصورت تنظیم شده در فصول بی باران و خشک رها می‌سازد. از اینرو سیاست گذاری های آبی افغانستان می‌بایست مبتنی بر وضعیت این کشور و در پرتو واقعیت های جهانی اساس گذاری شود.³⁴

نتیجه گیری

تاریخ بند کمال خان با رود هیرمند گره خورده و مطالعه یکی بدون دیگری مفهومی نخواهد داشت و منازعات آبی افغانستان که از دیر زمانی به عنوان یک چالش در فرا راه حکومت‌ها قرار داشته، اکثراً در در حوزه غرب با ایران بوده و ایران که بیشتر به منابع آبی افغانستان وابستگی شدید دارد بصورت مداوم خواهان تغییر رژیم حقوقی رود هیرمند

۳۳ یحیی حازم، (۱۳۹۵)، آب های فرامرزی افغانستان؛ سه تهدید و سه فرصت فرصت (Abhayi Faramarzi; Se Tehdit ve Se Firsat)، چهارمین کنفرانس ملی آب، ۱۶ حوت.
۳۴ یحیی حازم، (۱۳۹۵)، آب های فرامرزی افغانستان؛ سه تهدید و سه فرصت فرصت (Abhayi Faramarzi; Se Tehdit ve Se Firsat)، چهارمین کنفرانس ملی آب، ۱۶ حوت.

بوده و همواره در تمام مذاکرات خود روی این مسئله پا فشاری داشته است که در ذات خود برای افغانستان در سیاست خارجی اش درد سر ساز بوده است.

کشور ایران که یگانه استفاده کننده حق آبه رود هیرمند می باشد، احداث بند کمال خان برای این کشور دارای اثرات خاصی بوده که با تکمیل و بهره برداری این بند، قسمت زیادی از آب مورد ضرورت خود را که فراتر از حقایق تعیین شده بر اساس معاهده سال ۱۳۵۱ استفاده می نموده از دست می دهد. از همین جهت بند کمال خان می تواند سبب ایجاد دگرگونی خاصی بین این دو کشور شده و روابط دیرینه آنان به نحوی دچار تغییر خواهد شد که در نتیجه سیاست خارجی افغانستان با ایران زیر چتر این رودخانه قابل مطالعه خواهد بود.

در عصری که ما زندگی می نمائیم یکی از مباحث گرم در دنیای سیاست، دیپلماسی آب بوده و مهم ترین جدال هم جدال بر سر آب می باشد. زیرا چالش بر سر منابع آب و حقایق در واقع موضوع اصلی چالش ها و رقابت ها است. به همین دلیل مدیریت منابع آبی بمثابه توسعه پایدار منطقی، مفهومی جز عبور از تناقضات و تضادهای فاجعه بار چیز دیگری در پی ندارد. به عبارتی دیگر توسعه متوازن و هماهنگ منطقه ای می تواند بر چالش های مزمن آب نقطه ی پایان بگذارد و سیاست های سلبی را به سیاست های ایجابی تبدیل کند که احداث بند کمال خان می تواند برای کشور ایران درد سر ساز بوده باشد. بشرط که دولت افغانستان بتواند از عهده مدیریت درست منابع آبی خود در سراسر کشور و به خصوص در حوزه غرب بدر آید.

از اینکه دولت ایران نسبت به افغانستان اهم های فشار زیادی را روی دست داشته و هر ازگاهی از این نقطه فشارها برای برآورده شده خواسته های خود استمداد جسته است احداث بند کمال خان نیز می تواند بالمتقابل نقطه فشار خوبی باشد که در اختیار دولت افغانستان تا علیه کشور ایران در صورت نیاز از این فشار استفاده نماید.

فاکتورهای به قدرت رسیدن مجدد طالبان و آینده افغانستان

منابع و مآخذ

- اشرف خدا دادی، (۴۹۳۱)، حقوق بین الملل دریاها (*Hukuki Beynül Milleli Deryaha*)، تهران: انتشارات جنگل.
- پرگار: اختلاف ایران و افغانستان بر سر آب (*Parkar. Ihtilaf Afganistan ve Iran Ber Seri AB*)، بی بی سی، <https://www.youtube.com/watch?v=3usnMz0sSyU>، (تاریخ دسترسی: ۱۲۰۲/۳/۳).
- پیشینه تاریخی بند کمال خان (*Pishina e Tarikhi Band e Kamal Khan*)، <http://www-bbc-com.cdn.ampproject.org/v/s/www.bbc.com/persian/afghanistan>، (تاریخ دسترسی: ۷۱،۲،۲۲۰۲).
- جنگ خاموش آب میان افغانستان و ایران (*Cangi Hamus Ab Miyan Afganistan ve Iran*)، تی آر تی، <https://www.trt.net.tr>، (تاریخ دسترسی: ۸۱،۱۱،۲۲۰۲).
- چالش های ایران با همسایگانش در حوضه آبی (*Çalışhayi Iran Ba Hamsayaganas Der Havzayi Abi*)، سپوتنیک، <https://spnfa.ir>، (تاریخ دسترسی: ۰۱،۴۰،۲۲۰۲).
- حمید پیشگاه هادیان و سید علی رضا حجازی، چالش های مشترک هیدروپولیتیک ایران با عراق و افغانستان از سال ۱۰۰۲ تا ۰۱۰۲ مطالعه موردی اروند و هیرمند (*Çalışhayi Mustaraki Hidropolitik Iran Ba Irak*)، فصلنامه علمی-پژوهشی علوم سیاسی و روابط بین الملل.
- زهرا سرگزی، جایگاه هیرمند در جغرافیای سیاسی و اقتصادی سیستان دوره پهلوی (*Caygahi Hermand der Cografyayi siyasi ve iktisadi sisten devreyi Pehlevi*)، پژوهشنامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. سال سوم، شماره دوم، زمستان ۳۹۳۱.
- سیدعباس عراقچی، (۴۹۳۱)، دیپلماسی آب های فرامرزی ونظام بین الملل (*Diplomasi Abhayi Faramarzai ve Nizami Beynülmilell*) تهران: نشر وزارت امور خارجه.
- سیدمحمد رضا دست، غیب و دیگران، (۶۹۳۱)، نظام حقوق بشردوستانه اسلامی ناظر به حق برآب (*Nizami Hukuk Basar Dustane Islami Nazir Be Hukuk Abha*)، تهران: انتشارات خورسندی.
- شیرزمان باختری، (۶۹۳۱)، اهمیت رود نیل برای مصر (*Ehmiyeti Rodi Niyil Berayi Mısır*)، مجله علمی پوهنتون تخار. سال سوم، شماره دوم، تابستان، نمر مسلسل ۸ ارگان نشراتی پوهنتون تخار.
- عبدالغفور آرزو، (۵۹۳۱ ب)، تداوم سیاست خارجی و چالش های مرحله گذار (*Tedavum Siyaseti Harici ve Çalishay Merhaleyi Guzar*)، دوشنبه: سفارت کبرای جمهوری اسلامی افغانستان.
- فرامرزی مونا، (۳۹۳۱)، سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری های منطقه ای (*Siyaseti Afganistan Der Spher Hamkarihayi Mantikayi*)، جلد اول، کابل: مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه.

کار بند برق کجکی هلمند ۲۹ درصد تکمیل شده است (*Takmil Suda ast ۹۲٪ Kari Band Barki Kajaki Helmand*)، رادیو آزادی، <https://da.azadiradio.com/a/31617223.html>، (تاریخ دسترسی: 2012.01.12).

محمدسام اکبر، (۷۹۳۱)، فرهنگ اصطلاحات آب و هوا شناسی (*Farhangi Istilahati Ab ve Havasinasi*)، کابل: پروانه گرافیک.

محمدعلم آرام، (۸۹۳۱)، نظام حقوقی رودخانه های بین المللی غیرقابل کشتی رانی و نقش آن در جلوگیری از منازعات آبی (مطالعه موردی رودآمو) (*Nizami Hukuki Rudhanehayi Beynulfmilell Gayri Kabil Kistirani ve Naksi An Der*)، تیزس ماستری، کابل، دانشگاه کابل.

مریم هوتکی، (۶۹۳۱)، آب، مدیریت و مشارکت (*AB, Mudiriyet ve Musarikat*)، کابل: انتشارات عازم.

نجیب آقا فهیم، (۲۹۳۱)، آب عرصه تقابل منافع افغانستان با همسایگان (*Ab Arsayi Tatabul Manfi Afganistan Ba*)، کابل: انتشارات عازم.

نجیب آقا فهیم، (۳۹۳۱)، وضعیت حقوقی حاکم بر رودخانه هلمند (*Vaziyeti Hukuki Hakim be Rudhaneyi Helmand*)، کابل: انتشارات عازم.

نجیب آقا فهیم، (۵۹۳۱)، محمدموسی شفیق و دیپلماسی آب افغانستان (*Muhammed Musa Safiq ve Diplomasi Ab Afganistan*)، کابل: مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه.

یحیی حازم، (۵۹۳۱)، آب های فرامرزی افغانستان؛ سه تهدید و سه فرصت افغانستان (*Avhayi Faramarzi Afganistan*)، چهارمین کنفرانس ملی آب، ۶۱ حوت.

STRUCTURED ABSTRACT

Water as a valuable element in human's life is much importance and has a vital place in the policy formulation of countries, today we know that the world population is increasing and despite of increasing population there is need for fresh waters, fresh water is declining in the natural environment. On other hand, increasing human necessities to water resources and on the other side, reducing freshwater resources to meet humanity's needs, has created a new category called water diplomacy among countries, which aims to manage water resources for diplomatic use in order to achieve the economic, social, security and political goals of a state against other countries.

Afghanistan is located in an area where there are more resource of water than its neighbors such as Uzbekistan, Pakistan, Iran, etc. On the other hand, compared to some of its neighboring countries, it has relatively considerable water, which if managed and used properly, the shortage of the country's water will exposed. But as but as it seems it has been years due to the lack of water management in Afghanistan the other countries gain more advantage than the Afghanistan itself, from other side due to internal instable situation in Afghanistan, interfering and abusing of some other neighborhood countries has been increasing that are trying to use from Afghanistan water source and still not considered enough so it has been seen from late the conflicts among Afghanistan and it's neighborhoods because of water usages. This has certainly played a role in determining the basic lines of Afghanistan's water policy and the country's foreign policy has been somehow effected by these water disputes.

Afghanistan water conflicts have been a serious challenge for the government in this country specially in western part of this country Iran is highly dependent on Afghanistan's water resources, and in order to

use optimal use of Afghanistan water resources, it has wanted to change the legal regime of the Helmand River and it has always put pressure on this issue in all its negotiations which is inherently for Afghanistan. It has been a headache in its foreign policy but in the past Afghanistan was not a strong country to control its internal waters, but in recent years, it had achieved this goal in order to manage its internal waters well, which is one of these desirable measures. The opening of Kamal Khan dam was that with the fall of the republication system and the establishment of the Emirate Islamic of Afghanistan it's still not clear what the policy of Islamic Emirate regarding the management of water resources and it can certainly be said that the efficiency the Kamal Khan Dam will change the foreign policy of this country with Iran, which is Afghanistan's water partner in the western region, will influence it.

The importance of this dam for Afghanistan is because, with the completion of its work, 52 million cubic meters of water is stored and 174,000 hectares of land is irrigated. And by generating electricity with a capacity of nine megawatts, many parts of Nimroz province and neighboring provinces will also be able to use electricity lighting. On the other hand, the construction of this dam for Afghanistan, in addition to economic, social and ideological values, will have a prestige value and will increase the prestige of this country at the regional and global levels.

In addition to forming 35 kilometers of Afghanistan's shared border with Iran, the Helmand River provides water needs for large areas in eastern and southeastern Iran (Sistan and Baluchistan). Although Afghanistan has failed to make good use of its sea and lakes, neighboring countries have invested in its water droplets, providing facilities and means for proper use of these waters.

The occurrence of successive droughts in the late 1960s and the drying of the Helmand River prompted the then-Iranian government to use specialized consultations by Japan to reduce the scope of losses caused

فاكتورهای به قدرت رسیدن مجدد طالبان و آینده افغانستان

by climatic conditions and to properly use the Helmand river water, to direct this water in natural pits along the border with Afghanistan and provide gradual use of it. To do this natural reserve in Iran is referred to the Zabul semi-well, which with an estimated depth of five meters and an area of more than 10,000 meters has been able to store hundreds of millions of cubic meters of Helmand water to use it; in fact water shortages.

Therefore, Kamal Khan Dam can cause a special change between Afghanistan and Iran and their long-standing relations will change in a way that Afghanistan's foreign policy with Iran under the tent of this river can be studied.

Afghanistan believes that by controlling its outlet waters toward Iran, is able to control Iran's political behavior and decisions regarding the sale of cheap fuel and the acceptance of migrants. Afghanistan's water policy is influenced by its geopolitics despite unstable dominance over its political sphere. All Afghan rulers, whatever their tendencies and from every faction that came to power, know that they will be able to control their neighbors through the controlling water, because Afghanistan is a country that is in geographical straits and its pinch and lack of roads to open water have disrupted its trade relations has made it geographically dependent on Pakistan and Iran.

The overall purpose of this article is to explain the role and importance of Kamal Khan Dam by stating its historical background, and with the opening of this dam, which has an extraordinary political and economic value for Afghanistan, the importance and necessity of research becomes more tangible. The research hypothesis is based on the principle that Kamal Khan Dam could be a gateway to the development of Afghanistan's water policy with Iran.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ*

The Relations of Immigrants as the Other of Europe with Host States and Societies in the Context of Minority-Majority Equation

Murat SARAÇLI**

Öz

Avrupa ülkelerindeki göçmenlerin statüleri, kıtadaki devletlerin pek çoğunun sahip oldukları sömürgeci geçmişten ve bununla ilintili olarak ortaya çıkan oryantalist bakış açısından doğrudan etkilenmiş olup, son kertede farklı etnik kökenleri, dinleri ve dilleri çerçevesinde geçmişten bugüne uzandığı varsayılan ortak bir Avrupa kimliğinin ötekisi olarak konumlandırılmışlardır. Bu algının etkisiyle çoğunluk konumundaki ev sahibi toplumlara entegrasyonları noktasında çeşitli sorunlar yaşamakta olan göçmen azınlıklar, ayrıca devletlerin egemenlik haklarına dayanarak başvurdukları kısıtlayıcı göç politikalarına ve vatandaşlık uygulamalarına da tabi tutulabilmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Göç, Göçmen, Ev Sahibi Toplum, Entegrasyon.

Abstract

The status of immigrants in European countries has been directly influenced by the colonial past of many of the states on the continent and the Orientalist perspective that emerged in relation to it, and they are ultimately positioned as the other of a common European identity that is assumed to extend from the past to the present within the framework of their different ethnic origins, religions and languages. Under the influence of this perception, immigrant minorities experience various problems in terms of their integration into majority host societies and may also be subjected to restrictive immigration policies and citizenship practices based on the sovereign rights of states.

Keywords: Europe, Immigration, Immigrant, Host Society, Integration.

* **Makale Geliş Tarihi:** 30.08.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 18.09.2022.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: murat.saraccli@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5997-4836.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

GİRİŞ

Günümüzde göç olgusu, Avrupa devletlerinin ve toplumlarının gündemini meşgul eden en önemli konu başlıklarından biridir. Tarihsel süreç içerisinde ilk olarak Avrupa ülkelerinden başta Amerika ve Afrika kıtalarına yönelen göçler, daha sonrasında gerek devletlerin iç dinamiklerinde gerekse bölgesel ve uluslararası sistem düzeyinde gerçekleşen gelişmelere paralel olarak tam tersi bir istikamet kazanmıştır.

Bu çerçevede özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun bir zorunlu ve gönüllü göçmen akımına maruz kalan Avrupalı devletler bir yandan göçleri hal yoluna koymak için politika ve stratejiler geliştirmeye çalışırken; diğer taraftan da ülkelere gelen bu insanların toplumlarına sorunsuz bir şekilde entegrasyonları için farklı yaklaşımlar geliştirmeye başlamışlardır. Göçmenlerin statülerine yönelik Avrupalı devletler tarafından benimsenen yabancı ve misafir gibi çeşitli tanımlamalar çerçevesinde kendilerine yönelik uygulanan entegrasyon yaklaşımları da farklılaşan göçmenler, ister istemez içerisine yeni dahil oldukları ev sahibi toplumlarla inişli çıkışlı bir ilişkiye sahip olmuşlardır.

Göçlerin yoğunlaştığı dönemde Avrupalı ülkeler arasında önce ekonomik ardından da siyasi bir birlik yaratmaya yönelik girişimlerin hız kazanması ve kültürel ve toplumsal alanlarda buna eşlik eden “biz” odaklı ortak bir Avrupa kimliği oluşturma hedefinin belirginleşmesi, kıtadaki göçmenlerin ev sahibi toplumlardan farklılaşan etnik, dinsel ve dilsel özellikleri çerçevesinde ötekileştirilmelerinin de önünü açmıştır. Buna bir de devletlerin egemenlik haklarını öne sürerek göç konusunu asıl mecrası olan insan hakları alanından uzaklaştıran güvenlik eksenli yaklaşımları eklenince, göçmen azınlıklarla çoğunluk konumundaki ev sahibi toplumların ilişkilerinin giderek bozulması kaçınılmaz bir hal almıştır. Azınlık ile çoğunluk grupları arasında iletişim ve temasın fazla kurulamamasından da etkilenen söz konusu durum, tarafların birbirlerine

yönelik önyargılarının artmasına ve karşılıklı tehdit algılamalarının da derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Birbiri ardına yaşanan söz konusu gelişmelerin günümüze uzanan etkileri ise Avrupa Kıtası'ndaki pek çok ülkede göçmenleri hedef alan kültürel ve biyolojik ırkçılığın artması ve azınlık konumundaki söz konusu insanların giderek bünyesine dahil olmaya çalıştıkları ekonomik, siyasi ve kültürel yapılardan dışlanarak ayrımcılığa maruz bırakılmaları olmuştur.

Halihazırda Avrupa devletleri ve toplumları, kaçınılmaz bir gerçekliğe dönüşen göç sorunu karşısında ortak bir yargıya varabilmiş değillerdir. Neredeyse her devlet, soruna yönelik kendi yaklaşımlarını ve çözüm yöntemlerini belirlemeye çalışmakta; bu ise Avrupa Kıtası'ndaki göçmenlerin devletler nazarındaki konumlarını farklılaştırabilmektedir. Göçmenlere yönelik uygulanacak siyasalardan kendilerine sağlanabilecek vatandaşlık haklarına kadar geniş bir düzlemde gözlemlenen söz konusu ayrışmalar, bir yandan göçmen azınlıklar arasında etnik milliyetçiliği ve toplumsal yabancılaşmayı arttırırken diğer yandan da ev sahibi halkların giderek daha fazla göçmen karşıtı popülist ve ayrıştırıcı söylemlere meyletmelerine neden olabilmektedir.

Ana hatları bu şekilde ortaya konulmaya çalışılan makalede söz konusu varsayımların gerekçelendirilmesi ve temellendirilmesi noktasındaki temel hususlar ortaya konulmaya çalışılacak olup; bu kapsamda ilk olarak Avrupa'ya yönelen göçlerin nedenleri ve devletlerin bunları düzenlemeye yönelik politikaları üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise Avrupa'daki göçmen azınlıkların ev sahibi toplumlara entegrasyonu meselesi, sorun odaklı temel teoriler ekseninde değerlendirilecektir. Çalışmanın son bölümünde de azınlık konumundaki göçmen azınlıklarla çoğunluk konumundaki ev sahibi toplumlar arasındaki ilişkilere etki eden sorunlar, Avrupalı devletlerin bunlara yönelik yaklaşımları çerçevesinde ele alınacak ve sonuç kısmında da çalışma boyunca elde edilen bulguların genel bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

GÖÇLERİN NEDENLERİ VE DEVLETLERİN GÖÇLERİ DÜZENLEMeye YÖNELİK POLİTİKALARI

İnsanlığın değişmez gerçekliklerinden biri olan göçler, 2011 yılında Suriye'de patlak veren iç savaş ve başta komşu ülkeler olmak üzere birçok ülkeden sığınma arayan Suriyeli sığınmacı ve mülteciler üzerinden bir kez daha uluslararası sistemin gündemine gelmiş ve sonuçları günümüze kadar uzanan pek çok gelişmeye sebebiyet vermiştir. Daha iyi ekonomik olanaklara kavuşmaktan (gönüllü göçler) yaşama hakkına yönelik tehditlerden kaçmaya (zorunlu göçler) kadar çok geniş bir yelpazede gerçekleşen göçlerin temelinde yatan nedenlere bakıldığında, çok çeşitli faktörlerin göç kararında etkili olduğunu görülmektedir.¹

Göçlere sebebiyet veren nedenlerden ilki, sosyo-kültürel etmenler olup; özellikle kültürel ve etnik aidiyet hissiyatının bu noktada temel belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Tarihi ve kültürel bakımdan kendilerine yakın hissettikleri devletlerin ve ev sahibi halkların varlığı, insanların özellikle göç edilecek ülke seçimleri noktasında etkili olmakta ve bu kapsamda göç edilen ülkeye uyum ve adaptasyon süreçlerini de belirli oranda kolaylaştırmaktadır.² Aynı etnik kökenden gelen öncü göçmenler tarafından oluşturulan ve yıllar içerisinde anavatan ile ev sahibi ülkeler arasında bir köprü niteliği kazanan diasporalar da yine göçmenlerin göç kararlarını almalarını ve göç süreçlerini sorunsuz ve kolay bir şekilde gerçekleştirmelerini sağlamaktadır ki günümüzde gerçekleşen göçlerin en önemli iticilerinden biri de kuşkusuz diasporalar tarafından göçmenlere sağlanan olanaklardır.³

1 Patrick A. Taran, "Human Rights of Migrants: Challenges of the New Decade", *International Migration*, 38(6), 2001, s. 13; Asmita Parshotam, *The UN Global Compacts on Migration and Refugees: A New Solution to Migration Management, or More of the Same?*, *South African Institute of International Affairs*, Johannesburg 2017, s. 5-6.

2 Václav Klaus-Jiří Weigl, *Europe All Inclusive: A Brief Guide to Understanding the Current Migration Crisis*, Václav Klaus Institute, Prague 2017, s. 10; Jakobus Martinus Vorster, "Racism, Xenophobia and Human Rights", *The Ecumenical Review*, 54(3), 2002, s. 302-303.

3 Robin Cohen, *Küresel Diasporalar: Giriş*, Koyusiyah Yayıncılık, Ankara 2019, s. 215-217.

İnsanların göç kararını almalarında etkili olan ikinci faktör, haberleşme ve iletişim teknolojileridir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özellikle görsel ve sosyal medyanın toplumlar üzerindeki etkisiyle orantılı olarak gelişmiş ülkelere yönelik oluşan imajlar ve algılar, göç etme kararlarının alınması noktasında oldukça etkili olabilmektedir. Bir diğer faktör olan coğrafi yakınlık unsuru da göçe yönelik ulaşım maliyetleri noktasında belirleyici olmakta ve göç kararlarını teşvik edici nitelik arz etmektedir. Daha önce göç etmiş olanların yaşamışlıklarına olan benzerlikler de insanların göç kararlarını almalarında etkili olabilmektedir. Bu noktada öncü göçmenlerin gerek bilgi gerekse imkan ve olanaklar çerçevesinde sahip oldukları birikimler hem göçe yönelik kaygı ve önyargıları azaltmakta hem de göçlerin adeta bir zincir gibi birbirine bağlanıp süreklilik kazanmasına olanak sağlayabilmektedir.⁴

Gerek göç veren gerekse göç alan ülkelerde görülen demografik değişimler de bireylerin göç kararlarını vermelerinde etkili olan beşinci etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Varılacak ülkelerin nüfusunun az olması ya da çalışabilir durumdaki nüfusun yaşlı olması, insanların göç kararlarını almalarında etkili olabildiği gibi ayrılmak istenen ülkedeki nüfusun fazlalığı ya da emek gücüne olan talebin azlığı gibi olgular da yine göç kararının alınmasına etki edebilmektedir. Altıncı olarak ekonomik faktörlerin de göçler üzerinde önemli etkilerinin olduğunu belirtmek gerekir. Bu kapsamda göç edilmek istenen ülkenin istihdam olanaklarının ve yaşam standartlarının yüksekliği gibi unsurlar, göç kararının alınmasında oldukça etkili olmaktadır.

Yine siyasi faktörler olarak bir ülkenin iç siyasi atmosferi, demokrasi ve temel hak ve özgürlükler standartları ile iç çatışma ve savaş gibi durumlar da bireylerin kararlarında etkili olabilmektedir. Son olarak gerek bireylerin

4 Monica Boyd, "Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas", *The International Migration Review (Special Silver Anniversary Issue: International Migration an Assessment for the 90's)*, 23(3), 1989, s. 645-653; Vorster, a.g.m., s. 303-304.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

kendileriyle alakalı gerekse yaşanılan ortam kaynaklı çevresel etmenler de göç kararının alınmasında etkili olan sekizinci faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵

Belirtilen tüm bu faktörlerden etkilenecek göç etme kararı alan bireylerin sayısı tüm dünyada o kadar fazla artmaktadır ki bugün yaklaşık 272 milyon uluslararası göçmenin mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Dünya toplam nüfusunun yaklaşık %3,5'una denk gelen bu rakam çerçevesinde gezegenimizde yaşayan her 28 kişiden 1'nin göçmen olduğunu düşünüldüğünde, meselenin ne kadar ciddiyet kazandığı da açıkça ortaya çıkmaktadır.⁶

Göçmen sayısının her geçen gün giderek büyümesi, söz konusu göçlerin birincil muhatabı durumundaki devletleri bunları düzenlemeye yönelik önlemler almaya teşvik etmektedir. Bu bağlamda bazı devletler, işgücü açığı ve nüfusun yaşlanması gibi nedenlerle göçlere yönelik daha anlayışlı politikalar geliştirirken; bazıları ise toplumlarının demografik yapısının değişebileceği, ekonomik darlık ve yetersizlik gibi nedenlerle görece daha kısıtlayıcı göç politikalarına başvurabilmektedir.

Günümüzde devletler, söz konusu saiklerin de zorlaması sebebiyle göç alanında bir denge gözetmek zorundadırlar. Bu dengede devlete düşen görev, egemenlik haklarının en bariz göstergesi niteliğindeki fiziksel sınırlarını kontrol etmeyi sürdürmekle, ülkenin içinde ya da sınırlarında bekleyenlerin haklarını korumak gibi iki önemli hususu aynı anda gözetmektir.⁷ Ancak gerek devletlerin ekseriyetinin uygulamaları gerekse yazılı ve görsel medyanın her gün önümüze servis ettiği göç konulu haberler göstermektedir ki devletler hassas bir denge gerektiren

5 Jonas Widgren, "International Migration and Regional Stability", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 66(4), 1990, s. 751-759; Fulvio Attinà, "Tackling the Migrant Wave: EU as a Source and a Manager of Crisis", *Revista Española de Derecho Internacional*, 70(2), 2018, s. 49-51; Vorster, a.g.m., s. 303-304.

6 "Global Issues: Migration", *UN*, <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/migration/>, (Erişim Tarihi: 13.09. 2021).

7 Thomas Hammarberg, *Avrupa'da İnsan Hakları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 78.

ve temelinde insan haklarının bulunması gereken göç mevzusunda daha çok egemenlik haklarının korunmasına yönelik tedbirlerden yana olmakta ve politikalarını da güvenlik eksenli tehdit algılamaları üzerine kurgulamaktadırlar.

Bu noktada siyasetler tarafından özellikle seçim dönemlerinde göç mevzusu sürekli gündemde tutulmakta ve göç ile göçmen karşıtı popülist söylemler üzerinden hem kitlesel duyarlılıklar canlandırılarak hem de bir korku iklimi oluşturularak seçmenleri kendi yanlarına çekmeye çalışmaktadırlar.⁸

Söz konusu popülist söylemler çerçevesinde göçmenler; işsizliğe sebebiyet verdikleri, yeni vergilere ve var olan vergilerin artmasına sebep olarak ülke ekonomisine yük getirdikleri ve suça meyilli olduklarından ülkenin güvenliği için tehdit oluşturdukları gibi gerçekliği kanıtlanmamış ve istisnai bireysel örneklerden yola çıkan genellemeler ve klişeler etrafında siyasetin gündemine getirilebilmektedirler. Bu kapsamda Avrupa'ya baktığımızda, Fransa'da Ulusal Cephe'nin seçimlerde göçmenleri işsizlikle suçlamasını ve bu kapsamda kampanyalarında "2 milyon işsiz = 2 milyon göçmen" sloganını kullanmasını, yine İngiltere'de Brexit Referandumu sırasında Avrupa Birliği'nden (AB) ayrılmayı savunan partiler tarafından göçmenleri hedef alan "İngilizlerin işleri İngilizlerindir" söylemine başvurulması gibi pek çok örneği verebiliriz.⁹

Günümüzde giderek daha çok devlet tarafından uygulamaya konulan ve göçmenlerin ülkeye girişlerini önlemeye ve/veya azaltmaya yönelik kısıtlayıcı göç politikaları, genellikle başarıya ulaşmasa bile göçmenleri, ülkeye girişleri sakıncalı kişiler olarak damgalamakta ve onlara karşı toplumların önemli bir kesiminde olumsuz önyargıların ve düşmanlığın oluşmasına ve yaygınlaşmasına sebebiyet vermektedir. Oysa tarihsel

8 Lubna Rashid-Silvia Cepeda-García, "Self-Categorising and Othering in Migrant Integration: The Case of Entrepreneurs in Berlin", *Sustainability*, 13(4), 2021, s. 2-3.

9 Yeşer Yeşim Özer, *Immigrants and Xenophobia in the European Union*, Marmara University, Institute of European Studies, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 145-151.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

süreci incelediğimizde şunu açıkça görmekteyiz ki göç olgusu, hiçbir zaman insanlığın gündeminden çıkmamış ve göçler insanların ihtiyaç ve imkanlarının çeşitlenmesine paralel olarak her daim devam etmiştir. Nitekim mevcut durumda, göçmenlere yönelik önyargılar ile düşmanca tutum ve davranışlarla sürekli gündeme gelen Avrupa ülkeleri de hatırlanacağı üzere özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından ekonomideki daralmayı ve işgücü açığını kapatmaya yönelik Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerle bir dizi işçi göçmen alım antlaşmaları yapmış ve bir yerde göç konusunda ne kadar istekli olduklarını göstermişlerdir.¹⁰

Tarihsel gerçeklik bu şekildeyken, pek çok Avrupa ülkesinin hala göçmenleri hedef alan söylemlere esir olması ve toplumlarının büyük çoğunluğunda öteki olarak görülen göçmenlere yönelik yabancı düşmanlığı, ırkçılık hatta şiddete varan olumsuz tutum ve davranışların hüküm sürmesi makul izahlar getirilmesi zor olguları önümüze koymaktadır. Hele ki özellikle Avrupa gibi Aydınlanma, Rönesans ve Reform hareketleri dahil önemli pek çok merhaleyi kat etmiş ve bu kapsamda demokrasi ve insan hakları konusunda öncü sayılabilecek girişimlerde bulunmuş bir kıtanın göçmenler özelinde bugün yaşadığı olumsuzluklar, üzerinde dikkatlice durulması ve ders alınması gereken önemli bir durumdur.¹¹

GÖÇMEN AZINLIKLARIN EV SAHİBİ TOPLUMLARA ENTEGRASYONU MESELESİ VE BUNA YÖNELİK ORTAYA KONULAN KURAMSAL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Göçmenler ile ev sahibi toplumlar arasında sağlıklı ilişkilerin kurulup geliştirilmesi ve içerisine dahil oldukları söz konusu toplumlarla entegrasyonlarının sağlanması noktasında Avrupalı devletler tarafından

10 Y. Yeşim Özer, *Türkiye ve Fransa Örnekleriyle Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı*, Derin Yayınları, İstanbul 2015, s. 3-5.

11 Murat Saraçlı, "Avrupa Birliği'nin Yabancı Düşmanlığıyla Kurumsal ve Hukuksal Alanlardaki Mücadelesi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 2021, s. 761-762.

genel olarak üç farklı teorik yaklaşımın uygulamaya geçirildiği gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki, dışlayıcı (exclusionary) yaklaşım olup; özünde göçmenleri içinde buldukları toplumlara geçici süreliğine dahil olmuş kimseler olarak gören ve sadece ekonomiye katkıları özelinde onlara değer atfeden bir anlayışı barındırmaktadır. Başka bir deyişle bu yaklaşım çerçevesinde göçmenler, insani özelliklerinden arındırılarak daha çok metalaştırılmakta ve toplumlar ile devletlerin ekonomik anlamdaki gereksinimlerini karşıladıkları oranda ve sürede bunlar nezdinde kabul görmektedirler.¹²

Etnik ve kültürel özellikler çerçevesinde homojen bir ulus miti üzerine kurgulanmış devletler tarafından daha çok kabul gören dışlayıcı yaklaşım, bu yönüyle göçmen azınlıkları vatandaşlık ve siyasi katılım gibi alanlardan dışlarken sadece işgücü piyasası çerçevesinde bir konum ve rol üstlenmelerine müsaade etmektedir. Nitekim Avrupa'da özellikle de 1960'lı yıllardan itibaren göçmen işçi ithali yoluna başvurmuş Almanya, İsviçre ve Avusturya gibi ülkeler tarafından kullanılmış olan dışlayıcı yaklaşım çerçevesinde ülkeye gelen göçmen azınlıklar için misafir işçi (guest worker) tanımlamasına başvurulması da hem onların ülkelerde kalış sürelerinin kısıtlı olduğuna hem de sadece emek güçleri çerçevesinde önemsendiklerine dair ciddi bir kanıt niteliğindedir.

Tarihteki örneklerine rağmen günümüzün uluslararası alana hakim olan toplumsal, ekonomik ve siyasal koşulları çerçevesinde uygulanabilirlik olasılığının giderek azaldığı gözlemlenen dışlayıcı yaklaşım, özellikle göçmen azınlıkları ev sahibi toplumlar açısından öteki konumuna indirgemesi ve onlara yönelik ırkçı ve yabancı düşmanı tutum ile davranışların ortaya çıkıp gelişmesine sebebiyet vermesi gibi özelliklerinden dolayı sıkça eleştirilmektedir.¹³

¹² Cliodhna Murphy, *Immigration, Integration and the Law: The Intersection of Domestic, EU and International Legal Regimes*, Routledge, New York 2016, s. 15-16.

¹³ John Rex, *Ethnic Minorities in the Modern National States: Working Papers in the Theory of Multiculturalism and Political Integration*, Palgrave Macmillan, London 1996, s. 109-110; Murphy, a.g.e., s. 16.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

Avrupa'daki devletler tarafından göçmen azınlıkların entegrasyonuna yönelik uygulanan bir diğer yaklaşım asimilasyon olup; bu çerçevede devletler, göçmenleri mevcut toplumsal ve kültürel yapı içerisinde eritmeye ve çoğunluğa mümkün olduğunca benzeştirmeye çalışmaktadırlar. Öyle ki asimilasyon sürecinde göçmen azınlıklardan beklenen ev sahibi toplumun kültürünü ve yaşam şeklini benimseyerek kendilerine has özelliklerini geride bırakmaları ya da başka bir anlatımla kendi etnik ve kültürel kimliklerinden ev sahibi toplumlara bütünüyle entegre olabilmek adına feragat etmeleridir. Asimilasyona yönelik devletlerin uygulamaları kimi zaman iknaya/gönüllülük esasına, kimi zaman ise tercih hakkı tanımayan baskı kaynaklı yöntemlere dayanabilmektedir. Bu durum, özellikle baskıcı asimilasyonda toplumsal gerilimlere, çatışmalara ve düşmanlıklara sebebiyet verebilmektedir.¹⁴

Avrupa'da bir entegrasyon modeli olarak asimilasyona başvuran devletlerin başında ise Fransa gelmektedir. Bir devlet politikası olarak ülkesinde dinsel, dilsel, ulusal vb. herhangi bir azınlığın bulunmadığı görüşünü ortaya koyan Fransa, göçmenlerin de dahil olduğu azınlık kimlik ve kültürlerinin Fransız ulusal değerleri açısından en büyük tehditlerden biri olduğunu savunmaktadır. Ülkede yaşayan herkesi Fransız ulusunu oluşturan tam eşit yurttaşlar olarak nitelendiren bu anlayışa göre ülkedeki göçmenler, ayrı bir dilsel ya da kültürel topluluk olmaktan ziyade; o ulusun potansiyel birer üyeleridirler. Bu noktada göçmenlere düşen temel görev ise Fransız dilini ve kültürünü özümseyerek topluma tam anlamıyla entegre olmaktır ki ancak bu yolla vatandaşlık haklarına ve devlet olanaklarına erişim sağlayabileceklerdir.¹⁵

14 Naomi Carmon, "Immigration and Integration in Post-Industrial Societies: Quantitative and Qualitative Analyses", Naomi Carmon, ed., *Immigration and Integration in Post-Industrial Societies: Theoretical Analysis and Policy-Related Research*, Palgrave Macmillan, London 1996, s. 23; Kadir Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı: Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1990, s. 57-58.

15 Riva Kastoryano, *Kimlik Pazarlığı: Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 47-49; Clíodhna Murphy, a.g.e., s. 21-22; Rex, a.g.e., s. 110.

Göçmenlere yönelik uygulanan son entegrasyon modeli ise çokkültürcülüktür. Bu yaklaşım çerçevesinde göçmenlerin kimliklerini ve kültürlerini korumalarına müsamaha gösterilmekte ve böylece çoğunluk ile azınlığın kimliksel anlamda geçişkenlikleri sınırlandırılarak, asimilasyona göre daha çoğulcu ve farklılıklara açık bir politika uygulanmaktadır. Avrupa'da İngiltere, İsveç ve Hollanda'da uygulamaya konulan söz konusu yaklaşım çerçevesinde göçmenlerin de dahil oldukları azınlıkların çoğunluk durumundaki ev sahibi toplumla tam eşitliklerine vurgu yapılmış ve bu çerçevede ayrımcılık yasağının da ödün verilmeden sıkı bir şekilde uygulanması ile farklı kimlik ve kültürlerin söz konusu özelliklerini koruyarak bir arada yaşamaları amaçlanmıştır. Hiçbir kimlik veya kültürün bir diğeri üzerinde tahakküm kurmasına müsamaha gösterilmeyen bu yaklaşımda temel hedef karşılıklı anlayış, saygı ve özveri çerçevesinde farklılıkların birbirleriyle sürekli etkileşimin ve birlikteliğinin sağlanması olmuştur.¹⁶

Söz konusu özellikleri çerçevesinde Batı Dünyası'nda yaygın bir kabul gören çokkültürcülük yaklaşımı, 2000'li yılların başında Amerika'da New York ve Avrupa Kıtası'nda da Londra başta olmak üzere yaşanan çeşitli terör olayları neticesinde tartışılmaya ve eleştirilmeye başlanmıştır. Bu noktada getirilen eleştirilerden biri çokkültürcülüğün ulus devlet yapılanmalarını zayıflattığı ve onların istikrarsızlaşmasına sebebiyet verdiği olmuştur. Özellikle yoğun bir göçmen ve azınlık nüfusuna sahip devletler açısından bunun daha gerçekçi olduğunun vurgulandığı bahsi geçen tenkitlerde, farklı kültür ve kimliklerin zamanla ulusal kimlik üzerinde aşındırıcı ve yıpratıcı sonuçlar doğurabildiği iddialarına odaklanılmıştır. Doğulu devletler tarafından da geniş bir kabul gören bu eleştiriler ayrıca söz konusu ülkelerce çokkültürcülüğün Batı'nın kendilerini zayıflatmaya yönelik büyük stratejisinin bir parçası olduğu savıyla da birleştirilmiştir.¹⁷

16 Kadir Canatan, "Multiculturalism in Europe and the Balkans", *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 2014, s. 15-17; Murphy, a.g.e., s. 16-17; Canatan, a.g.e., s. 57-58.

17 Mehmet Anık, *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, Açılımkitap Yayınları, İstanbul 2012, s. 90-91.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

Belirtilen üç farklı yaklaşım çerçevesinde ev sahibi topluma entegrasyonlarının gerçekleştirilmeye çalışıldığı göçmenlerin çoğu zaman; ulusal kimlik, ekonomik refah ve toplumsal düzen için bir tehdit olarak görülmeleri ya da topluma böyle lanse edilmeleri yabancı olarak algılanan göçmenlere yönelik potansiyel önyargıları sürekli bir biçimde tetiklemektedir. Bu ise çoğunluk durumundaki yerli halkla azınlıkta kalan göçmenlerin karşılıklı etkileşim ve iletişimlerine ket vurabilmektedir.

Bu noktada çoğunluk ile azınlık arasındaki iletişim kanallarının sürekli açık tutulması ve grupların birbirlerine yönelik algılarını olumsuz yönde etkileyebilecek gerçek dışı klişelerin ve önyargıların yaygınlaşmasının önlenmesi, ev sahibi devletin temel önceliği olmalıdır. Göçmenlerin ise bu aşamada içerisine girdikleri ev sahibi toplumları tanımaya, mümkünse o toplumun resmi dil ya da dillerini öğrenmeye, söz konusu toplumun kültürel ve tarihsel duyarlılıklarını göz önünde bulundurarak kendi kimlikleriyle birlikte yaşama alışkanlığı edinmeye çalışmaları başlıca göz etmeleri gereken unsurlardır.¹⁸

Avrupa'da Fransa başta olmak üzere pek çok devletin uzun yıllar boyunca göçmenlere ve azınlıklara yönelik uygulamaya çalıştığı asimilasyon yaklaşımının beklenen başarıyı sağlayamadığı, hatta tam tersi şekilde azınlıklar üzerinde tepkisel bir mikro milliyetçiliğe neden olarak onları modern anlamdaki gettolar olarak görülen büyük şehirlerin banliyölerine hapsedtiğini ve gerek azınlık grubu gerekse çoğunluk grubunun içsel dinamikleri tarafından ötelenen göçmenlerin giderek marjinalleştiğini gözlemleyebilmekteyiz.

Söz konusu durumlar, bir yandan çoğunluk grubunda yabancı düşmanlığı ve ırkçılık gibi tasvip edilmesi zor tutum ve davranışlara neden olurken öbür yandan da azınlık grubunun pozitif anlamda ayrımcılık gerektiren konumunu daha da kötüleştirerek mağduriyet ve dışlanmışlık

18 Murat Saraçlı, "Zenofobi (Yabancı Düşmanlığı) ve İslamofobi Sorunları Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Göç Sorununa Yaklaşımları", *Kimlik ve Göç Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiri E-Kitabı*, AHBV Üniversitesi, Ankara 2019, s. 136-138.

hissiyatının söz konusu azınlık grubunu oluşturan bireylerde yoğunlaşarak karşı bir düşmanlık yaratması olgusunu ortaya çıkarabilmektedir. Zamanla bir sarmal şeklini alan söz konusu olumsuz durum, özellikle seçim dönemlerinde büyük kitleleri etkilemeyi ve oylarını alabilmeyi hedefleyen popülist siyasi partiler tarafından kullanılabilen ve kamplaş(tır)ma üzerinden siyasi kazanımlar elde edilmeye çalışılabilmektedir.¹⁹

Bu noktada bir toplumdaki azınlık ve çoğunluk gruplarını, konumuz açısından göçmenler ile ev sahibi toplumlar arasındaki ilişkileri değerlendirmeye yönelik iki teoriden bahsetmek faydalı olabilir. Söz konusu kuramlardan biri olan Grup Tehdit Teorisi'ne (Group Threat Theory) göre, azınlık grubunun büyüklüğü ile çoğunluğun bu gruptan algıladığı tehdit düzeyi arasında bir ilişki olup, azınlık grubunun sayıca büyüklüğü ne kadar fazlaysa çoğunluk grubunun ondan algılayacağı tehdidin boyutunun da o kadar yoğun olacağı belirtilmektedir.²⁰

Mevzubahis teoriye göre, azınlık grubunun büyüklüğü çoğunluğun daha fazla tehdit hissetmesine ve daha karşıt ve hatta düşmanca bir konuma sürüklenmesine sebep olmaktadır. Başka bir deyişle, çoğunluk ülkedeki kıt kaynakların bölüşümü noktasındaki rekabette azınlık grubunu yoğunluğu bakımından ne kadar kendisinin çıkarlarına ve ayrıcalıklarına yönelik rakip addederse o kadar söz konusu gruba (azınlık grubunu) yönelik önyargılar geliştirmekte ve ondan kaynaklanan potansiyel bir tehdit algılaması içerisine girebilmektedir.²¹

Bu aşamada yine Avrupa'ya bakmak faydalı olabilecektir. Kıtada görece daha düşük gayrisafi milli hasılaya sahip olmakla geniş göçmen nüfusuna ev sahipliği yapmak bakımından bir ilişkinin mevcut olduğu ve bu çerçevede azınlık karşıtı önyargıların oluşmasında söz konusu ilişkinin,

19 Rashid-Cepeda-García, a.g.m., s. 3, 7; Canatan, a.g.e., s. 12.

20 Mikael Hjerm-Kikuko Nagayoshi, "The Composition of the Minority Population as a Threat: Can Real Economic and Cultural Threats Explain Xenophobia?", *International Sociology*, 26(6), 2011, s. 815-816.

21 Lincoln Quillian, "Prejudice as a Response to Perceived Group Threat: Population Composition and Anti-Immigrant and Racial Prejudice in Europe", *American Sociological Review*, 60(4), 1995, s. 588-591.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

diğer nedenlerle birlikte etkisinin hissedildiği söylenebilir. Öyle ki yapılan araştırmalara göre, Avrupa'daki pek çok görece düşük gayrisafi milli hasılaya sahip devletlerdeki ev sahibi halk yani çoğunluk ne kadar işini kaybetme noktasında bir tehdit algılaması hissederse o kadar çok göçe karşı olmaktadır. Yine bu çerçevede göçmen karşıtı tutumlar, ekonomik kriz ve istikrarsızlık dönemlerinde artmakta ve ulusal ekonomiye yönelik yerli halkın algılamaları söz konusu durumu olumlu ya da olumsuz manada etkileyebilmektedir.²²

Araştırmalarda ortaya konan bir başka sonuç da toplumlarda gözlemlenen yabancı düşmanlığının, göçmen işçilerin çoğunluğa (yerli işçiler) nazaran daha düşük ücretlerde çalıştıklarında güçlenebildiğidir. Pek çok göçmenin, geldikleri ülkelerde ya aynı koşullarda ya da daha düşük yaşam standartlarında olmaları nedeniyle, vardıkları ülkelerde düşük gelir ve hayat standartlarında yaşamaya istekli olabilmeleri bu noktada bir sorun teşkil edebilmektedir. Özellikle ülkedeki iş kollarına bağlı ücret seviyelerini aşağıya çekmelerinden dolayı çoğunluğun rekabet şartlarında ve gelir düzeylerinde bir düşüşe ve ulusal işgücü piyasası dengesinde bozulmaya sebebiyet verebilmektedirler.

Yine azınlık durumundaki göçmenlerden işsiz olanlarının daha çok devlet yardımlarına ihtiyaç duymaları ve temel sağlık, eğitim gibi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması da çoğunluk gözünde onları ülkenin ekonomik refahından haksız yere yararlanan "beleşçiler" olarak algılanmalarına neden olabilmektedir. Bu noktada azınlık grubunu oluşturan göçmenlerin sayı olarak büyüklüğü, onlarla rekabet etmesi gereken çoğunluk mensubu kişilerin sayısını da arttıracığından, söz konusu toplumlarda yabancı düşmanlığı ve ırkçılığa varan tutum ve söylemlerin yaygınlaşması olasılığını da arttıracaktır.²³

22 Quillian, a.g.m., s. 591-592.

23 Ryan D. King-Darren Wheelock, "Group Threat and Social Control: Race, Perceptions of Minorities and the Desire to Punish", *Social Forces*, 85(3), 2007, s. 1257-1258; Hjerm-Nagayoshi, a.g.m., s. 816-819.

“Grup Tehdit Kuramı” çerçevesinde ortaya konan hipotezlerden biri de göçmen karşıtı tutum ve davranışların oluşmasında etnik gruplar arasındaki kültürel gerilim ve önyargıların etkili olabildiğidir. Bu noktada yabancı olarak algılanan göçmen gruplarının etnik aidiyetlerine bağlı olarak sahip oldukları kültürel değerler ile ev sahibi toplumun büyük grup kimliği çerçevesinde taşıdığı kültürel özelliklerin potansiyel farklılıkları ve uyumsuzlukları, çoğunluğun (ev sahibi halk) azınlığa yönelik (göçmenler) tehdit algısının oluşumunda temel belirleyici olmaktadır.

Göçmenlerin içerisine girdikleri toplumlara uyumu ve entegrasyonuna yönelik uygulanan politikalardaki başarısızlık, çoğunluğun yaşam tarzına yönelik algıladığı tehdidin güncelliğini korumasına ve bu kapsamda azınlıklara yönelik kuşku ile korkularının devamlılığına sebep olabilmektedir. Özellikle dilsel ve dinsel alanda; yani yaşamsal alanda görünürlüğün fazla olduğu konulardaki uyuma yönelik gerek göçmenler gerekse ev sahibi halk ve devlet tarafından gerekli özverinin ve girişimlerin gerçekleştirilmemesi farklılıkların sürekli bir biçimde ikili ilişkilerde vurgulanmasına ve önyargıların yaşatılmasına zemin hazırlayabilmektedir.²⁴

Günümüzde Avrupa ülkeleri halklarının birçoğunda en büyük göçmen nüfusu oluşturan Müslümanlara yönelik gözlemlenen ayrımcılığın ve önyargıların sebeplerinden biri, çoğunluk durumundaki toplumların azınlık konumundaki Müslümanlara yönelik hem bilgisizlik hem de ilgisizlikten kaynaklanan şüphe, önyargı ve korkularıdır. “İslamofobi” olarak adlandırılan günümüz gerçekliği, kökenleri Haçlı Seferleri’nde bulunabilecek olan gerek Doğu toplumlarına gerekse İslam dinine yönelik Avrupa devletleri ile halkları özelinde gözlemlenen ve daha çok klişe ve önyargılar üzerine

24 Herbert Blumer, “Race Prejudice as a Sense of Group Position”, *The Pacific Sociological Review*, 1(1), 1958, s. 3-4; Mikael Hjerm, “Do Numbers Really Count? Group Threat Theory Revisited”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(8), 2007, s. 1253-1257.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

kurulu olan oryantalist bakış açısıyla ve yaklaşımıyla ilgili olduğu kadar kökleri sömürgeciliğe dayanan Avrupa merkezci düşünce yapısının ve medeniyet tasavvurunun Kıta'daki yaygınlığı ile de ilintilidir.²⁵

Avrupa medeniyet tasavvurunda öteki olgusunun "Avrupalı"yı tanımlama noktasında daimi bir referans kaynağı olarak kullanıldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, tarihsel olarak söz konusu başkasının bazen dışarıda "barbar Türk" imgesinde; bazen ise içeride "Avrupa'nın Hristiyanlık kökenleriyle uyuşmayan Müslümanlar" algısında arandığı tarihsel bir gerçekliktir. Avrupa toplumları nezdinde genel olarak irrasyonel, saldırgan ve Avrupalıların yaşam şekillerine ve geleneklerine yabancı kimseler olarak algılanan kıtadaki Müslümanların ve Türklerin varlığı, yine bu yanlış algı çerçevesinde Hristiyanlıkla İslam dini arasındaki tarihsel mücadelenin ve uyumsuzluğun da kanıtı olarak görülebilmektedir. Daha da ileriye giden Avrupa'daki bazı uç kesimler ise Kıtadaki Müslüman sayısının artmasının zamanla Hristiyanlık temelli Avrupa kültürünü ve değerlerini aşındıracağını hatta "Avrupa'nın Müslümanlaşması"na sebebiyet vereceğini iddia edebilmektedirler.²⁶

Bu aşamada azınlık çoğunluk ilişkilerini konu edinen Gruplararası Temas Kuramı'nın (Intergroup Contact Theory) varsayımlarına odaklanabiliriz. Söz konusu teoriye göre, azınlık ve çoğunluk grupları arasında sağlanabilecek sağlıklı ve olumlu bir iletişim, gruplar arasındaki önyargıları ve yanlış anlaşılmaları ortadan kaldıracak gibi aynı zamanda azınlık grubunun sahip olduğu farklılıklara yönelik çoğunluk toplumlarındaki hoşnutsuzluğun ve düşmanlığın seviyesini de düşürebilecektir. Bunun tam

25 Murat Saraçlı, "İrkçiliğin Avrupa'daki Gelişimi ve Uluslararası Hukuka Etkisi: James Lorimer Örneği", *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(103), 2021, s. 107-109; Saraçlı, *a.g.m.*, s. 129-131.

26 David Morley-Kevin Robins, *Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s. 12-14; Nazan Aksoy, *Rönesans İngiltere'sinde Türkler*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 115-118; Joachim Ritter, *Avrupa'nın Sorunu Olarak Avrupalılaştırma*, Afa Yayınları, 1. İstanbul 1994, s. 38-39, 64; Anık, *a.g.e.*, s. 172-174.

anlamıyla gerçekleşebilmesi için ise gruplararası statülerin eşit olması, işbirliği sağlanabilmesi, ortak bir amaç etrafında toplanılabilmesi ve tüm bu süreçlerin otoriteler, hukuk veya gelenekler tarafından desteklenmesi olarak tanımlanabilecek dört koşulun sağlanması gerekmektedir.²⁷

Yine teoriye göre, azınlık gruplarıyla etkileşimi olmayan çoğunluk toplulukları, olanlara göre kültürel tehdidi daha fazla hissedebilmekte; bu ise onların daha fazla kendi grupları içerisine kapanmasına ve diğer gruplardan hissedilen kaygı ve tehdidin artmasına neden olmaktadır. Bir başka deyişle, azınlık durumundaki göçmenlerin çoğunluk konumundaki ev sahibi toplumla olan olumlu temasları hem karşı tarafa besledikleri kaygıları ve önyargıları azaltacak hem de onların kendi grupları içerisine kapanarak psikolojik ve fiziki gettolara hapsolmalarını engelleyecektir.²⁸

Öteki ya da yabancı olarak addedilen göçmen azınlıklar ile çoğunluk konumundaki ev sahibi toplumlar arasında sıklıkla gözlemlenen sorunların temelinde genellikle gruplararası temasın sağlanamamasından kaynaklanan karşılıklı cehalet durumu bulunmaktadır. Bilmemek veya bilmek istememek şeklinde ortaya çıkan yabancıya yönelik cehaletin zamanla "biz"e ait sosyal ortamlarda paylaşılır bir ortak payda haline gelmesi yani bireysel cehaletin giderek grupsal hale gelerek yaygınlaşması hem mevcut önyargı ve klişelerin gerçekliğin yerini almasını kolaylaştırmakta hem de bilmemekten kaynaklanan yabancıya yönelik korkunun ve bu korkunun tetiklediği düşmanlığın artmasına da sebep olmaktadır.²⁹

27 Thomas F. Pettigrew, "Intergroup Contact Theory", *Annual Review of Psychology*, 49, 1998, s. 66-67.

28 Francesca Prati vd., "The Role of Positive and Negative Contact of Migrants with Native People in Affecting Their Future Interactions: Evidence From Italy and Turkey", *International Journal of Intercultural Relations*, 85, 2021, s. 192, 201; Sabahat Çiğdem Bağcı-Esra Canpolat, "Suriyeli Sığınmacılarda Türklerle Temas ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisinde Aracı Değişkenler", *Nesne Psikoloji Dergisi*, 7(15), 2019, s. 151-154.

29 Sabahat Çiğdem Bağcı-Elif Çelebi, "Gruplararası Temas ve Çatışma ile Azınlıklara Yönelik Tutumlar ve Çokkültürlülüğe Destek Arasındaki İlişkiler: Gruplararası Tehdit ve Kaygının Aracı Rolü", *Türk Psikoloji Yazıları*, 20, 2017, s. 5-7; Özlem Kumrular, *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 16-21.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

Günümüz küreselleşme olgusu çerçevesinde iletişim ve ulaşım kanallarının artması ve buna bağlı olarak bilgi paylaşımının kolaylaşması, global bir sorun olan göç konusunun sürekli gündemde kalmasına sebebiyet verdiği gibi aynı zamanda göçmenlerin gerek göç yollarında gerekse vardıkları ülkelerde yaşadıkları sıkıntıları ve sorunları da aleni bir biçimde gözler önüne sermektedir. Göçmenlerin ev sahibi ülke vatandaşları tarafından genellikle benimsenmek istemedikleri ve buna bağlı olarak da onlara yönelik ayrımcı ve dışlayıcı davranış ve tutumlar sergiledikleri durumlar, çoğunluk durumundaki ev sahibi toplumlarla azınlık durumundaki göçmenler arasındaki ilişkileri içinden çıkılmaz bir hale getirebilmektedir.³⁰ Kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde de ortaya konulduğu gibi bu noktada yapılması gereken, azınlık ve çoğunluk grupları arasında rekabete yol açması muhtemel siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunlara yönelik uygun çözüm yöntemlerinin baştan devletler tarafından ortaya konulması ve gruplararası sağlıklı iletişim kanallarının sürekli açık tutularak karşılıklı kaygı ve tehdit algılamalarının en aza indirgenmesi olmalıdır.

AVRUPA'DAKİ GÖÇMEN AZINLIKLARLA ÇOĞUNLUK DURUMUNDAKİ EV SAHİBİ TOPLUMLAR ARASI İLİŞKİLERE ETKİ EDEN SORUNLAR VE DEVLETLERİN BUNLARA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI

Günümüzde Avrupa genelinde göçmenlerle (azınlık) ev sahibi toplumlar (çoğunluk) arasındaki ilişkilere etki eden temel meseleleri değerlendirdiğimizde bunların en başta gelenlerinden birinin devletler tarafından uygulanan kısıtlayıcı ve sınırlayıcı göç politikaları olduğunu görmekteyiz. Günümüzde pek çok devletin mümkün olduğunca az sayıda

30 Stephen D. King, *Küreselleşmenin Sonu: Kasvetli Yeni Dünya, Tarihin Nihai Savaşı*, Profil Kitap, İstanbul 2019, s. 187-188; Morley- Robins, a.g.e., s. 121-122.

göçmeni kabul etmek istediği ve bu çerçevede ülkesine girişleri ve burada kalışları zorlaştırıcı nitelikte siyasalara ve idari önlemlere yöneldikleri açık bir gerçekliktir.

Söz konusu siyasalara başvuran devletler belirledikleri amaçlarına ulaşabilmek ve kamuoylarının desteklerini alabilmek için genellikle göçleri ülkelerinin ekonomik ve toplumsal refahına yönelik tehditler olarak sunmakta ve bu çerçevede göçmenleri ötekileştirebilmektedirler. Göçmenlere yönelik belirli bir önyargıya sahip olan yerli halk ise söz konusu siyasaların da etkisiyle daha da karşıt bir tutuma bürünebilmekte ve içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal ve siyasal sıkıntıların sorumlusu olarak doğrudan göçmenleri hedef alabilmektedir.³¹

Göçmenlerle ev sahibi toplumlar arasındaki ilişkileri etkileyen bir başka sorun ise devletlerin özellikle zorunlu göçmenlere yönelik uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini daha çok dar yoruma tabi tutmaya çalışmalarıdır. Başta geri göndermeme ilkesi (non refoulement) olmak üzere pek çok ilke ve kural dahilinde uluslararası hukuk kapsamında korumaya alınmış olan zorunlu göçmenlere yönelik yükümlülüklerini görmezden gelmeye çalışan devletler, pek çok olayda gözlemlendiği gibi sorumluluğu ya başka bir ülkeye ya da doğrudan göçmenlere yüklemeye çalışmakta ve toplumsal önyargılar ile düşmanlıkların bu önelere yönelmesine vesile olabilmektedirler.

Zorunlu göçmenlerin çok zor şartlar altında göçe zorlanmaları ister istemez ulaşmak istedikleri, ülkelere giriş için gerekli evrakları sağlamaları ve belirli birtakım idari prosedürleri karşılamaları imkanını ortadan kaldırmakta ve onları başka yollardan söz konusu topraklara girmeye mecbur bırakabilmektedir. Daha ülkeye girişlerinde o ülkenin yasal

31 International Labour Office (ILO) vd., *International Migration, Racism, Discrimination and Xenophobia*, Inter-Agency, Geneva 2001, s. 10-11.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

kurallarını ihlal etmek gibi bir iddiaya maruz kalan zorunlu göçmenler, çeşitli medya ortamlarında da bu özellikleriyle gündeme taşınmalarıyla birlikte yerli halkın çok daha fazla tepkisine hedef olabilmektedirler.³²

Bu kapsamda göçmenlere yönelik kullanılan ve genellikle hukuksal anlamda bir gerçekliği bulunmayan “yasadışı göçmenler” gibi kavramlar da toplumsal algıda kolayca yer edebilmekte ve onları sanki hiç kural ve kaide tanımayan ve bu özellikleriyle buldukları ülkenin siyasal ve toplumsal düzenleri için ciddi birer tehdit gibi ev sahibi halka lanse edebilmektedir. Oysa ki vardıkları ülkelerin sınırlarını izinsizce aşan söz konusu göçmenler göç ettikleri ülkenin yasalarını değil; göç konusundaki idari kurallarını ihlal etmektedirler ve bu sebeple de “kuralsız göçlerin” mağduru olmaktadır.

Yine göç süreçlerinde pek çok göçmenin insan ticaretçileri ve kaçakçıları tarafından kullanıldıkları ve sömürüldükleri düşünüldüğünde, temel insan haklarından biri olan yaşam haklarına yönelik ciddi tehditlerden kaçmaya çalışan bu insanların karşı karşıya kaldıkları zor koşullar kapsamında devletler tarafından kendilerine daha anlayışlı ve makul taleplerle gelinmesinin gerekliliği de çok daha net ortaya çıkmaktadır.³³

Avrupa'daki göçmenlerle ev sahibi toplumlar arası ilişkilere etki eden meselelerden bir tanesi de varılan ülkelerde uygulanan vatandaşlık yasalarıdır. Doğrudan olmasa da dolaylı olarak ev sahibi toplumların ülkelerine göç etmiş kişileri yasal anlamda benimseyip benimsemediğinin de bir kanıtı olarak görülebilecek olan vatandaşlık yasaları özellikle Avrupa ülkelerinde gerek tarihsel tecrübeler gerekse toplumsal yaşanmışlıklar paralelinde değişebilmekte, göçmenlerin vatandaşlık alabilmeleri ek koşullara bağlanabilmektedir. Günümüzde devletler tarafından 3 temel

32 Jari Martikainen-Inari Sakki, “Visual (de)humanization: Construction of Otherness in Newspaper Photographs of the Refugee Crisis”, *Ethnic and Racial Studies*, 44(16), 2021, s. 261-262; Hammarberg, a.g.e., s. 77-79.

33 Ayhan Kaya, “Multiculturalism: The Culturalisation of What is Social and Political”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, 18(3), 2013, s. 70-72; Hammarberg, a.g.e., s. 78-79.

esas çerçevesinde vatandaşlık verilmekte olup bunlar; kan bağı esası (ius sanguinis), toprak esası (ius soli) ve yasal daimi ikametgah esasıdır (ius domicili).³⁴

Bunlardan kan bağı esası, daha çok dışarıya göç veren ülkeler tarafından kabul edilmekte olup, nerede olurlarsa olsunlar vatandaşlar arasındaki birlikteliği korumayı amaçlamaktadırlar. Toprak esası ise ekseriyetle farklı etnik kökenlerden gelen göçmenleri yeni bir ulus nosyonu içerisinde entegre etmeyi amaçlarken, daimi ikametgah kaidesi ise bir devletin ülkesinde daimi ikamet etmekte olanlar için getirilmiş ve daha çok bireylere ikinci bir vatandaşlık sağlamayı amaçlayan bir uygulamadır.

Günümüzde devletler tarafından uygulanan farklı vatandaşlık yasaları ve göç politikaları toplum içerisinde yabancı olarak görülen göçmenlerin statülerini ev sahibi halk nezdinde daha da sorgulanır hale getirebilmekte; bu ise söz konusu ülkelerdeki göçmenlerle ev sahibi toplumlar arasındaki ilişkilere olumsuz anlamda etki edebilmektedir. Bu anlamda Avrupa Kıtası'na baktığımızda pek çok ülkenin çifte vatandaşlık uygulamasını benimsedikleri, bunun haricinde azınlıkta kalan Almanya gibi bazı ülkelerin ise tek vatandaşlık hakkı tanımaktan yana oldukları görülmektedir.³⁵

Avrupa'daki belli başlı birkaç ülkeyi vatandaşlık yasaları ve uygulamaları çerçevesinde örnek mahiyetinde incelemeye başladığımızda İsveç ve Hollanda'nın öngördükleri katı vatandaşlık yasaları ile göçmenlere yönelik sınırlayıcı ve dışlayıcı siyasalar ile yasalar ortaya koydukları görülmektedir. Yine Almanya ve Avusturya'yı incelediğimizde ise etnik kimliğin her iki ülkede de oldukça belirleyici olduğu göze çarpmaktadır. Bu anlamda Almanya etnik kökenden olan ve olmayanlara yönelik farklı vatandaşlık kuralları öngörmekte olup, bunu kendisinin bir göç ülkesi olmadığı tezi

34 Christian Joppke-Ewa Morawska, "Integrating Immigrants in Liberal Nation-States: Policies and Practices", Christian Joppke-Ewa Morawska, ed., *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, Palgrave Macmillan, New York 2003, s. 16-19.

35 Özer, a.g.t., s. 91-92.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

üzerine temellendirmektedir. Avusturya'da ise kan bağı vatandaşlık için temel kıstas olup; diğer devletlere göre çok uzun ikametgah sürelerini vatandaşlığa kabul için öngörmektedir.

Yine bu noktada hem Almanya'nın hem de Avusturya'nın son yıllarda göçmen işçilere yönelik kısıtlayıcı göç politikalarını devreye soktuklarını ve bu anlamda göç olgusuna mesafeli durduklarını da akılda buldurmamız gerekmektedir.³⁶

Kıta ülkelerinden İtalya ve İspanya'yı mercek altına aldığımızda ise bunların daha çok dışarıya göç veren ülkeler sınıfında yer aldıklarını görmekteyiz. Bu anlamda her iki ülke de yakın dönemde göç alan ülke sınıfına dahil olmalarına rağmen, göçmen politikaları son derece sınırlayıcı buna karşın sığınma yasaları ise çok daha kapsayıcı niteliktedir. Zorunlu göç mağdurlarına yönelik uyguladıkları görece daha özgürlükçü ve kabullenici yasalarla ön plana çıkan bu devletler, göçmenlerin entegrasyonuna yönelik giderek artan oranlarda maddi yatırımlar ve yardımlar gerçekleştirmekte ve mümkün olduğunca göçmenlerin yerli halkla entegrasyonunu kolaylaştırmaya çabalamaktadırlar.

Kıtanın doğusunda kalan ülkelere Çekya ve Macaristan'ı incelediğimizde ise diğer Doğu Avrupa ülkelerinkine benzer şekilde etnik homojenliğe sahip bir ulusal birlik kurma amacına yönelik olarak söz konusu iki ülkenin daha katı ve dışlayıcı vatandaşlık politikalarına yöneldikleri ve bu kapsamda ulus-devlet anlayışına yönelik güçlü bir farkındalık oluşturmayı hedefledikleri görülmektedir. Milliyetçi retoriğin baskın olduğu söz konusu iki ülkede, göçmenlere yönelik uygulanan politikalar hem dışlayıcı hem de ötekileştirici bir nitelik arz etmekte, bu ise göçmenleri yerli halk nezdinde hedef haline getirebilmektedir.³⁷

³⁶ Joppke-Morawska, *a.g.m.*, s. 18-19; Özer, *a.g.t.*, s. 92-94.

³⁷ Joppke-Morawska, *a.g.m.*, s. 18-19; Özer, *a.g.t.*, s. 92-94.

Günümüzde Avrupa'daki ülkelerin demografik durumlarına genel olarak baktığımızda, hemen her Avrupa ülkesinin toplam nüfusunun en az %3 en fazla ise %25'nin göçmenlerden oluştuğu görülmektedir. Bu anlamda göçlerin Avrupa'nın geleneksel ulus-devletlerinin çehresinin değişiminde önemli bir etken olduğunu ifade etmek mümkündür. Özellikle de 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren misafir işçi transferleri, eski sömürgelerden gerçekleşen işçi göçmenler ve Afrika ile Ortadoğu bölgeleri başta olmak üzere dünyanın çeşitli coğrafyalarından kıtaya yönelen sığınmacı ve mülteciler, Avrupa'nın gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeleri için çok boyutlu ve girift bir gerçeklik haline gelmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak pek çok Avrupa ülkesinin nüfusları içerisindeki yabancıların sayısı ciddi bir şekilde artmış ve toplumların etnik kombinasyonlarında kayda değer bir değişim yaşanmıştır.³⁸

Günümüzde göç ve göçmenler pek çok Avrupa ülkesi için inkar edilemez bir gerçeklik halini almış olmakla birlikte yerel halkın içerisinde sonradan dahil olan bu "ötekiler" in ülkeler bazındaki tanımlanmaları ve kabullenilişleri noktasında çok mühim farklılıklar bulunmaya devam etmektedir. Bu noktada İsviçre'ye baktığımızda, ülkeye yönelen pek çok göçmenin eski Yugoslavya, Hindistan, Çin, Sri-Lanka ve Türkiye gibi çok farklı kültür coğrafyalarından geldiklerini ve pek çoğunun günümüzde hala İsviçre vatandaşlığı alamadıklarını görmekteyiz.

Yine Almanya'ya baktığımızda, bu ülkeye eski Sovyetler Birliği topraklarından göç eden pek çok etnik Almanın vatandaşlığa kabul edilmelerine rağmen 1961 senesinden itibaren Türkiye'den misafir işçi olarak gelen Türklerin çocuklarından pek çoğunun halen vatandaşlığa kabul edilmedikleri ve hatta son yıllarda gerçekleşen yasal düzenlemelerle Türk ve Alman vatandaşlıklarından birini tercih etmelerinin istendiği bilinmektedir.³⁹

³⁸ Canatan, a.g.e., s. 94; King, a.g.e., s. 173-181.

³⁹ Rita Himmel-Maria Manuel Baptista, "Migrants, Refugees and Othering: Constructing Europeans. An Exploration of Portuguese and German Media", *Comunicação e Sociedade*, 38, 2020, s. 196-197; Moshe Semyonov vd., "The Rise of Anti-Foreigner Sentiment in European Societies, 1988-2000", *American Sociological Review*, 71(3), 2006, s. 430-431.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

İskandinav ülkelerine baktığımızda ise bu ülkelere yönelen göçmenlerin birçoğunun komşu ülkelere gelmekte oldukları görülmekle birlikte, günümüzde özellikle eski Sovyet Birliği ülkelerinden ve Pakistan gibi coğrafi ve kültürel olarak daha uzak sayılabilecek yerlerden de göç almaya başladıkları görülmektedir.

İspanya ve İtalya'yı incelediğimizde ise söz konusu ülkelerdeki göçmenlerin daha çok Kuzey ve Sahra-Altı Afrika ile, Latin Amerika ve Asya'dan geldiklerini görmekteyiz. Yine Fransa ve Belçika'ya baktığımızda da göçmenlerin pek çoğunun eski sömürgeler olan Kuzey Afrika ülkelerinden geldiklerini, zamanla bunlara Güney Doğu Asya'dan da pek çok göçmenin eklendiğini görmekteyiz. Avrupa'nın önemli ülkelerinden bir diğeri olan ve AB'den ayrılmaya yönelik 2016 yılında gerçekleştirilen Brexit Referandumu'nda ayrılmadan yana olan partiler tarafından en çok gündeme taşınan konu başlıklarından birisinin göç olduğu İngiltere de çok eski dönemlerden bu yana göç alan bir ülke konumunda olup bu kapsamda özellikle eski sömürgesi olan Pakistan ve Hindistan ile diğer Asya ülkelerinden önemli oranlarda göçe maruz kalmaktadır. "İngilizlerin işleri İngilizlerindir" gibi pek çok göçmen karşıtı söylemin kullanıldığı Brexit Referandumu süresince de gözlemlendiği gibi daha çok ekonomik kaygılar etrafında bir göçmen karşıtlığının ortaya çıktığı İngiltere'de, toplumsal alanda gözlemlenen rahatsızlığın aynı zamanda siyasi mecrada da hissedildiği bu ülkenin son dönemlerde göç yasalarında gerçekleştirdiği kısıtlayıcı ve dışlayıcı yasal düzenlemelerinden de anlaşılmaktadır.⁴⁰

Avrupa'daki ülkelerin farklı vatandaşlık ve göç politikaları uygulamalarından da anlaşılacağı üzere bugün göçmenler, ev sahibi toplumlar ve hükümetler nazarında daha çok "yabancılar" (foreigners)

40 Ruud Koopmans-Paul Statham, "How National Citizenship Shapes Transnationalism: Migrant and Minority Claims-Making in Germany, Great Britain and the Netherlands", Christian Joppke-Ewa Morawska, ed., *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, Palgrave Macmillan, New York 2003, s. 212-213, 226-229; Semyonov vd., a.g.m., s. 430-431.

veya “dışarıdakiler” (outsiders) olarak nitelendirilmekte olup, 1961 yılında Türkiye’den ülkesine gelen işçi göçmenleri nitelemek için “misafir işçi” (Gastarbeiter) tanımını kullanmayı tercih eden Almanya örneğinde olduğu gibi, daha çok göçmenlerin kısa süreli ve geçici olarak ülkeye gelmiş ve belirli bir süre sonra ülkelerine dönecek insanlar olarak ev sahibi toplumlara lanse edilmeye çalışıldıkları görülmektedir.⁴¹

Ülkelerine gelen göçmenleri nitelemek için devletlerin kullandığı “göçmen işçi”, “misafir işçi”, “yabancı işçi”, “ırksal azınlık” ve “etnik azınlık” gibi kavramlar, her ne kadar güncel kullanım dilinde masum sözcükler olarak nitelenseler de arkalarında aslında o göçmenleri kabul eden ülkelerin niyetlerini de yansıtabilmektedirler. Almanya örneğine dönersek, 1960’lardan itibaren emek ithaline başlayan bu ülke dışarıdan göç eden insanlara yönelik “yabancı” ve “konuk” kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir ki aslında, daha en baştan söz konusu göçmenleri kısa süreliğine ülkesinde tutma niyeti olduğunu ve Doğu Avrupa ile eski Sovyetler Birliği topraklarından göç eden etnik Almanlardan (Aussiedler) farklı olarak onlara vatandaşlık hakkı vererek kabullenmeye ve kalıcı statüler tanımaya yanaşmadığını da göstermiştir.⁴²

Nitekim bugün Almanya’da yaşayan ve çeşitli tarihlerde çalışmak için bu ülkeye gitmiş olan pek çok Türk halen vatandaşlık alamamış veya ayrımcı uygulamalar nedeniyle vatandaşlık almak istememiştir. Bu ise bizleri, Almanya gibi o tarihlerde insan kaynağı eksikliğini gidermeye çalışan pek çok Avrupa ülkesinin söz konusu göçmenleri sadece üretimi gerçekleştiren unsurlardan biri olarak algıladıklarını ve bir yerde onları metalaştırdıkları gibi acı bir gerçekliğe ulaştırabilmektedir.⁴³

41 Karla Žagi, “Perceiving the Migrant as ‘Other’: Analysis of Three Main Categories in the European Migration Context”, *Journal of Literature, Culture and Literary Translation*, 11(2), 2021, s. 4-5; Semyonov vd., a.g.m., s. 431.

42 Jerome S. Legge, *Jews, Turks, and Other Strangers: The Roots of Prejudice in Modern Germany*, University of Wisconsin Press, Madison 2003, s. 33-36.

43 Žagi, a.g.m., s. 6-7; Canatan, a.g.e., s. 54.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

Öyle ki; 1980'li yıllarda Avrupa'da artmaya başlayan göçmen karşıtı tutum ve davranışlarda, devletler tarafından göçmenlere yönelik izlenen bu yanlış politikaların bir neticesi olarak ev sahibi toplumlarda yabancı işçi ithalinin sosyal ve kültürel homojenliğe yönelik bir tehdit oluşturduğu algısının yaygınlaşması da önemli bir etken olmuştur. Misafir ve geçici olarak lanse edilen göçmenlerin uzun yıllar geçmesine rağmen ülkelerine dön(e) memeleri, özellikle kalifikasyonun fazla olmadığı iş dallarında vatandaş işçiler tarafından rakip olarak görülmeleri, toplumsal huzursuzluklar noktasında özellikle seçim dönemlerinde siyasiler tarafından hedef olarak gösterilmeleri gibi sebeplerle giderek ötekileştirilen göçmenler, zamanla buldukları toplumlara entegre olabilmeleri gerekirken daha da dışlanmış ve bir yerde istenmeyen kişiler haline gelebilmişlerdir.⁴⁴

1980'li yılların başlarında Avrupa kıtasında göçmenlere yönelik gözlemlenmeye başlayan yabancı düşmanı tutum ve davranışlar, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Avrupa'nın bu coğrafyadan yoğun bir göçe maruz kalmasıyla tavan yapmış ve günümüze kadar etkileri artarak devam etmiştir. Özellikle Avrupa Kıtası'ndaki Birlik projesinin aynı yıllarda hem genişlemesi hem de derinleşmesi ile birlikte, ortak kültür ve temel değerlere dayalı bir Avrupa Kimliği projesinin de hayata geçirilmesi, söz konusu kimliğin dışında görülen/tutulan göçmenleri ve azınlık gruplarını dışlayan bir Avrupa kültür ve kimlik şovenizminin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.⁴⁵

1979 Ekonomik Krizi'nin Avrupa ekonomilerinde aynı dönemlerde yaratmış olduğu sarsıntılar ve durgunluk da bunlara eklenince, giderek etkileri daha fazla hissedilen bir göçmen karşıtlığı kıtanın neredeyse tümünde hissedilir olmuş ve bu çerçevede başta Almanya olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde kundaklamaya kadar varan şiddet eylemleri gözlemlenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 11 Eylül 2001

44 Caress Schenk, "The Migrant Other: Exclusion without Nationalism?", *Nationalities Papers*, 49(3), 2021, s. 398-399; Legge, a.g.e., ss. 45-48.

45 Saraçlı, "İrkçiliğin...", a.g.m., s. 108-109.

tarihinde, İspanya'da Madrid Kenti'nde 2004 senesinde ve İngiltere'nin başkenti Londra'da 2005 yılında yaşanan terör eylemleri de öteki olarak görülen özellikle Müslüman göçmenlere yönelik önyargıların ve klişelerin artmasında etkili olmuştur. Aynı dönemlerde toplam nüfusuna oranı 1/7 olan 20 milyonluk büyük bir Müslüman toplumu topraklarında barındıran Rusya'da da benzer terör olaylarının yaşanması, bir anda zenofobi ile İslamofobi'nin iç içe geçmesine ve tabiri caizse birbirlerini zehirlemesine sebebiyet vermiştir.⁴⁶

Günümüzde Avrupa'da göçmenler üzerinden azınlıkları da içerisine alan genel bir yabancı düşmanlığının yanında sadece dinsel farklılıklarından ötürü Müslümanlara yönelen bir düşmanlık ve ayrımcılık mevcut olduğu gibi, aynı zamanda özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Birliğin doğuya doğru genişlemesiyle giderek belirginleşen ve Rusya Federasyonu ile rekabetten beslenen bir "Rusofobi" yani Rus önyargısı/korkusu da bulunmaktadır. Benzer şekilde Kıta ile derin tarihsel ve kültürel ilişkileri bulunan Rusya Federasyonu'nda da Kafkaslarda uzun yıllar yaşanan terör eylemleriyle ilintili bir "Kavkazofobi" yani Kafkasya önyargısı/korkusu mevcuttur.⁴⁷

Anlaşılabacağı üzere Avrupa kıtası günümüzde tam anlamıyla bir korku ve önyargı haline teslim olmuş görülmektedir. Bu ise başta komşu coğrafyalarla olmak üzere uluslararası ilişkilerinde önemli sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bilindiği gibi, göçmenler odaklı son krizi Suriyeli sığınmacılar ve mülteciler konusunda Türkiye'yle yaşamakta olan Avrupa ülkeleri ve AB, bir yandan gerek gönüllü gerekse de zorunlu göçmenlerin toplumlarına adaptasyon süreçlerini hal yoluna koymaya çalışır ve bu çerçevede yoğun bir yabancı düşmanlığı dalgasıyla baş etmeye uğraşırken; diğer taraftan da söz konusu göçmenlerin geçiş yollarında bulunan ülkelerle ilişkilerini kabul

46 Ray Taras, *Europe Old and New: Transnationalism, Belonging, Xenophobia*, Rowman&Littlefield Publishers, New York 2009, s. 102; Klaus-Weigl, a.g.e., s. 10.

47 Andrew Foxall, *Sovyet Sonrası Rusya'da Etnik İlişkiler: Kuzey Kafkasya'da Ruslar ve Rus Olmayanlar*, Koyu Siyah Yayınları, Ankara 2018, s. 3-6; Taras, a.g.e., s. 111.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

edilebilir seviyelerde tutmaya çalışmaktadır ki bu üstesinden gelinmesi çok da kolay olmayan bir sorun yumağının da giderek büyümesi anlamına gelmektedir.

SONUÇ

Günümüzde Avrupa devletleri, eski sömürgeleri başta olmak üzere Afrika, Orta Doğu ve Asya'nın pek çok ülkesinden gerçekleşen göçlerin hedefi konumdadırlar. Gerek kaynak ülkelerindeki gerekse varış ülkelerindeki ekonomik, siyasi, kültürel vb. pek çok faktörden etkilenerek alınan yer değiştirme kararları insanları bazen gönüllü bazen de zorunlu olarak göç yollarına sevk etme ve geleceklerini başka coğrafyalar ile toplumlarda aramaya yönlendirmektedir. Bu süreçte kimi göçmenler hayalini kurdukları yaşam standartlarına kavuşabilirlerken; kimileri ise terk ettikleri ülkelerindeki imkân ve olanakları bile aratır koşullarda hem kendilerinin hem de ailelerinin günlük hayatlarını devam ettirebilmek için mücadelelerini sürdürmektedirler.

Geçmişten günümüze göçmenlerin ve ailelerinin insan haklarını teminat altına almaya yönelik uluslararası alanda yapılan çalışmalar çerçevesinde gerek göç yollarında gerekse içerisine dahil oldukları toplumlar ile devletlerde korunmaya çalışılan göçmenler, devletlerin konuyu daha çok egemenlik hakları çerçevesinde tanımlamaları ve yorumlamaları nedeniyle ciddi sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bunun dışında ev sahibi toplumlara hâkim olan önyargılar, klişeler ve kuşkuvar nedeniyle entegrasyon noktasında da sıkıntılar yaşayan göçmenler, azınlık olmaları sebebiyle kolayca dışlanabilmekte ve ayrımcı tutum ile davranışlara maruz bırakılabilmektedirler. Avrupa'nın sömürgecilik döneminde oluşturduğu ve daha sonrasında oryantalist bakış açısı çerçevesinde derinleştirdiği "biz" ve "öteki" ayrımına dayanan üstün Avrupa kimliği ve kültürü iddiası ile de birleşen bu meseleler, farklı etnik kökene, dine ve dile sahip göçmenler açısından durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirebilmektedir.

Avrupa'daki devletlerin ülkelerinde bulunan göçmenlerin entegrasyonlarını sağlamaya yönelik tarihsel süreç içerisinde uygulamaya koydukları dışlayıcı, asimilasyon ve çokkültürcülük gibi farklı yaklaşımlar da ne yazık ki azınlık konumundaki bu insanların çoğunluk statüsündeki ev sahibi toplumlarla ilişkilerindeki sorunlara istenilen düzeyde çözüm üretememişlerdir.

Bu noktada Grup Tehdit Teorisi ile Gruplararası Temas Kuramı'nın da ortaya koyduğu gibi göçmen azınlığın sayısal olarak büyüklüğü, çoğunluğun ekonomik çıkar ve menfaatleri açısından göçmen azınlığa yönelik oluşturduğu potansiyel tehdit algısı, göçmen gruplarının etnik aidiyetlerine bağlı olarak sahip oldukları kültürel değerler ile ev sahibi toplumun büyük grup kimliği çerçevesinde taşıdığı kültürel özelliklerin potansiyel farklılıkları ile uyumsuzlukları ve gruplararası iletişimin/temasın sağlan(a)mamasından kaynaklanan önyargılar gibi sebepler azınlık-çoğunluk ilişkilerine ket vurarak, kültürel etkileşimin ve gelişimin sağlanmasını zorlaştırmışlardır.

Göçmenler ile ev sahibi toplumlar arasındaki tüm bu potansiyel sorun alanlarına ek olarak varış ülkesi devletler tarafından uygulanan kısıtlayıcı/sınırlayıcı göç politikaları, zorunlu göçmenlere yönelik uluslararası sığınma hukukundan kaynaklı yükümlülüklerle ters düşen uygulamalara başvurulması ve vatandaşlık yasalarında getirilen düzenlemeler çerçevesinde göçmenlerin tabiiyet alabilme haklarının zorlaştırılması da göçmen azınlıkların söz konusu ülkelerdeki hayat koşullarını ağırlaştırabilmektedir. Farklılıkların birlikteliğini ve ülkelerarası fiziki ve toplumsal sınırların ortadan kaldırılmasını savunan AB'nin üyesi olan devletlerin, sınıraşan kültürel kimliklere sahip göçmen azınlıklara yönelik bu tutumlarını anlamlandırıp tasvip edebilmek oldukça güç görünmektedir.

Avrupa eğer gerçekten farklılıklara saygı temelli, kültürel etkileşim ve iletişimin etkin kılındığı ve insan haklarının şîâr edinildiği bir Kıta iddiasını devam ettirebilmek istiyorsa öncelikli olarak yapması gereken, kendi

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

sınırlarına ve üstün Avrupa kimliği savına hapsolmuş görüntüsünden sıyrılmak ve gerek devletler bazında gerekse toplumlar nazarında göçmenlere yönelik sürdürülen öteki algısını kırmaya yönelik girişimlerini arttırmak olmalıdır. Ancak böyle bir yaklaşım tarzı çoğunluk konumundaki Avrupalı toplumlarla azınlık statüsündeki göçmenlerin birbirlerine yönelik ilişkilerini güven temelli, istikrarlı ve sürdürülebilir seviyelere çıkartabilecektir.

KAYNAKÇA

AKSOY, Nazan, *Rönesans İngiltere'sinde Türkler*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1990.

ANIK, Mehmet, *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, Açılımkitap Yayınları, İstanbul 2012.

ATTINÀ, Fulvio, "Tackling the Migrant Wave: EU as a Source and a Manager of Crisis", *Revista Española de Derecho Internacional*, 70(2), 2018, s. 49-70.

BAĞCI, Sabahat Çiğdem-Elif Çelebi, "Gruplararası Temas ve Çatışma ile Azınlıklara Yönelik Tutumlar ve Çokkültürlülüğe Destek Arasındaki İlişkiler: Gruplararası Tehdit ve Kaygının Aracı Rolü", *Türk Psikoloji Yazıları*, 20, 2017, s. 3-23.

BAĞCI, Sabahat Çiğdem-Esra Canpolat, "Suriyeli Sığınmacılarda Türklerle Temas ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisinde Aracı Değişkenler", *Nesne Psikoloji Dergisi*, 7(15), 2019, s. 149-169.

BLUMER, Herbert, "Race Prejudice as a Sense of Group Position", *The Pasific Sociological Review*, 1(1), 1958, s. 3-7.

BOYD, Monica, "Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas", *The International Migration Review (Special Silver Anniversary Issue: International Migration an Assessment for the 90's)*, 23(3), 1989, s. 638-670.

CANATAN, Kadir, "Multiculturalism in Europe and the Balkans", *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 2014, s. 13-26.

CANATAN, Kadir, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı: Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1990.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

CARMON, Naomi, "Immigration and Integration in Post-Industrial Societies: Quantitative and Qualitative Analyses", Naomi Carmon, ed., *Immigration and Integration in Post-Industrial Societies: Theoretical Analysis and Policy-Related Research*, Palgrave Macmillan, London 1996, s. 13-29.

COHEN, Robin, *Küresel Diasporalar: Giriş*, Koyusiyah Yayıncılık, Ankara 2019.

EDELENBOS, Carla, "The International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families", *Refugee Survey Quarterly*, 24(4), 2005, s. 93-98.

FOXALL, Andrew, *Sovyet Sonrası Rusya'da Etnik İlişkiler: Kuzey Kafkasya'da Ruslar ve Rus Olmayanlar*, Koyu Siyah Yayınları, Ankara 2018.

"Global Issues: Migration", UN, <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/migration/>, (Erişim Tarihi: 13.09. 2021).

HAMMARBERG, Thomas, *Avrupa'da İnsan Hakları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

HIMMEL, Rita-Maria Manuel Baptista, "Migrants, refugees and Othering: constructing europeannes. An Exploration of Portuguese and German Media", *Comunicação e Sociedade*, 38, 2020, s. 179-200.

HJERM, Mikael, "Do Numbers Really Count? Group Threat Theory Revisited", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(8), 2007, s. 1253-1275.

HJERM, Mikael-Kikuko Nagayoshi, "The Composition of the Minority Population as a Threat: Can Real Economic and Cultural Threats Explain Xenophobia?", *International Sociology*, 26(6), 2011, s. 815-843.

International Labour Office (ILO) vd., *International Migration, Racism, Discrimination and Xenophobia*, Inter-Agency, Geneva 2001.

JOPPKE, Christian-Ewa Morawska, "Integrating Immigrants in Liberal Nation-States: Policies and Practices", Christian Joppke-Ewa Morawska, ed., *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, Palgrave Macmillan, New York 2003, s. 1-36.

KASTORYANO, Riva, *Kimlik Pazarlığı: Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

KAYA, Ayhan, "Multiculturalism: The Culturalisation of What is Social and Political", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 18(3), 2013, s. 63-91.

KING, Ryan D.-Darren Wheelock, "Group Threat and Social Control: Race, Perceptions of Minorities and the Desire to Punish", *Social Forces*, 85(3), 2007, s. 1255-1280.

KING, Stephen D., *Küreselleşmenin Sonu: Kasvetli Yeni Dünya, Tarihin Nihai Savaşı*, Profil Kitap, İstanbul 2019.

KLAUS, Václav-Jiří Weigl, *Europe All Inclusive: A Brief Guide to Understanding the Current Migration Crisis*, Václav Klaus Institute, Prague 2017.

KOOPMANS, Ruud-Paul Statham, "How National Citizenship Shapes Transnationalism: Migrant and Minority Claims-Making in Germany, Great Britain and the Netherlands", Christian Joppke-Ewa Morawska, ed., *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*, Palgrave Macmillan, New York 2003, s. 195-238.

KUMRULAR, Özlem, *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu*, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

LEGGÉ, Jerome S., *Jews, Turks, and Other Strangers: The Roots of Prejudice in Modern Germany*, University of Wisconsin Press, Madison 2003.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

MARTIKAINEN, Jari-Inari Sakki, "Visual (De)Humanization: Construction of Otherness in Newspaper Photographs of the Refugee Crisis", *Ethnic and Racial Studies*, 44(16), 2021, s. 236-266.

MORLEY, David-Kevin Robins, *Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.

MURPHY, Cliodhna, *Immigration, Integration and the Law: The Intersection of Domestic, EU and International Legal Regimes*, Routledge, New York 2016.

ÖZER, Y. Yeşim, *Türkiye ve Fransa Örnekleriyle Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı*, Derin Yayınları, İstanbul 2015.

ÖZER, Yeşer Yeşim, *Immigrants and Xenophobia in the European Union*, Marmara University, Institute of European Studies, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

PARSHOTAM, Asmita, *The UN Global Compacts on Migration and Refugees: A New Solution to Migration Management, or More of the Same?*, South African Institute of International Affairs, Johannesburg 2017.

PETTIGREW, Thomas F., "Intergroup Contact Theory", *Annual Review of Psychology*, 49, 1998, s. 65-85.

PRATI, Francesca vd., "The Role of Positive and Negative Contact of Migrants with Native People in Affecting Their Future Interactions: Evidence From Italy and Turkey", *International Journal of Intercultural Relations*, 85, 2021, s. 191-203.

QUILLIAN, Lincoln, "Prejudice as a Response to Perceived Group Threat: Population Composition and Anti-Immigrant and Racial Prejudice in Europe", *American Sociological Review*, 60(4), 1995, s. 586-611.

RASHİD, Lubna-Silvia Cepeda-García, "Self-Categorising and Othering in Migrant Integration: The Case of Entrepreneurs in Berlin", *Sustainability*, 13(4), 2021, s. 1-14.

REX, John, *Ethnic Minorities in the Modern National States: Working Papers in the Theory of Multiculturalism and Political Integration*, Palgrave Macmillan, London 1996.

RITTER, Joachim, *Avrupa'nın Sorunu Olarak Avrupalılaşıma*, Afa Yayınları, İstanbul 1994.

SARAÇLI, Murat, "Avrupa Birliği'nin Yabancı Düşmanlığıyla Kurumsal ve Hukuksal Alanlardaki Mücadelesi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 2021, s. 738-772.

SARAÇLI, Murat, "İrkçiliğin Avrupa'daki Gelişimi ve Uluslararası Hukuka Etkisi: James Lorimer Örneği", *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(103), 2021, s. 101-118.

SARAÇLI, Murat, "Zenofobi (Yabancı Düşmanlığı) ve İslamofobi Sorunları Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Göç Sorununa Yaklaşımları", *Kimlik ve Göç Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiri E-Kitabı*, AHBV Üniversitesi, Ankara 2019, s. 119-140.

SCHENK, Caress, "The Migrant Other: Exclusion without Nationalism?", *Nationalities Papers*, 49(3), 2021, s. 397-408.

SEMYONOV, Moshe vd., "The Rise of Anti-Foreigner Sentiment in European Societies, 1988-2000", *American Sociological Review*, 71(3), 2006, s. 426-449.

TARAN, Patrick A., "Human Rights of Migrants: Challenges of the New Decade", *International Migration*, 38(6), 2001, s. 7-51.

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

TARAS, Ray, *Europe Old and New: Transnationalism, Belonging, Xenophobia*, Rowman&Littlefield Publishers, New York 2009.

VORSTER, Jakobus Martinus, "Racism, Xenophobia and Human Rights", *The Ecumenical Review*, 54(3), 2002, s. 296-312.

WIDGREN, Jonas, "International Migration and Regional Stability", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 66(4), 1990, s. 749-766.

ŽAGI, Karla, "Perceiving the Migrant as 'Other': Analysis of Three Main Categories in the European Migration Context", *Journal of Literature, Culture and Literary Translation*, 11(2), 2021, s. 1-25.

STRUCTURED ABSTRACT

Today, immigrations to European countries show a continuity depending on many push and pull factors both in these countries and in the countries of origin. The European Continent, which is the target of immigrations from different geographies such as Africa, the Middle East, and Asia, is struggling to cope with the social pressures caused by intensified migrations on the one hand, and to ensure the smooth integration of immigrants with their people on the other. European states, trying to strike a balance on a delicate scale with the human rights of migrants on one side and the sovereignty rights of states on the other, may be inclined towards anti-immigrant policies under the influence of political concerns that often dominate at this point.

Such policies, which cause immigrant minorities to experience significant problems in their integration into majority host societies, can also hinder the approaches that states try to implement to ensure social cohesion. The fact that there have been problems in each of the exclusionary, assimilation and multiculturalism approaches implemented by European countries for the integration of immigrant minorities from past to present, and that they have been subjected to various criticisms, actually supports this reality. Of course, states cannot be held solely responsible for the problems experienced at the point of integration, but we have to accept that countries can have negative effects on their societies with the restrictive immigration policies they adopt.

It is unlikely that such politically oriented, discriminatory and exclusionary approaches, which are dominant in the majority of European states and societies towards the problem of migration and migrants, which should be seen as a human rights issue in essence, will serve the solution of the issue. As the theories on minority-majority relations

AZINLIK-ÇOĞUNLUK DENKLEMİ BAĞLAMINDA AVRUPA'NIN ÖTEKİSİ GÖÇMENLERİN EV SAHİBİ DEVLETLER VE TOPLUMLARLA İLİŞKİLERİ

suggest, the first priority at this point is to create and expand opportunities for communication and contact that will eliminate intergroup prejudices and perceptions of threat. In such an environment, the parties, who will be able to move away from their fears of each other and the hostile approaches triggered by these fears, can be expected to be able to build a social life based on respect for differences together by leaving behind the issues that hinder their relations with increasing cultural transitivity.

At this point, the hypotheses of theories that examine the relations between minorities and majorities and focus on the main problem areas are also very valuable. As the Group Threat Theory and the Intergroup Contact Theory, both of which are discussed in this article, point out, the main problems between immigrant minorities and host communities often stem from their indifference and ignorance towards each other. The lack of communication and contact between the parties can lead to the spread of suspicions, prejudices and negative stereotypes within the groups, and over time, both the minority and the majority can increase their perceptions of threat and insecurity towards each other. In Europe in particular, we can see that this situation is becoming more widespread and that cultural and biological racism is increasing day by day.

It is very difficult to suggest that the European Union's general understanding of transcending borders and respect for diversity can be applied to the approach of many of the continent's countries to the problem of migration. European states, which are in constant need of an other to define their national identities, often instrumentalize immigrant minorities and present them to their societies as the main responsible for the problems in their countries. This situation, which is increasingly taking the form of a spiral, is on the one hand the dominant determining factor in the relations of immigrants trapped in the minority-majority equation

with their host societies, and on the other hand, it can put a barrier in front of the potential contributions that these people with transnational cultural identities can make to the societies and states in question.

After all, the problems between immigrant minorities and host communities are not insurmountable. However, what needs to be done first and foremost is to create and expand opportunities for communication and contact that will allow the parties to understand and get to know each other. As in many European countries, it does not seem possible to create these conditions while immigrant minorities live a ghetto life in the neglected suburbs of big cities and while the masses are trapped in anti-immigrant populist discourses around political ambitions. At this point, rescuing the problem of migration, which is based on human beings and human rights, from vicious domestic political debates and spreading awareness that differences contribute to cultural richness and diversity rather than segregation can be a first step towards what can be done in this field.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940*

*Weserubung Nord Operasyonu:
Norveç'in Almanya Tarafından İşgal Edilmesi, 1940*

Burak ÇINAR**

Abstract

Weserübung Nord is the codename of the Campaign in Norway, Germans' second operation after Poland in the Second World War. Characteristic of the campaign is Germans conducted a high risk combined air-sea-land, an overseas operation despite the superiority of the Royal Navy, and they succeeded. Campaign was started seaborne and airborne operations on the key points in Norway, and was continued coastal defense and ground offensive. Allies tried to retrieve the key points; however, they were overwhelmed by the German operation plan. While the campaign was going on, the German general offensive on France and the Benelux hampered the Allied efforts in Norway. In this article, first chain of events is explained, after that it is analyzed and emphasized the significance of the Operation Weserübung Nord.

Keywords: Second World War, Operation Weserübung, Norway, Narvik, 1940.

Öz

Weserübung Nord, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların Polonya'dan sonra başlattıkları ikinci harekât olan Norveç Seferi'nin kod adıdır. Seferin özelliği Almanların, İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetlerinin üstünlüğüne rağmen, yüksek riskli bir combine hava-kara-deniz harekâtını deniz aşırı icra etmeleri ve başarıya ulaşmaları olmuştur. Sefer Norveç'teki anahtar noktalara yapılan denizden çıkartma ve hava indirme hareketleriyle başlamış, sonrasında kıyıda savunma ve karadan taarruz şeklinde sürdürülmüştür. Müttefikler karşı-çıkartmalarla anahtar noktaları geri almaya çalışmış olsalar da Almanların harekât planının önüne geçememişlerdir. Sefer devam ederken, Almanların Fransa ve Benelüks ülkelerine genel taarruzu, Norveç'teki Müttefik çabalarını baltalamıştır. Bu makalede önce bu olaylar zinciri anlatılmış, ardından da analiz yapılarak, Weserübung Nord harekâtının önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Weserübung Harekâtı, Norveç, Narvik, 1940.

* Received on: 04.02.2022

Accepted on: 03.10.2022

** Associate Professor, Nigde Omer Halisdemir University Political Science and International Relations Department, e-mail: burakcinar@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6171-0802.

INTRODUCTION

Germans forced the climate to win for many times during the Second World War. Overrunning Denmark and jumping to Norway they carried through their first overseas campaign of the war. Operation had been coded “Weserübung”¹ and conducted in two parts. First was the Operation Weserübung Süd (Weser Exercise South), invasion of Denmark; and the second was the Operation Weserübung Nord (Weser Exercise North), invasion of Norway. Lieutenant-General Nikolaus von Falkenhorst was put in charge of the newly-formed Army Group XXI for the invasion, planned the Weserübung on 21 February; preparations went on until the beginning of April. On 9 April, the German troops overran Denmark in a few hours, in order to secure the line of communication with Norway, simultaneously started landings on Norway. Combined forces of the Luftwaffe² and the Kriegsmarine³ succeeded airborne and seaborne landings. Perhaps, the most honor of the operation was belonged to the Fallschirmjaeger⁴ battalions, mostly affected the course of the campaign at some critical moments and points.

This article is for keeping the Second World War researchers informed about how the invasion of Norway progressed and its importance. Among the actors as warring states; the Germans’, the Allies’ and the Norwegians’ views are compared. After the developments are given chronologically, an analysis section is taking part and significance of the operation is discussed.

1 Also called Operation “Weser Crossing North” or Operation “W”.

2 *Luftwaffe*: German Air Forces.

3 *Kriegsmarine*: German Naval Forces.

4 *Fallschirmjaeger*: German parachute infantry.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

BACKGROUND

Norway was a constitutional monarchy with a parliamentary system. Population was about 3.000.000. Norway was neutral, trusted to her edged geography in Europe, as well as an automatic protection of the British sea power. Norwegian economy was heavily depended on the external trade, importing fisheries, mines and forestry, and had world's fourth largest and most modern merchant navy.⁵

Norway was very important for both of the Germans and the Allies in late 1930s. Iron ore traffic in Scandinavia was dense around Narvik, which had a port never be covered ice for twelve months⁶ was an output port of the Swedish Gaellivere iron fields in Northern Norway. Iron ore was very important for the newborn German military industry producing modern war machines. In 1938, Germany had exported % 52.1 of its iron ore from Sweden and % 6.5 from Norway,⁷ so that the Allied politicians concerned on the region. Anglo-French politicians considered Norway as not only an abscess for Germany, but also the road to Finland where the Finnish successfully struggled, but had a fragile defense against the Soviet offensive by 30 November 1939.⁸

Second World War broke out in Poland; however, its political effects quickly environed the continent. In the northwestern corner of Europe, Norway became a question in a very close time. First the British, then the German began to play on Norway. Germany guaranteed to protect

5 I.C.B. Dear, *The Oxford Companion to World War Two*, Oxford University Press, Oxford 2001, p. 638.

6 Marc Arnold-Foster, *Savaşın Dünyası*, E Yayınları, İstanbul 1975, p. 65.

7 AJP Taylor, *The Origins of the Second World War in Europe*, Penguin Books, London 1991, p. 158.

8 Russo-Finnish War had happened between 30 November 1939 and 12 March 1940. During the war Allies had considered military support to Finland via Norway and Sweden because Germany had closed the Baltic. Their plans could not have been activated in time.

the entirety of Norway, with a condition against the violation by a third state on 2 September 1939. On 19 September, an ultimatum of the British Naval Ministry was given to prevent the ore transportation to Germany, over Norway. When the Russo-Finnish War started on 30 November, the Norwegian geopolitics became more of an issue for the Allies. On 11 December, Vidkun Quisling, a pro-Nazi ex-defense minister of Norway, whom Grand Admiral Erich Raeder, C-in-C of the Kriegsmarine, linked with, warned Hitler of the British placements in Norway. Hitler ordered to prepare a northern feasibility to protect the non-belligerency of Norway on 14 December.

On 16 December 1939, the British Admiralty gave the second ultimatum to prevent the ore transportation to Germany, over Norway. On 16 January 1940, the Allies started to prepare for an operation on Scandinavia. Germans were tracing the British' steps, so that the OKW⁹ started deployment plans for the Operation Weserübung, as a German response to the Allied interests on Norway on 27 January 1940. A decision was made of the Allied War Council on sending 3-4 divisions to Narvik, for military support to Finland and invasion of the Swedish Kiruna-Gällivare mines on 5 February 1940.

In the middle of February, the "Altmark" incident made the invasion certain for the German interests, when the British raid on the German support ship Altmark in the Norwegian waters on 16 February 1940. Altmark was carrying 299 British prisoners transferred from the German pocket battleship Graf Spee along with her survivors. Graf Spee had to sink herself in the Battle of the River Plate on 17 December 1939, after she had been cornered by a superior British task force. Altmark evaded the British who pursued her from the South Atlantic to the Norwegian Sea, finally arrived at the Norwegian waters. Winston Churchill, the First Lord of the Admiralty, was decisive to save the captives; ordered the destroyer

⁹ OKW: Oberkommando der Wehrmacht, German High Command.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

“Cossack” violate the Norwegian territorial waters to save them.¹⁰ Two Norwegian MTBs watched the British violation, hesitated to oppose.¹¹ Norwegian government protested the British. On the other hand, on 21 February, French Prime Minister Edouard Daladier asked for an immediate invasion of the Norwegian ports to show the incident as a pretext.¹² C-in-C of the French Army Maurice Gamelin cited one of their goals was to incite the Germans against Norway.¹³ This is logical. If the war extended to the high seas, the British naval superiority could keep some of the German power busy away from the French borders. Therefore, the French never hesitated to throw a minor country into the fire for her own interest, as did to Poland.

HOW NORWAY BECAME A GERMAN ISSUE?

By the Norwegian issue became significant in Hitler’s eyes, he had mistrusted to the Norwegians who did nothing but protest. In the heat of the moment, on 21 February, Hitler commissioned Falkenhorst for the Operation Weserübung. Hitler explained his own operation plan in his directive on 1 March, and remarked the initial reason for the campaign: “This operation should prevent British encroachment on Scandinavia and the Baltic, further it should guarantee our ore base in Sweden and give our Navy and Air Force a wider start-line against Britain.” In his directive, he also emphasized that “The numerical weakness will be balanced by daring actions and surprise execution”.¹⁴

Hitler still did not order to launch of the Weserübung, nevertheless he accepted to assign eight divisions for the operation on 7 March.¹⁵ Therefore, the Allies threw Norway to the Germans with their activities

10 Peter Calvocoressi vd., *The Penguin History of the Second World War*, Penguin Books, London 1999, p. 119-120.

11 Basil Henry Liddell Hart, *II. Dünya Savaşı Tarihi Cilt I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, p. 63.

12 Hart, *op.cit.*, p. 64.

13 Hart, *op.cit.*, p. 65.

14 *Fuehrer Conferences on Naval Affairs 1939-1945*, Chatham Publishing, London 2005, p. 83.

15 John Keegan, *The Second World War*, Pimlico, London 1997, p. 37.

in the first half of March. Germans received information of the British submarines in the western Norwegian waters, on 13 March.¹⁶ Next day, German signal troops intercepted the Allied orders of being ready to sail. British soldiers' training had already been updated with the adaptation of ice and snow in February.¹⁷ On the 15th, a few French officers arrived at Bergen, Norway. By the Russo-Finnish War ended on the 13th, the Allied policy towards Norway focused on only the iron ore traffic, but it did not sag. Now, the British warships were not hesitating to shell warning shots to the German freighters carrying iron.¹⁸ Abwehr¹⁹ and Germany's fifth column servers in the Scandinavian countries were reporting at least most of the Allies' actions around and in Norway. According to Raeder's report to Hitler in a meeting in the afternoon on 26 March 1940, the British occupation of Norway was imminent, on the data compiled of different sources of the German naval intelligence.²⁰

British geostrategic position had blocked Germany during the First World War. For the second war, the Germans had to control the North Sea to penetrate renewing blockage, beside this it was also necessary for further U-boat²¹ campaigns. Norway and Denmark were vital for Germany both to secure iron ore import and to maintain hegemony in the Baltic as well as her further ambitions protrude to the Atlantic. By this way, both sides needed the Norwegian naval bases for different aims. Vice Admiral Karl Dönitz, Chief of the U-boat Fleet, had sent a memo to the operations staff of the Kriegsmarine, argued that Trondheim could be an

16 Liddell Hart, *op.cit.*, p. 64.

17 Martin Gilbert, *Second World War*, Phoenix Press, London 2000, p. 45-46.

18 William L. Shirer, *Berlin Diary*, Galahad Books, New York 1995, p. 307-309.

19 German military intelligence service.

20 "Fuehrer Conferences on...", *op. cit.*, p. 87.

21 U-Boat: *Unterseeboot*, German submarines.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

ideal location for his U-boats.²² Grand Admiral Erich Raeder, C-in-C of the Kriegsmarine, was a vigorous advocate of intervention in Norway, had advised Hitler acquiring naval bases in Trondheim in October 1939, while Hitler had been focused on only France.²³

Although Hitler had been concentrated on revising the plans of the Western Front, the Allied activities forced him to immediately secure the north, brought an unwillingness operation to both Hitler to divide the power of the Wehrmacht.²⁴ Hitler commissioned Falkenhorst who had introduced with arctic warfare, served in Finland in 1918, but he did not know anything about Norway. When Hitler notified Reichsmarschall Herman Göring, Chief of the Luftwaffe; Colonel-General Walter von Brauchitsch, C-in-C of the OKH²⁵; and Lieutenant-General Franz Halder, Chief of the General Staff of the OKH about the operation; they were informed later than it had been planned. Weserübung had to be secretly prepared to avoid breaking the focus of the German armies all concerned on penetration of the French Maginot Line.

There were limited numbers of soldiers could be commissioned for the Weserübung, however among them elite units as of the paratroopers and the mountain troops could be effectively use as vanguards. On the other hand, Germans did not ignore to equip their infantry with motorized vehicles and armored detachments comparing to other early campaigns. Only armored unit deployed for the Weserübung was in the battalion level, Pz. Abt. 40,²⁶ built up with mixing different types of limited quantity

22 James S. Corum, "The German Campaign in Norway 1940 as A Joint Operation", *The Journal of Strategic Studies*, 21(4), 1998, p. 50-57.

23 Hart, *op.cit.*, p. 61.

24 *Wehrmacht*: German Armed Forces.

25 *Obekommando des Heeres*: Supreme Command of the German Ground Forces.

26 Pz. Abt.: *Panzer Abteilung*, German armoured battalion.

panzers, some were in limited use in service. Germans could not deploy more armor to the Weserübung before the strategic result taken in France, because the Anglo-French forces had more capable tanks in both quality and quantity than the Germans had.

Kriegsmarine had to go beyond her limits in Norway, because invasion of the western coasts of Norway was very far to the German heartland as well as it was widely open to the British Fleet's approach in bound, which had aircraft carriers. Germans tried to gain on with major reconnaissance effort over the waters west of Norway.²⁷ Luftwaffe managed to keep in step the British fleet. Beside this, success of the German seaborne operations could be possible by well-escorted and quick landings. However, the German battleships were not able to cover the German transports in the North Sea longer, because Royal Navy was strong that the aircraft carriers alone could directly block naval operations. Therefore, Göring warned Raeder about coming shortages of supply in May, and asked him the Kriegsmarine ease the consumption of the diesel oil.²⁸ British fighters could have done more sorties from the aircraft carriers, so they had more time to engage the German aircraft. On the other hand, German superior fighters' range was not enough to join initial battles. They primarily had to deploy to the Norwegian airfields which had to be capitulated by the German paratroopers, as quick as possible.

The most difficult mission had been given to the paratroopers. If they would have been failed to capture the Norwegian airfields in the beginning, further deployment of air units also were out of the question and all long-range fighters would be lost, because the German fighters had very limited fuel to conduct this operation. Return to the Danish and the German airfields were not an option.

²⁷ E. R. Hooton, *Phoenix Triumphant The Rise and Rise of the Luftwaffe*, Brockhampton Press, Leicester 1999, p. 226.

²⁸ "Fuehrer Conferences...", *op.cit.*, p. 89.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

Germans knew that airborne and seaborne landings had to be conducted simultaneously to seize initial objectives without delay. According to the operation plan, three divisions would depart at the beginning to capture five major ports in Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim and Narvik under the cover of the Kriegsmarine. There was also a sixth, 150-men-strength small group to land on Egersund. German plan was very risky because of insufficient power of the Kriegsmarine, however, the Germans found a trick to realize the operation. German troops embarked to the merchant ships like civilians, drew near the Norwegian fjords.²⁹ Additionally, the Germans sent their two battleships, Scharnhorst and Gneisenau, as decoys to hold the British Home Fleet as far as possible from northwestern landing zones. To conduct landings, six groups were prepared:

Group 1: Ten destroyers, two tankers and three freighters would disembark 2.000 men of the 139th Regiment of Major-General Eduard Dietl's 3rd *Gebirgsjäger*³⁰ Division at Narvik,

Group 2: Heavy Cruiser Hipper, four destroyers, two tankers and three freighters would disembark 1.700 men of the 138th Regiment of the 3rd *Gebirgsjäger* Division at Trondheim,

Group 3: Light cruisers Köln and Königsberg, two auxiliaries, one tanker, three torpedo-boats and five MBTs³¹ would disembark the 159th Regiment's 1.900 men and the 193rd Regiment's 2.500 men as the parts of Brigade-General Hermann Tittel's 69th Infantry Division, at Bergen and Stavanger,

²⁹ Evrim Bilgisever, *Savaş ve Hile*, Işık Yayınları, İstanbul 1992, p. 69.

³⁰ *Gebirgsjäger*: Mountain troops.

³¹ MTB: Motor Torpedo Boat.

Group 4: Light cruiser Karlsruhe, one Auxiliary (Tsingtau), three torpedo-boats and seven MTBs would disembark 1.100 men of the 310th Regiment of Brigade-General Erwin Engelbrecht's 163rd Division at Kristiansand and Arendal.

There were ten freighters dispersed between the third and fourth groups.

Group 5: 3.000 men of the 324th Regiment of the 163rd Division by the support of heavy cruiser Blücher and the pocket-battleship Lützow would capture the capital, Oslo.

Group 6: Four minesweepers would disembark 150 men at Egersund.

Between 11 and 14 April, Brigade-General Kurt Woytasch's 181st Infantry Division, Brigade-General Richard Pellengahr's 196th Infantry Division, last regiments of the 69th and 163rd Divisions, Pz. Abt. 40, 3rd AA, 3rd MG and Göring Parachute Battalion arrived. Later, Brigade-General Max Horn's 214th Infantry Division sent to Stavanger on 17 April and Major-General Valentine Feurstein's 2nd *Gebirgsjäger* Division sent to Trondheim in the beginning of May. *Luftwaffe's Fliegerkorps X* (10th Air Corps) joined the campaign under Major-General Hans Ferdinand Geisler's command, combined of 30 Bf-109s, 70 Bf-110s, 290 He-111s, 40Ju-87s, 500 Ju-52s, 70 Reconnaissance and Coastal Aircraft.³² *Luftwaffe* had great tasks, to keep the sea route between Germany and Norway open, to prevent Royal Navy attack the vital German ports in the south, to prevent Allied ports of debarkation and to suppress the enemy positions.³³ Just before the operation, the *Luftwaffe* heavily bombed the important British naval base Scapa Flow at night of 8-9 April.³⁴ Bergen was 8-9 hours away from Scapa Flow.³⁵

32 Samuel W. Mitcham, Jr, *Eagles of the Third Reich*, Presidio, Novata 1997, p. 78.

33 Shirer, *op.cit.*, p. 326-327.

34 J. F. C. Fuller, *The Second World War*, Himalayan Books, New Delhi 2002, p. 58.

35 Edward N. Peterson, *An Analytical History of World War II Volume 1*, New York 1995 p. 183.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

Luftwaffe was initially responsible to capture Stavanger with an airborne operation. Then the German paratroopers would go to finish battles in Oslo. By the capitulation of key ports and airfields, German troops could finish the last Norwegian resistance and secure the rural. Failure of the paratroopers could give the way to quick deployment of the British fighter squadrons; means the British rule on the Norwegian skies.

German plan was wise, but very risky. To the German side, there was just a thin curtain between total victory and total defeat. This was a new kind of war, with new instruments and strange tactics in which the paratroopers became an important part of an overseas invasion.

EARLY ACTIONS

On the other side, the Allied plans to invade Norway under cover of the support to the Finnish had been already fresh. Allies demanded Norway and Sweden to allow the Allied troops which were ready to move Finland on 11 March; however, it was too late. Finland surrendered on the 12th. Nevertheless, War Minister Winston Churchill thought another plan called "Wilfred" which was a mine laying operation by two naval groups in the Norwegian waters, off Bud and Stadtlandet. "R 4", an extension of the Wilfred included the Allied landings to the Norwegian coasts, as a quick response to a possible German invasion. On 28 March, the Anglo-French Supreme War Council decided to lay mines along the Norwegian waters on 5 April, but they postponed it to the 8th.

Germans estimated an Allied invasion follow the mine-laying operations.³⁶ Landings were also postponed depended on another issue on mining of the Rhine, in which the French and the British disagreed, despite the Anglo-French intelligence heard about existence of the

³⁶ "Fuehrer Conferenses...", *op.cit.*, p. 93.

German troops in the merchant ships in the first week of April.³⁷ British military intelligence was watching the ports and wharves as well as the seas collected early data indicated the German activity for a landing, on 3-5 April.³⁸

Raeder submitted the completed plans of the Navy to Hitler on 1 April.³⁹ Next day, Hitler ordered to launch the Operation Weserübung on 9 April. German heavy forces sailed to the sea on the same day and the supply ships for the U-boats followed them on 5 April. In the early hours of April 3, three German supply ships camouflaged as colliers began their voyage to Narvik, about 1.000 miles, carrying coal covered artillery and ammunition. There were 2.000 soldiers had embarked on ten destroyers.⁴⁰ Kriegsmarine ordered the U-boat commanders open their order envelopes for the "Operation Hartmut", the U-boat operation during the Weserübung.⁴¹ Other vessels left their ports on 7 April.

British Expeditionary Forces embarked and the British minelayers also sailed to the sea on 7 April and at the same day, a British aircraft spotted strong German naval forces crossing the Skagerrak strait at 01.25 p.m. British Home Fleet in Scapa Flow immediately sailed at 07.30 p.m. to counter the German fleet. Next day, British destroyer Glowworm left the task force to search someone fell to the sea, and coincidentally encountered the German battle cruiser Hipper, off Trondheim. Had not any opportunity to evade the cruiser, the Glowworm headed towards and rammed the Hipper at full speed and sank. Her sink was at a cost of badly damage on the Hipper which took 528t of water from a 30-meter-length

37 Hart, *op.cit.*, p. 65.

38 Gilbert, *op.cit.*, p. 52-53.

39 "Fuehrer Conferences...", *op.cit.*, p. 90.

40 Gilbert, *op.cit.*, p. 52.

41 Operation Hartmut is the codename of the U-Boat operations during the campaign in Norway.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

hole.⁴² At the same day, the Polish submarine Orzel torpedoed the German transport Rio de Janeiro. Survived German soldiers did not conceal they were going to Bergen to protect Norway against the British invasion, but the Norwegian government did not do anything. British minelayers laid mines along the Norwegian coasts on 8 April. British announced they mined Norwegian territorial waters in order to stop the German iron ships coming down from Narvik. Germans responded them confidently, they knew how to react.⁴³ Because the Germans had sent their ships before the British operation, the British counter-measure was too late. Thus defense of Norway had been fallen on the Norwegians' shoulders alone at the beginning.

Norwegian Armed Forces had six divisions and had 56.000 personnel on full mobilization. Royal Norwegian Navy had four new escort destroyers, and a new minelayer, two large but outmoded coastal defence vessels, three small pre-1918 destroyers, and about 40 smaller vessels, to protect the longest coastline in Europe. There were partially manned coastal forts and a small naval air force. Navy's total mobilization power was 5.000, at the end of 1939. Army air force had only 16 modern aircraft of all about 40, while the naval air had six modern and 20 older aircraft.⁴⁴

INVASION

On 9 April, the German seaborne and airborne landings began. Overrunning Denmark, the German forces started landings on the Norwegian coasts. In the Narvik sector, the British battleship Warspite under Admiral William Whitworth sighted the German battleships Gneisenau and the Scharnhorst

42 Richard Humble, *Hitler'in Açıkdeniz Filosu*, Baskan Yayınları, İstanbul 1976, p. 85; Hipper lied four degrees on starboard, but continued her voyage. Commander of the Glowworm, Lieutenant Colonel G. Broadmead Roope awarded Victoria Cross by his courage, after his death.

43 Shirer, *op.cit.*, p. 310.

44 Dear, *op.cit.*, p. 640.

under Rear Admiral Günther Lütjens, 80 km off Narvik, in the morning and began to pursuit. Lütjens succeeded to take the Warspite far to the German amphibious forces on their way to Narvik.

After a short shelling, the Renown seriously damaged the Gneisenau by three 380 mm shells, silenced her fire extinguisher system and 280 mm frontal turret.⁴⁵ Her fire-control system and frontal turret was out of action. However, the German battleships escaped under intensive fog. Successes of Lütjens brought Commodore Paul Bonte's 10 destroyers overrun the Norwegian coastal guards Eisvold & Norge to land on, thus the German task force easily captured Narvik. In the Trondheim sector, the Hipper silenced the only Norwegian coastal gun opened fire. Capitulation of Trondheim was not difficult to the Hipper and four destroyers. However, there was a greater resistance in Bergen, where artillery training ship Bremse and light cruiser Königsberg were damaged by the Norwegian coastal guns.

Had panicked when they received the information of the success of the German seaborne operations, the Admiralty ordered every warship join the British Home Fleet under Admiral Sir Charles Forbes.⁴⁶ This brought the Home Fleet gathered as a large target of the Luftwaffe. After a German reconnaissance aircraft spotted Forbes' force off Bergen at 10.30, 41 He-111s⁴⁷ and 47 Ju-88s⁴⁸ attacked the British battleships over three hours.⁴⁹ Battleship Rodney was hit by a bomb, but not damaged. Cruisers Devonshire, Southampton and Glasgow were also hit and destroyer Gurkha sunk.

There was also an expectable development occurred; pro-German Vidkun Quisling declared himself as the new Prime Minister of Norway. On the evening of 9 April, Quisling attempted a coup d'état, announced

⁴⁵ Humble, *op.cit.*, p. 86.

⁴⁶ Stephen Roskill, *The Navy at War 1939-1945*, Wordsworth, Hertfordshire 1998, p. 63.

⁴⁷ A twin-engine German medium bomber.

⁴⁸ A twin-engine German multi-role aircraft.

⁴⁹ Cajus Bekker, *4000 Metreden Hücüm*, çev. Samih Tiryakioğlu, Baskan Yayınları, İstanbul 1975, p. 132.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

formation of a government of national unity, however his attempt backfired and the Norwegian resistance stiffened much.⁵⁰ Norwegian Army refused Quisling's submission to the Germans and went on fighting, in a case, four busses of German troops trapped and fusilladed, where 200 Germans killed.⁵¹ Germans learned Quisling was powerless and fired him from his post three days after his declaration.⁵²

When the invasion began, the Allied leaders were totally surprised. British Prime Minister Neville Chamberlain informed the cabinet about the German landings, but he had doubt about the truth, because nobody expected the Germans dare to land on very far as Trondheim and Narvik.⁵³

GERMAN AIRBORNE AND SEABORNE LANDINGS

A group of twelve Ju-52s⁵⁴ carrying 120 paratroopers under Lieutenant Baron von Brandis headed Stavanger-Sola airfield.⁵⁵ One Ju-52 lost its way due to heavy fog over Skaggerak and returned to Denmark. Other 11 Ju-52s passed over the fog and dropped the paratroopers near Sola. Capitulation of the Sola Airfield was not very difficult to them, although they were seriously lacked of air support. Air support from Sola quickly maintained, and the third naval assault to Kristiansand accomplished after the first two were defeated by shore batteries. At noon, both Arendal and Kristiansand were captured. Thanks to the capitulation of the Stavanger aerodrome, 180 Ju-52s touched down Sola by the evening.⁵⁶ Later, this number increased to 250 bringing 5.000 troops of the 69th Division. Landing on Egersund was also easily and successfully completed without any resistance.

50 Dear, *op.cit.*, p. 639.

51 Gilbert, *op.cit.*, p. 54.

52 Peterson, *op.cit.*, p. 185-186.

53 Hart, *op.cit.*, p. 59.

54 A tri-motor German transport aircraft.

55 Bekker, *op.cit.*, p. 128-130.

56 John Terraine, *The Right of the Line*, Wordsworth Editions, Hertfordshire 1997, p. 115.

In the first day, only events around Oslo threatened the German operation. In Oslo fiord, at Drobak crossing, battle cruiser Blücher had been heavily damaged by two 280 mm shells of old Norwegian coastal guns of Oskarborg Fortress on Kalholmen Island. Blücher tried to creep out of range, but was sunk by two torpedoes at 07.23. Most of the members of the 163rd Infantry Division's HQ, including division Engelbrecht, Gestapo officers, and the administrative personnel intended for the military government of Norway, swam to the land and capitulated by the Norwegian troops. This forced heavy cruiser Lützow and other vessels to withdraw. German troops landed on 10 km away in the fiord.

Raid on the Fornebu Airfield was also very near to cancel due to heavy fog over Skaggerak that 29 Ju-52s of the first group carrying the paratroopers headed back to Germany. Luftwaffe Lieutenant-General Hans-Ferdinand Geisler, commander of the Fliegerkorps X, called all Ju-52s back, but leader of the second group, Hauptmann Richard Wagner ignored his order continued, but his aircraft was raked. Because there were a few Bf-110s⁵⁷ fighting with the Norwegians were nearly out of fuel, they had to land on the Fornebu, before its capitulation with a few Ju-52s continued their way. Strangely, Fornebu was secured by chance, as well as the courage of the Bf-110s' crews from the first flotilla of JG-76⁵⁸ and Wagner's group.⁵⁹

After the capitulation of Fornebu, Ju-52s brought 3.000 soldiers of the 163rd Division near Oslo. This eased the end of the resistance in the capital. Nevertheless, postponement of an early capitulation gave enough time to King Haakon VII and the Norwegian government to flee inner

57 A twin-engine German heavy fighter.

58 JG-76: *Jagdgeschwader 76*, German 76th Fighter Wing.

59 Bekker, *op.cit.*, p. 118-121.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

Norway, along with the treasury of state. On April 10, German paratroopers from Fornebu captured Oslo. Despite their limited numbers, German paratroopers marched into the city and felt the residents captured, they did not resist.

Same day, the British fleet tried to seize power by the naval attacks. After landing troops, light cruiser Karlsruhe was torpedoed by the British submarine Truant. Another British submarine Spearfish also torpedoed and heavily damaged the Lützw. After a British reconnaissance aircraft reported the Königsberg's presence at Bergen, 15 Skua⁶⁰ dive-bombers taking off the British aircraft carrier Ark Royal, hit the Königsberg's moorings with three 500 lb bombs, and the Königsberg became the first battleship sunk by the dive-bombers.⁶¹ British aircraft carrier Furious also attacked Trondheim, but it did not make a great effect. That day, the British also landed on Faroe Islands. Same day, off Stavanger, U-4 under 1st Lieutenant Hans-Peter Hinsch sank the British submarine Thistle.

Highlight of the *Weserübung* occurred at Narvik. After 2.000-strength German forces captured the city, the British tried to cut their supply routes from the sea, to ease a counter-landing. British reaction to enter the fiord through Narvik brought the first naval battle, in which the German destroyers repelled the British attack. British had underestimated the number of German destroyers according to their information taken from a Norwegian post out of Narvik, so that they had attacked with only five destroyers against the Germans' 10.

60 A carrier-based, single-engine British dive-bomber.

61 Len Deighton, *Blitzkrieg*, Jonathan Cape, London 1993, p. 82.

Hipper reached the Gneisenau and the Scharnhorst on their back route. Finally, they reached Wilhelmshaven in safety. Their temporary absence eased the British make a new plan to attack Narvik. Germans also lost the troopship Alster, carrying motorized vehicles. British air forces sank an ammunition ship, too.

British bombers attacked the German warships and other vessels along with the airfields, harbors and towns during the campaign, in some situation the bad weather was disincensive. British bomber losses were not light. In a case, on the southern sector, RAF's 12 Hampdens⁶² attacked a warship in Kristiansand, were caught by the German fighters and lost half of their numbers.⁶³ British fighters of the aircraft carriers were not a match for the German Bf-109s or Bf-110s, because carrier-based fighters had limited abilities in the sky. Due to the German promptitude, the British could not have found an opportunity to deploy their own squadrons to the Norwegian airfields. Thus the British had a deeply disadvantage in dogfights, so their fighters could not well-escort their bombers. Daily bombings were heavier in losses, while night bombings were not effective enough. Thus the German bombings seem more effective. Germans also found an opportunity and bombed Nybergsund village, supposed to kill the Norwegian king and members of the government who were hidden in the forest near the village. Allied actions were not able to overcome the Germans who had reinforced their post in Norway with 8.500 men, 1.000 horses, 1.500 vehicles and 2.200 tons of material.⁶⁴

Second Battle of Narvik happened on 13 April. Warspite and nine destroyers entered the fiord and sank all of eight remained German destroyers and U-64. There were 2.000 German troops stuck in the city.

⁶² British twin-engine medium bomber.

⁶³ Terraine, *op.cit.*, p. 117.

⁶⁴ Friedrich Ruge, *Der Seekrieg*, Naval Institute Press, Annapolis 1971, p. 84.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

ALLIED COUNTER-LANDINGS

On 14 April, the Norwegian Chief of Defense Major-General Otto Ruge demanded the British Prime Minister Neville Chamberlain, capitulation of Trondheim and bombing of Fornebu, with a telegram. Chamberlain returned him promising five divisions. Same day, "Operation Henry" was launched for reconnaissance with 300 marines at Namsos, 128 km north of Trondheim. A second diversionary landing, "Operation Primrose" was executed with 600 men 240 km south of Trondheim on 16 April. At the same time "Operation Maurice" was started under Major-General Adrian Carton de Wiart, and the 5.000 men of the 146th Territorial Brigade landed on Namsos for the ground attack to Trondheim from the north.⁶⁵ Maurice force had to cross 214 km to Trondheim.⁶⁶ Seaborne landings were done, despite the German air raids on 15-17 April.

A second seaborne landing targeted Harstad. Elements of the 5th Norwegian Division under Major-General Jacob A. Laurantzson eased Wiart's task. On 15 April, Namsos was under three-meter snow and around there temperature was -18°C.⁶⁷ Terrain under snow was not same for both sides; attackers had to spurt against well-trained defenders. In the afternoon, 350 Scots Guards landed at Sjøvegan,⁶⁸ as starting "Operation Rupert" in the north of Narvik.

Same day, the Germans realized a small airborne landing, a Fallschirmjäger company of 200 men landed on far behind the front at Dombås, halfway between Lillehammer and Andalsnes.⁶⁹ They achieved cutting the Norwegian communication lines, but they were forced to surrender six days later. Between 14 and 17 April, snow and heavy fog hampered Luftwaffe's close support in the Narvik sector.

⁶⁵ François Kersaudy, *Norway 1940*, St. Martin's Press, New York 1991, p. 96.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ Gilbert, *op.cit.*, p. 55.

⁶⁸ Kersaudy, *op.cit.*, p. 123.

⁶⁹ Kersaudy, *op.cit.*, p. 112.

On the other hand, retreating Norwegian 1st Division interned the Swedish soil. After 15th April, "Operation Boots", the naval attack on Trondheim, was enlarged as "Operation Hammer". On 15th April, Supreme Court President Paal Berg and the Christensen Government informed the Norwegian people that a Seven-Member Administrative Council had been formed. Hitler hoped this could ease the operations in the Central Norway but the events were far to Hitler's wishes. Second large German reinforcement, including 6.000 men, 900 horses, 1.300 vehicles and 6.000 tons of material arrived in Norway,⁷⁰ at the same day.

On 16 April, most of the 24th Infantry Brigade with its equipment arrived at Narvik sector but there were too much organization losses, one example was the 203rd Field Battery which had arrived without single cannon, in the following days. There was also chaos in both the British General Staff and Naval Forces that caused sudden change of the landing plans on 17 April. Results badly affected the Allied operations against Trondheim. Much equipment sent back to Britain, while some were sent to Narvik and never delivered true unit.

In addition, some units that were planned to support the operations either postponed or never arrived. For example, the 147th Brigade never disembarked at Namsos. These conditions sharply decreased the Allies' strike power, made all operations against Trondheim tend to be defensive actions in a week. In the south, the 3rd Norwegian Division surrendered in the north of Kristiansand.

Considering the forthcoming Operation Sichelschnitt,⁷¹ Hitler was very anxious with Dietl's situation. OKW decided Dietl evacuate Narvik with his troops and cross border into Sweden. This decision was intervened at the last minute, after Chief of the Operations Staff of the OKW, Major General Alfred Jodl's advice, the führer decided Dietl to take hold as long as possible.

70 Ruge, *op.cit.*, p. 84.

71 Codename of the German offensive on France and the Benelux.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

The key objective was Trondheim and there the German soldiers numbered less than 2.000, made Hitler panicked. However, the Luftwaffe supplied and reinforced there carrying 5.500 troops.⁷² There were also supplies and 88 mm AA guns sent by three U-boats with a total capacity of 296 tons.⁷³ 148th Territorial Brigade under Brigadier Harold de Riemer Morgan landed on Andalsnes to secure Dombas and proceed to Trondheim, while Ruge's troops making the Germans late with all efforts as "Operation Sickle". Sickle force had 1.000 untrained men, underequipped, and without means of transportations.

On 18 April, British troops landed on Alesund and a British base was formed at Molde. After the weather lifted, motorized German columns resumed their advance; east of Lake Mjosa, Elverun and Hamar fell, while further west Gjovik and Raufoss, with its large ammunition plant, were imminent dangers of being overrun by two tank columns surging forward along the Randsfjord. To block the German offensive, Ruge applied for his last reserves, some 5.000 men of the Bergen Division.

On April 20, Operation Hammer was officially cancelled and Churchill told about new plans that the French 1st Light Division of Chasseurs Alpine was directed to support Wiart's units in the north of Trondheim and a regular Brigade from France to support Morgan's troops around Andalsnes. British continued landings with a French brigade. Three Chasseurs Alpine battalions of the French 5th Half-Brigade which was diverted from Narvik two days ago arrived at Namsos and the 15th Brigade arrived at Andalsnes. The brigade who landed on Namsos suffered during its advance inland because it was equipped neither field nor AA-guns.⁷⁴ From the south, Andalsnes-Trondheim road was 320 km; while from the north, Namsos-Trondheim road was 200 km.⁷⁵

72 Peterson, *op.cit.*, p. 184.

73 "Fuehrer Conferences...", *op.cit.*, p. 96.

74 Anti-aircraft gun.

75 Peterson, *op.cit.*, p. 184.

On 21 April, Lieutenant General Bernard Paget, who was appointed to the command of the Hammer before, became the commander of the Sickle. On the other side, the Germans clashed with the Allies at Lillehammer. German paratroopers were dropped on the flank of the Allies near Stenkjaer. Three German battalions supported by heavy mortars and dive-bombers, struck east of Lake Mjosa and inflicted heavy losses on the British two half-battalions at Asmarka and Lunderhodga. By the evening of 23 April, the badly mauled remnants of the 148th, nine officers and 300 men were evacuated by busses towards Kvam and the Heidal.⁷⁶ Same day, British government had requisitioned the whole Norwegian fleet and gained 1.000 ships and 35 tons of gold.⁷⁷

On 24 April, decreasing Allied resistance around Lillehammer dropped German anxiety, although Paget's 15th Brigade landed on Andalsnes to stem the German advance in Gudbrandsdal. There were 3.000 men with a few Norwegian Ski detachments could not do anything but postpone, because his troops faced with 8.500 highly motorized German troops supported by artillery, tanks and dive-bombers. That day, Gauleiter⁷⁸ Josef Terboven was appointed the Commissar of Norway. Norwegian 4th Division surrendered around Voss shortly after 25 April.

There were 25 U-boats in action off the Norwegian coasts in 12 April.⁷⁹ However, those precious vessels were limited due to series of dud torpedo experiences. Increasing torpedo failures pushed the OKM releasing U-boats from operation on 26 April. Same day, the German 196th Division succeeded in joining up with the 181st Division on the south of Trondheim. On the Allied side, Paget's forces withdrew in good order to form a new defense line at Kjörem, then at Otta. Germans suffered heavy casualties attacking these positions next two days. Same day, Major

⁷⁶ Kersaudy, *op.cit.*, p. 118.

⁷⁷ Kersaudy, *op.cit.*, p. 121.

⁷⁸ Leader/administrator of a region.

⁷⁹ "Fuehrer Conferences...", *op.cit.*, p. 95.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

General Maurice Audet, Commander of the French Expedition Forces, and Colonel O. B. Getz, commanding of the 5th Brigade, planned an attack on Steinkjer coordinated with the naval attack on Trondheim. This could not be beyond imagine, because naval attack on Trondheim had been canceled a week ago and the Allied troops were considered taking part in the assault were lack of equipment.

On 27 April, Lieutenant General Hugh Royds Stokes Massy announced Sickle and Maurice had to be cancelled and Allies decided to evacuate Namsos and Andalsnes. Germans arrived on Arendal, immediately. Next day, the French Brigade General Antoine Marie Bethouart landed on Harstad in the morning. On 29 April, the Allies landed on Badö. King Haakon and the Norwegian Government left Molde, embarked on light cruiser Glasgow headed Trömsö. On the German side, elements of the second group met with the main German forces at Dragset.

Ruge's troops began to withdraw Dombas on 30 April. Then the German troops from Oslo and Trondheim met there and the German forces going along Gudbrandsdalen and Österdalen recombined. When the Germans from Oslo achieved to link the Trondheim garrison, Hitler said "that was more than a battle won, it was an entire campaign".⁸⁰ German detachments also began to probe Allied positions near Namsos. In Namsos Harbour, British AA Sloop Bittern sank by German bombers. Some elements of the Norwegian 2nd Division surrendered near the Swedish border.

Now the British began to fear a possible German plan of landing on the British soil and in early May⁸¹ they drove the Norwegian campaign to desperate. On 1 May, the Allies evacuated Alesund. Trömsö, where the Norwegian king and the members of the government rallied, became

⁸⁰ Gilbert, *op.cit.*, p. 58.

⁸¹ *Ibid.*

the temporary capital of Norway. Part of the Norwegian 2nd Division surrendered in the southwest of Lillehammer. On the other side, the German elements of the third group met with the fifth group. Between 29 April and 1 May, weather conditions worsened made the German air raids very difficult, however, the Germans had secured inland in the south. Same day, Ruge left Molde aboard a destroyer to join the king and the government at Tromsø, where about 300 km to the Russian border that Raeder had argued in his report to Hitler on 9 March on the issue of the Russians could occupy here.⁸²

On 2 May, the Allies landed on Mosjoen, while they were evacuating Andalsnes and started to evacuate Namsos. When the Germans captured Andalsnes, the Sickles totally ended with a disappointment. Remainder of the Norwegian 2nd Division surrendered at Andalsnes. Next day, the Allies completed the evacuation of Namsos embarked 4.200 men in very early hours. After the evacuation, the Luftwaffe attacked the Allied ships in the open sea and sank two destroyers with 250 men.⁸³ By the failure of the Maurice, the Germans became the only authority in the Central Norway. In the evening, Major-General Jacob Hvinden Haug signed the capitulation of the Norwegian forces south of Trondheim.⁸⁴

On 4 May, the Allies landed on Mo. Next day, two German Ar-196 seaplanes captured 1.520-ton British submarine Seal, which had hit a mine and badly damaged.⁸⁵ Norwegian 5th Division also surrendered at Namsos. Three days later, an interrogation about the ill-commanded operations in Norway started in the House of Commons. On 8 May, there was a British aerial reconnaissance for a landing around Bjerkvik,

⁸² "Fuehrer Conferences...", *op.cit.*, p. 86.

⁸³ Kersaudy, *op.cit.*, p. 180-181.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Germans commissioned it as UB, until the end of war. Bekker, *op.cit.*, p. 134.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

immediate north of Narvik. In the first month of the invasion, the Allies had achieved nothing in Norway, as the Germans advanced to the north as planned.

On 10 May, Germans launched the *Sichelschnitt*, began to invade Low Countries and France. That day, the British government which was frayed by the mismanagement of the operations in Norway resigned and King George VI commissioned Winston S. Churchill to establish the new cabinet. Same day, the Germans captured Mosjøen. Two German infantry companies landed at Hemnesberget between Mosjøen and Mo to cut the Allies' back route to northward. Polish ship *Chrorby* also sunk by the German bombers.

On 12 May, three destroyers and four armored landing crafts with 120 men each, escorted by ironclad *Resolution*, cruisers *Effingham* and *Windictive* and five other destroyers landed at Bjerkvik after a bombardment. Germans slowed their landing as well as possible with a strong resistance. On 14 May, German advance reached Mo. Four days later, the Allies had to evacuate Mo. German advance was not accelerated enough; nevertheless they were continuously on their course.

By the seven German panzer divisions crossed the Meuse on 14 May, increasingly dangerous situation in Northern France shadowed the Allies' remaining operations around Narvik. On 17 May, Churchill told the necessity of transferring the destroyers, AA guns and fighters in Narvik, to France. Same day, a German parachute battalion was dropped to Narvik open the way to the attacking elements of the 2nd Gebirgsjäger approaching the city from the south as the relief.⁸⁶ In May, Lieutenant

⁸⁶ Brian L. Davis, *German Parachute Forces 1935-1945*, Arms and Armour, London 1974, p. 7.

General Claude Auchinleck took over the command of the Allied forces in Northern Norway from Major General Pierse J. Mackesy. On the German side, the Luftwaffe had landed an artillery battalion at Narvik, while the Swedes permitted a shipment of supplies by rail; however, surrounded German troops in the sector were near rebellion by 21 May.⁸⁷

On 27 May, the German mountain troops and the sailors were all compelled to evacuate the city. Luftwaffe also bombed Bodö. At night, the Allies launched the final assault towards Narvik in three ways. Effective bombing of the Luftwaffe hampered some Allied operations. After the Allied vanguards saw there would not German troops remain, they entered Narvik on 28 May. However, the Allies had to evacuate Bodö next day. Two days later, the Allies had to oppose the German relief forces at the east of Bodö.

British cabinet had decided to stop the operations in Norway on 24 May. On 28 May, in the Western Front, Belgian Army capitulated by the Germans. Now, every effort was to save the B.E.F.,⁸⁸ surrounded at Dunkirk. Evacuation of Dunkirk in France successfully completed on 4 June; however, this gave the way to the Germans and at the same day, the German Fleet Commander Admiral Wilhelm Marschall sail from Kiel with the Scharnhorst, Gneisenau, Hipper and four destroyers to bombard the British base at Harstad. On 7 June, the Allies began to evacuate Narvik. Norwegian King and government left country on heavy cruiser Devonshire, hoisted anchor for London. On the other side, the Luftwaffe informed Marschall about two Allied convoys.

Next day, the Allies completed the evacuation of Narvik. Same day, Marschall attacked the Allied ships and sank the tanker Oil Pioneer, the troopship Orama and the escort Juniper, ignored the hospital ship

⁸⁷ Peterson, *op.cit.*, p. 184.

⁸⁸ British Expeditionary Forces, situated and defending in the northwest France.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

Atlantic. At 16.00 he also caught and sank the aircraft carrier *Glorious* within 1.474 personnel, including 39 RAF pilots,⁸⁹ plus destroyers *Acasta* and *Ardent*. *Acasta* achieved to hit a torpedo to the *Scharnhorst* seconds before sinking. On 9 June, the Norwegian 6th Division was disbanded under Ruge's supervision.

Campaign in Norway had ended, but some successive events. On 13 June, the *Scharnhorst* and *Gneisenau* were exposed a RAF air raid at Trondheim. On 16 June, the Germans landed at Kirkenes in the Northwestern Norway. On 20 June, the *Gneisenau* and *Hipper* left Trondheim tricked the British suppose those going to Iceland, provided safety to the *Scharnhorst* return Germany. However, the British submarine *Clyde* torpedoed the *Gneisenau* and forced it back to Germany with *Hipper*, following *Scharnhorst*. After Marschall's return, Raeder accused him with insubordination and replaced with Vice-Admiral Günther Lütjens. By mid-June, 270 ships and 100 trawlers of the German supply fleet, totaling 1.200.000 tons of shipping, had carried 108.000 troops, 16.000 horses, 20.000 vehicles, and 110.000 tons of stores and equipment with a loss of only 2.400 men and 21 ships (112.000 tons).⁹⁰

ANALYSIS

Germans gained very much from the campaign in Norway. They captured important air and naval bases. After the invasion, German air wings could threaten Britain from the north as well as the east to force the British distribution of homeland defense power to south and east. Baltic was also secured at all and Norway provided a safety way of connecting the German naval bases to the North Atlantic. This provided easiness for

⁸⁹ Terraine, *op.cit.*, p. 118.

⁹⁰ Ruge, *op.cit.*, p. 91.

further U-boat operations, especially for ocean-going boats. So do the German major warships. By the Operation Barbarossa began, Norway became the main obstacle of the Allied arctic convoys to Russia. Beside those, the British threat to the German motherland from the north was over.

There were many lessons from the campaign. First, the paratroopers became a precious instrument of the war. Second, everybody saw role of the air superiority affected the course of the battle. Although the Luftwaffe lost 242 aircraft (including 80 transports) to RAF's 112,⁹¹ it succeeded in covering the Norwegian skies. This eased the close support and interdiction sorties. He-115s and Ar-196s of the 706th Coastal Squadron patrolled the Skagerrak and the Kattegat to hunt the Allied submarines to secure the sea-route between Germany and Norway. On the other hand, the Allies experienced infantry was not much, but open target, if it was not equipped with anti-aircraft guns⁹² and field artillery. Weserübung also showed the difference between the German and the Allied military personnel quality in training. Its best example was how the elements of the 3rd Gebirgsjäger Division with the strength of 4.000 men, including 2.500 sailors of the sunken ships, equipped with 28 heavy and 60 light AA guns,⁹³ stopped and detained 30.000 Allied troops a Narvik. Battles around Narvik demonstrated the importance and limits of air supply in the tactical level, notwithstanding the Germans would use it in the operational and strategic levels in Russia and Tunisia.

Although the British had an absolute sovereignty in the seas, the Germans remained tactical superiority on the ground and achieved their operations by audacity. A well-calculated invasion plan worked on with well-trained and well-equipped personnel.

91 Kersaudy, *op.cit.*, p. 225.

92 In early war, there was a shortage of the British anti-aircraft guns affected all British garrisons, including Malta where the Axis could conduct seaborne and airborne landings as in Norway.

93 Kersaudy, *op.cit.*, p. 196.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

Beside those lessons, everybody saw that the Kriegsmarine had not been ready to a total war. Naval actions off Norway were costly to the Germans affected the course of the Second World War, especially in two operations: "Dynamo"⁹⁴ and "Seeleon".⁹⁵ Nevertheless, the Kriegsmarine made the best and realized vital landings. Naval losses were mutually heavy, however importance of the campaign made the Germans ignore naval wearing out. Germans lost heavy cruiser Blücher, light cruisers Königsberg and Karlsruhe, 17 destroyers, four U-Boats (U-13, U-49, U-50, U-64), 10 transports and 11 auxiliary ships. Allied naval casualty was nearly almost the British, lost the aircraft carrier Glorious, cruiser Effingham, AA cruiser Curlew, nine destroyers, six submarines, one sloop, 11 trawlers, three troop transports and two supply ships. Allies suffered damage of four cruisers (Penelope, Suffolk, Aurora & Emile Bertin), two AA cruisers (Curaçao & Cairo), two sloops and eight destroyers. On the German side; Scharnhorst, Gneisenau, Lützow, Admiral Scheer, Emden, Admiral Hipper, six destroyers and six torpedo boats were damaged. It is clear; the British losses were heavier than the Germans. Germans' all of five "Von Roeder" class and five "Leberecht" class destroyers also sank at Narvik that it was written their tombstones and those classes of destroyers would never built again.

Economically, victory in Norway was very profitable to the Germans that they could receive both Swedish and Norwegian iron ore that reached 600.000 tons in 1941, 1.800.000 tons in 1943.⁹⁶ On the other hand, they cut off the Swedish iron ore to the world. However, there is also a reality; by the fall of France the Germans provided much iron ore from France shadowed economic profit of the campaign in Norway.⁹⁷

94 Codename of evacuation of Dunkirk.

95 Codename of the German landing on England.

96 Kersaudy, *op.cit.*, p. 226.

97 Peterson, *op.cit.*, p. 186.

Politically, Germans gained prestige while the Allies' perpetual losing, and two weeks after Norway fell, surrender of France feared all other countries of Europe much. Germans demonstrated their operation capability in an oversea campaign; they landed on, they advanced on a snowy battleground in mountainous regions and fought terrific at the sea, in the air and on the ground. Thus their abilities in all areas of the warfare made them superior. Germany could not have shown the abilities of their panzers in Norway. There were only Panzer Abteilung zbV 40⁹⁸ consisted of about 50 tanks, mostly Pz-IIs and Pz-IIIs light tanks.⁹⁹ Three prototypes of Neubaufahrzeugs were sent for replacement and latter for impression on the Allies as having heavy tanks, and a few useless type of Pz-III Ausf D medium tanks also assigned the unit. There were also Czech origin 15 Pz-38A light tanks fought in Norway.¹⁰⁰ Wehrmacht concealed the most useful panzers to France.

All of those increased the German pressure over the neutrals, for example, Sweden who had not allowed transporting equipment to Dietl's forces in Narvik, except from a train carrying only medical equipment, changed its behavior by 19 June.¹⁰¹ Between 19 and 22 April, a train with 24 wagons had crossed Sweden, and reached Narvik carrying both food and medical equipment. Another train with five wagons brought 300 health service personnel to Narvik on 25 April.¹⁰²

During the campaign, British politicians failed to see the outcomes of the battles and they misdirected their policies on their faults. Perhaps, this caused to leave Narvik to the Germans. While the battles were dense around Narvik, they rejected the "Mowinckel Plan" of their Swedish

98 Tank detachment for Special Employment 40.

99 Some panzers were lost in the "Antaris H" which was sunk by a British Submarine were not included.

100 Peter Chamberlain et al., *Encyclopedia of German Tanks of World War II*, Arms and Armour, London 1993, p. 18, 43, 60, 147; Bryan Perrett, *Knights of the Black Cross*, Wordsworth, Hertfordshire 1997, p. 59; Peter McCarthy-Mike Syron, *Panzerkrieg*, Constable, London 2002, pp. 64-65; Samuel Mitcham, Jr, *The Panzer Legions*, Stackpole Books, Mechanicsburg 2007.

101 William L. Shirer, *Nazi İmparatorluğu-Yükseliş*, çev. Rasih Güran, Hürriyet, İstanbul 1979, p. 348.

102 Kersaudy, *op.cit.*, p. 202.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

colleagues. This plan was about the creation a demilitarized zone around Narvik. When the Swedish offered an unoccupied zone in Northern Norway, the Germans tended to accept this idea due to Dietl's worsened conditions in Narvik. If the British politicians had seen that the campaign was lost despite their increasing activities around Narvik, they could provide an independent zone. When the tides turn, the British embraced to their rejected plan but now German had been taking the initiative in the north, and there was not any chance for Hitler accepted it. Besides, Dietl's forces achieved to make the Allied focus divide into two, distracting attention to the furthest north. This retained the Allies capture Trondheim, the key point of the campaign.

During the campaign, German total losses were 5.296. Allied casualty was 1.869 British, 1.335 Norwegian, 530 French and Polish, plus 250 Allied troops at the sea; total 3.984.¹⁰³ Luftwaffe was very effective during the campaign. In the first day, it flew some 680 sorties, including 400 transports, accomplished all missions at a cost of 23 of which 11 were transports and seven more damaged in crash-landings. On the other hand, the Norwegian first line aircraft downed to 54 by several reasons.¹⁰⁴ Between 9 April and 10 June, the Germans lost 260 aircraft, as the British were 169.¹⁰⁵

King Haakon VII and the Norwegian Government left their country and crossed to England. British demoralized and lost reputation, they evacuated both the French and Norwegian coasts in a week. Germans did not provide Quisling post of the Prime Ministry until 1942. He was decreed as traitor after the war, judged and executed on 24 October 1945. Terboven was dismissed on 7 May 1945 and the next day, he committed suicide. After a long disagreement with Terboven, Falkenhorst

103 Kersaudy, *op.cit.*, p. 225.

104 Hooton, *op.cit.*, p. 223.

105 Hooton, *op.cit.*, p. 236.

was dismissed in 1944, was tried and sentenced to death for the German garrison's decimations in Norway; his sentence was later commuted to 20 years imprisonment; later released from prison due to a heart ailment in 1953.¹⁰⁶

IMPORTANCE OF THE INVASION

1930's status quo showed two reality factors in the in Europe. First, none of the countries must have been alienated. Otherwise, political gaps in different regions could become critical issues which created opportunities to the revisionists. Second, both of the punishment and appeasement policies towards the major powers including the countries with a cultural past as major power were radical diplomatic actions which could cause radical responses. Those two factors are short summary of why Europe renewed a world war.

Anglo-French political behavior in the interwar period was not praiseworthy. Miscalculations and national interests shadowed recent realities of the continent, got democracies squeeze to the Western Europe, while the minor countries grasped into the dark. Decline in trustworthiness of consistent political action of the Allies in late 1930s, influenced all minor countries negatively. When the war broke out, those countries could only maintain their neutrality by their own, but most of them failed. Norway was amongst them.

Norwegian reaction to the events was slow, as to the invasion. This may have outcome of some reasons. First, Norway was not neighbor of Germany on the ground. Norwegians calculated the German involvement in the region at a cost of the coming operation to France, like many other

¹⁰⁶ Trevor N. Depuy et al., *The Harper Encyclopedia of Military Biography*, Castle Books, Edison 1992; Mark M. Boatner III, *The Biographical Dictionary of World War II*, Presidio Press, Novato 1996, p. 247.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

German seniors did. Actually, invasion of Norway was so risky that the Germans executed it when they felt obliged to invade as a pre-emptive issue. Comparing to invasion of Russia in 1941, the Germans had tangible clues of the British actions, such as the Altmark incidence.

Second, the Norwegian government was very cautious on both sides, not to be exposed to a *fait accompli*. In fact, geography and naval power indicated the British were the side conduct landing operations on Norway rather than the Germans. Comparison with the German navy, logically British could fight the Germans down. Norwegians decided to shrink away, such as the Low Countries, even after the capture of the German survivors of the Rio de Janerio. Norwegian reaction could be a decisive opportunity for the British seize the initiative; their hesitation gained the Germans two days in which their earlier cooperation with the Allies could reverse course of the events. This made the Allies land on nearby the enemy control logistic centers under cover of the *Luftwaffe*. British bombings of the German captured airfields in Norway fell flat.

Third, there was a near real time sample in Poland in which the Allies totally failed to obey their diplomatic and military obligations to support Poland. Undoubted, this misevent caused a reputational loss to the Anglo-French cooperation, inferred to European representation of western democracies reveal weakness, made the German power window-dressed. Norwegians easily saw their trust to the Allies could bring a hollow alliance style got the Polish's fingers burnt.

Representing the Allies, the British were the arbiter on the politics towards Norway. Norwegian geopolitics allured the British to reach Finland as well as to threat the Germans from the north. However the British made two critical mistakes before the Weserübung. First, they

provoked the Germans adumbrating their movements. Altmark incident was in the middle of this mistake. Germans could not easily decide to attempt such a risky operation on Norway, however, the British maneuvers made it easier. Germans took up the challenge merely the operation was a pre-emptive strike. On the other side, Norway was an opportunity to break the historical British naval blockade. Second mistake was the British not to take action immediately. They were slow to react and hesitated to invade Norway enabled the Germans' daring plan. Germans were able to establish the inner ring of communications, usable airfields and maintained the supply lines, while the British and allies were lack in intelligence and cooperation.¹⁰⁷ German Ju-52s flew 3018 sorties, carrying 29.280 personnel, 259.300 imperial gallons of fuel and 2.376 tons of supply in the course of the whole campaign.¹⁰⁸ British and the Norwegian air forces were not able to cut this line of air supply.

Weserübung Nord was based on initially two steps. First, absolute surprise of pre-emptive strike would take possession of vital objectives, for creation of base areas. Recently, if the US Army invades a country, first the government mobilizes diplomacy to acquire bases from neighbors of the targeted state. A region having large soil is suitable for a superior army, to maximize maneuverability because it expands line of arrival to diversify ways of strike, thus it expands the surface of impact. It is one of the reasons of the ground operation of the Gulf War in 1991 in which ground operation resulted shorter than the War in Iraq in 2003. In Norway, the Germans had to create their own line of arrival for jump to the second step.

107 Peterson, *op.cit.*, p. 187.

108 Terraine, *op.cit.*, p. 115.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

Second step combined two types of operations, one defensive and one offensive. German units had to defend the line of arrival against the Allied landings. Germans were also under the time pressure that they should expand the line of arrival along with the country. German units which landed on to capture the northern objectives achieved, however they needed the bulk of the group meet them. Divisions of the German Army Group XXI reached to full capacity after the arrival of their missing units in a week, and raised pressure to the north. While they were defending bases, they had to maintain logistics to further units which were not in contact on the ground. German assembly areas were diversified due to geographical structure of the country, extending from the south to the north. Line of supply could not be established on the ground, without contact. Sea routes were under threat of the Royal Navy.

Raeder had reported Hitler on 9 March 1940, "The operation itself is contrary to all principles in the theory of naval warfare" and had pointed out "The most difficult operation for the ships is the return voyage, which entails breaking through the British naval forces".¹⁰⁹ Minimizing naval losses was also as important as carrying out the seaborne landings because of securing the further traffic between the Norwegian and the German ports.

British had aircraft carriers to sweep out the coasts, while the carrier based aircrafts could interdict the ground activity. Germans could only airlift to units out of contact, but it was also risky and fugacious depending on velocity of the Allied response. In the north of the Stavanger airbase, there were not suitable airfields, William L. Shirer noted.¹¹⁰ By the southern regions secured, German units had to march to the north as quick as possible, overcoming the Norwegian divisions, despite rough terrain. Nevertheless, they achieved in both defensive and offensive issues, and

109 "Fuehrer Conferences...", *op.cit.*, p. 86.

110 Shirer, 1995, *op.cit.*, p. 314; Shirer also said that *Luftwaffe* had complete superiority with all air bases in the North, made the British navy hold back. Look at: *Ibid.*

the bulk of the German army established contact with the furthest German units around Narvik, “a harbor too far”. Anglo-American forces conducted a similar operation, with broader participation in September 1944, to seize the German positions in Arnhem, “a bridge too far”, as the furthest objective of the operation. However the bulk of the Allied army failed to reach there at the time. Under those conditions, German Navy fulfilled the tasks, transported troops, penetrated into the harbors and landed troops on,¹¹¹ and successfully captured objectives. Army maintained Navy’s achievement on land, but the seizure of the Norwegian Government.

By the invasion of Norway, the Germans forestalled the British hegemony in North Atlantic and the Allied presence in the north of Germany. Following years, back to Norway became issue under the codename “Jupiter”; however the Allies concentrated on the shortest road to the heart of Germany, they never landed on Norwegian coasts until the VE-day. Norwegian ports gave an enormous advantage to the *Kriegsmarine* that the German vessels of surface and submarine fleets could stand off. *Weserübung* had a great role for U-boats’ successes.

Norway’s importance to the east ended when Finland surrendered on 12 March 1940. Nonetheless, German attack to Russia on 22 June 1941 updated the Norwegian geostrategic importance, when the Great Britain naturally became the partner of the Soviet Union. East Front became the most using and most consuming materials of the war and according to the lend-lease program; the Allies began to send everything including tanks, aircrafts, trucks, supplies and etc, to the Soviet Union. Closest route to reach northern Soviet harbors was through North Sea and Barents Sea made Sea and air bases in Norway made the country checking point. Many Allied merchant ships were sunk by the U-boats, warships and aircrafts operated from the Norwegian bases.

111 “Fuehrer Conferences...”, *op.cit.*, p. 98.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

CONCLUSION

Invasion of Norway, initiated by a wise and gallant German plan of *Weserübung Nord*, led the battles in favour of them. Time for an urgent planning was enough; however, the plan was so risky that Germany had not have enough naval power to overcome the British, as well as it was an overseas operation to Norway near the Britain, rather than Germany.

Germans were anxious to conduct combined operations on air, sea and land. Nevertheless, they achieved to surprise the Allies, took the initiative once and conducted operations outstandingly.

Allies made many plans before and during the invasion, however they had to cancel or postpone most of them because they fell behind the Germans' schedule. In this way, the Allied counter-landings were far to realize, due to quick German domination on the supply routes and after that the climate constituted an impediment to the attackers.

REFERENCES

“Norwegian Campaign”, *Wikipedia*, <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/38/NorwegianGroundCampaign.jpg>, (Date of Accession: 30.12.2021).

ARNOLD-FOSTER, Marc, *Savaşın Dünyası*, E Yayınları, İstanbul 1975.

BEKKER, Cajus, *4000 Metreden Hücum*, Baskan Yayınları, İstanbul 1975.

BİLGİSEVER, Evrim, *Savaş ve Hile*, Işık Yayınları, İstanbul 1992.

BOATNER III, Mark M. *The Biographical Dictionary of World War II*, Presidio Press, Novato 1996.

CALVOCORESSI, Peter-Guy Wint-John Pritchard, *The Penguin History of the Second World War*, Penguin Books, London 1999.

CHAMBERLAIN, Peter, *Encyclopedia of German Tanks of World War II*, Arms and Armour, London 1993.

CORUM, James S., “The German campaign in Norway 1940 as a joint operation”, *The Journal of Strategic Studies*, 21(4), 1998, s. 50-57.

DAVIS, Brian L., *German Parachute Forces 1935-1945*, Arms and Armour, London 1974.

DEAR, I.C.B. ed., *The Oxford Companion to World War Two*, Oxford University Press, Oxford 2001.

DEIGHTON, Len, *Blitzkrieg*, Jonathan Cape, London 1993.

DEPUY, Trevor N.-Curt Johnson-David L. Bongard, *The Harper Encyclopedia of Military Biography*, Castle Books, Edison 1992.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

Fuehrer Conferences on Naval Affairs 1939-1945. Chatham Publishing, London 2005.

FULLER, John Frederick Charles, *The Second World War*, Himalayan Books, New Delhi 2002.

GILBERT, Martin, *Second World War*, Phoenix Press, London 2000.

HART, Basil Henry Liddell, *II. Dünya Savaşı Tarihi Cilt I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

HOOTON, E.R., *Phoenix Triumphant The Rise and Rise of the Luftwaffe*, Brockhampton Press, Leicester 1999.

HUMBLE, Richard, *Hitler'in Açıkdeniz Filosu*, Baskan Yayınları, İstanbul 1976.

KEEGAN John, *The Rand McNally Encyclopedia of World War II*, Bison Books, Chicago 1984.

KEEGAN, John, *The Second World War*, Pimlico, London 1997.

KERSAUDY, François, *Norway 1940*, St. Martin's Press, New York 1991.

KINDELL, Don, "British and Other Navies in World War 2 Day-by-Day", *Naval History*, <https://www.naval-history.net/xDKWW2-4004-13APR02.htm>, (Date of Accession: 30.12.2021).

MCCARTHY, Peter-Mike Syron, *Panzerkrieg*, Constable, London 2002.

MITCHAM, JR, Samuel W., *Eagles of the Third Reich*, Presidio, Novata 1997.

MITCHAM, JR, Samuel, *The Panzer Legions*, Stackpole Books, Mechanicsburg 2007.

Naval History, <https://www.naval-history.net/>, (Date of Accession: 30.12.2021).

PERRETT, Bryan, *Knights of the Black Cross*, Wordsworth, Hertfordshire 1997.

PETERSON, Edward N., *An Analytical History of World War II Volume 1*, Peter Lang, New York 1995.

ROSKILL, Stephen, *The Navy at War 1939-1945*, Wordsworth, Hertfordshire 1998.

RUGE, Friedrich, *Der Seekrieg*, Naval Institute Press, Annapolis 1971.

SHIRER, William L., *Berlin Diary*, Galahad Books, New York 1995.

SHIRER, William L., *Nazi İmparatorluğu-Yükseliş*, İstanbul 1979.

TAYLOR, AJP, *The Origins of the Second World War in Europe*, Penguin Books, London 1991.

TERRAINE, John, *The Right of the Line*, Wordstworth Editions, Hertfordshire 1997.

OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

APPENDICES

APPENDIX A: ORDER OF BATTLE

GERMAN ORDER OF BATTLE (ARMY GROUP XXI):

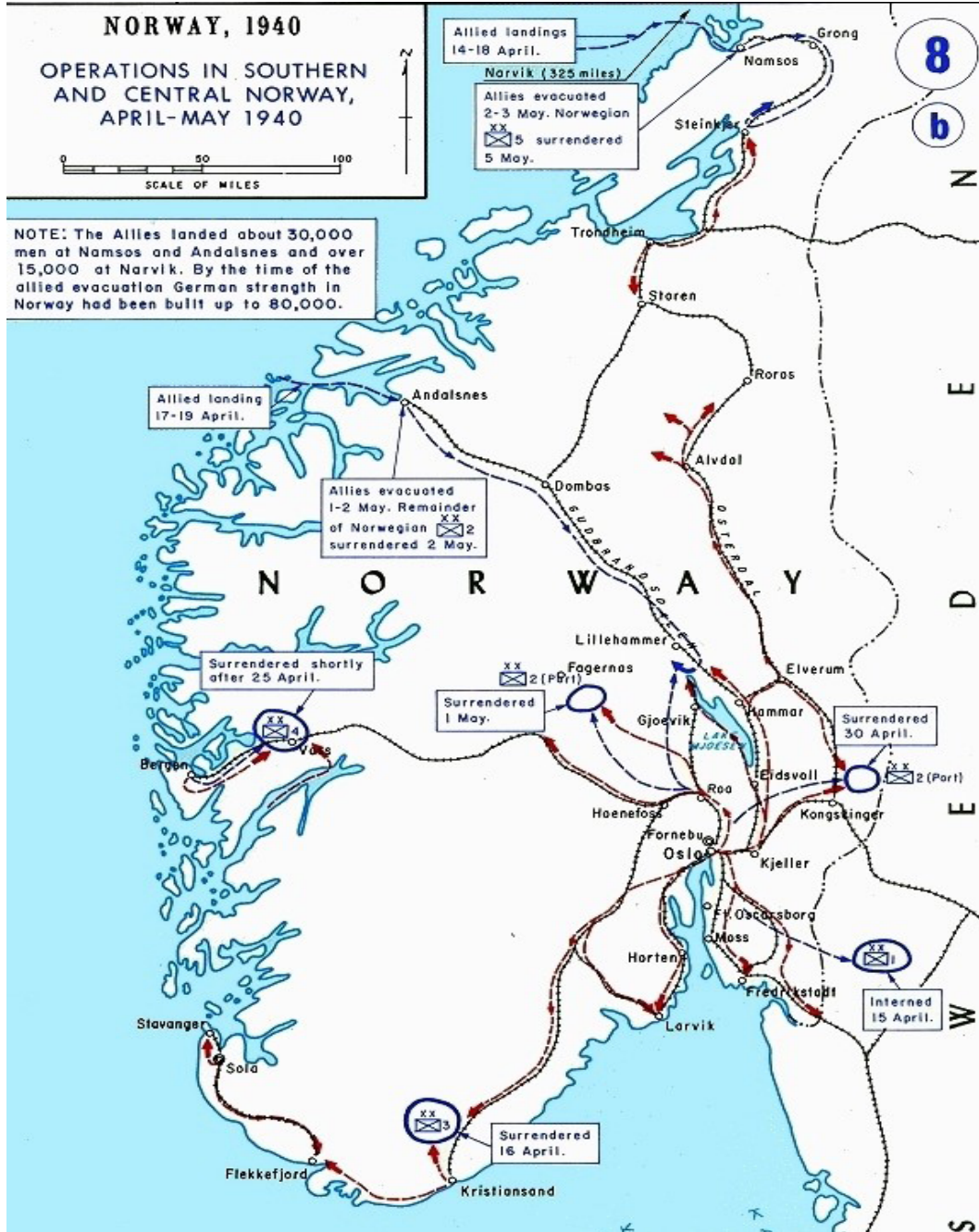
- 3rd *Gebirgsjäger* Division 9 April
- 163rd Infantry Division (two regiments) 9 April
- 69th Infantry Division (two regiments) 9 April
- 40th *Panzer Abteilung* late April
- 196th Infantry Division 11-14 April
- 181st Infantry Division 11-14 April
- 3rd Regiment of the 69th Infantry Division 11-14 April
- 3rd Regiment of the 163rd Infantry Division 11-14 April
- 214th Infantry Division 17 April
- 2nd *Gebirgsjäger* Division 2 May

ALLIED ORDER OF BATTLE (NORTHWEST EXPEDITIONARY FORCE):

- British 24th Infantry Brigade 15 April - 8 June
- British 146th Infantry Brigade 16 April - 3 May
- British 148th Infantry Brigade 18 April - 2 May
- British 15th Infantry Brigade 23 April - 2 May
- French 5th Chasseur Alpin Demi-brigade 30 April - 4 June
- French 27th Chasseur Alpin Demi-brigade 27 April - mid-June
- 13th d/b L.E. 28 April - mid-June
- Polish Brigade 7 May - early-June
- Norwegian 1st Infantry Division
- Norwegian 2nd Infantry Division
- Norwegian 3rd Infantry Division
- Norwegian 4th Infantry Division
- Norwegian 5th Infantry Division
- Norwegian 6th Infantry Division

APPENDIX B: MAPS

Map 1: Ground Operations during the Campaign in Norway¹¹²

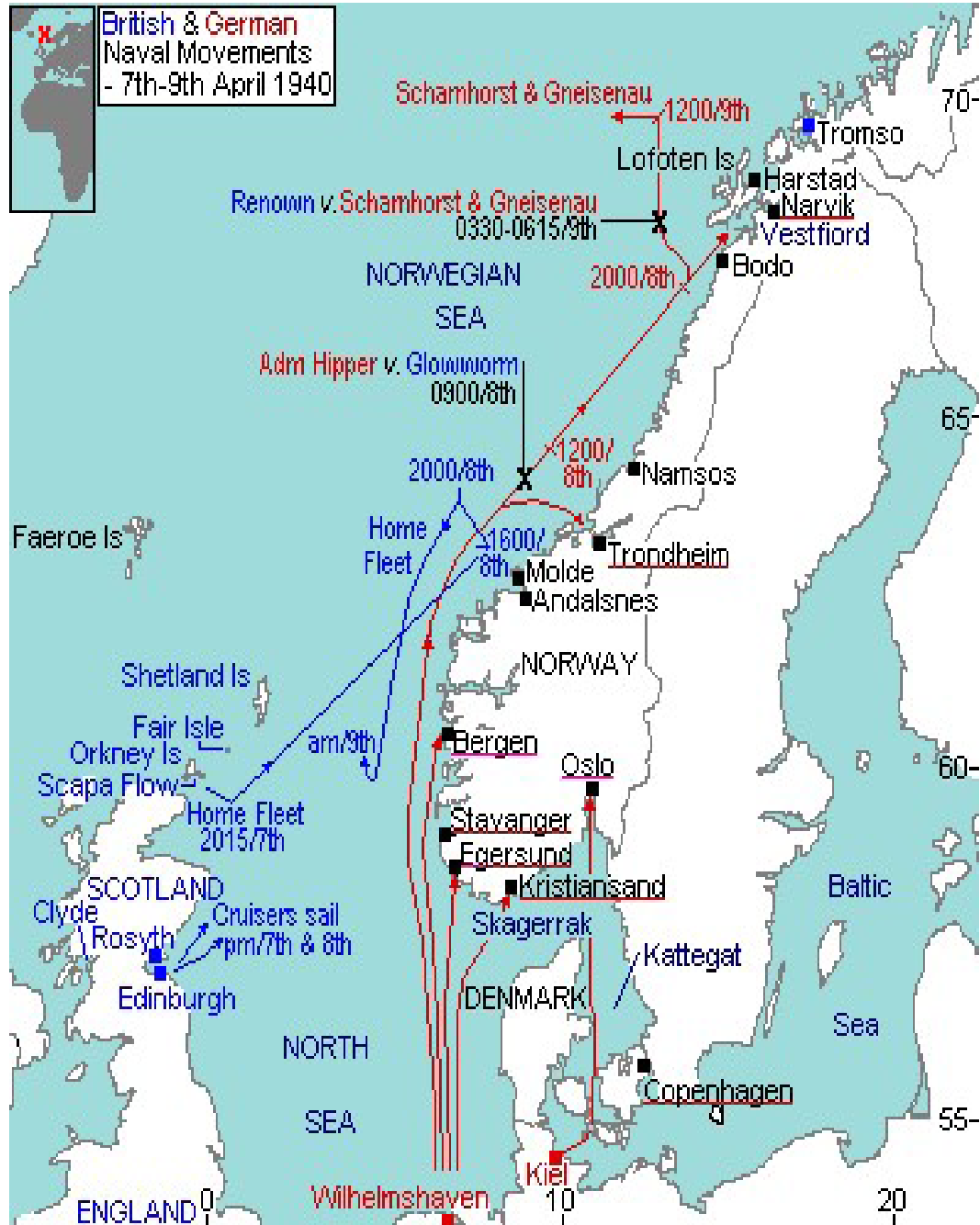

Burak ÇINAR

112 "Norwegian Campaign", Wikipedia, <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/38/NorwegianGroundCampaign.jpg>, (Date of Accession: 30.12.2021).

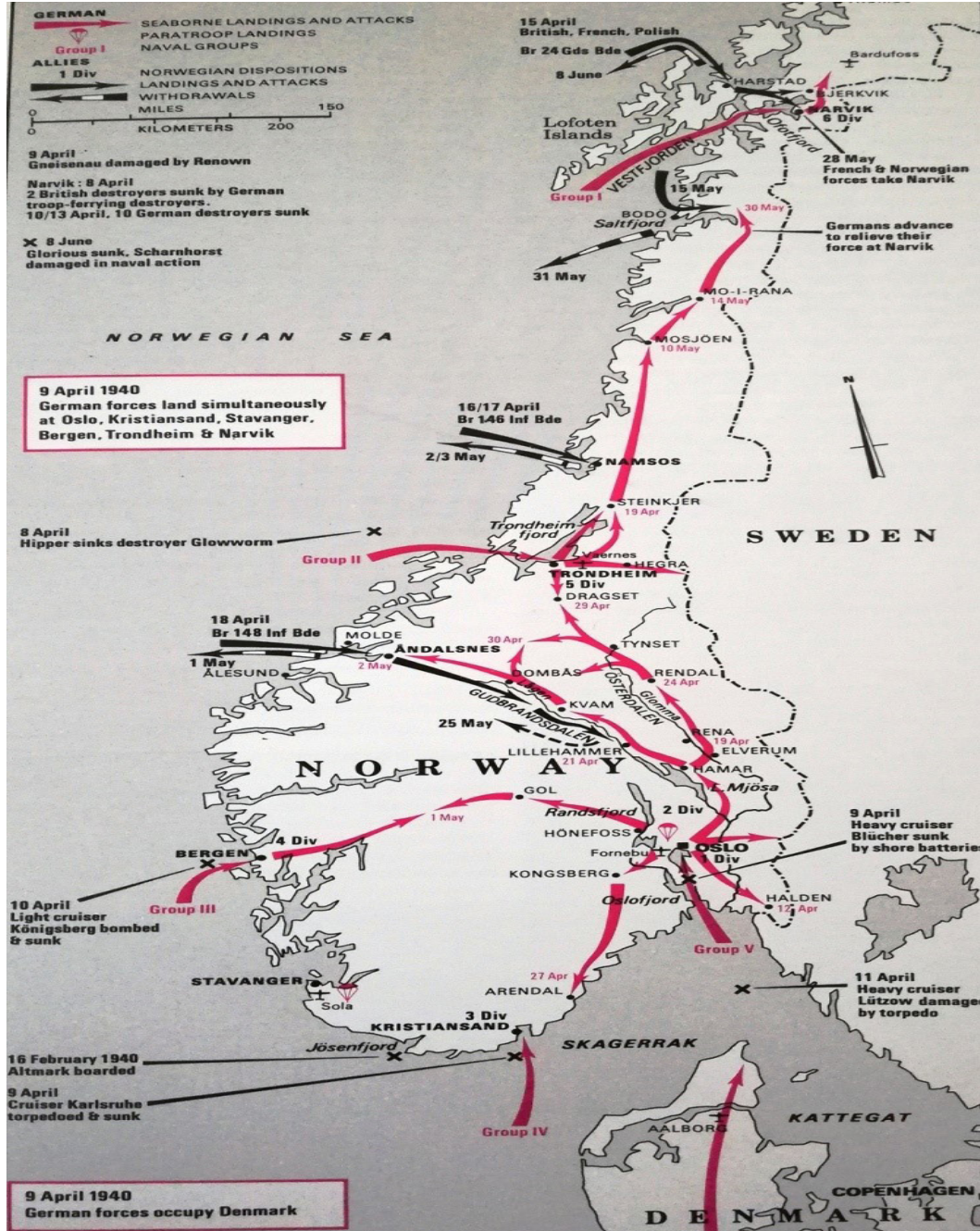
OPERATION WESERÜBUNG NORD: GERMAN INVASION OF NORWAY, 1940

Map 2: Naval Operations during the Campaign in Norway¹¹³

¹¹³ Don Kindell, "British and Other Navies in World War 2 Day-by-Day", *Naval History*, <https://www.naval-history.net/xDKWW2-4004-13APR02.htm>, (Date of Accession: 30.12.2021).

Map 3: General Operations in Norway¹¹⁴

114 John Keegan, *The Rand McNally Encyclopedia of World War II*, Bison Books, Chicago 1984, p.189.

**UMUT KEDİKLİ-GÖKHAN TELATAR, DER., BÖLGESEL
GÜVENLİK SORUNLARI EKSENİNDE TÜRKİYE, NOBEL
YAYINCILIK, ANKARA 2021, 418 S.***

*Umut Kedikli-Gökhan Telatar, eds., Türkiye on the Axis of Regional Security
Issues, Nobel Publishing, Ankara 2021, 418 pgs.*

Muhammed Nurullah KETKANLI**

Umut Kedikli ve Gökhan Telatar editörlüğünde yayımlanan eser, Türkiye'nin komşu olduğu bölgelerdeki güncel sorunları ve krizleri, Türkiye'ye etkileri ve Türkiye'nin sorunlara yaklaşımı bağlamında ele alarak mevcut riskleri ve fırsatları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Eser Karadeniz Havzası ve Kafkasya, Ortadoğu ve Akdeniz Havzası olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Bu üç bölümde alanında uzman, on bir üniversiteden, eserin editörleri de

dahil olmak üzere on sekiz akademisyenin yazdığı on altı çalışma yer almaktadır.

Ali Balcı'nın "Bir Güvenlik Sorunu Olarak Yönetici Elitin Bekası: 2010 Sonrası Türkiye'nin ABD ve Rusya ile İlişkilerini Açıklamak" adlı çalışması Türkiye'nin dış politikasında yaşanan değişimi Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) iktidarının kendisini koruma, hayatta kalma perspektifinden ele alarak konuya farklı bir bakış açısı getirmektedir. Ayrıca Rusya ve

* **Geliş Tarihi:** 22.02.2022

Kabul Tarihi: 15.12.2022

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi,
e-posta: muhammednurullahketkanli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6728-8470.

Türkiye'nin de bölgede çatışan çıkarları olduğuna değinen Balcı iki ülkenin ilişkilerinin gelişmesinde bu sorunların "kompartımanlaştırma" yöntemi ile aşıldığını belirtmektedir.

İkinci çalışma "Rusya-Batı Rekabeti Ekseninde Rus Müdahaleciliği: Ukrayna Krizi, Bölgesel Yansımaları ve Kriz Karşısında Türkiye'nin Tutumu" başlıklı Yusuf Yıldırım'a ait çalışmadır. Yıldırım burada John J. Mearsheimer'ın saldırgan realizm teorisine atıf yaparak Rusya'nın güvenlik endişeleri bağlamında küresel hegemon olması gerektiğine inandığına değinmiştir. Rusya ile ilişkilerde Türkiye'nin neorealist kuram çerçevesinde pragmatist ve oportünist eksenli yaklaşımlar geliştirmesi gerektiğini savunmaktadır.

Marziye Memmedli'nin "Enerji Savaşlarında Kafkasya Jeopolitiği" adlı çalışması 19. ve 20. Yüzyılda Kafkasya ve Hazar Havzası'nda keşfedilen enerji kaynaklarının taşınması ve dünya pazarına açılmasının bölge ve bölge dışı aktörlerin politikalarını ne yönde etkilediğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Memmedli, konu bağlamında Rusya, AB, ABD ve İran'ın Kafkasya'ya yaklaşımlarında hangi konuları öne çıkardıklarını açıklamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Rusya aleyhine politikalar yürütmesi ve yumuşak güç politikası ele alınmıştır.

Ali Samir Merdan "Türkiye'nin Artan Bölgesel Etkinliğinin Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'na Yansıması" adlı çalışmasında Türkiye'nin bölgedeki artan etkinliğini 27 Eylül 2020-10 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleşen II. Dağlık Karabağ Savaşı/Kırk Dört Gün Savaşı bağlamında analiz etmektedir. Türk Dış Politikası'nın 2020 yılındaki en büyük başarısının II. Dağlık Karabağ Savaşı'nda alınan zafer olduğunu vurgulamıştır.

Bülent Sarper Ağır ve Orçun Mutlu'nun "Balkanlar'da Yumuşak Güvenlik Sorunları ve Türkiye" adlı çalışmaları Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede yaşanan etnik çatışmalar, ekonomik sorunlar, yolsuzluk, göç, ateşli ve hafif silahların yaygınlaşmasının neden olduğu tehdidi bölge ülkeleri

**UMUT KEDİKLİ-GÖKHAN TELATAR, DER., BÖLGESEL GÜVENLİK
SORUNLARI EKSENİNDE TÜRKİYE, NOBEL YAYINCILIK, ANKARA
2021, 418 S.**

ve Türkiye açısından incelemekte ve Türkiye'nin rolünü analiz etmektedir. Ağır ve Mutlu, Türkiye'nin ikili anlaşmalar, bölgesel iş birliği ve uluslararası örgütler aracılığı ile bölge ülkelerine destek verdiğini belirtmektedir. Türkiye konumu ve tecrübesi dolayısı ile bu sorunlarla baş etmede bölge ülkeleri için önemli bir ortak olmaktadır.

Gökhan Telatar'ın "Orta Doğu'da Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye" adlı çalışması Soğuk Savaş sonrası blok mücadelesinin yerini bölgesel güç ve çıkar mücadelesine bırakması ile Türkiye'nin daha otonom bir politika izleme fırsatı bulmasını, Ortadoğu politikasında artan önemi ve iş birliklerini, uluslararası politikaya yön verme kapasitesini incelemektedir. Telatar, bölge ilişkileri ve mevcut sorunlar göz önüne alınarak bölge siyasetine aktif olarak katılımın bir zorunluluk fakat liderlik iddiasının bir tercih olduğunu belirtmektedir.

Sadat Demirci'nin "Küresel Çerçeve de Suriye İç Savaşı'nın Gelişim Aşamaları ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkisi" başlıklı çalışması iç savaşın nedenleri, çatışmanın tarafları, mülteci sorunu, iç savaşın vekalet savaşına dönüşmesi açıklamıştır. Yaşanan süreçte farklı motivasyonlara ve amaçlara sahip terör örgütlerinin ortaya çıkarak bölge ve bölge dışı ülkelere tehdit oluşturmasını ve Türkiye'ye etkilerine değinilmiştir. Demirci, Türkiye'nin askeri operasyonlarına uluslararası toplumun karşı çıkmasına ve suçlamalarına da değinerek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye'deki varlığının Türkiye'nin güvenliğinde önemli olduğunu belirtmiştir.

Fatma Taşdemir'in "İsrail'in Ulusal Güvenlik Sorunları ve Uluslararası Hukuk" başlıklı çalışması Orta Doğu'daki birçok sorunun kaynağı olan Arap-İsrail çatışmaları ve Filistin sorununu İsrail'in güvenlik endişeleri bağlamında uluslararası hukuk çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Hibrit örgütlerin ortaya çıkması ve yaşanan değişimler İsrail'in geleneksel Arap Devletlerinin saldırılarına hazır olma stratejisinin devlet dışı silahlı aktörlerin de hesaba katılarak çok boyutlu bir güvenlik yaklaşımına evrildiği belirtilmiştir.

Fatma Taşdemir'in "Güncel Gelişmeler Işığında İsrail'in Güvenliğine Yönelik Tehdit ve Fırsatların Türkiye'nin Ulusal Güvenliği Üzerine Tehdit ve Yansımaları" adlı çalışması Ortadoğu'daki politikaların belirlenmesinde önemli bir aktör olan İsrail'in Türkiye açısından öneminin analiz edilmesini amaçlamaktadır. İki ülke arasında Filistin'in geleceği başta olmak üzere bölgede yaşanan çatışmalar, komşular ile ilişkiler ve Doğu Akdeniz meselesi gibi çok geniş bir yelpazede problemlere değinilmiştir. Bu bakımdan Taşdemir Türkiye'nin çıkarlarının korunabilmesi için rasyonalite ve pragmatizm ekseninde dış ilişkiler kurulmasını tavsiye etmektedir.

Yeşim Aydın ve Ayça Eminoğlu'nun "Bölgesel Tehdit veya İstikrar unsuru Olarak İran" adlı çalışmaları 1979'dan itibaren Ortadoğu bölgesinde etkisini arttıran İran'ın bölgedeki hedeflerini gerçekleştirmede araç olarak kullandığı nükleer çalışmalar, Sünni - Şii ayrımı ve vekalet savaşlarının bölge barış ve istikrarını bozucu niteliği açıklanmıştır. Aydın ve Eminoğlu, İran'ın Batı ile olan geriliminin Türkiye'ye bazı fırsatlar verse de olası kötü sonuçları da barındırdığını, bu nedenle Türkiye'nin ilişkilerinde en fazla faydayı alacak şekilde hareket etmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Aydın Erdoğan'ın "Irak'ta Siyasal Denge(sizlik) ve Komşu Devletlere Yansımaları" adlı çalışması 2003'teki ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında temel almakla beraber önceki yaşananları da açıklamakta, ülkedeki siyasal dengesizliğin bölge ülkeleri ve Türkiye'ye etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Erdoğan ayrıca diğer devletlere olan etkileri de belirterek çalışmasında geniş bir perspektif sunmakta, Türkiye'nin bu konuya yaklaşımında dikkat edilmesi gerekenleri bu bağlamda belirtmektedir.

Vahit Guntay'ın "Uluslararası Terörizmin Faaliyet Alanı Olarak Orta Doğu: Türkiye Örneği" adlı çalışması bölge özelinde terörizmi anlamaya yönelik bir araştırma olmakta ve Türkiye perspektifinden bir bakış açısı oluşturmayı amaçlamaktadır. Guntay, çalışmasında yıllardır bölgede

süregelen istikrarsızlık, güvensizlik ve çatışma ortamının bu bölgede dünyaya gelen ve yetişen insanlar üzerindeki etkisinin birçok travmaya yol açtığına, umutsuzluğa sebep olduğuna değinmiştir.

Umut Kedikli'nin "2011 Devrimi ve Sonrası Libya'daki Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu" başlıklı çalışmasında Arap Baharı'nın etkisi ile Kaddafi yönetimine karşı Libya'da başlayan isyan hareketi iç ve dış dinamikleri ile Türkiye'ye yönelik risk ve fırsatlar incelenmektedir. Libya'ya yapılan askeri müdahalede "insani müdahale" ve "koruma sorumluluğu" kavramlarının kullanılmasında Kedikli, ülkelerin çıkar çatışmalarını belirterek benzer kararların alınmadığını, kararın Libya müdahalesinde bir kılıf olarak kullanıldığını belirtmiştir. Türkiye'nin bölgede çıkarlarının korunmasında İtalya-Fransa anlaşmazlığının kullanılabileceğini belirten Kedikli, Libya ile imzalanan "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Muhtıra'nın" da önemine değinmiş ve kazanımlarını açıklamıştır.

Serkan Ünal "Mısır'da Arap Baharı ve Fabrika Ayarlarına Dönüş" adlı çalışmasında Mısır'da devrimi sona erdiren süreci incelemekte ve 1952'deki Hür Subaylar darbesine atıf yaparak bunu fabrika ayarlarına dönüş olarak adlandırmaktadır. Ünal, Türkiye'nin çıkarlarına yönelik Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki artan tehditlere dikkat çekerek dış politikada Mısır'ın dikkate alınması gerektiğini vurgulamış ve bu şekilde özellikle Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye karşı oluşan GKRY, Yunanistan, İsrail, Mısır bloğunun kırılabilceği tavsiyesinde bulunmuştur.

Ekrem Yaşar Akçay ve Halil Emre Deniz'in "Uluslararası Göç Koridorunda Akdeniz Havzası ve Türkiye" başlıklı çalışmaları tarih boyunca bulundurduğu stratejik su yolları ve son yıllarda bulunan enerji kaynakları ile önemi daha da artan Akdeniz Havzası'nın düzensiz göç sorunu, bunun bölge ve bölge dışına etkileri ile göç sürecindeki yerinin analiz edilmesi ile Türkiye üzerindeki etkileri ve barındırdığı avantaj ve dezavantajların

açıklanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda göçün nedenleri, güzergahlar ve meydana gelen olumsuz durumlar açıklanmış, AB'nin kendi güvenliğini öne çıkaran politikalar izlediğini belirtilmiştir.

Caner Kalaycı'nın "Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Paylaşım Mücadelesi" adlı çalışması Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının paylaşımında yaşanan mücadelenin bölgesel ve küresel düzeyde nasıl ortaya çıktığı ve gelişmelerin seyrinin, konuya dahil olan aktörlerin hedeflerinin ve bu çok katmanlı mücadelenin Türkiye'ye etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kalaycı, Türkiye'nin Libya'daki askeri varlığının önemine dikkat çekmekte, Mısır'ın askeri kapasitesinin dikkate alınıp diplomatik temaslar ile ilişkilerin geliştirilmesi ve İsrail'in ikna edilmesinin önemini belirtmektedir. Ayrıca AB ile ortak çıkarlar azami kazanımlar doğrultusunda bir yaklaşım geliştirilerek Türkiye-Avrupa enerji transferi üzerinden çıkarlarını korumasını sağlayacak hamlelere imkân bulabileceğini belirtmektedir.

Sonuç olarak Bölgesel Güvenlik Sorunları Ekseninde Türkiye adlı eser Türkiye'nin karşı karşıya olduğu dış politikadaki güncel sorunları çok yönlü ve kapsamlı bir şekilde ele almakta ve derinlemesine incelemektedir. Kitap, sorunların güncelliği ve önemleri bağlamında literatüre önemli bir katkı yapmaktadır. Daha önceden de benzer çalışmalar yapılmış olmasına rağmen Türkiye'nin bölgesindeki değişimlerin hızı ve bu doğrultuda hızla değişen parametreler daha önceden yapılmış benzer eserlerin günümüzde karşılaşılan sorunlar göz önüne alındığında eskimelerine sebep olmuş, bu da çalışmanın değerini arttırmıştır. Ele aldığı konularda sorunların kökenlerinin ve tarihsel gelişimlerinin de işlenmesi, okurlara geniş bir perspektif sunulması açısından oldukça katkı sağlayıcı olmuş, sorunların yalnız Türkiye açısından değil bölgesel ve küresel aktörlere etkileri ve onların yaklaşımları bakımından da ele alınmaları çok boyutlu bir projeksiyon ortaya konulmasına katkı vermiştir.

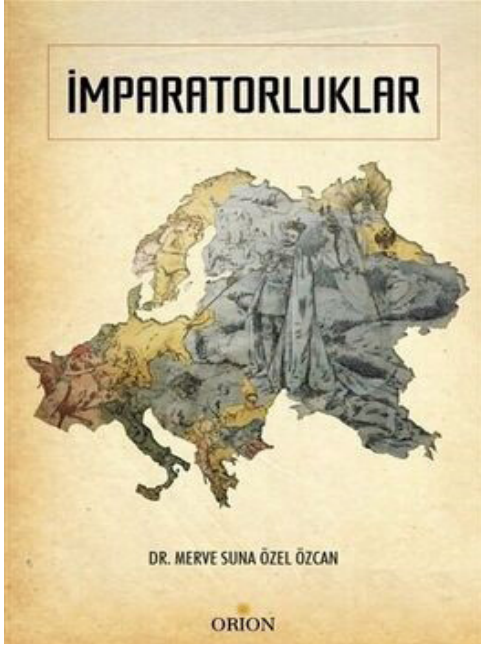
**UMUT KEDİKLİ-GÖKHAN TELATAR, DER., BÖLGESEL GÜVENLİK
SORUNLARI EKSENİNDE TÜRKİYE, NOBEL YAYINCILIK, ANKARA
2021, 418 S.**

Eserdeki çalışmaların sorunlara ve krizlere yaklaşımı mevcut politikaların eleştirilmesi yönünde olmayıp onların çok boyutlu ve kapsamlı bir şekilde incelenerek Türkiye'nin stratejisinin nasıl olması gerektiğine dair dış politika karar alıcılarına tavsiye niteliğinde olmaktadır. Bu da eserin objektifliğini öne çıkaran en önemli unsurlardan olmaktadır. Bu nedenle Bölgesel Güvenlik Sorunları Ekseninde Türkiye adlı bu çalışma alan ile ilgilenen herkes için önemli ve kapsamlı bir çalışma olmakta ve literatüre önemli katkılar sunmaktadır.

MERVE SUNA ÖZEL ÖZCAN, İMPARATORLUKLAR, ORION KİTABEVİ, ANKARA 2021, 396 S.*

Merve Suna Özel Özcan, Emperorship, Orion Publishing, Ankara 2021, 396 pgs.

Kaan AKMAN**

İmparatorluklar kitabı, uluslararası ilişkiler alanında siyasi tarih okumalarını baştan sona ele alan; esasında dünya tarihi okuması perspektifini de içinde barındıran bir yaklaşıma sahiptir. Kitapta yazarın temel tezi, büyük güç olma ile imparatorluk arasında doğrusal bir ilişkinin bulunduğudır. Yazar bu tez kapsamında imparatorlukları geçmişten bugüne devamlılığı olan bir siyasi yapı olarak değerlendirmiş, Vestfalyan Devletler Sistemi

içerisinde bu yapıların büyük güç kavramı ile tanımladığını savunmuştur.

Çalışmada yazar amacının alanyazındaki imparatorluk sınıflandırmalarına farklı bir perspektiften yaklaşmak olduğunu belirtmiştir. Yazar bu tezini ve amacını sadece genel kuramsal bilgiler ile temellendirmemiş, Rusya Federasyonu örneğinde vaka çalışması da yapmıştır.

* **Geliş Tarihi:** 30.11.2022

Kabul Tarihi: 11.12.2022

** Doktor Adayı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, e-posta: kaanakademikdusunce@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9239-7866.

Kitabın konusu geniş bir coğrafya ve zamana uzanmaktadır. Olguları açıklamada yazar çok boyutlu bir analiz gücü ile imparatorlukları ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal yapılarıyla bir arada değerlendirmiştir. Aynı zamanda güncel uluslararası ilişkilerde tartışma konusu olan gelişmeleri tarihsel bir yaklaşımla ele almıştır. Her bölüm sonunda yapılan sınıflandırmalar ile yazar savlarını açık ve akıcı bir dille yazıya dökmüştür.

Kitapta Çin İmparatorluğu'ndan Rus İmparatorluğu'na Avrupa imparatorluklarından Osmanlı İmparatorluğu'na tarihin akışını etkileyen büyük imparatorluklara yer verilmiş, bu imparatorluklar arasındaki temas noktaları öne çıkarılmıştır. Kuramsal açıklamalar tarihsel örnekler ile desteklenmiş, incelenen dönemlerin yönünü belirleyen gelişmelerde yazar daha derinlemesine açıklamalar yapmıştır. Yazarın incelemesinin sonucundaki temel bulgusu ise imparatorlukların bir aktarım süreciyle geçmişten günümüze uzanan yapılar olduğudur. Bu yapılar uluslararası sistemde bugün büyük güç olarak tanımlanmaktadır.

Özcan, imparatorluk kavramını sistem değiştiren büyük güç merkezi olarak tanımlanmıştır. Yazarın neden imparatorluklara odaklandığı, çalışmada bu büyük güçlerin tarihin akışındaki etkileri görüldüğünde anlaşılmaktadır. Belirli bir coğrafyada, sınırlı bir teritoryal alanda ortaya çıkan siyasi birim olmayan bu güçler günümüzün sosyal, siyasal ve ekonomik yapısının temelini atmıştır.

Ayrıca imparatorlukların dünyasını anlamak, dünya siyasi tarihinin gelişim çizgilerini netleştirmek için bir zorunluktur. Dolayısıyla çalışma özgün ve önemli konu hakkındadır. İmparatorlukları unsurları, özellikleri ve tarihsel örnekleri ile kapsamlı bir şekilde inceleyen yazarın büyük güçlerin doğasını anlamada öne çıkardığı kavramlar evrensellik ve hegemonyadır. Bu iki kavram farklı görünüşleri ile halen önemini korumaktadır. Bu nedenle kitabın konusu tarihsel olduğu kadar güncel meselelere de ışık tutmaktadır.

Dört bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde imparatorlukların tanımı ve unsurları, yapısal ve işlevsel özellikleri incelenmiştir. Bu bölümde geleneksel imparatorlukların üç çeşidi olduğu belirtilmiş, yazar bu dönemdeki imparatorlukları kara, deniz ve karma olarak üzere üç gruba ayırmıştır.

İkinci bölümde bu imparatorlukların dönüşüm süreci değerlendirilmiş, imparatorlukların modernleşmesi süreci analiz edilmiştir. Vestfalyan devletler sisteminde yaşanan değişimlerin ve modernleşmenin imparatorlukları nasıl etkilediği sorusu ele alınmıştır. Avrupa ülkelerinde yaşanan devrimler, kapitalizm ve sanayileşmenin getirdiği ekonomik değişim, ulus-devletlerin ve milliyetçiliğin bu analizdeki değişkenler olarak öne çıkarılmıştır. Üçüncü bölümde ise II. Dünya Savaşı sonrasında imparatorluk kavramı yerine kullanılmaya başlayan büyük güç kavramı incelenmeye başlanmış, Soğuk Savaş ve küreselleşme sürecinin büyük güçlerinde doğasında meydana getirdiği etkiler açıklanmıştır. Yazar bu dönemde sistemde öne çıkan dört imparatorluk modelinin olduğunu ifade etmiş; Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hiper-güç imparatorluğu; Avrupa Birliği (AB), yeni Roma İmparatorluğu; Çin Halk Cumhuriyeti zaman ötesi imparatorluk ve Rusya Federasyonu gücün imparatorluğu şeklinde nitelendirilmiştir.

Üçüncü bölümde gücün imparatorluğu olarak nitelendirilen Rusya Federasyonu dördüncü bölümde çalışmanın örnek inceleme ülkesi haline getirilmiş, Rusya'nın siyasi tarihinden günümüzdeki durumuna yönelik geniş ölçekte saptamalar yapılmıştır. Rusya'nın Batı ile olan ilişkileri, kimlik yaratma yolundaki araçları, enerji politikalarıyla büyük güç olmaya yönelik adımları, Avrasyacılık yaklaşımı gibi birçok alt başlık bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Kitapta karşılaştırmalı tarihsel yaklaşım ve tarihsel sosyoloji metodolojisi takip edilmiştir. Her bölümde konu ile ilgili tabloların ve haritaların kullanılması anlaşılabilirliği kolaylaştırılmıştır. Kavramsal çerçevede zamansal ayırım ise geleneksel, modern ve yeni imparatorluk kavramları kapsamında yapılmıştır. İmparatorlukların doğası ve değişen yapısı işlevsel ve yapısal olmak üzere incelenmiştir. Bu incelemede emperyal yayılım, hegemonya ve çevre-merkez ilişkisi-askeri, iktisadi, sosyo-kültürel ve siyasi-ideolojik değişkenler alt kriter kullanılmıştır.

Özcan kronolojik bir yöntem izlemek yerine bağlantıları kurarak, Batılı araştırmacıların baskın görüşlerinin etkisine kapılmadan kendi özgün yaklaşımını ortaya koyma derindedir. Kitapta araştırmacılara önemli bir yöntembilimsel ikazda da bulunmaktadır. Yazarın bu ikazı oldukça yerinde ve önemlidir. Batı zihin dünyasının yarattığı kavramların etkisinden kalmak, tarihe tek bir noktadan bakmak gerçekliğin tam olarak anlaşılmasını kadar, bilimsel açıdan da sorunlu bir durumdur. Kitap, bu sorunlu duruma düşmemesi nedeniyle incelemeye değer görülmüştür.

Kitaptaki devamlılık ve miras vurgusu oldukça kıymetlidir. Çünkü Batı'nın kendi dışındaki dünyayı öteki ve barbar olarak görürken kendi tarihini bir devamlılık üzerine kurmakta, ötekinin tarihini ise kopukluk olarak tanımlamaktadır. Fakat tarih Batılı düşüncenin bu iddialarını doğrulamamaktır. Coğrafya ve zaman düzlemindeki izleri takip etmek, dönemsel olarak yükseliş ve çöküşleri incelemek, tarihe sadece askeri ve siyasi açıdan değil, toplumsal, kültürel ve ekonomik açılardan da bakmak bu büyük yanlışın ortadan kaldırılmasında önemli bir karşı çıkıştır. Yazar bu karşı çıkışı kendi sınıflandırması ile yapmaktadır. Yazarın zamansal olarak 1000 yıldan geniş bir döneme analitik bakışı devamlılık vurgusunun yapılabilmesi için önemli bir tercihtir. Bu tercih kopuklukları gidermekte, imparatorlukların tarih sahnesinde yıldızının parladığı ve söndüğü dönemleri bir bütünlük içinde görmeyi sağlamaktadır.

Çalışmada kuramsal açıklamaların bir örnek ülke deneyiminde ele alınmasında Rusya Federasyonu'nun tercihi oldukça yerindedir. Çünkü Rusya Federasyonu büyük güç olma mücadelesinde imparatorluk vurgusunu gerek iç gerekse de dış politikada önemli bir araç olarak kullanmaktadır. İç politikada halkın geçmişle bağının kurulmasında, dış politikada ise yayılmacılık politikalarında bu araç büyük bir destek sağlamaktadır. Yazarın tanımlamasıyla Rusya tarih boyunca gücün arayışında olmuş, uluslararası sistemdeki belirleyici rolünü sürdürmüştür. Bu rolün korunmasında imparatorluk deneyimi ile bağ kurmak da sıkça tercih edilen bir politika olmuştur. Nitekim 2000 yılı sonrasında Rusya Federasyonu'nda Vladimir Putin döneminde bu bağı kurma çalışmalarının en somut örnekleri söz konusudur.

Dördüncü bölümün kurgusunda tüm bu gelişmeler ele alınmıştır. Rusya gibi farklı siyasi sistemleri deneyimlemiş, yoğun sosyal ve ekonomik krizlerle karşılaşmış bir ülkenin tarihini tek bir araştırma sorusu etrafından başarılı ile işlemek yazarın bilimsel yetkinliğini kanıtlamaktadır. Rusya Federasyonu örneği, imparatorluk mirasının önemini oldukça vurgulayıcı bir şekilde açıklamakta, ilk üç bölümde özellikle evrensellik iddiasındaki sosyal ve kültürel değişkenlerin nasıl bir meşruiyet kazandırdığını açıklamaktadır. Yazar tarafından belirlenen değişkenlere yeni maddeler de eklemek mümkündür. Fakat yazar seçtiğini değişkenlerde tutarlıdır. Bu nedenle değişkenlerin araştırma sorusunu açıklama gücü yeterlidir.

Tekrarıcı ve taklitçi bir kurgudan uzak şekilde araştırmacının kendi kavramlarının ve sınıflandırmasının yer aldığı bu kitapta tarih, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin izleri ile kapsayıcı bir bakış açısı bulunmaktadır. Sanayileşme, milliyetçilik, kapitalizm gibi kavramları yoğun olan böyle bir çalışmanın sonucunda okuyucu aklı net, kafasındaki sorulara doyurucu yanıtlar alarak kitabının kapağını kapatmaktadır. Ayrıca

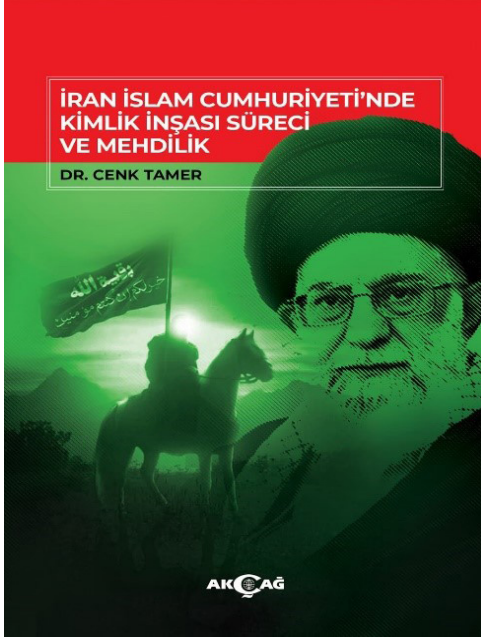
**MERVE SUNA ÖZEL ÖZCAN, İMPARATORLUKLAR, ORİON KİTABEVİ,
ANKARA 2021, 396 S.**

yazarın anlatım ve konuyu ele almadaki gücü okuyuculara bir yöntem bilgisi de sunmaktadır. Kitabın her satırında verilen emeğin yansıması görülmektedir. Yazar, okuyucuda her bir imparatorluk modeline ilişkin derinlemesine araştırmalar merakı uyandırmakta, farklı imparatorluk deneyimlerinin bugüne nasıl aktardıklarını incelemeye sürüklemektedir.

CENK TAMER, İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NDE KİMLİK İNŞASI SÜRECİ VE MEHDİLİK, AKÇAĞ YAYINLARI, ANKARA 2022, 166 S.*

Cenk Tamer, The Identity Building Process and Mahdism in the Islamic Republic of Iran, Akçağ Publishing Ankara 2022, 166 p.

*Zeki Talustan GÜLTEN***

Dr. Cenk TAMER'e ait olan bu eser, Uluslararası İlişkiler alanında 2022 yılında hazırlanmış olan bir doktora tezinin kitaba dönüştürülmüş halidir. Akademik bir dille yazılmış bu eserin temel konusu; İran'ın kimlik inşası süreci ve Mehdiliğin bu bağlamda nasıl rol oynadığıdır. Bu çalışmada dikkat çeken ilk husus, Mehdiliğin ilk kez böyle bir bağlamda ele alınmasıdır. Yani dini bir kavramın siyasi bir alana uygulanması ve bunun uluslararası ilişkiler çerçevesinde

teorilerle desteklenmesi kitabı farklı kılan özelliktir.

Kitabın ilk bölümünde kavramsal ve teorik çerçeve ortaya konmuştur. Ardından ikinci bölümde İran'daki kimlik inşası süreci tarihsel bir perspektiften incelenmiştir. Deskriptif olarak etnik gruplar ortaya konduktan sonra Sasani Devleti'nden başlamak kaydıyla bu coğrafyadaki Şii ve İran kimliğinin gelişimi ele alınmıştır. İran İslam Cumhuriyeti'ndeki kimlik inşası, iç ve dış politika açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir.

* **Geliş Tarihi:** 22.12.2022

Kabul Tarihi: 26.12.2022

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: talustann@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5818-8331.

CENK TAMER, İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NDE KİMLİK İNŞASI SÜRECİ VE MEHDİLİK, AKÇAĞ YAYINLARI, ANKARA 2022, 166 S.

Dikkat çeken husus şudur ki; kitap, İran'ın dış politikada hedef, yöntem, söylem ve araçları kullanarak uluslararası düzeyde nasıl bir kimlik inşası gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Yani yazar; İran'ın ulusal kimliğini küresel düzeyde inşa etmeye çalıştığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda Mehdiliği, İran'ın kullandığı temel araç olarak görmektedir. Bu hipotezi savunmak için sosyal inşacı teori ve güvenikleştirme yaklaşımından yararlanmıştı.

Kitabın üçüncü bölümünde İran'daki Mehdilik anlayışı ele alınmıştır. Buna geçmeden önce ülkedeki dini gruplar, Şiilik ve Mehdilik kavramları detaylı şekilde incelenmiştir. Ardından İran'ın Mehdi siyasetinin dış politika boyutları üzerinde durulmuştur. Kitabın temel hipotezi bu noktadan sonra daha net anlaşılmaya ve temellere oturmaya başlamıştır. Çünkü Mehdilik ve İran kimliği ilk kez bu bölümde birlikte ele alınmıştır. Kitabı daha ilginç kılan özellik, ortaya atılan savların, yine yazara ait özgün grafiklerle desteklenmesidir. Tehdit-fırsat dengesi şeklinde hazırlanan grafikler, tarihsel bir perspektifle ele alınmış ve daha çok güvenikleştirme yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir.

Kitabın son bölümünde uygulamalar ele alınmaktadır. Yazara göre; İran, kimlik inşasını uluslararası düzeyde ve Mehdi kimliğini kullanarak hayata geçirmektedir. Hedef coğrafyası ise beklenen kurtarıcı inancına sahip dünya halklarıdır. Tüm dünya halklarında bu inanç olduğuna göre İran, dünya hegemonyası peşinde koşmaktadır. Tüm dünya halklarını incelemek yerine yazar, İranlı yetkililerin sözlerinden yola çıkarak Irak, Suriye, Yemen, Afganistan ve Pakistan'ı uygulama olarak ele almıştır. Yöntem olarak her bir ülkenin kimliği ve İran'ın bu ülkeye yönelik kimlik siyaseti inceledikten sonra aynı şekilde ilgili ülkelerdeki Mehdilik anlayışı ve İran'ın bu ülkeye yönelik Mehdi siyaseti anlatılmıştır. Her bir ülke incelemesinin sonunda yine grafiklerle desteklenen teorik analizler yer almaktadır.

Kitabı özgün kılan faktörler arasında kimlik inşası ve Mehdiliğin birlikte ele alınması, birden fazla teorik yaklaşımdan yararlanılması, deskriptif bilgilerden hareketle, özgün grafikler hazırlanması ve daha sonra bunların analiz edilmesi bulunmaktadır. İran'la ilgili bugüne kadar hazırlanan kitaplar, genellikle tarihsel olay örgüsü içerisinde anlatılan durum gerçeklerine dayanmaktadır. Bu kitap ise daha çok tarihsel durum zemininden çıkarak güncel analizlerde bulunmuş ve İran'ın gelecek vizyonunu ortaya koymuştur. Kitabın önemi de burada yatmaktadır. Yazar, kitaptaki temel hipotezini İran Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney'in fikirlerine, sözlerine ve gelecek vizyonuna dayandırmaktadır. Bu yönüyle sağlam bir temele oturtulmuştur. Ayetullah Hamaney, İslam Devrimi'nin 40 yıllık dönemini tamamlandığını, artık ikinci 40 yıllık aşamaya geçildiğinden ve bu süreçte küresel bir İran İslam medeniyetinin kurulacağından bahsetmektedir. Yazar, hipotezini bu varsayım üzerinden temellendirmiştir. Buna göre; "Büyük İslami İran" veya "Küresel Mehdi Devleti" eşdeğerdir. Bu büyük ideaya ulaşmak için İran, küresel düzeyde bir kimlik inşasına yönelmiştir. Mehdilik, bu ideanın tam merkezinde konumlanmaktadır.

İran ve Mehdilikle ilgili kitaplar daha çok din, sosyoloji ya da felsefe disiplini çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yüzden hem İran'a hem uluslararası ilişkilere ilgi duyanlar için keyifli bir okuma olacağı ifade edilebilir.